

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Dienstbaar aan de keten? De Nederlandsche Bank en de laatste decennia van de slavernij, 1814-1863

Fatah, K.J.; Lauret, L.B.; Tol, J. van den

Citation

Fatah, K. J., Lauret, L. B., & Tol, J. van den. (2022). *Dienstbaar aan de keten?: De Nederlandsche Bank en de laatste decennia van de slavernij, 1814-1863*. Leiden: Leiden University Press. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3278603>

Version: Publisher's Version
License: [Creative Commons CC BY 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3278603>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

KARWAN FATAH-BLACK
LAUREN LAURET
JORIS VAN DEN TOL

Dienstbaar aan de keten?

KARWAN FATAH-BLACK
LAUREN LAURET
JORIS VAN DEN TOL

In de negentiende eeuw, toen de centrale culturele, politieke en financiële instituten van Nederland tot stand kwamen, was slavernij nog altijd deel van het wereldrijk. Nederlandse families, instellingen en overheden zijn tegenwoordig steeds vaker geïnteresseerd in de rol die hun rechtsvoorgangers hebben gespeeld in het koloniale- en slavernijverleden. Dit boek is een geschiedenis van De Nederlandsche Bank waarin de auteurs bijzondere aandacht schenken aan het verband met slavernij, zowel als factor in de economie en als onderwerp van politiek debat. Doordat De Nederlandsche Bank in de negentiende eeuw dienstbaar was aan de Nederlandse handelsbelangen en het ministerie van Koloniën heeft de bank onvermijdelijk raakpunten met de geschiedenis van slavernij. Ook de particuliere betrokkenheid van de bestuurders van DNB bij slavernij, of in een uitzonderlijk geval bij de strijd voor de afschaffing, komt aan bod.

KARWAN FATAH-BLACK is universitair docent Sociale en Economische Geschiedenis aan de Universiteit Leiden.

LAUREN LAURET is onderzoeker bij University College Londen en universitair docent Nederlandse Geschiedenis aan de Universiteit Leiden.

JORIS VAN DEN TOL is onderzoeker bij Queens' College, Cambridge University en universitair docent Economische Geschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

LEIDEN UNIVERSITY PRESS
www.lup.nl

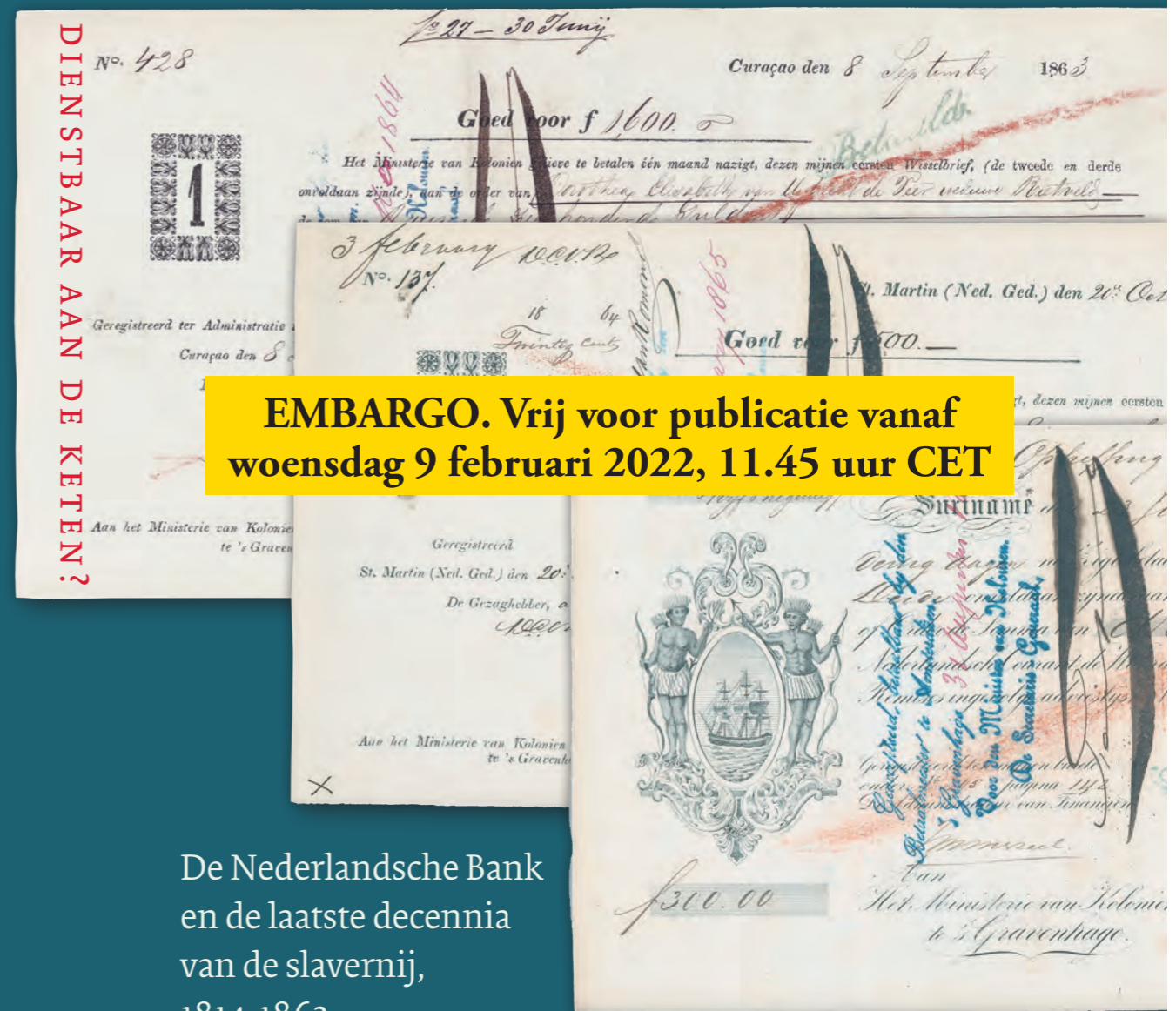
ISBN 978-90 8728 383 4

9 789087 283834

LUP

LEIDEN PUBLICATIONS

**EMBARGO. Vrij voor publicatie vanaf
woensdag 9 februari 2022, 11.45 uur CET**

De Nederlandsche Bank
en de laatste decennia
van de slavernij,
1814-1863

Dienstbaar aan de keten?

De Nederlandsche Bank en de
laatste decennia van de slavernij, 1814-1863

Dienstbaar aan de keten?

*De Nederlandsche Bank en de
laatste decennia van de slavernij, 1814-1863*

Karwan Fatah-Black
Lauren Lauret
Joris van den Tol

Met medewerking van
Zippora Dors, Leonoor Kemperman,
Camilla de Koning en Sakina Mouami

Vormgeving omslag: Andre Klijsen

Illustratie omslag: Wisselbrieven voor slavenhouders in Suriname, Sint Maarten en Curaçao.

Bij de afschaffing van de slavernij werd tegemoetkoming betaald aan de eigenaren.

Veel eigenaren ontvingen van het koloniale bestuur een wissel voor de tegemoetkoming.

Deze wissel kon bij De Nederlandsche Bank worden geïnd. Op uitbetaalde wissels werd door DNB met een groen stempel 'Betaald' gezet. Rijksmuseum, Amsterdam.

Lay-out: Friedemann BV

Druk: Wilco

ISBN 978 90 8728 383 4

e-ISBN 978 94 0060 429 2

NUR 680

© Karwan Fatah-Black, Lauren Lauret en Joris van den Tol / Leiden University Press, 2022

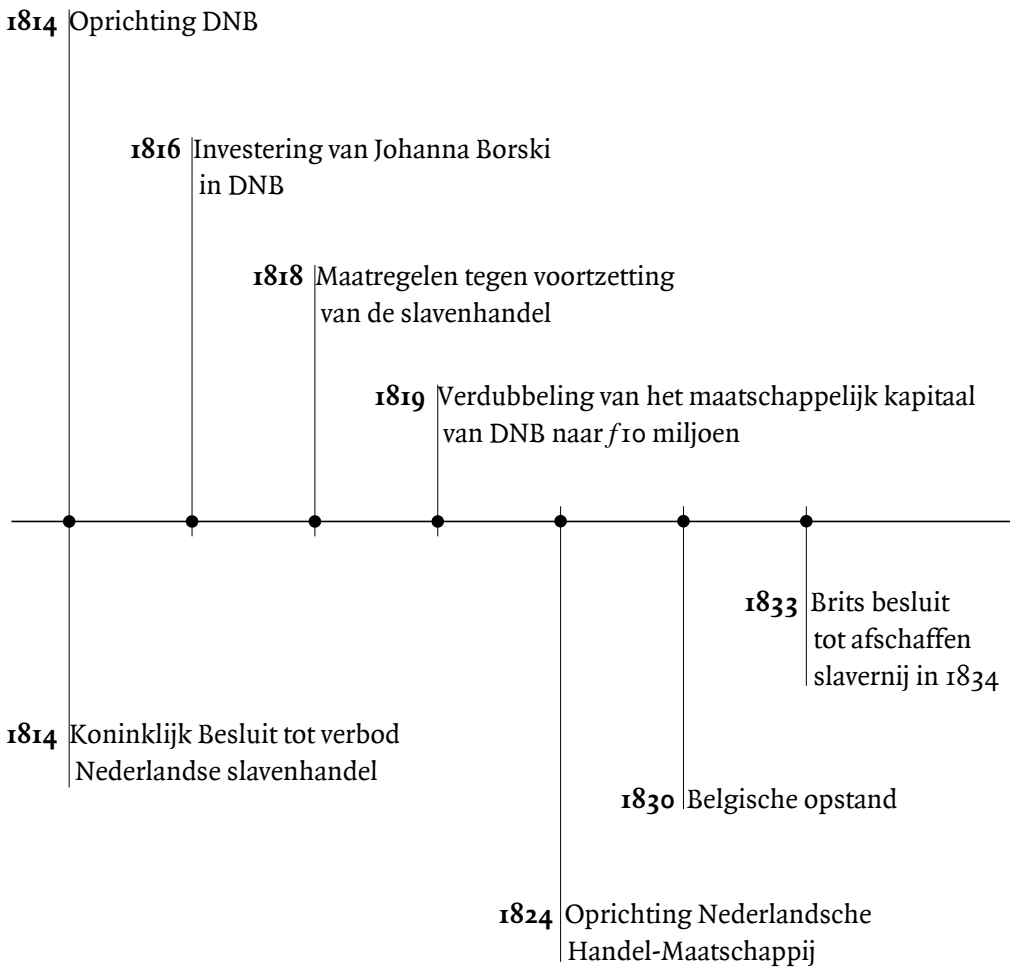
Er is naar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt geadviseerd contact op te nemen met de uitgever.

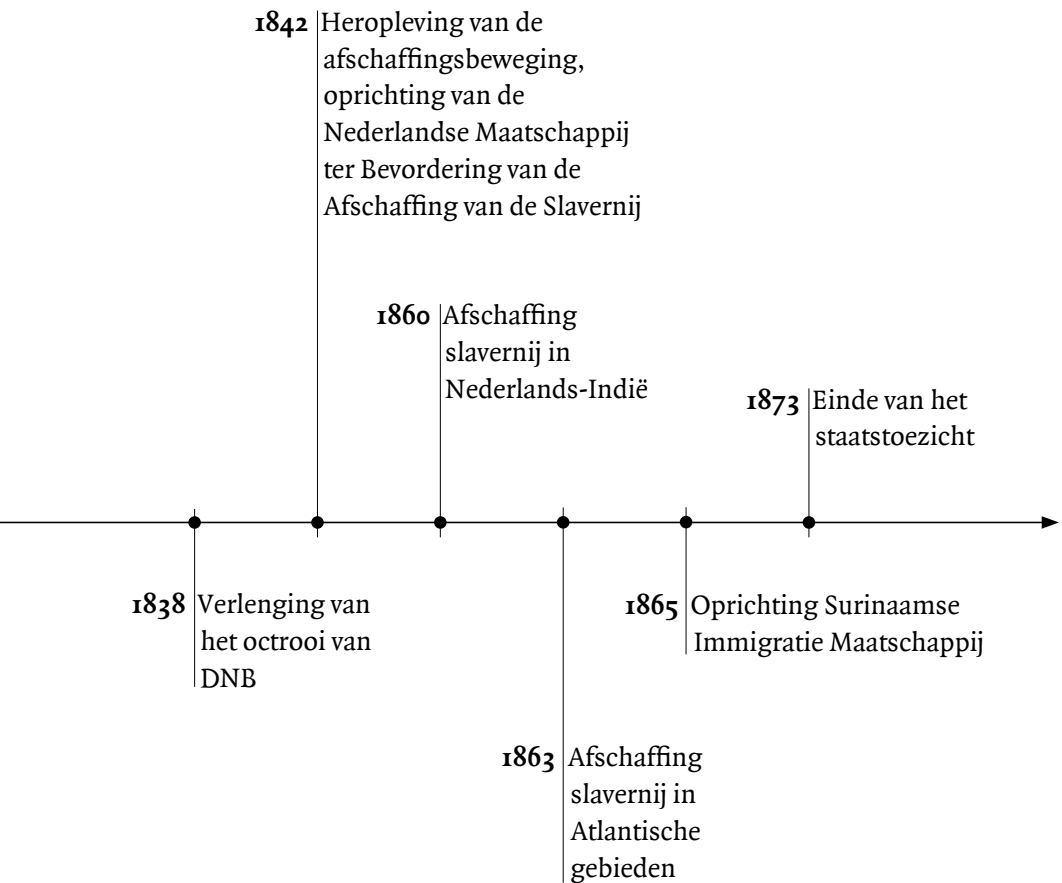
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

Tijdslijn	6
Lijst van grafieken en tabellen	8
Inleiding	9
1 De oprichting van De Nederlandsche Bank en de afschaffing van de slavenhandel in 1814	17
2 De eerste bestuurders en hun (groot)ouders	43
3 Inspiratie na de Britse afschaffing van slavernij in 1833	73
4 Slavernijgerelateerde dienstverlening	113
5 Grondwetsherziening, afschaffing en staatstoezicht	129
Slot en aanbevelingen	183
Verantwoording	187
Bijlage 1: Wettelijke regeling uitbetaling van tegemoetkoming via DNB	195
Bijlage 2: Lijst van onderzochte personen met zittingstermijnen	197
Lijst van geraadpleegde archieven	203
Noten	207
Literatuurlijst	233
Index	239

Tijdslijn

Lijst van grafieken en tabellen

Grafiek 1: Belening van goederen bij DNB, boekjaar 1833/34.	81
Grafiek 2: Belening van goederen bij DNB, boekjaar 1848/49.	114
Grafiek 3: Totaal opererend kapitaal DNB, 1814-1864.	116
Grafiek 4: Verdeling van beleningen bij DNB, 1814-1864.	122
Grafiek 5: Bij DNB beleende goederen per boekjaar, op basis van steekjaren tussen 1817-1863.	124
Grafiek 6: Totaal belening van goederen bij DNB, op basis van steekjaren tussen 1817-1863.	127
Grafiek 7: Belening van goederen bij DNB, boekjaar 1872/73.	173
Tabel 1: De zestien grote investeerders van DNB en hoe ze bij slavernij betrokken waren.	29
Tabel 2: Aan DNB gelieerde investeerders in de West-Indische Maatschappij, 1828.	60
Tabel 3: De bestuurders van DNB en hoe ze betrokken waren bij slavernij.	69
Tabel 4: Voorbeeld van kasboek, 27 december 1814.	115
Tabel 5: Voorbeeld van een beleningsboekje, 1827.	126
Tabel 6: Uittreksel uit het Betaalboek van de negotiatie Zeezigt in het jaar 1836.	137
Tabel 7: Aantallen vrijgemaakten bij het afschaffingsbesluit van 1863.	170
Tabel 8: Uitvoer plantageproducten naar Nederland en Noord-Amerika, suiker, koffie, cacao en katoen, 1860-1874.	172
Tabel 9: Beleners van bietensuiker in boekjaar 1872/73.	174

Inleiding

Slavenarbeid vormde eeuwenlang een schakel in de mondiale ketens van productie, distributie en consumptie. In de negentiende eeuw, toen de centrale culturele, politieke en financiële instituten van Nederland tot stand kwamen, was deze slavernij nog altijd deel van het wereldrijk. Nederlandse families, instellingen en overheden zijn tegenwoordig steeds vaker geïnteresseerd in de rol die hun rechtsvoorgangers hebben gespeeld in het koloniale- en slavernijverleden. Ondanks de groeiende aandacht voor het slavernijverleden, ontbrak het nog aan een onderzoek naar de betrokkenheid van De Nederlandsche Bank bij slavernij. In 2020 gaf DNB aan dat men zich bewust is ‘van de huidige discussie over het Nederlandse slavernijverleden’ en dat ‘mede naar aanleiding van het onderzoek bij de Bank of England, [is] besloten tot een historisch onderzoek naar de relatie tussen DNB en slavernij.’¹ In opdracht van DNB, met medewerking van het archief van DNB en in volledige onafhankelijkheid hebben wij dit onderzoek ter hand genomen.

Dit boek is een geschiedenis van De Nederlandsche Bank waarin wij bijzondere aandacht schenken aan het verband met slavernij, zowel als factor in de economie en als onderwerp van politiek debat. De wens om onderzoek te doen naar het verband tussen de geschiedenis van financiële instellingen en de geschiedenis van slavernij leeft ook bij verzekeraars als Lloyd's of London en commerciële banken.² In de Verenigde Staten is het uitvoeren van dergelijk onderzoek in sommige staten een wettelijke verplichting. Dergelijke onderzoeken blijven vaak beperkt tot directe juridische betrokkenheid en aansprakelijkheid. DNB heeft ons verzocht om in dit onderzoek een ruimer begrip van de historische betrokkenheid bij slavernij te hanteren.³ Ons onderzoek richt zich niet alleen op de formele betrokkenheid van DNB bij slavernij, maar ook op de particuliere betrokkenheid van vooraanstaande bestuurders.⁴ Bovendien is nagegaan of DNB en de betrokken bestuurders een rol speelden in de afschaffing van de slavernij.

Eerdere geschiedenissen van DNB schonken geen aandacht aan de slavernij. In het standaardwerk van A.M. de Jong treffen we over het onderwerp niets aan.⁵ De omvangrijke biografie over bankpresident Willem Cornelis Mees rept niet over diens rol in de beweging voor de afschaffing van de slavernij.⁶ Ook in een hoofdstuk van Joost Jonker uit 1996 over de rol van handelshuizen en bankiers bij de oprichting van DNB blijft slavernij onbesproken.⁷ Het was simpelweg geen onderwerp dat specifieke aandacht behoeft om de geschiedenis van DNB te kunnen begrijpen. Hoe dichter we bij de huidige tijd komen, hoe vaker we het onderwerp in de geschiedschrijving tegenkomen. Zo gaat Jonker in 2004 uitvoerig in op de plek van de Surinaamse plantages in de activiteiten van Insinger & Co – een commissaris van DNB – en levert daarmee een belangrijke bijdrage aan de kennis over de relatie tussen slavernij en het Amsterdamse bankierswezen in de negentiende eeuw.⁸ In haar onderzoek uit 2007 naar de antislavernijbeweging wijst Maartje Janse op de voortrekkersrol van bankpresident Mees in deze beweging.⁹ Of Mees zich ook binnen DNB met dit onderwerp bezighield viel echter buiten het bestek van haar onderzoek. In een recente biografie over Alexander Gogel (volgens A.M. de Jong de geestelijk vader van DNB) uit 2017 besteedt Jan Postma meermaals aandacht aan het feit dat Gogel belangen had in de plantage-economie, maar hij gaat niet in op de vraag of dit mogelijk effect heeft gehad op zijn visie voor een nationale bank.

Dat dergelijke vragen niet werden gesteld is niet verwonderlijk, in deze studies werden de geschiedenis van slavernij en de geschiedenis van DNB onafhankelijk van elkaar behandeld. Dat is niet langer het geval. Pepijn Brandon en Karin Lurvink onderzochten in 2018 de rol van Insinger & Co in het beïnvloeden van de politiek om de afschaffing van de slavernij in het voordeel van de eigenaren te laten uitvallen.¹⁰ In 2020 ging Marcel Boumans dieper in op de complexe verhouding van voormalig president van DNB Nicolaas Gerard Pierson met de slavernij en de afschaffing ervan.¹¹ De stilte rond het onderwerp wordt stapsgewijs doorbroken en in deze studie behandelen we DNB en slavernij uitdrukkelijk in onderlinge samenhang, zowel in financiële, politieke als maatschappelijke zin.

Na het onderzoeken van de beschikbare literatuur en diepgravend onderzoek in de archieven van het ministerie van Koloniën, de archieven van DNB en diverse particuliere en notariële archieven zijn wij tot de volgende conclusies gekomen:

1. Het startkapitaal van DNB kwam deels van ondernemers met directe belangen in de plantageslavernij.
 - De kleine kring van hoofdinvesteerders, juristen en bestuurders van het eerste uur bestond voor een belangrijk deel uit de Amsterdamse financiers, handelaren, reders en boekhouders die leidinggaven aan het Atlantische, slavernijgebaseerde complex van kolonisatie, plantageproductie, scheepvaart, verwerkende industrie en handel. De groep van zestien investeerders uit wiens midden de commissarissen kwamen en die de eerste directeuren voordroegen telde slechts vijf mensen van wie we geen directe intensieve betrokkenheid bij slavernij konden vaststellen. Illus-tratief voor de nabijheid van slavernij in deze groep is het feit dat twee van de zestien investeerders geboren werden in Suriname als kinderen van plantage-eigenaren.
 - De kapitaalkrachtige Johanna Borski behoorde niet tot deze groep van zestien omdat haar grote kapitaalinjectie pas later kwam. Haar investering in DNB was 40 procent van het startkapitaal van de bank. Ze had veel slavernijgerelateerde investeringen. Het door Borski in DNB geïnvesteerde kapitaal kwam deels voort uit de arbeid van circa 565 slaafgemaakten op de plantages *Anna Catharina*, *Blankenburg*, en *Sage Pond* in Demerary. In Suriname bezat ze tweederde van de aandelen in de grote plantage *Zeezigt*. Belangen in de plantage-economie vormden bij de oprichting van DNB slechts een klein deel van Borski's uitstaande kapitaal. Zij nam geen deel aan het publieke debat over slavernij en de afschaffing.

2. Na oprichting was DNB indirect betrokken bij de Nederlandse koloniale slavernij en slavernij in niet-Nederlandse gebieden.
 - DNB maakte bij het verlenen van diensten geen onderscheid tussen klanten die wel of juist niet bij slavernij betrokken waren. Er was destijds geen juridische grond voor een dergelijk onderscheid en dit werd ook beleidsmatig niet gemaakt.
 - Uit hoofde van haar functie verleende DNB haar diensten, naast aan tal van andere ondernemingen, ook aan handelshuizen die betrokken waren bij slavernij. Deze slavernijgebaseerde onderne-mingen maakten gebruik van de diensten van DNB zoals hoofdzakelijk het belenen van goederen die door middel van slavenarbeid waren geproduceerd.

- Van de onderzochte steekjaren samen (elke vijf jaar van 1817 tot 1863) was bijna dertig procent (29,61%) van de goederen die bij DNB werden beleend geproduceerd met slavenarbeid.
 - Van de effecten die bij DNB werden beleend is het onwaarschijnlijk dat dit effecten op slavenplantages betrof. Wel werden zeer waarschijnlijk effecten van de zuidelijke slavenstaten van de VS beleend. Tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog verstrekte DNB krediet met Noord-Amerikaanse staatsobligaties als onderpand.
- DNB weigerde lange tijd om vestigingen buiten Amsterdam te openen. Een van de gevolgen hiervan was de oprichting van autonome instellingen als de Curaçaose Bank, de Javasche Bank en de Particuliere West-Indische Bank. Door het bestaan van deze instellingen liep het dagelijkse slavernijgerelateerde financiële verkeer in de koloniën niet via DNB.
 - DNB ondersteunde het ministerie van Koloniën in het dagelijkse betalingsverkeer. Dit was van belang voor de Nederlandse koloniaal- en handelsactiviteiten. Dit resulteerde er bovendien in dat DNB een belangrijke rol had in het uitbetalen van de tegemoetkoming voor de slaveneigenaren na de afschaffing van slavernij in 1863.
3. Slavernij liet de vooraanstaande DNB'ers niet onberoerd. Meer dan hun tijdgenoten waren zij persoonlijk, bestuurlijk en politiek betrokken bij koloniale slavernij. Bij een vergelijkbaar instituut als de Amsterdamse Wisselbank was dit aanzienlijk minder.
- Door het erven van aandelen of het overnemen van bestuursfuncties van oude of overleden familieleden hadden vooraanstaande DNB'ers een directe betrokkenheid bij slavernijgerelateerde ondernemingen.
 - Behalve aandelenbezit waren sommige DNB-bestuurders ook direct betrokken bij het management van plantages; Joan Huydecoper besliste bijvoorbeeld in vergaderingen welke slaafgemaakte 'de schat van vrijdom' mocht ontvangen en Jan Hodshon tekende een akte waarop de waarde van individuele slaven genoemd stond.
 - Naast hun activiteiten voor DNB organiseerde een aantal vooraanstaande DNB'ers zich om de belangen van de slaveneigenaren politiek te behartigen. Zij waren betrokken bij het totstandkomen

van de wetgeving waarmee de slavernij werd afgeschaft. Die wetgeving was voordelig voor de slaveneigenaren, mede door de bijdrage van vooraanstaande DNB'ers.

- Van de zes DNB-bestuurders in 1863 (vier directeuren, een secretaris en de president) ontvingen er drie (Johannes Hermanus In-singer, Ferdinand Rendorp, en Johannes Hermanus Molkenboer), tegemoetkoming bij het afschaffen van de Nederlandse slavernij. Bij de afschaffing van de Britse slavernij ging er compensatiegeld naar Johannes Luden en Joan Huydecoper.
- Een enkeling was betrokken bij organisaties die ijverden voor het beëindigen van de slavernij. Bankpresident Mees speelde voorafgaand aan zijn professionele carrière bij DNB een aanzienlijke rol in de heropleving van de afschaffingsbeweging in Nederland.

Deze conclusies wijzen erop dat de geschiedenis van slavernij niet enkel een overzeese aangelegenheid was, maar dat het raakvlakken had met tal van activiteiten in Nederland. De geschiedenis van slavernij is deel van de Nederlandse geschiedenis en daarmee ook deel van de geschiedenis van DNB. Dat deel van de geschiedenis is lang door stilte omringd geweest, maar inmiddels is er meer aandacht voor deze kant van het verleden. Zoals hoogleraar koloniale en postkoloniale geschiedenis Gert Oostindie het verwoordt: 'het is niet fraai, maar het hoort er wel bij.'

Met de hedendaagse maatschappelijke interesse voor historische slavernij doemt onmiddellijk een ingewikkelde vraag op: hoe duiden we de betrokkenheid van DNB bij een slavernij die eeuwenlang had bestaan, maar juist in de eerste decennia van het bestaan van DNB werd beëindigd? Om die vraag te kunnen beantwoorden is het nodig om ons te realiseren dat een aantal eenentwintigste-eeuwse denkbeelden over instituten en onderwerpen verschillen met die van de negentiende eeuw: DNB was nog geen grote centrale bank, slavernij was nog niet bij wet verboden en de verhouding tussen het parlement en het staatshoofd was nog niet zoals die nu is. Ook opvattingen over oneigenlijke vormen van belangenverstrengeling verschillen van wat wij nu gewend zijn. Door deze verschillen tussen toen en nu, en de veranderingen die plaatsvonden in de tijd die wij hier behandelen is het nodig om de chronologische ontwikkeling nauwgezet te schetsen.

We bouwen dit boek dan ook zoveel mogelijk chronologisch op. Op deze manier worden veranderingen door de tijd inzichtelijk. Eerst behandelen we de bijna gelijktijdige afschaffing van de slavenhandel en de oprichting van DNB in 1814. In het tweede hoofdstuk doen we dan een kleine stap

terug en belichten we hoe veel van de bestuurders en belanghebbenden vaak via hun ouders of grootouders betrokken waren geraakt bij koloniale slavernij. De afschaffing van slavernij was na de oprichting van DNB internationaal al een belangrijk thema, en het won in Nederland aan urgentie door de afschaffing van de slavernij in het Britse rijk in 1834. De reactie van DNB-functionarissen met belangen in slavernij op het Britse besluit is het onderwerp van het derde hoofdstuk. We schenken daar ook aandacht aan de herrijzenis van de antislavernijbeweging in Nederland en de politieke debatten over hervorming en afschaffing van de slavernij. Het vierde hoofdstuk biedt inzicht in de dienstverlening door DNB en waar deze gerelateerd was aan koloniale slavernij. Het proces richting de afschaffing van slavernij en de daarop volgende periode vormt het onderwerp van het laatste hoofdstuk. Bij prominente DNB'ers geven we in de tekst aan in welke jaren zij (directeur-)secretaris (s.), commissaris (c.), directeur (d.) of president (p.) waren. In bijlage 2 is een overzicht te vinden van alle betrokkenen die zijn onderzocht.

Om reliëf te kunnen geven aan het verband tussen de slavernijgeschiedenis en de geschiedenis van DNB onderscheiden we meerdere niveaus van betrokkenheid. Hierbij bouwen we voort op de omschrijving die werd gehanteerd door het onderzoeksproject *slaves, commodities and logistics* voor activiteiten die in Nederland werden ontplooid.¹² Het uitreden of financieren van schepen voor de slavenhandel, plantage-eigendom (en dus eigendom van slaafgemaakten), directeurschap van een plantagefonds, inkoop en doorvoer van plantagegoederen, scheepvaart op plantagekoloniën, raffinage van plantagegoederen en het verstrekken van hypotheeklen voor plantages gelden als directe betrokkenheid.¹³ Andere activiteiten duiden wel op een verband met slavernij, maar zien we als indirecte betrokkenheid, bijvoorbeeld als iemand firmant was in een onderneming die zich ook bezighield met de doorverkoop van koloniale goederen of als iemand enkele aandelen had in een fonds dat in plantages investeerde. Dit is een kwestie van gradaties, waarbij we per geval afwegen of het gaat om directe of zijdelingse betrokkenheid. Voor zover mogelijk benoemen we bij de individuen die wij hier behandelen in welke mate ze betrokken waren bij slavernij. Hierbij moet worden opgemerkt dat de groep bestuurders en ondernemers die wij hier behandelen vaak een divers portfolio had en dus niet te vangen is onder de noemer van één enkele vorm van betrokkenheid.

De slavernij die in dit boek centraal staat is de geracialiseerde productieslavernij in de samenlevingen rond de Atlantische Oceaan. In de verantwoording achter in dit boek lichten we deze afbakening toe. Belangrijk om hier nog op te merken is dat slavernij niet alleen bestond in de Atlantische koloniën. Het ging in de Nederlandse koloniën in het Atlantisch gebied om 45.275 mensen die in 1863 werden vrijverklaard. Zoals in dit boek zal blijken was de slavernij in Britse koloniën, het zuiden van de Verenigde Staten en Brazilië ook verbonden aan de activiteiten van Nederlandse ondernemers en investeerders. Daar liep het aantal mensen in slavernij in de miljoenen. In Nederlands-Indië is de omvang en het belang van slavernij nog niet goed te reconstrueren. Bij de afschaffing van slavernij in Nederlands-Indië in 1860 werden circa vijfduizend mensen vrijgemaakt, van wie de helft op de nootmuskaatplantages van Banda en de andere helft in huishoudens. Waar Nederland slechts indirect controle had, moeten we het doen met schattingen. Op Java is de slavernij in de negentiende eeuw vrijwel geheel verdwenen, maar op de overige eilanden zal het aantal slaafgemaakten vallen tussen de 567.000 en de 806.000.¹⁴ Het beleid gedurende de negentiende eeuw was om directe slavernij geleidelijk te vervangen door andere vormen van – vaak onvrije – arbeidsmobilisatie.

1 De oprichting van De Nederlandsche Bank en de afschaffing van de slavenhandel in 1814

Na het instorten van de macht van Napoleon kwam Willem Frederik in 1813 aan het hoofd van de Nederlanden te staan. Het zou tot 1815 duren voor hij formeel koning Willem I werd, maar in zijn positie als soeverein maakte hij direct al een begin aan de vorming van de toekomstige staat en het toekomstige koloniale rijk. De oprichting van DNB paste binnen een groter plan dat zowel financiële, culturele, bestuurlijke en koloniale aspecten kende. Door tijdens de onderhandelingen in Wenen in 1814 de Nederlandse slavenhandel te verbieden probeerde de toekomstige koning de Britten gunstig te stemmen en de koloniën terug te brengen onder Nederlands gezag. In zekere zin dienden de afschaffing van de slavenhandel en de oprichting van DNB hetzelfde doel. Door de slavenhandel af te schaffen, hoopte hij de koloniën terug te brengen onder Nederlands gezag en zo de rol van Nederland als handelsmogendheid te versterken. Het oprichten van DNB had eveneens tot doel om economische activiteit, en vooral de handel, te bevorderen.

De Britten beëindigden de trans-Atlantische mensenhandel in 1808 en maakten dit, gesteund door hun dominantie op de wereldzeeën, een belangrijk punt in hun buitenlandse beleid. Zij werden daarbij gedreven door humanitaire en veiligheidsoverwegingen. Grootschalige slavernij en oploeiende opstanden konden een bedreiging vormen voor de controle over de koloniën. De Britse trans-Atlantische slavenhandel werd mede afgeschaft om de koloniën te kunnen behouden, ook al beseftte men wel dat dit uiteindelijk tot het einde van de slavernij zou leiden. De onvermijdelijk wordende volledige afschaffing van slavernij zorgde voor veel hoofdbreken in de koloniale machtscentra. Dat gold zeker ook voor Nederland, waar slavernijgebaseerde ondernemingen belangrijk waren voor de handel, terwijl de territoriale controle overzee was ingestort.

In de twintig jaar die voorafgingen aan de oprichting van DNB en het verbod op de slavenhandel had Nederland alle overzeese koloniën aan de Britten verloren. De grote compagnieën waren roemloos en geplaagd door grote schulden ten onder gegaan. De comités die het bestuur van de koloniën toen overnamen, raakten al snel de controle over de overzeese gewesten kwijt aan het oprukkende Britse wereldrijk. De alliantie van de in 1795 opgerichte Bataafse Republiek met het revolutionaire Frankrijk had geleid tot een reeks aanvallen en overnames door de Britten, daarbij politiek geruggesteund door de naar Groot-Brittannië gevluchte stadhouder Willem V, de vader van Willem Frederik. Willem V had na zijn vlucht de koloniën opgeroepen om zich niet aan te sluiten bij de Bataafse Republiek, maar de kant van de Britten te kiezen. Het koloniale rijk lag er kortom in bestuurlijke zin niet florissant bij. De Europese vraag naar suiker, koffie en katoen bleef echter onverminderd groot en technische innovaties op de plantages maakten grotere opbrengsten mogelijk. Tussen de economische kansen en de desolate bestuurlijke situatie zag Willem Frederik ruimte voor vernieuwing en modernisering.

Enmaal ingehuldigd als koning Willem I vond hij dat dit nieuwe koninkrijk, dat zowel het huidige Nederland als België en Luxemburg omvatte, op het gebied van handel en industrie een aanzienlijk land moest worden. Hij was niet alleen een ondernemende vorst, maar ook een gedreven ondernemer die het belang zag van een modernisering van de economie. Hij deinsde er niet voor terug om op dat terrein initiatieven te ontplooiën. Voor de vereiste forse vergroting van de kapitaal- en afzetmarkt nam Willem I zijn toevlucht tot een omvangrijk netwerk van financiële instellingen.¹⁵ De oprichting van De Nederlandsche Bank moeten we in die historische context plaatsen. Een gevoel van onzekerheid over de toekomst van Nederland en een internationale politiek die gebrand was op het beëindigen van oorlogen, revoluties en nationale onafhankelijkheidsbewegingen die Europa en de koloniën twintig jaar hadden overspoeld, vergezelden de oprichting van deze instelling.

Het gesprek met de Britten

Het lijkt op het eerste gezicht misschien een historische toevalligheid dat de oprichting van DNB samenvalt met het Nederlandse verbod op trans-Atlantische slavenhandel. In de ogen van Willem I was er voor de opbouw van zijn koninkrijk niet alleen een betrouwbare financiële instelling nodig,

maar moest er ook internationale erkenning komen voor het nieuw te vormen koninkrijk. Al in april 1813 had Willem I geprobeerd de Britten te spreken over de teruggave van de koloniën en in de loop van het jaar bleek wel dat zij van goede wil waren. De Britten maakten zich echter nog zorgen of het nieuwe Nederland wel sterk genoeg zou zijn om de koloniën te besturen.¹⁶ Willem I probeerde zich inschikkelijk te tonen naar Britse wensen en verzette zich niet tegen het Britse geschuif met voormalige Nederlandse bezittingen tijdens onderhandelingen met andere mogendheden.¹⁷ Nederland had de Britten weinig te bieden waardoor we feitelijk niet van onderhandelingen kunnen spreken, maar eerder van een gesprek over de toekomst van Nederland inclusief de koloniën.

In het proces richting de vorming van het Koninkrijk der Nederlanden en de gesprekken over het herstel van het Nederlandse koloniale gezag kwam het besluit tot afschaffing van de slavenhandel tot stand. De Britten zagen het sinds hun afschaffing van de slavenhandel in 1808 als taak om ook andere landen te bewegen tot afschaffing. Dit was zowel uit humanitaire overtuiging als pragmatisme; men wenste de concurrentie van landen die nog wel mensenhandel toestonden in te perken.¹⁸ Om de Britten gunstig te stemmen vaardigde Willem I op 15 juni 1814 een decreet uit waarmee een einde werd gemaakt aan de Nederlandse trans-Atlantische slavenhandel. Uit het verloop van de besprekingen over de teruggave van de koloniën blijkt niet of dit enig effect heeft gehad op de Britse besluitvorming, maar eenmaal genomen werd het besluit niet teruggedraaid. Het verdrag dat in augustus van dat jaar tussen de Britten en Nederland werd gesloten, spreekt dan ook over 'spontaneously issued a decree' waarmee een einde was gemaakt aan de slavenhandel.

Het verdrag was geen doorslaand succes voor Nederland, maar Willem I troostte minister Van Nagell dat de economische waardevolle en stabiele koloniën in Azië voor een belangrijk deel in Nederlandse handen terugkeerden. Natuurlijk was het spijtig voor de koning dat juist de opbloeiende slavenkoloniën als Berbice en Demerary, gelegen vlak ten westen van Suriname, in Britse handen bleven, maar de nieuwe liberale principes omtrent slavenhandel en het behandelen van slaven zouden volgens hem waarschijnlijk veel moeilijkheden gaan geven.¹⁹ Van Nagell had echter goed gezien dat juist een kolonie als Berbice nog veel kon opleveren en ook de Amsterdamse financiële elite had de verwachting dat juist deze kolonie nog kon groeien. Demerary was tot 1814 in Nederlandse handen, maar was net als de naastgelegen vestigingen langs de Berbice en de Essequibo al vanaf 1796 door de Britten bestuurd. In 1831 werden de

drie kolonies samengevoegd tot Brits-Guiana in het huidige Guyana in Zuid-Amerika.

Dat Van Nagell het verlies van Berbice betreurde was niet zonder reden. De slavernij in de negentiende eeuw is door historicus Dale Tomich gekenschetst als ‘second slavery’: een transformatie van de slavernij, gekenmerkt door een ingeperkte handel in mensen, maar ook door een groeiende vraag naar plantageproducten en nieuwe mogelijkheden in de landbouw door technische innovaties. Na 1815 groeide de productie in de oude suikerregio’s snel en er ontstonden nieuwe productiecentra. Zelfs de vernietiging van de suikerplantages tijdens de slavenopstand op Saint Domingue (1791), de grootste suikerproducent aan het einde van de achttiende eeuw, kon niet verhinderen dat de productie voor de wereldmarkt na de napoleontische oorlogen met 38% groeide.²⁰ Juist in Brits-Guiana groeide de productie van suiker, koffie en katoen enorm. In de eerste decennia van de negentiende eeuw verdrievoudigde de productie zelfs. Al tegen 1830 waren vrijwel alle plantages in Brits-Guiana voorzien van stoomkracht. In de laatste vijf jaar voor het einde van de slavernij in het Britse rijk was de gemiddelde suikerproductie 57.197 ton.²¹ Na het einde van de Britse trans-Atlantische slavenhandel in 1808 ging de slavenhandel tussen koloniën door en ook de smokkelhandel zorgde voor een verplaatsing van mensen richting suikerproducerende gebieden. Tussen 1813 en 1832 daalde het aantal tot slaaf gemaakte mensen in Brits-Guiana met ruim tien procent. Het relatieve aandeel van slaafgemaakten die op de suikerplantages werkten groeide in diezelfde jaren van 32,6% naar 78,5%.²² Deze dynamiek en groei betekende een kans voor kapitaalcrachtige Amsterdammers die bereid waren om ondanks ‘de onzekerheid van de West’ in deze koloniën te investeren. Onder hen was ook Alexander Gogel. Hij was hypotheekhouder van een fonds ter waarde van f240.000 voor de slavenplantages *Nooitgedacht*, *Vrede* en *Vriendschap* en de helft van *De Goudmijn* in Berbice.²³

De geestelijk vader van DNB en zijn betrokkenheid bij de plantage-economie

In dezelfde maanden dat Den Haag met de Britten onderhandelde over de terugkeer van de koloniën onder Nederlands gezag kregen de eerste contouren van DNB gestalte. De oprichting van DNB volgde op de uitdrukkelijke wens van Amsterdamse kooplieden die aan het einde van de achttiende eeuw

door middel van verzoeken probeerden om de Amsterdamse Wisselbank nieuw leven in te blazen.²⁴ In het laatste decennium van de achttiende eeuw nam door teruglopende internationale handel, een negatieve handelsbalans en grote kapitaalvlucht het beschikbare specie en krediet af, wat tot problemen leidde in tal van bedrijfstakken. In de revolutietijd werkte de politiek betrokken bankier Gogel aan diverse plannen om het bancaire stelsel in Nederland te verbeteren. Vlak na de omwenteling van 1795 en de staatsgreep van 1798 ontwierp hij een plan voor een Algemeene Nationale Beleen-, Disconto- en Deposito-Bank.²⁵ Enkele keren kwam het oprichten van een dergelijke instelling dichtbij. Zo werd in 1802 door het Staatsbewind een voorstel ingediend voor het oprichten van een nationale bank die tot doel had om de gehavende economie te herstellen, door zowel de handel, productie en landbouw weer op gang te helpen.²⁶ Tussen 1802 en 1805 werkte Gogel opnieuw aan een plan voor een nationale bank. Dit plan zou bij het aan de macht komen van Willem I als basis voor DNB gaan dienen.

Het is zijn rol in het ontwerpen van plannen voor een nationale bank en de gelijkenis tussen deze plannen en het eerste octrooi van DNB die Alexander Gogel het predicaat geestelijk vader van DNB hebben opgeleverd. Destijds had het octrooi een vergelijkbare status als de tegenwoordige Bankwet. De plannen van Gogel kwamen tot stand in een intensieve correspondentie met Johannes Goldberg, die in deze tijd nog geen betrokkenheid met de koloniale wereld lijkt te hebben gehad, maar wel directeur-generaal van koloniën zou worden. Gogel richtte in 1791 zijn eigen koopmanshuis op dat vanuit Amsterdam contact had met diverse handelshuizen in Europa. Hij leverde daarnaast ook financiële diensten, zoals de grote hypotheek voor een viertal plantages in Berbice. De keuze van Gogel is in de context van de ideeën over slavernij in die tijd opvallend. De patriottische politieke stroming waartoe Gogel en Goldberg behoorden was in algemene zin een voorstander van een gefaseerde afschaffing van de slavernij. Dit sentiment werd in ieder geval tot het einde van de achttiende eeuw breed gedragen en de algemene verwachting was dat de afschaffing niet lang op zich zou laten wachten. Het Franse rijk had immers in 1794 de slavernij in al haar koloniën afgeschaft.²⁷ Toch weerhield dit Gogel er niet van om te investeren in de uitbreiding van de plantage-economie. Gogel had weet van wat er zoal op een dergelijke plantage gebeurde. De plantage-eigenaar voor wie de hypotheek bestemd was schreef hem dat zijn compagnon 'een Neger heeft laten doodslaan en andere zodanig mishandelt dat zij niet kunnen werken!'²⁸ Zakelijk gezien werd de hypotheek voor de plantages in Berbice

geen succes. Binnen enkele jaren kwam het al tot een executieverkoop van de plantages. Omdat dit tijdens het Britse tussenbestuur van de kolonie gebeurde duurde het lang voor Gogel een deel van de geïnvesteerde gelden terug kon krijgen.²⁹

‘De onzekerheid van de West’, zoals koning Willem I dat later zou noemen, was in het geval van Gogel zeer concreet. Het is goed mogelijk dat de koning met die typering van de slavenkoloniën niet alleen de dreiging van opstand bedoelde, maar ook de regelmatig terugkerende problemen met kredietverstrekking aan plantages. In de plannen van Gogel of het octrooi van DNB zijn geen verwijzingen naar slavernij of slavenhandel te vinden. In artikel 25 van het octrooi staat echter uitdrukkelijk dat waardepapieren ten laste van buitenlandse mogendheden en ondernemers van belening zijn uitgesloten en bovendien werden ‘actien of aandeele in Banken, Oost- of West-Indische handel-sociëteiten, assurantie fabriek- of landbouw-sociëteiten, die buiten deze landen zijn opgericht, van welken aard of natuur dezelve ook zouden mogen zijn’ van belening uitgesloten.³⁰ Dit was in lijn met het abstracte principe van Gogel dat vooral (en liefst uitsluitend) het nationale belang zou worden gediend met de nationale bank. Bij de verlenging van het octrooi in 1838 werd de tekst van dit artikel aangepast en werden de mogelijkheden voor DNB verruimd. Het verbod gold nu alleen nog voor ondernemingen die ‘buiten het Rijk of deszelfs overzeese bezittingen zijn opgericht.’³¹

De eerste aandelen en hun kopers

DNB kende een moeizame start en de kring die vertrouwen had in de bank, of die met een investering in het project de gunst van de koning probeerde te winnen was klein. De Amsterdamse ondernemers wilden wel een instituut dat de diensten van DNB leverde, maar waren verbolgen over het optreden van de koning. Bij de oprichting van DNB in maart 1814 werden vijfduizend aandelen van duizend gulden uitgegeven. Om de bank te kunnen starten zou er ten minste twee miljoen gulden aan aandelen verkocht moeten zijn. Tegen de zomer van 1814 was dat bedrag nog niet gehaald. Er waren slechts achthonderd aandelen verkocht aan honderd zestien personen en Willem I en zijn regering moesten bijspringen om het kapitaal van de bank naar de twee miljoen te tillen.³² Gekrenkte lokale trots speelde volgens historicus Joost Jonker een rol in het moeizame opstarten van DNB.³³ De Amsterdammers waren beledigd dat hun Wisselbank ten onder ging en

vervangen leek te gaan worden door het Haagse initiatief voor een nationale bank in de vorm van DNB. De grote aankoop van aandelen door Johanna Borski, waarover later meer, maakte aan de Amsterdammers duidelijk dat hun poging om de oprichting van de bank tegen te houden, was mislukt. Ook zij gingen vervolgens overstag en kochten aandelen, deels van Borski.

Degenen die toch al vroeg investeerden zouden een belangrijke rol gaan spelen in de verdere ontwikkeling van de bank. De zestien grootste aandeelhouders waren de kring waaruit commissarissen werden geloot en ze droegen directieleden voor aan de koning.³⁴ Ook de koning en de regering waren grote investeerders van het eerste uur, maar we rekenen hen in dit onderzoek niet mee. Het profiel van de groep van zestien die we nader hebben onderzocht maakt duidelijk hoezeer slavernijgebaseerde economische activiteiten deel waren van de portfolio's van de eerste investeerders en commissarissen van DNB.³⁵ Dat twee van de zestien in Suriname in een plantersfamilie waren geboren zegt misschien al wel genoeg.

Een van de eerste en ook grootste opkopers van aandelen in de vroege periode was het compagnonschap D. Couderc en M.P. Brants (c. 1814-1830). De onderneming vond zijn oorsprong in de jaren 1770 in de samenwerking tussen Jean Samuel Couderc en Jan Brants. De onderneming had aan het einde van de achttiende eeuw verlies geleden bij onroerendgoedtransacties, maar hield een voorname plaats in de Amsterdamse financierderswereld dankzij het leveren van financiële diensten. Een deel van de familie Couderc was toen al actief betrokken bij plantagebezit en -beheer in Suriname.³⁶ Couderc en Brants waren ook actief als handelaren. In de periode 1793-1804 vormden ze met Daniël Changuion een driemanschap en in 1796 sloot ook Willem Six zich aan. De samenwerking werd na verloop van tijd overgenomen door de volgende generatie: David Couderc en Mattheus Pieter Brants waren samen actief van 1803 tot 1829.³⁷ Het was lange tijd een succesvolle onderneming en tussen 1804 en 1810 deelden de partners een jaarlijkse winst van f200.000.³⁸ Het aangegroeide kapitaal van de onderneming staken ze deels in de oprichting van DNB en zo kwamen ze in de lijst van grootste inleggers bij de start van DNB. Ze waren onder meer tussenpersoon voor Franse investeringen, en zeker niet vrij van slavernijgerelateerde activiteiten. Als hypotheekhouders van de duizend akkers grote plantages *The Morning Star* of *De Morgenster* en *La Retraite* in Demerary en van de kleine plantage *Plaisance* aan de oostkust van Demerary waren ze direct betrokken bij slavernij in de koloniën.³⁹ Changuion had naast zijn activiteiten met Brants en Couderc ook een eigenstandige rol in het financieren van plantages in Demerary.⁴⁰ Naast hun rol als hypotheekhouders verkochten Brants en Couderc voor

andere ondernemers goederen die werden overgezonden uit de koloniën Demerary en Sint Eustatius.⁴¹ Zo vinden we onder de doorverhandelde goederen naast Europese goederen als wol en wijn ook koffie, suiker en indigo.⁴² Via hun tussenpersoon op Curaçao ontvingen ze huiden, katoen, suiker en tabak vanuit diverse Caribische havens en verfhout uit Rio de la Hacha.⁴³ Zoals ook andere ondernemers die in de koloniën actief waren en financiële diensten verleenden waren Couderc en Brants ook actief in de scheepvaart. Ze waren de boekhouders van het fregatschip *Maria* dat op Suriname voer.⁴⁴ Het compagnonschap was actief in de handel en DNB-commissaris tot de dood van Daniel Couderc in 1829.⁴⁵

Bij de eerste grote opkopers van DNB-aandelen was Faesch & Co, eveneens een onderneming met aanzienlijke belangen in de Atlantische slavernij. Faesch & Co was vermoedelijk een samenwerking van Jan Jacob Faesch met de ondernemers Kluppel en Braunsberg. De gelijknamige vader van Faesch was vanuit Zwitserland naar Suriname gekomen en had daar fortune gemaakt. Zijn zoon bouwde het plantagebezit verder uit en vertrok, in lijn met wat andere succesvolle kolonisten deden, naar Nederland.⁴⁶ Het was gebruikelijk dat plantage-eigenaren die succesvol waren naar Nederland vertrokken. Daar kon een kapitaalkrachtige familie vervolgens nieuwe investeringen doen, zoals in DNB. Samen met J.F. Frederici was de jonge Faesch eigenaar van de plantage *Voorburg* en volledig eigenaar van plantage *Hooyland* die via zijn moeder in het bezit van de familie was gekomen.⁴⁷ Faesch had verder belangen in de plantages *Marienburg*, *Waterland*, *Palmeneribo*, *Surmombo*, *Egmont*, *Rhijnbeek*, en *Montresor* in Suriname. Op het eiland Tobago bezat hij aandelen in de plantage *Vriendschap*.⁴⁸ Faesch had belangen in de hele keten van activiteiten tussen het werk op de plantage, het verschepen van de goederen, het beheren van plantageleningen en het verkopen van goederen. In de jaren 1790 was hij reder in de directe vaart tussen Amsterdam en Suriname met het schip de *Zeevaart*.⁴⁹ Deze activiteit nam daarna alleen maar in omvang toe. In 1816 waren Faesch & Co als reders betrokken bij de schepen de *Planter* en het fregat *Argyle* die beide op Suriname voeren in de goederenhandel.⁵⁰ Een jaar later werd de vloot uitgebreid met het fregatschip *Pauline*. In 1820 waren het de schepen *Henriette Elizabeth*, de *Colonist*, de *Strever* en de *Argyle* die op Suriname voeren.⁵¹ Scheepsnamen als *Colonist* en *Planter* zijn een aanwijzing dat ze uitdrukkelijk voor de koloniale vaart bedoeld waren. Het hele scheepvaartbedrijf van Faesch & Co was op de Surinaamse vaart gericht.⁵² Het kapitaal dat Faesch & Co in DNB investeerde was onvermijdelijk deels afkomstig uit de slavernijgebaseerde activiteiten.

Naast Faesch treffen we nog een tweede geboren Surinamer aan in de lijst met grote investeerders bij de start van DNB. Abraham Vereul werd geboren in Paramaribo en verhuisde op jonge leeftijd naar Nederland waar hij als jurist, koloniaal bestuurder en letterkundige veel bekendheid genoot. Hij was directeur en bovendien laatste president geweest van de Sociëteit van Suriname, de organisatie die de kolonie in eigendom had en vanuit Nederland bestuurde.⁵³ De familie Vereul had in drie generaties een aanzienlijk plantagebezit opgebouwd. Zijn tante, Maria Sara Benelle, beheerde als Weduwe Vereul & Zoon een aantal plantages en schepen die op Suriname voeren en ze beheerde bovendien een investeringsfonds voor plantages.⁵⁴ Of Abraham Vereul participant was in deze onderneming is niet gebleken. Bij de stichting van de Bataafse Republiek werden particuliere en stedelijke koloniën onder nationaal beheer gebracht. De Sociëteit van Suriname werd door de Bataven opgeheven om plaats te maken voor een nationaal georganiseerd comité, met Vereul als president. Zijn ronkende redevoering bij de eerste vergadering van het nieuwe comité verreed het thema slavernij en sprak alleen over de noodzaak om te waken voor 'de overdrijving van de beginselen.'⁵⁵ De goede verstaander zou hieruit begrijpen dat het niet de bedoeling was om de rechten van de mens zoals die in 1791 in de Franse grondwet waren opgenomen, op iedereen van toepassing te laten zijn.⁵⁶ In de revolutiejaren schrok Vereul niet terug voor bestuurlijke verantwoordelijkheden en nam onder meer in 1811 de taak van burgemeester waar. Na de terugkeer van Willem I naar Nederland bleef Vereul ambteloos burger. Hij bezat bij zijn dood in 1817 de Surinaamse koffieplantages *De Nieuwe Eendracht* en *Welgelegen*.⁵⁷

De laatste plantage-eigenaar in de lijst van grote investeerders is Dirk Jan Voomberg. Met zijn broer Abraham deelde hij in Berbice het eigenaarschap van de plantages *Büse's Lust*, *La Fraternité*, *Nieuwe Hoop*, en *De Eduard* met Louise Schumacher en Dirk Wernard van Vloten.⁵⁸ Voomberg was bovendien deel van de onderneming *Ketwich & Voomberg* die namens de aandeelhouders tal van plantages beheerde in Demerary, waaronder *The Covent Garden*, en *La Repentir*, en datzelfde voor een negotiatie (investeringsfonds) van Van Vloten met daarin plantage *La Penitence*. Ze waren negotiatiehouder voor de plantage *Nieuw Beehive* en speelden ook een rol in het beheer van de plantage *Nouvelle Vlanders*.⁵⁹ Voomberg was dus zowel particulier als qualitate qua behoorlijk actief in het beheer van slavenplantages.⁶⁰

Niet alle investeerders combineerden belangen in handel met belangen in plantagebezit. Charles Antonin Ramperti (1774-1823) was een geboren Italiaan die ten tijde van de oprichting van DNB als vermogend koopman in Amsterdam gevestigd was. De twee schepen van Ramperti & Co voeren in de Atlantische wereld op Suriname, Rio de Janeiro, Port-au-Prince en Bahia, bestemmingen waar slaafgemaakten de exportproducten produceerden.⁶¹ Hij overleed in 1823 te Bahia. Alleen handelen in koloniale goederen, zonder te investeren in plantages en schepen kon veel opleveren. Vroege investeerder Josua Jacob van Winter (1788-1840) was de zoon van een welvarende indigo- en verfhouthandelaar, en bij het overlijden van zijn vader erfde hij niet alleen f126.500, maar ook zijn vaders onderneming Muhl & Van Winter en een aandeel in de uitzonderlijke kunstverzameling. Zijn zus kocht hem uit van de kunstcollectie en het is al met al niet verwonderlijk dat hij in de Franse tijd behoorde tot de honderd hoogst aangeslagen burgers van Amsterdam.⁶² Ook later handelde Muhl & Van Winter nog in tropische verfstoffen als verfhout, rocou, cochinnelle en indigo.⁶³

Onder de eerste grote inleggers vinden we ook een aantal personen en compagnieschappen die naast producten van de slavenplantages in de Atlantische wereld ook in andere goederen handelden. Het koopmanshuis Gebroeders Planta, onder wie J. Planta, J.P. Planta en E.A. Planta, was van 1803 tot 1820 eigenaar van het schip *Aurora* dat naast Liverpool, Bordeaux en Marseille ook Berbice aandeed.⁶⁴ De Planta's handelden vooral in wijn en Europese goederen en bemoeiden zich door middel van adressen en petitie actief met het handelsbeleid. Gezien de omvang van hun Europese activiteiten lijken ze slechts zijdelings bij de koloniale handel betrokken te zijn geweest.

Tot zover hebben we een heel aantal ondernemers besproken die voorafgaand aan hun investering in DNB hun geld verdienden met slavennijgerelateerde activiteiten. Jacob Jan Waszink (1750?-1836, c. 1814-1830) en Goll & Co volgden de tegenovergestelde route. Waszink begon pas echt actief te worden in de handel nadat hij stopte als commissaris van DNB. Hij handelde in diverse goederen, deels Europees zoals amandelen, rozijnen, tarwe en rogge uit Trieste of Marseille, maar hij leverde in Amsterdam vanaf de jaren 1830 ook producten als suiker, cacao, rum, diverse soorten verfhout, gom, tabak en piment van St. Thomas en zijn schip de *Jonge Jacob* voer op de West-Indische bestemmingen Puerto Rico en Suriname.⁶⁵ Het traject van Goll & Co was vergelijkbaar. In 1777 richtte Joan Goll van

Franckenstein (c. 1815-1821) de firma Goll & Co op die na zijn dood in 1821 werd voortgezet door zijn zoon en kleinzoon. Goll & Co behoorde in de eerste helft van de negentiende eeuw tot de voornaamste handelaar-bankiers van Amsterdam.⁶⁶ In de tijd voorafgaand aan de oprichting van DNB lijken ze geen betrokkenheid te hebben gehad bij slavernijgerelateerde activiteiten. Ook in de latere periode maakte dit nooit substantieel deel uit van hun activiteiten, met uitzondering van de jaren dertig.⁶⁷ Op dat moment verwierf de onderneming ook een deel in het negotiatiefonds van de plantage *Nieuw Klarenbeek* dat ze in ieder geval tot 1856 aanhield.⁶⁸ De betrokkenheid bij slavernij, zowel wat betreft de onderneming als de politiek, kwam pas na het overlijden van Goll van Franckenstein tot stand.

'Plantaadje Nieuw Clarenbeek, aan de rivier Cottica in Suriname', J. L. Brockman, 1860.

Bron: [1138-13], Tropenmuseum, Amsterdam.

Niet iedereen was betrokken bij slavernij. Voor een paar individuele investeerders gold dat ze ook later in de negentiende eeuw niet bij slavernij betrokken waren. Zo was Cornelis Johannes Kneppehout een graag geziene wetenschapper, kunstliefhebber en reiziger, maar hij lijkt geen banden met de koloniale wereld te hebben gehad, laat staan met slavernij. Dat gold ook voor Henry Fizeau en de grote vroege investeerder Gerlach Cornelis Joannes van Reenen (1752-1822, c. 1814-1815), zijn zoon Jacobus

Henricus van Reenen (1783-1845, c. 1817-1845) en de commissaris Severijn & Haesebroeck (c. 1814-1817) vertegenwoordigd door Abraham Johannes Severijn. Hierbij moet wel de kanttekening geplaatst worden dat we niet hebben kunnen achterhalen of deze individuen wellicht aandelen in plantages bezaten. Het is ook niet mogelijk gebleken om vast te stellen of het ontbreken van betrokkenheid bij slavernij een principiële keuze was. Ze lieten zich publiekelijk niet over het onderwerp uit.

De zestien grote investeerders waren een belangrijke groep voor DNB. Een behoorlijke groep van de lijst was betrokken bij slavernijgebaseerde activiteiten, meer dan bij een vergelijkbaar instituut als de Amsterdamse Wisselbank.⁶⁹ De interesse voor DNB bij de groep ondernemers die zo direct en intensief bij slavernij betrokken was roept vragen op. Er zijn verschillende verklaringen mogelijk voor de opmerkelijke aanwezigheid van de slavernijgerelateerde ondernemers bij de eerste investeerders in DNB. Het is goed mogelijk dat men erop rekende dat DNB een belangrijke rol zou krijgen in de koloniale geldcirculatie. De koloniën werden immers algemeen gezien als een integraal onderdeel van de Nederlandse economie. Pas op een later moment weigerde de directie om filialen in Suriname en op Curaçao te openen. Het is ook mogelijk dat er een verband is met de afschaffing van de slavenhandel. De slavenhandel was een substantiële kostenpost voor de plantages. Nu deze wegviel hadden de financiers wellicht kapitaal beschikbaar dat anders in de aankoop van mensen was gestoken. Een andere mogelijkheid is dat deze groep na de afschaffing van de slavenhandel de noodzaak zag om de banden met Willem I aan te halen, bijvoorbeeld door in de door hem geëntameerde projecten te investeren. Dit zijn drie hypothesen die we binnen het bestek van dit onderzoek niet hebben kunnen testen. Dit zou verder onderzoek vereisen naar deze tak van de economie en de prominente ondernemers die er actief waren. Daarom beperken wij ons hier tot de conclusie dat de lijst van zestien een opvallende betrokkenheid bij slavernij laat zien.

Tabel 1: De zestien grote investeerders van DNB en hoe ze bij slavernij betrokken waren.

Naam	Betrokkenheid bij slavernij
D. Couderc en M.P. Brants	Ja, betrokken bij plantagehypotheken, handel, en boekhouders van schepen die op Suriname varen.
Determeyer Weslingh & Zoon	Ja, goederenhandel, reders op Suriname bezitten aandelen plantage <i>Geertruidenberg</i> .
Faesch & Co	Ja, plantage-eigendom, enkele hypotheken en meerdere schepen op Suriname.
Henry Fizeau	Nee. Met Hope & Co betrokken bij financiering van buitenlandse staatsschulden.
Johan Goll van Franckenstein	Nee, later stapt firma Goll & Co in de goederenhandel en wordt deels eigenaar van Surinaamse plantage <i>Nieuw Klarenbeek</i> .
Joan Huydecoper van Maarsseveen	Ja, zie verderop in de tekst.
C.J. Kneppelhout	Nee.
Gebroeders Planta	Zijdelings, goederenhandel.
Ch. Ramperti	Ja, goederenhandel.
G.C.J. van Reenen	Nee.
Severijn en Haesebroeck en Compagnie	Nee.
Abraham Vereul	Ja.
D.J. Voomberg	Ja.
J.J. Waszink	Zijdelings, goederenhandel na zijn tijd als commissaris.
A.L. Weddik	Nee, makelaar van schepen en huizen.
J.J. van Winter	Ja, goederenhandel.

De laatste tweeduizend aandelen

Ondanks dat er vanaf maart 1814 wel geïnvesteerd werd in DNB liep het niet direct storm met inschrijvingen op de vijfduizend aandelen, en bleven er tweeduizend over. In 1816 ging Johanna Borski uiteindelijk over tot de koop van deze aandelen voor bijna f2.000.000. Zij was als Johanna van de Velde getrouwd met Willem Borski in 1790. De familie Van de Velde had enige welvaart opgebouwd in de textielhandel en Willem Borski was op het moment van het huwelijk een beginnend makelaar in granen en rijst. Halverwege de jaren 1790 ging Willem zich langzaamaan koopman noemen, en legde zich toe op handel in zowel granen en rijst als indigo en muskus. In het opbouwen van economische welvaart was het een productief huwelijk, de Borski's participeerden actief in diverse firma's zoals Hope & Co en Ketwich & Voomberg en wanneer Willem in het buitenland was, nam Johanna de zaken waar. Toen Willem in 1814 als een van de rijkste miljonairs in Amsterdam plotseling overleed, nam Johanna de firma over en hernoemde deze Wed. W. Borski.⁷⁰

Johanna 'de weduwe' Borski is als grootaandeelhouder van belang voor de geschiedenis van DNB. Een deel van haar oorspronkelijke investering deed Borski weer van de hand, maar ze hield altijd f16.000 aan 'DNB actien' en in oktober 1840 vergrootte ze haar investering in DNB met 50%.⁷¹ Voor dit onderzoek is van belang in hoeverre de welvaart van de firma Wed. W. Borski en het persoonlijk kapitaal opgebouwd waren door middel van slavernijgebaseerde economische activiteiten. Hoewel van de firma geen financiële administratie meer bestaat, is de persoonlijke financiële administratie van Johanna Borski wel bewaard gebleven, en zijn er diverse andere bronnen om iets te kunnen zeggen over de betrokkenheid van de Borski's bij slavernijgerelateerde economische activiteiten.

De vroegste betrokkenheid van de Borski's bij plantages is te vinden in Demerary in 1804. In 1804 verstrekke Willem Borski een gecombineerde hypotheek voor de drie plantages *Anna Catharina*, *Blankenburg*, en *Sage Pond*. Dit waren respectievelijk duizend akkers koffie, duizend akkers suiker en koffie, en 275 akkers koffie.⁷² Hoewel voor dit specifieke jaar geen exacte aantallen van slaafgemaakten op de plantage vermeld worden, valt op basis van andere jaren een schatting te maken. Voor *Anna Catharina* waren dit er circa 65, voor *Blankenburg* ging het om circa 400 slaafgemaakten, en *Sage Pond* betrof circa 100 slaafgemaakten.⁷³ In totaal waren dus ongeveer 565 slaafgemaakten onderdeel van het onderpand van de hypotheek die de

Borski's hadden verstrekt en leverden circa 565 slaafgemaakten de arbeid waarmee de hypotheekrente afbetaald kon worden. Zo kwam het startkapitaal van DNB dus deels voort uit de verdiensten van slavenarbeid. Zoals verderop in dit boek zal blijken bleef Borski tot aan het einde van haar leven betrokken bij slavernijgebaseerde investeringen.

De macht van Willem I en de onafhankelijkheid van DNB

Hoewel Willem I het initiatief nam voor de oprichting van DNB en hij meer dan in de plannen van Gogel wenste dat de bank ook ten dienste van de overheidsfinanciën kon bijspringen, slaagde de directie erin om politieke bemoeienis op afstand te houden.⁷⁴ Gezien de autoritaire regeerstijl van deze koning is het belangrijk om op te merken dat DNB er in slaagde autonoom te opereren. Om de bank te besturen benoemde Willem I zes Amsterdammers, van wie de president voor het leven werd benoemd. De latere directieleden werden door de koning gekozen uit de door directeuren en commissarissen voorgedragen dubbeltallen van aandeelhouders die al minstens een half jaar tien aandelen in bezit hadden. De koning had dus zeker invloed op de samenstelling van het bestuur, maar had maar beperkte invloed op het beleid van de bank.

Zitting nemen in het bestuur was eerder een gunst aan de koning dan de aanvaarding van een drukke werkkring.⁷⁵ Het eerste bestuur bestond uit president P.I. Hogguer (p. 1814-1816) en de vijf directeuren J. Hodshon (d. 1814-1816; p. 1816-1827), J. van de Poll (d. 1814-1822), J. Teysset (d. 1814-1827; p. 1827-1828), J. Fock I (d. 1814-1828; p. 1828-1835) en W.F. Mogge Muilman (d. 1814-1835; p. 1835-1844).⁷⁶ Zij waren allen vooraanstaande kooplieden, terwijl Hogguer, Hodshon en Mogge Muilman tijdens hun actieve jaren het midden hielden tussen koopman en bankier.⁷⁷ Hogguer was op het moment van zijn benoeming ook een van de vier burgemeesters van Amsterdam. Het stempel van Willem I op de samenstelling van het bestuur kwam vooral tot uitdrukking door de benoeming van drie orangistische directieleden: de families Hogguer, Mogge Muilman en Van de Poll waren als openlijk oranjegezinden in Amsterdam uit deftige families een tijd lang uit de gratie geweest. Voor de anglicaanse Hodshons, doopsgezinde Focks en Waals hervormde Teyssets gold zelfs dat zij pas sinds de Bataafse omwenteling van 1795 openbare functies mochten bekleden.⁷⁸ De koning had in deze jaren van grote hervormingen behoefte aan een loyale kring van

getrouwen. Als dank voor hun dienst aan het Huis van Oranje tijdens de Bataafse en Franse tijd verhefde de koning in 1815 de directieleden Hogguer en Van de Poll in de adelstand.

In haar beginjaren opereerde DNB uitsluitend in Amsterdam en binnen die stad hield zij zich op afstand van overige bankiers, firma's en zelfs de beurs.⁷⁹ Zo bezocht DNB de beurs niet en stond het octrooi geen particuliere rekeninghouders bij de bank toe, waardoor contact met de Amsterdamse handelshuizen beperkt bleef. Voor de meest recente commerciële ontwikkelingen was DNB afhankelijk van wat de bestuurders hierover wisten door andere functies die zij bekleedden. Een bestuursfunctie bij DNB was destijds geen voltijdsbetrekking of belangrijkste inkomstenbron voor de bestuursleden. De buitenwereld kende bestuursleden als Mogge Muilman en Teyssset als Amsterdamse handelaren die *daarnaast* directeur waren van DNB en Hogguer bleef burgemeester van Amsterdam. Voor de dagelijkse werkzaamheden kwamen steeds twee directeuren per toerbeurt naar de bank voor een spreekuur of vergadering met president Hogguer en de secretaris. Daarnaast ondertekenden zij handmatig de bankbiljetten die DNB uitgaf. Dit hield hen bezig van twaalf uur 's middags tot een uur of drie.⁸⁰

Koning Willem I vond dat DNB wel wat meer bedrijvigheid mocht laten zien. Bij het verlengen van het octrooi in 1838 zette het eigengereide optreden van de koning kwaad bloed bij de directie.⁸¹ Zonder medeweten van de directie bereidde Willem I vergaande octrooiwijzigingen voor, terwijl de directie had aangegeven daartoe geen aanleiding te zien. Voortaan zou DNB ook ander papier dan wissels moeten disconteren, rekeningen-courant openen voor particulieren en een bijbank stichten in Rotterdam. Tijdens de octrooi-onderhandelingen waren veel van de bezwaren van het bestuur tegen deze uitbreiding van het takenpakket van DNB geadresseerd, maar de onvrede over het eigengereide opereren van de koning bleef aanwezig. De bankdirectie wond zich na aanneming van het octrooi op over Willems vergrote invloed op de bankpresident. Voorheen benoemde de koning deze functionaris voor het leven. Stilzwijgend was de gewoonte ontstaan dat bij het overlijden van een president steeds de oudste directeur hem opvolgde. Dat is de reden waarom alle directeuren van het eerste uur – behalve Van de Poll – ook hebben gediend als bankpresident.

In het nieuwe octrooi daarentegen, kreeg de koning de bevoegdheid de president voortijdig te vervangen. Hiermee werd het presidentschap gelijk behandeld als het directeurschap: op gezette tijden kwam een directeur in

aanmerking voor herbenoeming. Dit was tegen het zere been van toenmalig president Mogge Muilman: hij voelde zich in zijn eer aangetast dat niet langer persoonlijke geschiktheid, maar geschreven voorschriften de boventoon zouden voeren in de aanstelling van een president. Een maand na de ondertekening van het octrooi diende Mogge Muilman daarom zijn ontslag in bij de koning, gevolgd door de directeuren Johannes Carp en Ananias Willink. In functie bleven de twee onervaren directeuren Johannes Luden en Abraham Fock, die bij DNB in de voetsporen van zijn vader trad. Directeur Jan van Eeghen lag op sterven. Advocaat-consulent Jan Bondt bemiddelde en slaagde er uiteindelijk in Mogge Muilman en de directeuren weer aan boord te halen. Bondt was bij de oprichting van DNB per Koninklijk Besluit benoemd tot juridisch adviseur van DNB en fungeerde daarnaast als staatsraad in buitengewone dienst, waardoor hij in deze kwestie als intermediair tussen DNB en Willem I kon fungeren.⁸² Bondt kreeg de koninklijke machtiging om naar eigen inzicht de opgestapte bestuursleden de vereiste toezegging te doen. De persoonlijke geschiktheid van de bestuurders bleef gelden als criterium. De acute bestuurscrisis was hiermee afgewend, maar deze episode is een goede illustratie van de gespannen verhouding tussen Willem I en DNB. Zoals gezegd was het directeurschap geen voltijdsbetrekking, maar een positie die werd bekleed naast andere functies. Betrekkingen buiten DNB waren de aanleiding om uitgenodigd te worden voor een directeursfunctie bij DNB. Politieke functies stonden bestuurslidmaatschap niet in de weg. Meerdere bestuursleden uit de beginperiode van DNB hielden er politieke nevenfuncties op na.

Een van de eerste politieke wapenfeiten van de nieuwe staat was het ontwerpen en aannemen van een grondwet. Voor de stemming over de grondwet kwam in 1814 op 29 en 30 maart de vergadering van Notabelen in de Amsterdamse Nieuwe Kerk bijeen. Jan Bondt trad op als secretaris van deze Notabelenvergadering. Na het volbrengen van zijn taak ging Bondt aan de slag als advocaat-consulent bij DNB. Onder de 474 aanwezigen bij de Notabelenvergadering bevonden zich (latere) DNB-presidenten Paul Iwan Hogguer en Willem Ferdinand Mogge Muilman en de (latere) directeuren Jan Hodshon, Jan van de Poll en Joan Huydecoper van Maarsseveen. Ook de commissarissen Johan Goll van Franckenstein (c. 1815-1821) en Marcus Broen Mzn (c. 1823-1850) brachten hun stem uit.⁸³

Jan Bondt

Bron: [2000618], RKD - Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis.

De Provinciale Staten speelden een voorname rol in het politieke bestel in de eerste helft van de negentiende eeuw. Aan het hoofd van het provinciebestuur stond de gouverneur, die geregeld vertrouwelijke rapporten uitbracht aan de koning over de gemoederen in zijn provincie. Via

deze weg ontving Willem II bijvoorbeeld informatie over de onrust die een gouverneur van Suriname veroorzaakte bij de Amsterdamse handeldhuizen in het midden van de jaren 1840.⁸⁴ Vanaf 1817 tot 1848 stelde deze vergadering in iedere provincie door middel van getrapte verkiezingen de afvaardiging samen voor de Tweede Kamer. Mogge Muilman, Van de Poll en Huydecoper van Maarsseveen waren tijdens hun ambtstermijn bij DNB ook lid van de Provinciale Staten en dat gold ook voor commissaris Goll van Franckenstein. In 1819 weigerde Mogge Muilman zelf een verkiezing tot lid van de Tweede Kamer. Daar had hij wel een aantal aangetrouwde familieleden. Mogge Muilman was een aangetrouwde neef (oomzegger) van Van de Poll. De broer van Van de Poll – W.G. van de Poll – en diens schoonvader – Archibald Hope – waren lid van het parlement. Drie van de bovengenoemde DNB'ers waren ten slotte lid van de Stedelijke Raad van Amsterdam, te weten Mogge Muilman, Huydecoper van Maarsseveen en Broen Mzn. Hieruit blijkt dat DNB'ers uit de beginperiode politiek betrokken waren op zowel lokaal, provinciaal als nationaal niveau.

Het juridische advies van Jan Bondt

Jan Bondt behoorde met zijn firma Determeyer Weslingh & Zoon tot een van de zestien grote aandeelhouders van het eerste uur, maar naast zijn financiële bijdrage speelde Bondt vooral een bestuurlijke sleutelrol bij De Nederlandsche Bank vanaf haar beginjaren tot aan zijn dood in 1845.⁸⁵ Uit brieven van de eerste DNB-directie blijkt dat deze Bondt erkentelijk was voor de oprichting van de bank in 1814. Willem I besloot per Koninklijk Besluit (15 april 1814) om Bondt toe te voegen aan de directie van De Nederlandsche Bank als consulent, zodat de bank kon blijven profiteren van zijn juridisch advies. Bij het verlengen van het Bankoctrooi in 1838 zette Willem I ook het consulentschap van Bondt voort.⁸⁶ Een onomstotelijk bewijs voor de waardering van de DNB-directie voor de rol van Bondt tijdens de oprichtingsfase van DNB kwam in de vorm van een geschenk: de directie bood Bondt een aandeel in de bank aan ter waarde van f1.000. Dit aandeel was een van de vijfduizend aktiën waarin het oorspronkelijke fonds van DNB was verdeeld. Zelf beschouwde Bondt DNB als een van zijn kinderen.⁸⁷ Gedurende de beginjaren was Bondt meer dan alleen de juridisch adviseur van DNB. Zo schoof hij aan bij directievergaderingen, ook wanneer daar geen zuiver juridisch vraagstuk op de agenda stond.⁸⁸

DNB profiteerde van de status van Bondt in de Amsterdamse handelswereld en die was deels gebaseerd op zijn betrokkenheid bij de firma Determeyer Weslingh & Zoon. Sinds 1806 stond Bondt aan het hoofd van deze firma, een van de meest vooraanstaande handelshuizen in negentiende-eeuws Amsterdam. Joost Jonker deelt dit handelshuis in bij de categorie die het midden hield tussen zeehandelaren en buitenlandse handelaren, met een kapitaal van 800.000 tot 1 miljoen gulden.⁸⁹ Ook Bondts oudste broer was medevennoot. Formeel berustte het management van de firma bij zijn twee partners – Joannes Stijger en Bondts zwager, de DNB-directeur en latere president Jacob Fock I (d. 1814-1828; p. 1828-1835). Voor het verloop van ons verhaal is belangrijk om vast te stellen dat – volgens de door M.C. van Hall opgestelde herinneringen – Bondt ‘tot op zijn overlijden de alles bezielende geest [bleef], die al de handelingen en verbintenissen, door dit Huis ondernomen en aangegaan, beraamde, met de naauwkeurigste oplettendheid gadesloeg, en tot de beste en dikwerf gelukkige einden wijselijk bestuurde.’⁹⁰

Uit de administratie van Determeyer Weslingh & Zoon in het archief van Jan Bondt blijkt dat de firma herhaaldelijk zakendeed met slavernijgerelateerde ondernemingen. Tussen de debiteuren van 1816 staan bijvoorbeeld ‘Geinteresseerdens in de plantage *Geertruidenberg* in Suriname’ voor *f*1.016,77.⁹¹ Op de balans van 1838 stonden de debiteuren *Geertruidenberg* inmiddels vermeld voor *f*11.030,81, en stond er ook nog *f*6.000 op voor aandelen in deze plantage. Aan inkomsten leverde de plantage dat jaar de firma *f*1.264 op. Datzelfde jaar is ook nog speculatie met slavernijgebaseerde goederen terug te vinden; ‘koffie’ voor *f*4.062,26, ‘porto rico tabak’ voor *f*3.905,51, ‘varinas tabak’ voor *f*3.339,35, ‘St. Domingo koffie’ voor *f*8.196,40 en ‘katoen’ voor *f*5.194,40. In het laatste jaar dat een balans bewaard is gebleven, 1844, stond de plantage *Geertruidenberg* voor 10.000 gulden op de balans.⁹² Tot slot is het secret journal zeer gedetailleerd, maar overwegend niet gerelateerd aan slavernij. Hierin is wel terug te vinden dat Jan Bondt voor schoonzoon Floris Adriaan van Hall op 25 maart 1835 elf coupons in het plantagefonds W.G. Deutz administreerde. Het leverde dat jaar 165 gulden op.⁹³ In 1815 was de oudste dochter van Bondt getrouwd met deze Amsterdamse advocaat. Van Hall werkte als advocaat mee aan een geschil over de negotiatie voor de plantage *Zeezicht* van de firma *Insinger & Co*. Later zou Van Hall als minister van Justitie en van Financiën gezag verwerven in politiek Den Haag.⁹⁴

Ook Bondt klom hogerop in de bestuurlijke gelederen. Vanaf augustus 1827 was Bondt staatsraad in buitengewone dienst, een functie waarin hij als adviseur van de koning en diens regering optrad. Aan deze titel was geen toelage verbonden; de waarde van de titel school in het feit dat een staatsraad het oor van de koning had. M.C. van Hall geeft ons vermoedelijk een wat rooskleurige beschrijving van de conversaties tussen Bondt en Willem I. Enkele malen woonde Van Hall het onderhoud tussen de koning en Bondt bij.

Het was dan bijna, alsof ik in den eersten niet anders dan eenen raadvrageden en dankbaren cliënt, en in den laatsten slechts een gewoon Regtsgeleerde, in diens eigene woning, aanschouwde, en vergat dan somtijds, onder het van alle Hoofdsche vormen ontdaan gesprek, dat ik mij in een Koninklijk paleis, en in tegenwoordigheid van het Geëerbiedigd Hoofd van den Staat bevondt.⁹⁵

Een realistischer beeld van de samenwerking tussen Bondt en de koning krijgen we uit een studie van Van Riel naar de staatsleningen van de koning. Geregeld had Willem I geld nodig voor zijn geldverslindende Amortisatie Syndicaat. Dit Syndicaat was een kas gevuld met leningen, geld uit de schatkist en opbrengsten uit de verkoop van domeinen. Dit geld kon Willem I buiten het zicht van het parlement uitgeven. In 1836 klopten de schuldeisers van de koning op de deur en had hij dringend geld nodig: met spoed zocht Willem I naar 14 miljoen gulden. Uit Den Haag was gesuggereerd dat DNB wel de helpende hand zou kunnen bieden. Consulnt Bondt meende echter dat dit bedrag volledig buiten DNB om moest worden geleend op de Amsterdamse kapitaalmarkt.⁹⁶ Bondt was nauw betrokken bij het besluit om de Oost-Indische bezittingen ook te laten belenen om de staatsleningen aantrekkelijker te maken voor Nederlandse investeerders.⁹⁷ Als minister van Financiën voorkwam F.A. van Hall in 1844 een staatsbankroet door een 'vrijwillige' lening met belastingverhoging als stok achter de deur uit te schrijven. In aanloop naar de conversie van de staatsschuld schreef Bondt meerdere brieven aan Van Hall die Bondts aanmerkingen moest opvatten 'als losse wenken van eenen liefhebbenden vader omtrent een zoo grootsch ontwerp van zijnen schoonzoon!'⁹⁸ Namens Determeyer Weslingh & Zoon behartigde Bondt de financiële gelegenheden van het koninkrijk Denemarken in Nederland. Bij het overlijden van Bondt in 1845

reisde de kersverse president van DNB Jacob Fock II (d. 1837-1844, p. 1844-1858) naar Kopenhagen om ervoor te zorgen dat Determeyer Weslingh & Zoon de Deense financiële zaken in Nederland kon blijven behartigen.⁹⁹

Stille weerstand tegen de afschaffing van de slavenhandel

De afschaffing van de slavenhandel in Nederland in 1814 kwam tot stand door internationale druk, maar stuitte desondanks op opvallend weinig openlijke tegenstand. Ook vanuit de kring van oprichters en vroege bestuurders van DNB kwam geen publiek protest. Voor degenen die plantages in bezit hadden was het vanzelfsprekend dat het aankopen van mensen via de trans-Atlantische slavenhandel deel was van de onderneming. DNB-directeur en latere president Jacques Teyssset (d. 1814-1827, p. 1827-1828) was wellicht bekend met de trans-Atlantische slavenhandel die zijn vader had ondernomen met het schip *l'Aimable Sophie*.¹⁰⁰ De slavenhandel was na de Vierde Nederlands-Engelse Oorlog (1781-1784) sterk afgenomen. Over de maatregelen tot herstel hadden de Zeeuwen en de Hollanders van mening verschild: de Zeeuwen wilden belastingvoordelen voor wat zij de nationale slavenhandel noemden, de Amsterdammers zagen meer heil in het openstellen van deze handel voor Britten, zodat hun plantages bevoorrad konden worden. De Amsterdammers hadden vooral geredeneerd vanuit het belang van het gaande houden van de productie op de plantages en minder vanuit de belangen van de slavenhandelaren.¹⁰¹ Dit verschil in benadering is logisch aangezien de handel vooral een Zeeuwse aangelegenheid was terwijl de Amsterdammers de plantages in eigendom hadden of erin investeerden. Het zou uiteindelijk leiden tot een resolutie van de Staten-Generaal gericht op het ondersteunen van de slavenhandel.

De groep die onder stadhouder Willem V nog maatregelen had getroffen om de slavenhandel te herstellen werd nu geconfronteerd met het besluit van diens zoon Willem I om de handel geheel te verbieden. Uit persoonlijke papieren van de voornamere regent Van Lynden van Blitterswijk – die in de jaren 1788 en 1789 had geparticipeerd in de discussie over de ondersteuningsmaatregelen voor de slavenhandel – blijkt dat er onvrede was over de afschaffing van de slavenhandel in 1814.¹⁰² Ondanks hun eerdere verschillen zal de mening van Van Lynden niet sterk hebben verschild van de Amsterdammers met belangen in de Atlantische slavenkoloniën. De redeneertrant van Van Lynden zullen we terugzien in de Amsterdamse lobby tegen de afschaffing van de slavernij waar vooraanstaande DNB'ers

onderdeel van waren. Van Lynden was lid van de grondwetscommissie van 1814 en had voor 1795 gefungeerd als vertrouweling van stadhouder Willem V. Van Lynden van Blitterswijk stelde in augustus 1814 een stuk op met enkele opmerkingen over de slavenhandel.

‘Wat Holland in ’t bijzonder betreft’ hield Van Lynden in 1814 vast aan twee punten die hij ook al maakte tijdens de debatten in 1788.¹⁰³ Te weten ‘dat den handel op de West-Indiën van het grootste belang is’ en ‘dat dezelve met geen succes kan gedreven worden zonder jaarlijksen aanvoer van negers, die met onse eigene schepen moeten afgehaald worden van onze etablissementen op de kust van Africa.’¹⁰⁴ Om dit tweede punt kracht bij te zetten, citeerde hij het achttiende-eeuwse axioma waarop het beleid voor deze gebieden neerkwam: ‘met opzicht tot den negerhandel in de kust van Guinea’ waren de Staten-Generaal en de Gecommitteerden van Holland het erover eens geweest ‘dat de voorspoed der Koloniën buiten allen twijffel van den overvloedigen aanvoer van negers afhangt.’¹⁰⁵ De kredietcrisis die was gevolgd op het verlies van een aanzienlijk deel van de handelsvloot tijdens de oorlog met de Britten verminderde de omvang van de Nederlandse slavenhandel. Ondanks steun door de overheid werd deze handel richting Nederlandse koloniën in veel gevallen door Britten en Amerikanen overgenomen.¹⁰⁶ Daarnaast leefden wat betreft Essequibo en Demerary ‘niet alleen de Colonisten, maar ook de geldschieters en andere geïnteresseerdens in Europa in continuee vrees’ vanwege opstandige dan wel vluchtende slaven.¹⁰⁷ Van Lynden constateerde dat de situatie er in de tussentijd niet op was verbeterd, mede door het Britse verbod op de slavenhandel.

Volgens onlangs ingekomene berichten, is in onse overgeblevene West-Indische etablissementen het getal van negers zodanig vermindert door langdurig gebrek van aanvoer, en enorme inkoopsprijzen [...] dat de cultuur, speciaal van suiker, grootelijks heeft moeten ingekrompen worden, en er een akelijk vooruitzicht is van totale vernietiging van allen landbouw in de gerestituteerde Amerikaanse colonien, indien er ten opzicht van den onontbeerlijken invoer van slaven niet eene verzagting of oogluiking kan plaats hebben.¹⁰⁸

Van Lynden was evenwel niet doof voor de humanitaire kant van de zaak. Slavenhandel ‘op zig zelve, en afgetrokken van het belang der Europeanen, beschouwt, [valt] niet te ontkennen, dat het met den aart

van het Christendom weinig strookt, mensen in Africa te koop en, en ze ver van hun vaderland te vervoeren tot het doen van zwaaren arbeid.¹⁰⁹ Hiertegen bracht hij twee argumenten in stelling. Ten eerste het gegeven dat ‘woeste volkeren, die elkanderen bijna onophoudelijk beoorlogen, met oogmerk om hunne vijanden tot slaven te maken’ de West-Afrikaanse kust bevolkten. In Britse proslavernijkringen was dit een veelgehoord argument.¹¹⁰ Maar het doorslaggevend punt vond Van Lynden toch terug in de uitspraak van Pierre-Victor Malouet, een plantagehouder op Saint Domingue: ‘[D]e afschaffing van de slavernij [is] onmogelijk en de voortgang van de slavenhandel onontbeerlijk.’¹¹¹ In augustus 1814 – twee maanden na de afschaffing van de slavenhandel per Koninklijk Besluit – was deze vooraanstaande regent nog altijd overtuigd van het nut en belang van de toevoer van slaven voor de Nederlandse koloniën in West-Indië.

Van Lydens overtuiging vond bovendien weerklank bij de minister die direct verantwoordelijk was voor de handhaving van het verbod op slavenhandel: de minister van Marine. Van Lynden had zijn notitie over de slavenhandel namelijk laten lezen aan de Amsterdamse regent Joan Cornelis van der Hoop. Deze vermogende Amsterdammer was zijn carrière begonnen als secretaris van de Sociëteit van Suriname, een functie waarin hij het dagelijkse bestuur van de kolonie vanuit Nederland waarnam. In die hoedanigheid correspondeerde hij met de gouverneur van Suriname en ontwikkelde hij zich als diplomaat in onderhandelingen met de Britten. Van 1781 tot 1795 diende hij als directeur van de Sociëteit. Hij was dus zeer goed op de hoogte van het koloniale bedrijf. Ook na de omwenteling van 1795 bleef hij zijn expertise op gebied van koloniaal bestuur inzetten.¹¹² Tot september 1814 was hij secretaris-generaal van Koophandel en Koloniën en zou hij van 1815 tot aan zijn dood in 1825 fungeren als minister van Marine.

Met genoegen stuurde Van der Hoop de memorie terug ‘omdat de lezing van dat stuk mij zeer aangenaam is geweest en mij in mijne principes versterkt heeft.’¹¹³ Hij geloofde onder andere dat de ‘Africaanen [...] niet geregeert kunnen worden dan door de kracht van eigendom.’¹¹⁴ Van der Hoop schreef deze woorden op 13 februari 1815, dus toen de afschaffing van de slavenhandel al maanden bij Koninklijk Besluit geregeld was. Ook Van der Hoop ging in op de ‘philantropie der Engelsche.’¹¹⁵ Hij was ervan overtuigd dat deze ‘had moeten worden gericht tegen de wijze van verzorging en behandeling en niet tegen de verzorging zelve en tegen de regering door eigendom.’¹¹⁶ Oftewel, beide heren waren het erover eens dat ondanks de afschaffing van de slavenhandel, de slavernij in West-Indië

moest blijven bestaan. Op basis van deze gedachtewisseling over slavenhandel- en eigendom tussen een Kamerlid en minister van Marine is het niet verwonderlijk dat de afschaffing van de slavenhandel geen einde maakte aan de mensenhandel. Na het uitvaardigen van het decreet door koning Willem I volgden geen concrete maatregelen om het Nederlandse verbod daadwerkelijk te handhaven.

Voor de slaveneigenaren en plantagehouders was de afschaffing van de slavenhandel geen grote schok. Onder Brits gezag was de slavenhandel in de koloniën al beëindigd en in feite bevestigde het decreet van 1814 een situatie die in de koloniën al bestond. Bovendien wisten de plantagehouders in de koloniën heel goed dat handhaving van het verbod vrijwel onmogelijk was en dat er buitenom de trans-Atlantische overtocht nog mensenhandel mogelijk was. Dit komt duidelijk naar voren in de notulen van de vergadering van aandeelhouders van de plantages *Nieuw Berenstein* en *Zorg & Vlijt* in Berbice uit 1816, afkomstig uit het archief van de firma *Insinger & Co* (c. 1817-1823). De vergadering probeerde overeenstemming te bereiken over de verkoop van de plantages en slaafgemaakten, maar de administrateurs, Spangenberg en Helder, schatten de waarde maar op circa tweederde van wat de vergadering eigenlijk wilde hebben. In plaats van een koppelverkoop, overwoog de vergadering de grond en arbeiders apart te verkopen: ‘de slaven op 6, 12, en 18 maanden crediet, mits tegen solide wissels’ en ‘op zodanige wijze als met het belang der geïnteresseerdens [aandeelhouders] het geschiktste zal zijn.’¹¹⁷ De verkoop was uiteindelijk succesvol, want bij de volgende vergadering was de eerste brief een van de administrateurs waarin was bijgevoegd een lijst ‘zo als de slaven bij families verkocht zijn.’¹¹⁸ Verder berichten de administrateurs van de plantage dat de directeur van een van de plantages ‘het ongeluk had gehad de negerjongen Michel met een mes te kwetsen’, en dat Michel aan zijn verwondingen was overleden.¹¹⁹ Deze voorbeelden, uit het plantagebeheer van de firma *Insinger & Co*, laten zien dat de mensenhandel ook na 1814 doorging ondanks het verbod op de Atlantische overtocht van Afrika naar de Amerika’s. *Insinger & Co* was een firma die probeerde de beperkingen op het kopen en verkopen van slaven zoveel mogelijk te omzeilen, waardoor we kunnen vaststellen dat deze aan DNB-gelieerde firma ook na 1814 betrokken was bij mensenhandel.¹²⁰

Het duurde dan ook niet lang voordat aan Britse kant de ergernis over de lakse Nederlandse houding groeide. In 1818 werd een verdrag gesloten met de Britten dat Nederland moest bewegen actiever te gaan handhaven en in 1821 werd ook de slavenhandel tussen koloniën verboden. De aanscherping

van de Nederlandse wetgeving op dit gebied moet gezien worden vanuit Britse pogingen om de handel effectief te onderdrukken.¹²¹ Ondertussen bleven de ondernemers en belanghebbenden bezig om traag en stapsgewijs naar alternatieven te zoeken en via de politiek druk uit te oefenen.

Pas tegen 1828 lijkt er een werkelijk einde te zijn gekomen aan de aanvoer van tot slaaf gemaakte mensen naar Suriname. DNB had geen taak en voerde dus ook geen beleid ten aanzien van de slavenhandel, ook niet ten aanzien van de interkoloniale handel tussen 1814 en 1821, of de smokkelhandel tussen 1821 en 1828. Als instituut was DNB niet bij dit onderwerp betrokken, want het maakte in beleidsmatige zin geen onderdeel uit van het wettelijke takenpakket van DNB. Gezien de betrokkenheid bij slavernij-gebaseerde activiteiten en de afhankelijkheid van de slavenhandel, zal een aantal vooraanstaande bestuurders vanuit hun privébelangen waarschijnlijk ontevreden zijn geweest over de maatregel de trans-Atlantische slavenhandel in het Nederlandse rijk te verbieden.

2 De eerste bestuurders en hun (groot)ouders

Om in de beginjaren een succes te kunnen maken van De Nederlandsche Bank was het noodzakelijk dat de bestuurders gevestigde leden van de Amsterdamse financiële elite waren.¹²² Het was dus begrijpelijk dat vooraanstaande kooplieden-bankiers en leden uit regentenfamilies betrokken werden bij DNB. De reputaties van de bestuurders zorgden voor de reputatie van het instituut De Nederlandsche Bank. Dat Willem Röell (d. 1828-1829) ‘een Röell’ was, was belangrijk en verzekerde DNB van toegang tot de politieke elite. Willems vader, Willem Frederik Röell (1767-1835), was een vertrouweling van koning Willem I en lid van de Eerste Kamer. Omdat een groot deel van de toenmalige elite slavernijgerelateerde investeringen had, beschikten veel van de eerste directeuren van DNB over kapitaal dat in de zeventiende en achttiende eeuw mede was opgebouwd dankzij plantage-eigendom en koloniaal bestuur.

Tot aan het presidentschap van Mees (p. 1863-1884) kwamen alle presidenten uit dezelfde Amsterdamse kringen. Veel van de achternamen van directeuren en presidenten hadden nog de aura van weleer; het waren de namen van vooraanstaande families die konden bogen op hun bijdrage aan de ‘Gouden Eeuw’ van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Joan Huydecooper van Maarsseveen (d. 1817-1836) is hiervan wellicht het meest sprekende voorbeeld. Niet alleen zijn achternaam, maar ook zijn voornaam had hij van voorvaders die meerdere keren burgemeester van Amsterdam waren geweest, diplomatieke missies hadden geleid, koopmannen waren, en nauwgezet hun kapitaal en hun maatschappelijke status in het oog hielden.¹²³ Onderdeel zijn van de Amsterdamse financiële elite betekende haast vanzelfsprekend onderdeel zijn van het Nederlandse slavernijverleden. Voorvader Joan Huydecooper van Maarsseveen (1625-1704) werkte bijvoorbeeld voor de firma Coymans die onder andere de Spaanse *Asiento de Negros* (de licentie om slavenhandel te drijven) had verkregen.¹²⁴

In het vorige hoofdstuk werd al kort gerefereerd aan de slavenhandel door de vader van directeur en latere president Jacques Teysset. De familie Teysset was relatief nieuw in de Amsterdamse financiële elite; vader Jacques David Teysset (1729-1803) was geboren in Rotterdam.¹²⁵ Teysset ondernam verschillende zaken, maar een van de voornaamste bezigheden was zijn samenwerking met George Clifford in de firma Clifford & Teysset. Hun activiteiten strekten zich uit langs de Europese kust, het Oostzeegebied en de Middellandse Zee, maar ook de koloniale handel. Zo waren ze reders van het schip *Jacobus* dat onder gezag van schipper Eldert Kraaij met koloniale waren en soldaten tussen Amsterdam, Sint Eustatius en Suriname voer.¹²⁶ De familie Clifford was een prominente Amsterdamse bankiersfamilie, waarvan meerdere telgen George heetten en die hun naam konden terugleiden tot de eerste voorvader die zich tussen 1634 en 1640 vanuit Engeland in Amsterdam had gevestigd. George Clifford II was in de achttiende eeuw betrokken bij het financieren van plantages en lid geweest van het bestuur van de Sociëteit van Suriname.¹²⁷ De firma Clifford & Teysset correspondeerde in 1781 onder andere met Benjamin Franklin over hoe nadelig het zou zijn voor het aanzien van de jonge Amerikaanse Republiek als de firma wisselbrieven gedekt door de Amerikaanse overheid moest protesteren (weigeren uit te betalen).¹²⁸ Benjamin Franklin schreef snel terug dat dat inderdaad niet de bedoeling was, en regelde dat iemand anders het geld voor zou schieten.¹²⁹

Behalve het trans-Atlantische geldverkeer van Amerikanen en internationaal goederenverkeer was de firma ook betrokken bij de slavenhandel. Op het schip *l'Aimable Sophie* van Teysset senior werden aan de West-Afrikaanse kust tot slaaf gemaakte mensen ingeladen en naar Leogane in Saint Domingue – in wat nu Haïti is – vervoerd. Uit de gegevens van het schip blijkt dat bij die eerste reis 387 mensen aan boord werden gebracht, van wie 352 de reis overleefden. Het schip *l'Aimable Sophie* maakte hierna nog vier reizen tussen de West-Afrikaanse kust en Haïti. Het aantal mensen dat op dit schip werd vervoerd stond op 2.285, van wie 2.095 de reis overleefden.¹³⁰ De overlevenden werden verkocht voor een totaal van bijna 2,3 miljoen livres.¹³¹ Hoeveel de verkoop van slaafgemaakten aan Teysset opleverde blijft enigszins onduidelijk, maar de inkomsten van de verkoop van mensen in Leogane in 1770 werden gebruikt als onderpand voor een lening van f8.000 die Teysset senior bij Berthon & Co in Lissabon afsloot.¹³² Het Atlantische slavernijsysteem resulteerde in innovatieve vormen van kredietverstrekking. Financiers van slavenhandelreizen kwamen vaak terecht in een wirwar van

leningen, maar ook uitbetalingen in de vorm van handelsgoederen zoals suiker. Zo leidde de ene slavernijgerelateerde activiteit vaak tot tal van andere vormen van betrokkenheid in de portfolio's van achttiende-eeuwse ondernemers en bankiers.

In het Nederlandse rijk werd de financiering van de slavenhandel lange tijd door de West-Indische Compagnie geregeld: plantage-eigenaren hadden vele miljoenen aan openstaande schulden bij de compagnie. Zij konden pas betalen als de geproduceerde goederen voldoende opleverden, wat voor eindeloze achterstanden zorgde. Toen de WIC zich in de jaren 1730 stapsgewijs terugtrok uit de mensenhandel en dit overliet aan particuliere ondernemingen ontstond er een gebrek aan krediet; de particuliere ondernemingen waren niet in staat lang te wachten op de betaling voor de aangeleverde 'goederen'. Dit knelpunt werd bijzonder acuut toen bleek dat koffie met succes verbouwd kon worden in de Cariben, met name in Suriname. Onder leiding van de vooraanstaande bankier Willem Deutz en met hulp van de Surinaamse gouverneur Mauricius werden nieuwe vormen van plantagefinanciering opgezet. Door een fonds op te richten dat de schulden van meerdere plantages overnam, konden investeerders eenvoudig in de expansie van de plantagelandbouw, en met name de koffieproductie investeren. Het leidde tot een enorme hausse aan plantageningen en een indrukwekkende uitbreiding van de mensenhandel en de plantagelandbouw. Er werd tussen 1753 en 1775 f 62.799.675 in plantages geïnvesteerd, zowel in Nederlandse koloniën als buiten het Nederlandse rijk.¹³³ Joost Jonker noemt de plantagenegotiaties vanuit bancair oogpunt een geniale innovatie.¹³⁴ Een deel van het plantagebezit van vooraanstaande DNB'ers en Johanna Borski zijn het gevolg van deze investeringsgolf. Want hoewel veel van deze fondsen niet succesvol waren, was dit de manier waarop de gegoede klasse in Nederland in plantageproductie investeerde. De investeringen bleven door overerving vaak generaties lang in families.

Vanwege het belang van het aanzien van de familie en het overerven van belangen bij plantages, volgt hier een overzicht van de betrokkenheid van de voorouders van de eerste lichte DNB-bestuurders. De grootmoeder van DNB-president Paul Iwan Hoggue (p. 1814-1816) was de in Paramaribo geboren Sara Chevallier, een telg uit de gemeenschap van kolonisten met een Franse achtergrond die zich in de laatste decennia van de zeventiende eeuw in Suriname hadden gevestigd en slavenplantages hadden geleid. Het destijds opgebouwde plantagebezit bleef in de familie, ook toen men

terugkeerde naar Europa. De zoon van Chevallier, Daniel, baron Hogguer (1722-1793) kreeg zodoende een rol in het bestuur van Accaribo en de plantage met de meer dan cynische naam *La Liberté*.¹³⁵ Ondanks dat zijn moeder naar Europa was vertrokken, daar trouwde en kinderen kreeg, bleven de plantages deel van de economische activiteiten van de familie.¹³⁶ Zo was Daniel Hogguer verantwoordelijk voor het aanstellen van personeel op de plantages. In 1761 instrueerde hij George Chifelli, de directeur van de plantage *La Liberté*, naar Accaribo te gaan om daar 'opneeming te doen van den staat der zuyker en andere gronden, als ook van de gebouwen en aangaande de slaven.'¹³⁷ Verder moest Chifelli, als hij constateerde dat er sprake was van 'wangedrag van geemployeerden of bediendens', deze uit dienst en van de plantage zetten, en vervangende werkkrachten aanstellen.¹³⁸ Deze bedienden waren de zogenoemde blankofficieren, beruchte figuren, vaak zeelieden of soldaten die geacht werden met harde hand over de slaven te regeren. Als er verzet van de slaven dreigde, konden de blankofficieren eenvoudig worden vervangen en zo bleven de plantagedirecteur en de eigenaar buiten schot. Chifelli kreeg verder als opdracht om slaafgemaakten te kopen 'ten meeste nutte en profijt.'¹³⁹ Het gevolg van de inspectie was dat een jaar later Hogguer de administrateur van Accaribo ontsloeg en niet veel later de zoon van een vriend, Pierre Jean Calis, aanstelde. Dichter op het reilen en zeilen van de plantages stonden de opzichters die hij naar zijn plantages stuurde.¹⁴⁰ Hun taak bestond voornamelijk uit het controleren van de slaafgemaakten, en aan het einde van de dag rapporteren over het werk dat de slaafgemaakten hadden verricht. Hogguer senior was vanuit Nederland dus direct betrokken bij de plantages van de familie Chevallier-Hogguer in Suriname.

Na 1770 veranderde Daniel Hogguer zijn investeringsstrategie. Hij verkocht de plantages in juni dat jaar voor f460.000 en stapte over op staatsleningen.¹⁴¹ Onder andere aan de Zweedse koning Adolf Fredrik negotieerde hij een paar maanden later f1.000.000 tegen 5% rente.¹⁴² In 1772 negotieerde hij ook nog 2.000.000 Franse livres aan lijfrentes.¹⁴³ De familie Hogguer lijkt hiermee ook afscheid genomen te hebben van directe inkomsten uit slavernij. Dat neemt niet weg dat zowel in 1755 als in 1835 er op de plantage *La Liberté* 132 slaafgemaakten vermeld staan.¹⁴⁴ Deze slaafgemaakten verdienden het geld voor Daniel Hogguer. Op Accaribo waren het er in 1835 ook 132.¹⁴⁵ Dat doet vermoeden dat dus circa 250 slaafgemaakten onderdeel waren van de koopsom van f460.000 gulden voor zijn plantages. Onder andere met deze f460.000 kon Hogguer overstappen op staatsobligaties

voor de Zweedse koning. Hogguer bouwde dus voort op het kapitaal dat de slavernijgebaseerde activiteiten van zijn familie hadden opgeleverd.

Jan Hodshon was, net als Huydecoper, een bestuurder die zijn namen met zijn voorouders deelde. In dit geval was het met zijn vader Joan Hodshon (1717-1793). Vader Joan was het archetype van een vroegmoderne Nederlandse koopman die een breed portfolio aan koloniale investeringen had; hij was een *free agent* die zich niet liet beperken door grenzen van koloniale rijken op papier.¹⁴⁶ Hij investeerde in plantages in de Nederlandse koloniën Suriname, Demerary, en Berbice, in de Britse kolonie Tobago, en de Deense koloniën St. Croix en St. Vincent, verscheepte goederen tussen Franse koloniale eilanden en Franse havens, had debiteuren op Sint Eustatius, en leende geld aan Hope & Co met aandelen in de English East India Company als onderpand.¹⁴⁷ Hij bemoeide zich ook met het beheer en de administratie van de plantage *Het Huys te Coevorden* in Demerary, met de aanstelling van een chirurgijn in 1778.¹⁴⁸ De andere plantages waar Joan Hodshon mee verbonden was zijn *Liverpool* en *Friendship* in de Britse koloniën, en *Glynn*, *Mount Pleasant*, en *Bon Esperance* op het Deense eiland St. Croix.¹⁴⁹

Jan Hodshon

Bron: [29697], RKD - Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis.

Voor de plantages in de Britse koloniën is op basis van de chronologisch dichtstbijzijnde data te achterhalen dat er respectievelijk 95, 98, en 81 slaafgemaakten op de plantage leefden. Voor de Deense plantage Glynn is het pas mogelijk om in 1865 vast te stellen dat er 89 mensen op de plantage werkten.¹⁵⁰ Op basis van de Deense begrafenisregisters en politieverbalen valt wel met zekerheid te zeggen dat er eerder slaven op de plantage actief waren, zoals Patrick die in 1828 werd gearresteerd en bekende op dat moment al drie weken van de plantage Glynn weggelopen te zijn.¹⁵¹ Met andere woorden, toen Joan Hodshon in 1768 de plantage Glynn ‘met alle dezelve gebouwen, slaaven en apendentien van dien’ verkocht aan Lever & De Bruijne voor f80.268 én zestien stuivers heeft hij dus ook tientallen slaven verkocht.¹⁵² Het is heel goed mogelijk dat een van hen de in slavernij geboren Samuel was, die op deze plantage als 74-jarige op 21 juli 1842 overleed aan lepra.¹⁵³ Zo kwam ook de positie en reputatie van de familie Hodshon deels voort uit slavernij; Joan investeerde in – en verkocht – in totaal honderden slaafgemaakten.

Ook de schoonvader van Jan Hodshon, Pieter van den Broek, was betrokken bij slavernij.¹⁵⁴ Voor twee firma’s, Abraham ter Borch & Zoonen en Gabriël Bourcourd & Zn & Co was hij commissaris voor negotiaties in de Deense eilanden St. Croix, St. Thomas en St. John. In totaal was f7.623.214 gemoeid met deze negotiaties.¹⁵⁵

De familie Fock was goed vertegenwoordigd in het bestuur van DNB. De eerste bestuurder uit deze familie was Jacob Fock I (d. 1814-1828; p. 1828-1835) die bij de oprichting een van de directeuren was. Zijn vader Abraham Fock sr (1732-1796) was firmant bij de firma Weduwe Jacob de Clercq. Bij de akte van scheiding van de nalatenschap van Jacob de Clercq in 1777 werden de investeringen en waardepapieren niet uitgesplitst op individueel niveau. Het valt daardoor niet te achterhalen of daar plantageleningen bijzaten. De waarde van f140.000 werd keurig in vieren gedeeld, waarmee Abraham Fock sr en zijn vrouw Cornelia de Clercq f35.000 erfden. De schepen werden wel gespecificeerd met naam van het schip en de schipper, maar geen van de schepen is terug te vinden in de Trans-Atlantic Slave Trade Database. Uit de naam van sommige schepen (bijvoorbeeld *Rigasche Post*) en uit bevrachtingscontracten van de firma valt op dat geld vooral verdiend werd met Baltische handel in goederen zoals teer. Jacob Fock I trouwde met Cornelia Johanna Bondt in 1792. Cornelia Johanna was een dochter van Nicolaas Bondt, en zus van Jan Bondt, de advocaat-consulent van DNB en partner bij Determeyer Weslingh & Zoon. Voor de overige leden van de familie Fock

die bij DNB werkten (Abraham Fock; d. 1837-1844, p. 1844-1858 en Jacob Fock II d. 1865-1890) is geen bewijs gevonden dat ze betrokken waren bij slavernij.

Willem Ferdinand Mogge Muilmans vader, Henric Muilman (1748-1812) was een typische Amsterdamse koopman-regent wiens familie enige rijkdom had opgebouwd en die vervolgens via een huwelijk een titel verkreeg. Voor kooplieden gaf een titel wat extra cachet, aanzien en opende het bepaalde deuren, en voor adellijke families was een huwelijk met een kapitaalkrachtige Amsterdammer een manier om de toekomst van de familie en het huis veilig te stellen.¹⁵⁶ Het huwelijk van Henric Muilman met Susanna Cornelia Mogge van Haemsteede leverde hem het slot Haemsteede nabij Zierikzee op en maakte van hem een Baanderheer. Op het moment van het huwelijk in 1776 was Henric weduwnaar en Susanna Cornelia had haar echtgenoot Ferdinand van Collen reeds begraven. Van Collen was een bewindhebber van de WIC, en zoon van een directeur van de Sociëteit van Suriname.¹⁵⁷

De broer van Henric Muilman, Pieter, trouwde met Anna Maria van de Poll en zij kregen onder andere een dochter, Magdalena Antonia Muilman, met wie Willem Ferdinand trouwde in 1810. Willem Frederik trouwde dus met zijn nicht. De dochter van Willem Ferdinand en Magdalena Antonia, trouwde met Archibald Jan van de Poll. De vader van Archibald, Jacobus Salomon van de Poll, was dan weer een broer van Anna Maria van de Poll, de vrouw van Pieter Muilman. Met andere woorden, de grootvader van Archibald Jan was tevens de overgrootvader van zijn vrouw, Anna Maria Mogge Muilman.¹⁵⁸ Vanuit het perspectief van Willem Ferdinand Mogge Muilman (d. 1814-1835, p. 1835-1844) was zijn mededirecteur Jan van de Poll (d. 1814-1822) tevens een broer van zijn schoonmoeder. Het moge duidelijk zijn dat Willem Ferdinand Mogge Muilman ook wat van het aanzien van de familie Van de Poll in de bank vertegenwoordigde via zijn vrouw c.q. nicht.

Henric Muilman, onderwijl, handelde zelf via de firma Muilman & Zoonen. Hoewel er niet veel van de firma in de archieven is terug te vinden, omschrijft historicus Elias deze desalniettemin als een 'zeer voorname.'¹⁵⁹ Het is wel zeker dat de firma Muilman & Zoonen vermogend was aangezien deze verzekeringen afsloot en hiervoor onder andere samenwerkte met de firma Clifford & Zoonen (zie ook bij Teysset).¹⁶⁰ Verder is de naam Muilman & Zoonen terug te vinden naast namen van slavernijfinanciers als Hope & Co, en Jan & Theodor van Marselis in een petitie in 1768 betreffende de

handel op de Wilde Kust (Essequibo en Demerary), wat erop duidt dat de firma hier ook op handelde en dus nauw betrokken was bij slavernijgerelateerde economische activiteiten.¹⁶¹

De familie Van de Poll heeft wellicht de meest gecompliceerde familie-stamboom uit het gehele onderzoek. Niet alleen kregen de Van de Polls veel kinderen, er was ook een traditie van het herhalen van bepaalde familienamen, en het trouwen met telkens dezelfde families dan wel neven en nichten. De Jan van de Poll die hier centraal staat is jonkheer mr. Jan van de Poll (d. 1814-1822). Zijn vader heette ook Jan van de Poll (1721-1801) en was getrouwd met Anna Maria Dedel (1729-1779). Jan van de Poll sr komt in 1769 naar voren als commissaris van een negotiatie met een waarde van f2.000.000 voor negen plantages in Suriname: *Munnikendam*, *Potribo*, *Beerenrust*, *Nieuw Roeland*, *Boxel*, *Rouxgift*, *Badenstein*, *Johanna's Hoop* en *Bethlehem*.¹⁶² Voor 1769 is er voor geen van deze plantages een inventaris met het aantal slaafgemaakten, maar de dichtstbijzijnde jaren brengt het totaal op minstens 1.174 slaafgemaakten die hier mede als onderpand dienden.¹⁶³

De broer van Jan sr, genaamd Harman van den Poll (1728-1751) stichtte het handelshuis Harman van de Poll & Co, waarin ook zijn zoon (1750-1807) met dezelfde naam actief was. Ook Jan sr behartigde enige tijd de belangen van de firma Harman van de Poll & Co. Toen het huis Clifford & Zoonen in 1773 failliet ging was Jan sr samen met onder andere Jacques Teysset verantwoordelijk voor de liquidatie van de failliete boedel. Dit betrof onder meer een negotiatie van de firma Harman van de Poll & Co. De negotiatie van 2,4 miljoen gulden op 21 plantages in Suriname die tezamen ruim 4 miljoen gulden waard waren, rendeerde in 1774 f100.285 aan koloniale producten zoals koffie, katoen, suiker en cacao. Onder meer de plantages *Montauban* en *Montpellier* waren overgewaardeerd in de hypotheek aangezien weggelopen slaafgemaakten uit marronagegemeenschappen deze hadden geplunderd en deels verwoest.¹⁶⁴

Door middel van zijn huwelijk met Anna Catharina Valckenier (1766-1842) voegde Jan van de Poll in 1784 ook nog het patriciërsgezicht Valckenier toe aan zijn familienetwerk en reputatie. De Valckeniers waren Amsterdamse regenten die sinds het midden van de zeventiende eeuw stevast bestuurlijke functies bekleedden. Niet alleen in het Amsterdamse stadsbestuur, maar ook als bewindhebber van de VOC of als gouverneur-generaal van Nederlands-Indië bouwden ze een degelijke reputatie op.¹⁶⁵ De naam Valckenier had in 1792 dusdanig veel prestige dat de zoon van Jan van de Poll jr, de naam toegevoegd kreeg en zich Jan Jacobus Valckenier van de Poll (d. 1827-1837) noemde.

De familie Van Lennep speelde een voorname rol in het bestuur en de economie van Nederland en was volop verzwagerd met soortgelijke families. De zus van Willem Röell (d. 1828-1829) trouwde met de schrijver Jacob van Lennep (1802-1868), de schoonmoeder van Ferdinand Rendorp (d. 1845-1865) was Elisabeth van Lennep (1753-1810) en ook de zeer uitgebreide familie Van de Poll is meer dan eens gelieerd geweest aan een Van Lennep.¹⁶⁶ Cornelus Sylvius (s. 1814-1821) was de zoon van Cornelis van Lennep (1751-1813) en Cornelia Henrietta van de Poll (1753-1827).¹⁶⁷ Cornelus Sylvius' broer David Jacob (1774-1853) kreeg met de bankiersdochter Cornelia Christina van Orsoy (1778-1816) een zoon Jacob en na het overlijden van Cornelia Christina trouwde hij een Van de Poll; Anna Catharina (1791-1860). Zelf trouwde Cornelus Sylvius met Sophia Elisabeth Backer (1776-1826) de dochter van de Amsterdamse regent en VOC-bewindhebber Willem Cornelis Backer. De familie had een buitenplaats en de generatie van Cornelus Sylvius hield zich niet meer bezig met koopmanszaken, zijn broer was bijvoorbeeld hoogleraar Latijn en Grieks en andere familieleden maakten vooral naam als politicus. Enige verbanden tussen Cornelus Sylvius en slavernij zouden via zijn grootvader, Jacobus van de Poll (1724-1807), gezocht moeten worden, maar er is geen bewijs gevonden dat Cornelus Sylvius nog aandelen in plantages van zijn grootvader heeft geërfd. De familie Van Lennep was minstens zo belangrijk voor de politieke en economische ontwikkeling van Nederland als de andere families die DNB-bestuurders leverden, maar toch vormde Cornelus Sylvius, samen met Jacob Fock I, een uitzondering tussen de andere bestuurders van het eerste uur. Bij de eerste lichte bestuurders van DNB die in 1814 werden benoemd waren de families met een geschiedenis in slavernij beter vertegenwoordigd dan de families die verder verwijderd waren van slavernij. Als de president, directeuren, en de secretaris met zijn zevenen aan tafel zaten tijdens een vergadering waren het alleen secretaris Van Lennep en directeur Jacob Fock I die niets met slavernij te maken hadden. Het is niet moeilijk voor te stellen dat de directieleden buiten de formele overleggen voor DNB ook West-Indische aangelegenheden bespraken.

Amsterdamse economische lobby

De Nederlandse financiële en handelselite kreeg in de negentiende eeuw te maken met een belangrijke tegenstrijdigheid. Terwijl de eerste stappen richting het afschaffen van de slavernij werden gezet, groeide het economische

belang van de sectoren die gebruik maakten van slavenarbeid. De publieke opinie keerde zich tegen slavernij, maar de consumptie van slavernijgerelateerde goederen als katoen, indigo, suiker en koffie steeg. Nederland behoorde in deze periode tot de kleinere slavenhoudende naties in de wereld. Bij de afschaffing van slavernij in 1834 kwamen in het Britse rijk 800.000 mensen vrij. In de Verenigde Staten ging het om een kleine vier miljoen tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865) en in het Nederlandse rijk eerst circa 5.000 in Azië (1860) en daarna circa 45.000 in de Cariben. Bij het cijfer voor Azië moet worden aangetekend dat het gaat om slavernij volgens de toen gebruikte definitie. Het aantal mensen dat in Indië onder dreiging van geweld werd uitgebuit liep in de vele honderdduizenden. De relatief kleine omvang van de Nederlandse slavernij was het gevolg van het onvermogen van de Republiek der Verenigde Nederlanden om aan het eind van de achttiende eeuw de plantagelandbouw uit te breiden, zoals dat onder de Engelsen en Fransen wel gebeurde. De verschillen die in de achttiende eeuw ontstaan waren tussen de verschillende Europese rijken, drukten een stempel op de negentiende eeuw.

Nederlandse slavenkoloniën en slavernijgerelateerde industrieën herstelden snel van de onderbrekingen tijdens de revolutiejaren en de napoleontische oorlogen. Dat gold niet voor alle takken van de plantage-economie; suikerproductie en de daaraan gerelateerde raffinage deed het aanzienlijk beter dan katoen en koffie. In de eerste decennia van de negentiende eeuw was het suikerbakken de eerste industrie die snel groeide en was daarmee een voorloper in de industrialisatie van Nederland. Suikerproductie in Suriname groeide aanzienlijk in de negentiende eeuw. Katoenproductie stortte na een late start echter volledig in. De zuidelijke Nederlanden, van 1815 tot 1830 deel van het Koninkrijk onder Willem I, kende een katoenverwerkende industrie, die de ruwe katoen van buiten het Nederlandse rijk moest betrekken. De textielproductie industrialiseerde vroeg in de zuidelijke Nederlanden en kwam later in Twente ook op gang. Anders dan in Suriname, groeide de koffieproductie aanzienlijk in Nederlands-Indië dankzij het cultuurstelsel. Het gaf Nederland een formidabele positie op de mondiale koffiemarkt, die was gebaseerd op onvrije arbeid, maar niet op slavernij. Voor andere producten uit Azië bleef slavernij wel een belangrijke bron van arbeid, zoals bij nootmuskaat en peper.

Dat Nederland behoorde tot de kleinere slavenhoudende mogendheden zegt echter niets over welk economisch belang de slavenplantages vertegenwoordigden en in hoeverre Nederlandse ondernemers actief waren in niet-Nederlandse koloniën of in de handel buiten het Nederlandse rijk. Door

de modernisering van het productieproces groeide de winstmarges voor de producenten. De komst van stoommachines maakte een efficiëntere maling van het suikerriet mogelijk, en verhoogde de productie op steeds groter wordende plantages. Katoen transformeerde de wereld en bracht naast comfort en welvaart ook een ongekende groei van onvrije arbeid teweeg. De afschaffing van de slavernij, ondanks de groeiende opbrengsten, wordt door de historicus Seymore Drescher 'econocide' genoemd: het opofferen van de economie aan een idealistische overtuiging.¹⁶⁸ Ook principiële tegenstanders van de slavernij konden niet ontkennen dat gedwongen arbeid juist dankzij technische innovaties voor grote opbrengsten zorgde. Ondanks zijn afkeer van slavernij moest de econoom Adam Smith toegeven dat de suikerproducenten in West-Indië opmerkelijk rijk waren. Tijdens de modernisering van het koloniale rijk onder koning Willem I werd weliswaar afscheid genomen van de slavenhandel, maar niet van de slavernij. Wel werd gedurende zijn bestuur langzaam de slavernij in Nederlands-Indië vervangen door andere vormen van arbeidsmobilisatie, zoals het cultuurstelsel. Op de achtergrond speelt een rol dat de afschaffing van slavernij kapitaal vrij maakte om te investeren in opkomende industrieën.

De introductie van stoommachines vroeg om een vergroting van het plantage-areaal om de machines efficiënt te kunnen gebruiken. De introducties van deze machines bracht aanzienlijke kosten met zich mee. Voor de aanschaf en plaatsing van een machine van 10 pk werd in 1830 ruim f25.000 betaald.¹⁶⁹ Ondanks de hoge kosten die gemoeid waren met dergelijke innovaties behoorde Suriname tot de snelst innoverende suikerkoloniën in de Cariben. De eerste stoommolens werden geplaatst in 1815 en ten tijde van de afschaffing in 1863 beschikte tweederde van de suikerplantages over een dergelijke machine.¹⁷⁰ Ondanks het beëindigen van de slavenhandel bleef de behoefte aan kapitaal op de moderne plantages groot.

Ook de Nederlandse koloniën waar weinig tot geen slavenplantages waren hadden behoefte aan financiële dienstverlening. Voor de handel in goederen via Curaçao met Latijns-Amerika was het bezwaarlijk dat er geen lokale bank was en ook het gouvernement had behoefte aan een instelling die betalingsverkeer kon regelen.¹⁷¹ DNB weigerde echter een overzeese vestiging te openen in Suriname en Curaçao. In 1827 werd Johannes van den Bosch door koning Willem I naar de Caribische koloniën uitgezonden om diverse bestuurlijke kwesties aan te pakken, inclusief het gebrek aan betaalmiddelen en bancaire instellingen in de koloniën. In 1828 begon op zijn advies de Curaçaose Bank, een instelling gemodelleerd naar DNB.¹⁷² Deze bank was de centrale bancaire instelling van het eiland en de twee onderhorige

eilanden Aruba en Bonaire. Met een bevolking die voor veertig procent uit slaafgemaakten bestond, is deze instelling niet los te zien van slavernij. De handelsactiviteiten op het eiland waren direct afhankelijk van de lokale slavernij, met slaafgemaakten die de schepen voorzagen van vers water en mankracht voor het werk in de haven. Slavenarbeid op de andere eilanden, Sint Eustatius, Saba en Sint Maarten, werd deels ingezet in kleinschalige suikerproductie, maar vooral bij het winnen van zout. De suikerproductie op Sint Eustatius was veel kleiner dan bijvoorbeeld die van Suriname, en liep terug van 500 ton in 1816 tot minder dan de helft daarvan in de rest van de negentiende eeuw. Zoutproductie en suikerproductie door middel van slavenarbeid en zonder stoommachines vroeg, zeker na het beëindigen van de slavenhandel, weinig investeringen. De eilanden waren wel relevant voor goederenhandel, maar komen in de portfolio's van Amsterdamse investeerders nauwelijks voor.

De uitbreiding van het kredietwezen en het herstel van de internationale (zee)handel waren pijlers in de moderniseringspolitiek van Willem I, maar omstreeks 1814 ging de Nederlandse regering ook op zoek naar meer belastingopbrengsten om de overheidsinkomsten te verhogen.¹⁷³ De belastinginkomsten brachten in 1816 en daarna onvoldoende op om de jaarlijkse begrotingsuitgaven van circa 80 miljoen gulden te dekken. Op last van koning Willem I zijn daarom belastinghervormingen en fiscale innovaties ingevoerd waartegen ook aan DNB-gelieerde Amsterdamse handelshuizen in het verweer zijn gekomen. In 1816 voerde de regering bijvoorbeeld het entrepotstelsel in, een uitgelezen instrument om de doorvoerhandel te stimuleren. In de entrepots en publieke magazijnen konden aangevoerde goederen worden opgeslagen en bewaard met uitstel van betaling van rechten. Vooral de Rotterdamse haven zou profiteren van dit stelsel omdat daar het benodigde dok zou worden geplaatst vanwege de gunstige ligging van de haven. De entrepots bedreigden echter de positie van handelshuizen als tussenhandelaren. Deze handelshuizen liepen daarnaast de goederenopslag mis en hadden daardoor ook minder controle over het betalingsverkeer dat met deze handel gepaard ging.

In februari 1816 stuurden Amsterdamse kooplieden een verzoekschrift aan de koning waarin zij de komst van het entrepotstelsel bestreden. De bloei van de nationale commercie was

onmogelijk en niet te verwagten, ten zij dit rijk weederom de algemeene markt en stapelplaats worde tusschen alle handeldrijvende natien, en die algemeene markt en stapelplaats is

niet denkbeeldig dan onder het genot van die handelsvrijheid, en onder de ontheffing van alle die bezwaaren op den handel, waarvan onze nabuuren, het onrechtmatige en verderfelijke reeds voor ons ingezien, en op eene liberaale wijze in vermeend hebben te voorzien.¹⁷⁴

Dit pleidooi voor een herstel van de stapelmarktfunctie zonder belemmerende heffingen was onder meer ondertekend door DNB-directeur van het eerste uur Hodshon (d. 1814-1816; p. 1816-1827), de firma van Bondt; Determeyer Weslingh & Zoon, en de (latere) DNB-commissarissen Severijn en Haesebrouck (c. 1814-1817), D. Couderc & M.P. Brants (c. 1814-1830), Goll & Co (c. 1815-1821) en Insinger & Co (c. 1817-1823). In het verzoekschrift komt DNB niet aan bod, maar het is wel een belangrijk document waaruit blijkt dat de Amsterdamse kooplieden – onder wie DNB-functionarissen – de weg naar de koning wisten te vinden op het moment dat zij informatie hadden over wetgeving die mogelijk hun commerciële belangen zou schaden. Het Amsterdamse verweer tegen het entrepotstelsel heeft Willem I overigens niet van gedachten doen veranderen.

Daarnaast gaf de koning opdracht om de in- en uitvoerrechten en accijnzen te wijzigen. In 1819 wilde de regering de accijns op koffie en suiker verhogen tot groot ongenoegen van de Amsterdamse kooplieden: de suikerfabrikant en latere bestuurder van DNB, Hendrik Croockewit (s. 1828-1849; d. 1849-1854; p. 1854-1863), protesteerde in brieven aan het Tweede Kamerlid Joan Melchior Kemper tegen dit wetsvoorstel.¹⁷⁵ Deze brieven bieden een goede inkijk in de pressie die Amsterdamse kooplieden uitoefenden op het moment dat een wetsvoorstel over accijnzen op deze koloniale goederen aanstaande was. Met name de koffiehandel was voor veel kooplieden in Amsterdam en andere steden een belangrijke bron van inkomsten; dit blijkt ook uit het aandeel dat koffie innam onder de beleeende goederen bij DNB.¹⁷⁶ Maar bij het lezen van deze brieven moet in ogeschouw genomen worden dat van afschaffing van de slavernij op dat moment nog geen sprake was in politiek Den Haag.

Op 19 december 1818 schreef Croockewit aan Kemper dat verscheidene personen van aanzien al hadden geprobeerd bij minister Appellius en koning Willem I de voordracht van de wet in de Tweede Kamer tegen te houden. Het was namelijk beter om ‘dat project in zijn geboorte te smooren dan dit door petitien bij de Kamers te moeten doen.’¹⁷⁷ Croockewit schreef de brief omdat de Staten-Generaal op dat moment in Brussel bijeen waren. ‘Ware de Vergadering der Staten ditmaal in ’s Hage, ik wipte uit alle beslommeringen

uit, om een en ander mondelings te astrueren.¹⁷⁸ Nu echter was hij genoodzaakt zijn verzoek aan Kemper op papier te stellen. Hij riep

uwe intervisie in, om, is het mogelijk, het zij bij den Koning zelve, of ter plaatsen waar gij dit het meest oorbaar rekent, het gevaar van eenig, door alle regeeringsvormen zoo belangrijk gekeurden tak van fabrieks afteweeren. Waarom toch – zoo dan ook de Coffy en suiker belast moet worden, niet voor af de gedachten van de Kamers van Koophandel en van eenige fabrikanten ingewonnen, welligt waren de belangen van beiden zodanig te vereenigen geweest, dat er een project zou hebben kunnen ontworpen worden dat voor beiden minder drukkend niet alleen, maar van eenen kant zelfs nuttig zoud hebben kunnen zijn.¹⁷⁹

Deze brief maakt duidelijk dat de Amsterdamse kooplieden in 1819 het instrument van de petitie liever niet wilden gebruiken om hun belangen kenbaar te maken bij de regering. In plaats daarvan gaven zij de voorkeur aan het blokkeren van een onwettig wetsvoorstel voordat het naar de Tweede Kamer was verstuurd. Maar nog beter was het wanneer de regering in overleg met de belanghebbenden de wetgeving ontwierp.

Minister Appellius diende zijn accijnswetgeving uiteindelijk wel in bij de Tweede Kamer. Croockewit voorspelde aan Kemper dat het ‘petitien regenen’ zal en daarmee verspeelde de regering ‘al de goede gezindheid die het handeldrijvend publiek voor haar koestert.’¹⁸⁰ Begin mei ontving de Tweede Kamer inderdaad een petitie uit Amsterdam, ondertekend door maar liefst 920 burgers. Zij vroegen de Kamer de accijnzen op koffie en suiker af te wijzen en de vrijhandel te garanderen. In aanloop naar de behandeling van de wet probeerden de Amsterdammers ook nog invloed uit te oefenen op de Kamerleden om zo de stemming in het parlement te beïnvloeden: ‘Op Wickevoort Crommelin is wel gewerkt, maar zonder veel vertrouwen op succes’, schreef Croockewit aan Kemper. ‘Van der Pol verklaart rondweg in zijne positie niet ten nadeele van het gouvernement te kunnen stemmen. Boetzelaar zal als burgemeester van Amsterdam wel tegen de wet moeten zijn.’¹⁸¹ Na deze brieven te hebben ontvangen pleitte Kemper uitgebreid tegen de aanneming van de accijnzen in de Tweede Kamer. Petities en inwerken op Kamerleden waren in de negentiende eeuw een gangbare manieren om de uitkomst van een stemming in de Tweede Kamer te beïnvloeden.

Desondanks leden de Amsterdamse kooplieden een pijnlijke nederlaag in het parlement. Zowel de accijns op koffie als op suiker behaalde een meerderheid. De publieke verontwaardiging over de stemuitslag was groot. Een Amsterdamse boekhandelaar en drukker publiceerde de stemuitslag voor de accijns op koffie. Zo konden de koffiehandelaren zien wie hun belangen in het parlement niet hadden behartigd. Zelf grepen de Amsterdamse kooplieden in de Hollandse Provinciale Staten ook in. Als kiescollege voor de Tweede Kamer besloten zij hun afvaardiging naar Den Haag te versterken. Bij de eerstvolgende Kamerverkiezingen verschalkte 'de factie der Amsterdamsche kooplieden' de overige Statenleden en daardoor vond de regering *déze* uitslag 'uiterst ergerlijk.'¹⁸²

Het koloniale bankwezen en de West-Indische Maatschappij

De Nederlandsche Bank ging niet akkoord met de haar toebedachte rol in het kredietwezen en het herstel van de internationale (zee)handel in de moderniseringspolitiek van Willem I. Tijdens deze vroegere periode beriep DNB zich in 1826 op haar octrooi om af te zien van agentschappen in Suriname en Curaçao. DNB advocaat-consulent Bondt stelde een brief op aan minister van Koloniën Elout waarin de bankdirectie te kennen gaf dat het Bankoctrooi 'alle denkbeeld van bevoegtheid tot overzeesche geldoperatiën' uitsloot.¹⁸³ Willem I vaardigde wel een Koninklijk Besluit uit waardoor het Nederlands muntgeld en biljetten van De Nederlandsche Bank per 1827 ook in Suriname geldige betaalmiddelen waren. Uiteindelijk besloot de Nederlandse regering in 1828 de Curaçaose Bank en de Particuliere West-Indische Bank op te richten. Wederom ontving De Nederlandsche Bank van de regering verzoeken tot ondersteuning; eerst om de benodigde 3 miljoen gulden voor de oprichting van de West-Indische Bank te financieren en daarna of DNB als agentschap wilde fungeren voor deze in Suriname gevestigde bank. De directie antwoordde de minister van Financiën dat het octrooi DNB verbood krediet te verlenen, anders dan door het disconteren van wissels, of op onderpand van effecten, goederen, waren en koopmanschappen. Ook kon DNB niet als agentschap optreden, omdat het krediet van de bank niet toestond dat er papier – voorzien van handtekening – in omloop kwam dat pas na enige tijd tegen specie verwisseld kon worden. Dat laatste zou bij de wissels van de Particuliere West-Indische Bank het geval kunnen zijn volgens de minister van Financiën. Een persoonlijk onderhoud met minister Van Tets bood geen soelaas voor de regering. Tijdens

dit onderhoud voerde de directie nog een meer inhoudelijk bezwaar aan dan het octrooi. DNB zag geen mogelijkheid ‘om op eenigerlei wijze de Surinaamsche instelling in derzelve operatiën van goeden raad te kunnen dienen, daar hiertoe veel meer locale kennis vereischt werd dan de leden dezer directie zich konden toeëigenen te bezitten.’¹⁸⁴ Dat de activiteiten in Suriname nauw verweven waren met slavernij werd door de directieleden van dat moment – president Fock I en de directeuren Mogge Mulman, Huydecoper van Maarsseveen, Carp en Valckenier van de Poll – niet als argument aangevoerd.

Tijdens de beginjaren hield DNB dus de boot af als er vanuit de regering verzoeken binnenkwamen om de activiteiten van de bank uit te breiden naar de overzeese gebiedsdelen. Formeel beriep DNB zich hiervoor op de inhoudelijke bepalingen van het octrooi en in 1829 voegden de directieleden daar nog een beroep op hun gebrekkige kennis van de lokale situatie in Suriname aan toe. Hun houding kan mede verklaard worden vanuit het feit dat DNB tot in de jaren 1830 druk bezig was met het beperken van de regeringsinvloed op haar activiteiten. DNB was wel bereid om de rekening te onderhouden die de West-Indische Bank had met het ministerie van Koloniën.¹⁸⁵ Een onderneming opzetten of ondersteunen in West-Indië, waarvan de directie meende de risico's niet voldoende te kunnen overzien, paste echter niet in die strategie. Daarom klonk er opluchting door in het jaarrapport van 1827-1828: de bank concludeerde dat haar reputatie bij het Nederlandse publiek ‘als een hulpeloos instrument voor mysterieuze machinaties grotendeels was weggepoetst.’¹⁸⁶

De oprichting en activiteiten van de eveneens in 1828 opgerichte West-Indische Maatschappij tonen evenwel een betrokkenheid van enkele voor- aanstaande DNB-ers bij slavernij. Zoals gezegd wenste Willem I de achttiende-eeuwse positie van Curaçao als centrale handelspost in de regionale handel te doen herleven.¹⁸⁷ Daartoe richtte Willem I een handelsmaatschappij op en ontwierp zelf haar grondtrekken. Jan Bondt hielp als staatsraad in buitengewone dienst de koning bij de uitvoering van het plan. De koning wilde zijn project de Curaçaose Maatschappij noemen, omdat het doel was Curaçao te positioneren als centrale stapelplaats ‘in den Mexicaanschen zeeboezem’ van voor de Amerikaanse markten geschikte koopgoederen. Bondt wist de koning ervan te overtuigen dat De West-Indische Maatschappij een betere naam was dan Curaçaose Maatschappij. Deze laatste naam dekte weliswaar het doel van de nieuwe maatschappij, maar Bondt wees op de grotere aantrekkingskracht voor Amsterdamse kooplieden wanneer de Maatschappij een meer algemene doelstelling zou hebben.¹⁸⁸

Hoewel de meeste aandacht van historici uitgaat naar de grote plantage-ondernemingen in koloniën op het vasteland van Zuid-Amerika moet niet worden vergeten dat ook op de Nederlandse Cariben grootschalige slavernij voorkwam. Het eiland Curaçao telde in 1827 14.724 mensen, van wie 40% in slavernij leefde. De slaafgemaakten op het eiland werkten hoofdzakelijk in de lokale voedselproductie, de zoutproductie of in de havenstad Willemstad. Curaçao ontwikkelde zich nooit tot centrum van plantageproductie. De nadruk lag van oudsher op handel die gebruik kon maken van de uitstekende natuurlijke haven van het eiland. Het eiland was ook in de negentiende eeuw vooral een bruggenhoofd voor handel met Latijns-Amerika. Willem I richtte de West-Indische Maatschappij op omdat hij het eiland zag als een belangrijk knooppunt richting het nieuw gestichte Gran Colombia dat onder leiding stond van Simon Bolivar.¹⁸⁹

Onder de commissarissen van de West-Indische Maatschappij bevonden zich drie latere DNB-directeuren, te weten Claude Daniël Crommelin (1838-1849), Jacobus Hermanus Insinger (1844-1871) en Ananias Willink (1835-1845), en de zoon van Johanna Borski, Daniël Borski.¹⁹⁰ Deze zustermaatschappij van de Nederlandsche Handel-Maatschappij (NHM) richtte zich niet primair op slavernijgebaseerde activiteiten, maar op handel tussen Amsterdam, Zuid-Amerika, Mexico en de Cariben. De Latijns-Amerikaanse landen hadden de slavernij vaak al afgeschaft en hun diplomaten drongen erop aan dit voorbeeld te volgen. Curaçao moest binnen de handel het belangrijkste knooppunt worden, daarbij geholpen door de openstelling van de kolonie als vrijhandelsplaats. Slavenarbeid bleef evenwel in deze periode onderdeel van de Curaçaose economie, bijvoorbeeld bij de verwerking van tabak en de productie van exportgoederen richting de Verenigde Staten. Gouverneur Reinier Frederik van Raders deed verwoede pogingen om, met behulp van de gouvernementsslaven, verschillende vormen van landbouw te ontwikkelen op het eiland. Hij was overigens wel de mening toegedaan dat het beter was om van de gouvernementsslaven af te zijn en over te schakelen op de meer flexibele loonarbeid.¹⁹¹

Hoewel Bondt dus formeel als staatsraad in buitengewone dienst zijn adviseurswerk ten behoeve van de West-Indische Maatschappij leverde, was hij tevens advocaat-consulent bij DNB. Ook enkele commissarissen hadden banden met dit instituut. DNB was ook betrokken omdat zij de plaatsing van de eerste aandelen afhandelde. Uit een overzicht van de 267 kwitanties, waarmee de eerste storting van de eerste 10% op de aandelen binnen moest zijn, blijkt dat Bondt een flink aantal Amsterdamse kooplieden had overgehaald om te investeren.¹⁹²

Tabel 2: Aan DNB gelieerde investeerders in de West-Indische Maatschappij, 1828.

Naam	Inleg in West-Indische Maatschappij in <i>f</i>
J. Borski	1.000
W. Borski	500
M. Broen Mzn	1.000
J. Carp	500
Determeyer Weslingh & Zoon	500
Van Eeghen & Co	1.000
J. Fock	500
A. Fock	200
J. Huydecoper van Maarsseveen	2.000
W.F. Mogge Muilman	1.000
W. Röell	1.000
J. Teysset	1.200
H. Croockewit	600
G.L. Walkart	400

Een van de Rotterdamse investeerders was R.A. Mees, de vader van de latere bankpresident W.C. Mees. In de wandelgangen klonk het dat de inschrijvers mensen waren ‘die voor 2 à 3 actiën de gunst van Z[ijne] M[ajesteit] willen kopen of behouden.’¹⁹³

De West-Indische Maatschappij slaagde niet in haar opzet om van Curaçao een onmisbare schakel te maken als stapelmarkt in de goederenhandel op het Amerikaanse continent. Tot 1834 kregen de aandeelhouders jaarlijks een vast bedrag van 4% van hun investering uitbetaald. In het Koninklijk Huisarchief bevinden zich verschillende brieven van Jan Bondt aan koning Willem II, ter kennisgeving of toelichting op de (al dan niet) uitbetaalde dividenden op de aandelen van de koning.¹⁹⁴ Het is niet uit te sluiten dat de West-Indische Maatschappij handelde in goederen die vervaardigd waren met slavenarbeid. Uit de jaarrekeningen van de Maatschappij blijkt bijvoorbeeld dat er goederen afkomstig waren uit de Braziliaanse provincie Bahia, het centrum van de suikerindustrie aldaar (in 1850 ter waarde van *f*2.067,70; goederen uit Rio de Janeiro *f*15.965,26).¹⁹⁵ Ook spreken financiële rapporten over katoen.¹⁹⁶ De jaarrekeningen vermelden dat de West-Indische Maatschappij een lopende rekening had bij De Nederlandsche

Bank, waarvan het saldo sterk varieerde. In 1841 bedroeg het saldo van de Maatschappij bij DNB f18.037,37, terwijl het in 1850 was teruggelopen naar f2.671,99 en in 1861 naar f1.884,23, maar in 1863 – het jaar waarin de Maatschappij werd geliquideerd – bedroeg het banksaldo f46.884,23. De aandeelhouders kregen op 30 april 1863 een brief van Daniël Borski, de voorzitter van de raad van de West-Indische Maatschappij, met berichtgeving over de uitbetaling van dividenden op de ingetrokken aandelen.¹⁹⁷

Het lot van de West-Indische Maatschappij is illustratief voor de ongelijke verdeling van de overheidsinkomsten en -uitgaven met betrekking tot de koloniën in de negentiende eeuw. De bezittingen in Azië leverden veel op, terwijl de bezittingen in de Cariben vooral geld kostten. Tegenover de 93 miljoen gulden aan directe baten die de regering tussen 1831-1840 kon bijschrijven uit Azië, kunnen bijvoorbeeld Koninklijke Besluiten geplaatst worden die Suriname vrijwaarden van enkele vorderingen. Tussen 1837-1842 overschreden de betalingen aan Suriname de inkomsten, waardoor de kolonie in de praktijk subsidie ontving. In 1844 ontving Suriname f150.000 subsidie, maar ook dit bedrag werd met bijna een kwart overschreden.¹⁹⁸ Het gat in de Cariben werd gedicht met het overschot uit Azië. De eilanden bleven een negatieve balans tonen door het langzame herstel van de internationale handel via Curaçao. Het plan van Willem I om intensieve handelsrelaties met Gran Colombia (het huidige Ecuador, Colombia en Venezuela) aan te knopen raakte op de achtergrond tijdens de Belgische afscheiding en Curaçao verloor de scheepvaartverbinding met Nederland. Ter illustratie: tussen 1836 en 1839 arriveerde er geen enkel Nederlands schip.¹⁹⁹

Zakelijke betrokkenheid bij slavernij

De betrokkenheid van DNB-bestuurders bij slavernij, kolonialisme, en de imperiale ambitie van Nederland was niet uitsluitend gestoeld op hun investeringen in de West-Indische Maatschappij of hun familiegeschiedenis. Rond 1820 was een aandeel in een plantage meestal een erfstuk. De geringe verkoopwaarde en de kans dat er toch nog een interestbetaling werd gedaan in een jaar, zorgde ervoor dat de meeste aandeelhouders in de negentiende eeuw de aandelen in een la hielden en op gezette tijden in een krant als het *Algemeen Handelsblad* keken of er advertenties van uitdeling werden aangekondigd voor hun aandelen. Nadat steeds duidelijker werd dat er financiële compensatie voor slavenhouders aan zat te komen, zal de neiging om de aandelen toch maar van de hand te doen verder zijn

afgenomen. De bestuurders die in 1834 en 1863 financieel gecompenseerd werden voor de afschaffing van slavernij worden verderop in dit boek apart besproken.

Jan Hodshon (d. 1814-1816, p. 1816-1827) bleef zoals zijn vader participeren in de slavernij-economie. Op 1 juli 1782 trad hij voor een jaarlijkse vergoeding van f1.500 toe tot het handelshuis Hodshon & Zoon, waarvan zijn vader eigenaar was.²⁰⁰ Dit was aanvankelijk vooral een plek voor hem om het werk van zijn vader te leren, maar vanaf 1790 kreeg hij meer zeggenschap in de firma. Het was hem echter nog niet toegestaan zelf negotiaties te verlenen zonder medeweten van zijn vader.²⁰¹ In 1793 overleed zijn vader, waarmee hij vanaf dat moment hoofdverantwoordelijke was in de firma.

In de tijd dat Hodshon firmant was bij de firma Hodshon & Zoon administreerde de firma meerdere leningen met plantages als onderpand. Dit betrof een negotiatie met hypotheken op de plantages *Mount Pleasant* en *Bon Esperance* op het eiland *St. Croix*.²⁰² Bij de meeste aktes in het Amsterdamse notariële archief die met plantages te maken hadden, zit geen of zeer beperkte informatie over het onderpand van leningen. Doordat dit echter een ingewikkelder financieel product betrof, is voor dit stuk bij uitzondering uit een onderliggende Engelstalige hypotheek informatie overgenomen over welke slaafgemaakten het onderpand vormden. De lijst bestaat uit 28 ‘negroen’, 23 vrouwen en vijf jongens en meisjes, van wie de waarde varieerde tussen £ 20 voor Jasper en £ 600 voor Kings Ale. Gezamenlijk kwamen de slaafgemaakten voor £ 16.990 in de boeken.²⁰³ Na het overlijden van zijn vader in 1793, werd hij directeur van deze negotiatie. Verder werd de hypotheek op de plantage *Friendship* op het eiland Tobago afgelost tussen 1784 en 1788.²⁰⁴ In 1789 verstrekte de firma ook een lening van f28.613,65 aan Richard Downing Jennings op het eiland Sint Eustatius. Downing Jennings gaf als onderpand onder andere twee hypotheken in *Essequibo*; één ten laste van Eduard Bischoep en één ten laste van de plantage *Insh Hall*.²⁰⁵

Bij het overlijden van Hodshons vader in 1793 werd de erfenis gelijkmatig verdeeld en ontving Hodshon een zesde deel van f137.730. Dit bestond onder meer uit – reeds waardeloos geworden – aandelen in de slavenhandelende Nederlandse West-Indische Compagnie en de Engelse *South Sea Company*.²⁰⁶ Bovendien behoorde tot de erfenis van Hodshon sr ook nog aandelen in de plantage *Friendship* op Tobago, de plantages *Mount Pleasant* en *Bon Esperance* op *St. Croix*, en de plantages *Schoonoord* en *Welgelegen* in Suriname.²⁰⁷ De laatste was genegotieerd bij het fonds *Luden & Speciaal* en beheerd door de grootvader en vader van Johannes Luden

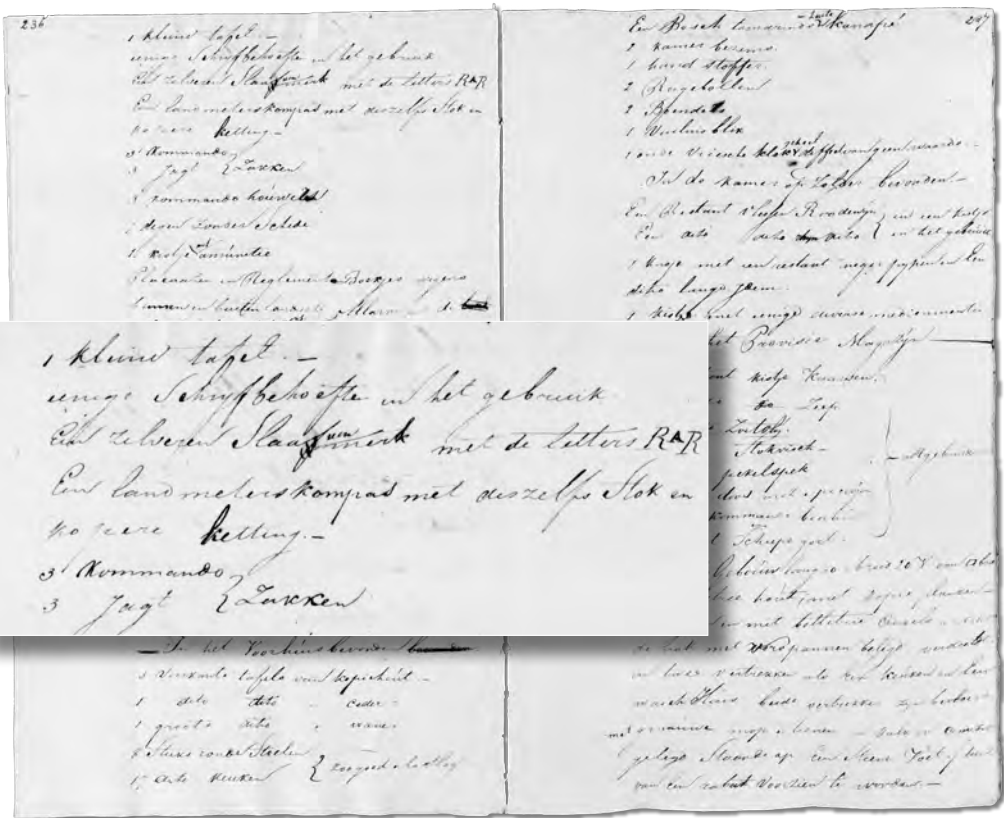
(d. 1836-1864). Tot slot is Jan Hodshon jr in 1825 voor 3/8e betrokken bij de suikerplantage *Rac à Rac* in Suriname.²⁰⁸ Voor dat jaar zijn er geen slaafgemaakten bekend, maar voor 1834 – als Jan Hodshon jr inmiddels is overleden en de plantage nieuwe eigenaars heeft – worden er 98 slaafgemaakten geteld.²⁰⁹ Datzelfde jaar is dat cijfer voor *Schoonoord* 131 slaafgemaakten en voor *Welgelegen* 134.²¹⁰

Alles bij elkaar beschouwd is duidelijk dat Jan Hodshon uit hoofde van zijn functie bij de firma Hodshon & Zoon krediet verstrekte met slaafgemaakten als onderpand. Hij kende niet alleen hun waarde, maar was ook bekend met hun namen. De firma bezat verder aandelen in compagnies die in het verleden slaven hadden gekocht op de West-Afrikaanse kust en deze vervoerden over de Atlantische Oceaan, en in diverse plantages in Suriname, Tobago en St. Croix.

Een andere DNB-bestuurder die toetrad tot de firma van zijn vader was Johannes Carp (d. 1822-1837) die geboren was in 1761 uit een huwelijk tussen (George) Johann Wilhelm Carp en Johanna C.J. Coox. Vanaf ten minste 1785 was de firma Jan Willem Carp & Zoon actief als koper van slavernijgoederen, zoals zes vaten Demerary koffie van Pieter Willem van den Heuvel.²¹¹ Bovendien deed de firma zaken met de firma Marcellus Broen & Zoon en raakte op die manier betrokken bij een plantagelening. Johannes Carp trad hierbij samen met twee anderen op als commissaris van de negotiatie ter waarde van f300.000, waarvan onder andere de plantage *Livonia* in Suriname het onderpand was.²¹² *Livonia* was een koffieplantage waar 195 slaafgemaakten werden geteld in 1834.²¹³

Ook een groot deel van de bestuurders van DNB die na 1814 in dienst traden kwamen voort uit voorname geslachten. Jan van Eeghen (d. 1829-1838) en Claude Daniël Crommelin (d. 1838-1849) zijn daar goede voorbeelden van. Uit het huwelijk tussen Christiaan van Eeghen en Catharina Fock werd in 1789 Jan van Eeghen geboren. Op het moment dat Van Eeghen directeur was (d. 1829-1838), was zijn oom, Jacob Fock I (p. 1828-1835), een broer van zijn moeder, de president van DNB. Zijn vader, Christiaan, overleed vrij vroeg in 1798, waardoor zijn moeder optrad als erfgenaam. Zo erfde het gezin onder andere een suikerraffinaderij genaamd De Blauwe Engel in de Rozenstraat in Amsterdam, drie coupons uit het fonds W.G. Deutz, een aandeel in de VOC, en aandelen in een stuk grond in Amerika.²¹⁴ Toen in 1863 de Nederlandse overheid de aandeelhouders in het fonds W.G. Deutz compenseerde voor de afschaffing van de slavernij, trad de zoon van Jan van Eeghen, Jan jr, op als commissaris.²¹⁵

De Van Eeghens konden hun familielij in Amsterdam terugvoeren tot de zeventiende eeuw, toen hun voorvader Jacob het handelshuis stichtte waar in het begin van de negentiende eeuw ook Jan tot toe zou treden. Toen zijn oom Pieter van Eeghen terugtrad uit de firma P. & C. van Eeghen & Co, nam Jan van Eeghen de zaak over met twee broers en veranderde de naam in Van Eeghen & Co. Na de dood van hun broer Abraham in 1818 hadden Jan en Pieter van Eeghen gezamenlijk de leiding over de firma.

Slavenmerk in het kantoor van de plantage Rac à Rac die voor 3/8e in handen was van Jan Hodshon.

De bezittingen die behoorden bij een plantage werden gemerkt met de letters RaR.

Het brandmerken van slaven was bij wet vastgelegd en gebeurde zodra kinderen 12 jaar waren.

In deze boedelinventaris zien wij dat het slavenmerk in het kantoor van het plantagehuis lag.

Bron: NL-HaNA, Surinaamse Notarissen, 1827-1846, toegang 1.05.11.15 inv.nr. 108, scan 120.

ACTE VAN AANDEEL,

Voor Een Driehonderd Twee- en zestigste Part in den
Eigendom van de Plantagie LIVONIA, gelegen
in de Colonie Suriname, aan de Kleine Matappica
Creecq, aan de Linkerhand in 't Opvaaren, tuschen
de Plantagiën *Adrichem* en *Beudts-Lust*.

De bovengemelde Plantagie is afkomstig en heeft behoord tot het Fonds der Negotiatie, ten Comptoire en onder directie van den Heer MARCELLUS BROEN in den Jaare 1768 geopend, en geloten in den Jaare 1785; en vermits het door tijds en andere omstandigheden, de Eigenaarsreife ondoenlijk was, niet alleen, om de Intresfen der capitaale Schulden te voldoen, maar dat zelfs door noodzakelijke behoefstns de Schuld van tijd tot tijd is vermeerderd geworden, zo hebben de gezamentlijke Geintereseerden reeds in den Jaare 1800 den Heere MARCELLUS BROEN, als Directeur der Negotiatie, en voor het grootste gedeelte Geintereseerden in de daarop gevestigde Schuld, geauthoriseerd, om, waare het mogelijk, de geheele Plantagie, voor de daarop gevestigde Schuld, bij vriendelijke schikking overtenemen; welke Transactie thans, na veete mislukte pogingen, eindelijk is tot stand gekomen, en waardoor alsoo dit Effect het Eigendom van de gezamentlijke Geintereseerden is geworden; waarvan de bewijzen van Eigendom onder Directeuren zijn berustende; zullende de Maniantie en Directie, over deeze gemeenschappelijke Eigendom, voortaan worden gehouden op de navolgende wijze, te weten:

Art. 1.

De Houder van ieder Acte van Aandeel word erkend Eigenaar te zijn, van Een Driehonderd Twee en Zestigste Part in de bovengemelde Plantagie.

2.

Dezelve zal worden gedirigeerd door de Heeren M. BROEN en Zoon als Directeuren, onder toezigt van de Heeren M^r. HENDRIK VAN STRALEN, JOHANNES CARP, en JOHANNES VAN BREM, als Gecommitteerden van de respectieve Deelhebers, wordende de gemelde Heeren Directeuren en Gecommitteerden te samen bij dezen geauthoriseerd, om al dat geene, wat tot nut en voordeel van dit Fonds kan verstreken, te resolveeren en met er daad te effectueeren.

3.

De voorschrevene Directie zal door gemelde Heeren M. BROEN en Zoon en hunne Succesfeuren in hetzelfde Huis van Negotie worden gevoerd, zo lang hetzelfde of deszelfs Succesfeuren zullen Existereeren, doch bij de bedanking of ontbreeking van de tijdelijke Directeuren, zullen door de genoemde Gecommitteerden der Geintereseerden andere Directeuren benoemd worden, zo als mede in cas van overlijden of vrijwilligen afstand van één der Gecommitteerden, door de overblijvende van hun met en benevens de Directeuren in der tijd, een ander tot Gecommitteerden in de plaats van den ontbrekkenden zal worden verkooren en aangesteld; en zal deeze Cijnsure altoos stand houden, zo lang deeze Sociëteit zal subsistereen.

4.

Aandeel in de plantage Livonia waar Johannes Carp gecommitteerde was.

Bron: Collectie effecten en loterijbriefjes, ARCHO3766,
Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

Uit de financiële administratie van de firma blijkt dat Jan van Eeghen per maand een paar honderd gulden ontving voor zijn huishouden en gemaakte kosten. Van de slavernijgerelateerde zaken in de firma, is wellicht het meest in het oog springend de tweede hypotheek voor Daniël Changuion voor de plantage *La Bonne Intention* in Demerary in 1819.²¹⁶ Twee jaar eerder werden op deze katoenplantage nog 313 slaafgemaakten geregistreerd, in 1826 waren dit er 281. Verder handelde de firma actief in slavernijgoederen, en hield de firma een ‘beleningsboekje’ bij waarin ze opschreven welke goederen ze voor anderen bij DNB beleend hadden.²¹⁷ Dit betrof voornamelijk koffie. De firma Van Eeghen & Co trad bovendien op als verzekeraar (*assurateur*) voor verschillende schepen voor enkele tienduizenden guldens per jaar. Dit waren niet uitsluitend schepen die slavernijgoederen vervoerden, maar er zaten meerdere schepen uit Curaçao bij.²¹⁸

De familie Crommelin kon de voorouders terugleiden tot ten minste 1651 toen voorvader Daniël Crommelin naar Nieuw Amsterdam vertrok. Diens kleinzoon keerde in het begin van de achttiende eeuw terug in Amsterdam en stichtte de firma Daniel Crommelin en Soonen. Zowel Claude Daniël (1795-1859) als zijn halfbroer Gulian Cornelis werden firmant in deze firma. Eind achttiende eeuw handelde de firma onder andere op Sint Eustatius, wat destijds een belangrijk knooppunt was in de slavenhandel naar diverse Europese koloniën, en nam de firma een belangrijke rol in bij het financieren van de export van slavernijgoederen naar Europa.²¹⁹

In 1836 trouwde Claude Daniël met Alida Maria Wolterbeek (1802-1862), de zus van Robert Daniël Wolterbeek (d. 1858-1865) die tevens firmant was in de firma Daniel Crommelin en Soonen.²²⁰ Wolterbeek was, voor zover bekend, alleen als chef van de firma Daniel Crommelin en Soonen betrokken bij slavernijgerelateerde activiteiten, maar het is duidelijk dat de firma ook in de negentiende eeuw nog actief was in de goederen die met slavenarbeid geproduceerd werden.²²¹

Na het overlijden van Claude Daniël Crommelin in 1859 werd zijn persoonlijke financiële bezit in kaart gebracht en getaxeerd op f528.187. Het enige aandeel dat aan een plantage gerelateerd is, is een 1/230^e aandeel in *Marienburg* wat op dat moment voor nul gulden, en nul inkomsten, getaxeerd werd. Overige getaxeerde fondsen die met slavernij in verband gebracht kunnen worden zijn f800 voor de stad Mobile in Alabama, f10.750 voor de staat Virginia in de Verenigde Staten, en drie verschillende staatsobligaties van de VS als geheel voor f12.390. Bij de schuldenaren komen ook nog enkele koloniale connecties naar voren; sinds 1796 had Isaac Newton op

St. Croix een schuld van *f*4.254,72, en W. Parkinson & G. Greene in Demerary *f*438,65, en sinds 1828 had J. Charnocx in Suriname een schuld van tien gulden. Dat laatste was overigens minder dan zijn mede bankbestuurder Croockewit die Claude Daniël nog *f*12,50 verschuldigd was.²²²

Voor iemand die een aanzienlijk deel van zijn professionele carrière bij DNB werkte (s. 1828-1849, d. 1849-1854, p. 1854-1863) heeft Hendrik Croockewit verrassend weinig archiefmateriaal nagelaten. Hij presenteert zichzelf bij zijn huwelijk als ‘suikerraffinadeur’, zette met zijn broer Zacharias de suikerraffinaderij en suikermakelaardij van zijn vader voort onder de naam Croockewit & Co, en werd later firmant bij Beuker & Hulshoff, tevens een suikerraffinaderij.²²³ In het vorige hoofdstuk hebben we gezien hoe Croockewit zich inspande om de voorgenomen accijns op suiker tegen te houden. Als suikerraffinadeur en suikerhandelaar kan hij niet los gezien worden van slavernijgerelateerde economische activiteiten. Er is echter geen direct verband tussen hem en de plantage-economie.

Suikerraffinaderij van Beuker & Hulshoff.

Bron: [010094001675], Stadsarchief, Amsterdam.

In 1827 kwam Herman Hendrik Beels (d. 1864-1889) op de wereld uit het huwelijk tussen Marten Adriaan Beels (1790-1859) en Charlotte Christina Gildemeester (1793-1839). Zijn vader was een zoon van Leonard Beels (1756-1793) en kleinzoon van Marten Adriaan Beels (1728-1789). Die laatste

had in het stadsbestuur van Amsterdam gezeten en was in 1780 commissaris in het fonds W.G. Deutz geweest.²²⁴ Herman Hendriks vader was een vermogend man en investeerde in uiteenlopende zaken. Dit varieerde van Russische, Oostenrijkse, Nederlandse, Amerikaanse, en Deense staatsleningen, tot leningen voor de bouw van een gebedshuis voor de Israelische gemeente in Haarlem, tot een lening van 100 gulden voor een Haarlemse bakker. Ook investeerde vader Beels zelf in een aantal plantageleningen en erfde hij in 1839 in een paar deels overlappende fondsen nog een paar losse aandelen van zijn tante Maria Beels, weduwe Everard de Burlett. Van de fondsen Th. Chr. van Nes en Nicolaas Brant was niet gespecificeerd welke plantages het onderpand vormden, maar de plantages die wel gespecificeerd werden, zijn *Hoop*, *Nieuw Amsterdam*, en *Eendragt maakt Magt* in Suriname en *Windberg* en *l'Esperance* op St. John. Die laatste twee werden bij *Insinger & Co* geadministreerd. In zijn boekhouding noteerde vader Beels dat deze investeringen hem sinds 1814 in totaal f5.329 hadden opgebracht – dit was inclusief de volledige aflossing van *Eendragt maakt Magt* in 1824 à f1.122. Toen Beels sr op 1 maart 1840 de balans opmaakte van zijn portfolio vertegenwoordigden de plantagefondsen f1.312,50 op een totaal van iets meer dan f445.885 ofwel circa 0,3%.²²⁵

Herman Hendrik Beels zal waarschijnlijk een deel van de plantage-aandelen van zijn vader geërfd hebben, maar hij zelf was met name betrokken bij de koloniale zaak in Nederlands-Indië. In zijn persoonlijke administratie zit een brief uit 1915 aan de inspecteur der belastingen waarin hij zijn inkomsten, en deels uitgaven, toelichtte. Hij vervulde meerdere commissariaten, waarvan de Javasche Cultuur Maatschappij de duidelijkste koloniale connectie was. Op zijn rekening had hij doorgaans tussen de 30.000 en 50.000 gulden staan, en zijn fondsenbezit was, in zijn eigen woorden, een 'deconfiture'. Alle fondsen waren buitenlands en kwamen uit Mexico, Missouri en van de Associated Merchants. In april 1908 had hij 'op de meest eervolle wijze' ontslag gekregen van zijn functie als commissaris van het Amsterdamse bijkantoor van de Javasche Bank. De zakelijke administratie, die teruggaat tot 1864, geeft geen enkele blijk van een connectie met de slavernij-economie.²²⁶

Tabel 3: De bestuurders van DNB en hoe ze betrokken waren bij slavernij.

Naam	Betrokkenheid bij slavernij
Hogguer, jhr. Paul Iwan (p. 1814-1816)	Nee, alleen indirect. Zijn vader was al overgestapt van plantagefinanciering naar staatsleningen met Hope & Co, Grand, en Fizeaux.
Hodshon, Jan (p. 1816-1827) (d. 1814-1816)	Ja, via het handelshuis Hodshon & Zoon Verstreekte diverse plantageleningen. Erfde aandelen in voormalig slavenhandelende WIC en South Sea Company.
Teyssset, mr. Jacques (p. 1827-1828) (d. 1814-1827)	Ja, via de firma Clifford & Teyssset. Zijn vader verdiende geld aan het verhandelen en vervoeren van tot slaaf gemaakte Afrikanen over de Atlantische Oceaan.
Fock, Jacob I (p. 1828-1835) (d. 1814-1828)	Nee, was door erfenis van zijn vader waarschijnlijk wel aandeelhouder van plantagenegotiaties.
Mogge Mulman, mr. Willem Ferdinand (p. 1835-1844) (d. 1814-1835)	Nee, was waarschijnlijk wel aandeelhouder van plantagenegotiaties via de firma Mulman & Zonen.
Fock, Abraham (p. 1844-1858) (d. 1837-1844)	Nee, geen bewijs van betrokkenheid gevonden.
Croockewit, Hendrik (p. 1854-1863) (d. 1849-1854) (s. 1828-1849)	Ja, handelde in slavernijgoederen en was actief in suikerraffinage onder eigen naam en bij Beuker & Hulshoff.
Mees, mr. Willem Cornelis (p. 1863-1884) (s. 1849-1863)	Uitgesproken tegenstander van slavernij.

Naam	Betrokkenheid bij slavernij
Pierson, mr. Nicolaas Gerard (p. 1885-1891) (d. 1868-1885)	Ja, handelde in slavernijgoederen (katoen) en was positief over slavernij in het zuiden van de Verenigde Staten.
Poll, jhr. mr. Jan van de (d. 1814-1822)	Ja, via Harman van de Poll & Co.
Huydecoper van Maarsseveen, jhr. mr. Joan (d. 1817-1836)	Ja, bemoeide zich actief met beleid op plantages, en ontving Britse compensatie na afschaffing slavernij in jaren 1830.
Carp, Johannes (d. 1822-1837)	Ja, via Marcellus Broen & Zoon. Was commissaris van een plantagelening en handelde in slavernijgoederen.
Valckenier van de Poll, jhr. Jan Jacobus (d. 1827-1837)	Nee, onduidelijk of hij van zijn vader iets erfde.
Röell, jhr. mr. Willem (d. 1828-1829) (s. 1821-1828)	Nee, had mogelijk enkele aandelen. Er is een Röell (zonder voorletter) die 10 aandelen in negotiatie Dedel had.
Eeghen, Jan van (d. 1829-1838)	Ja, zowel persoonlijk als via fonds W.G. Deutz en firma Van Eeghen & Co. Tevens suikerraffinadeur.
Willink, Ananias (d. 1835-1845)	Ja, was betrokken bij West-Indische Maatschappij.
Luden, Johannes (d. 1836-1864)	Ja, ontving Britse compensatie na afschaffing slavernij in jaren 1830.
Crommelin, Claude Daniël (d. 1838-1849)	Ja, persoonlijke schuldenaren in koloniën, en via firma Daniel Crommelin & Soonen.
Melvil, John (d. 1838-1851)	Nee, geen bewijs van betrokkenheid gevonden.

Naam	Betrokkenheid bij slavernij
Insinger, Jacobus Hermanus (d. 1844-1871)	Ja, via Insinger & Co op vrijwel alle manieren betrokken. Ontving compensatiegelden in 1863.
Rendorp, Ferdinand (d. 1845-1865)	Ja, via diverse fondsen. Ontving compensatiegelden in 1863.
Heukelom, Jan van (d. 1851-1879)	Nee, geen bewijs van betrokkenheid gevonden.
Wolterbeek, Robert Daniël (d. 1858-1865)	Ja, via Daniel Crommelin & Soonen.
Beels, Herman Hendrik (d. 1864-1889)	Nee, maar erfde mogelijk plantage-aandelen.
Fock, Jacob II (d. 1865-1890)	Nee, geen bewijs van betrokkenheid gevonden.
Lennepe, Cornelus Sylvius van (s. 1814-1821)	Nee, meer politicus dan koopman.
Molkenboer, mr. Johannes Hermanus (s. 1863-1871)	Ja, ontving via zijn vrouw compensatiegelden in 1863.
Gleichman, mr. Johan George (s. 1871-1877)	Nee, meer politicus dan koopman.
<i>Overig</i>	
Borski, Johanna	Ja, onder andere via firma Wed. W. Borski.

Deze gevallen van DNB-bestuurders die op de een of andere manier betrokken waren bij slavernij doet vermoeden dat deze betrokkenheid voor ieder van hen gold. Dat is (waarschijnlijk) niet het geval. Het is mogelijk dat personen die volgens ons onderzoek niet betrokken waren bij slavernij, op basis van vervolgonderzoek alsnog betrokken blijken te zijn geweest. Twee voorbeelden hiervan zijn Melvil en Gleichman.

John Melvil (d. 1838-1851) was de zoon van Robert Melvil en Elizabeth Skurray en werd in 1804 gedoopt bij de Engelse Presbyteriaanse Kerk in Amsterdam.²²⁷ Zijn vader was een agent van de firma Hope & Co in Rusland.²²⁸ DNB-directeur Melvil trouwde met Maria Arnoldina Willink (1812-1875). Bij zijn overlijden in 1893 plaatste zijn neef, en Eerste Kamerlid, Robert Melvil baron van Lynden namens de familie een overlijdensadvertentie.²²⁹ Behalve de betrokkenheid van zijn vader bij de firma Hope & Co is er geen verder aanknopingspunt om Melvil te verbinden met slavernij.

De familie van Johan George Gleichman (s. 1871-1877) was relatief nieuw tussen de Nederlandse handelshuizen. De van oorsprong Duitse familie Gleichman vestigde zich rond 1760 in Rotterdam als koopmansfamilie, maar al vanaf de generatie van Thomas Theodore Gleichman (1805-1865) was de familie meer gericht op het publieke bestuur dan op het handeldrijven. Zijn vader was gemeenteraadslid in Rotterdam, en Johan George Gleichman (1834-1909) zelf vertrok bij DNB om in 1877 minister van Financiën te worden in het kabinet Kappeyne van de Coppello. Hij zette daarna zijn politieke carrière voort als Kamerlid en Kamervoorzitter.²³⁰ Zijn broer, Jan Jacob Gleichman (1838-1905), was makelaar in koffie, maar zal gezien zijn geboortjaar weinig tijd hebben gehad te handelen in koffie die met slavenarbeid geproduceerd was.²³¹ Johan George Gleichman trouwde in 1859 met Johanna Justina van Hall (1837-1884) een nichtje van Floris Adriaan van Hall, de schoonzoon van Jan Bondt. Na haar overlijden hertrouwde Gleichman met Adriana W.P. Cort van der Linden in 1893, de zus van Pieter Cort van der Linden die in 1913 minister president werd. Beide huwelijken plaatsten hem ferm in politieke kringen en iets minder in de economische kringen van de koopman-bankiers.

3 Inspiratie na de Britse afschaffing van slavernij in 1833

Wie financiële belangen had bij slavernij of bestuurlijke betrokkenheid bij het koloniale rijk was zich bewust dat afschaffing kon leiden tot maatschappelijke onrust en zelfs ondergang van koloniale macht. Tijdens de Franse revolutie brak op het Caribische eiland Saint Domingue een grote opstand uit die in 1793 een einde maakte aan slavernij op het eiland en vervolgens ook (tijdelijk) in het gehele Franse rijk. De afschaffing leidde tien jaar later tot de onafhankelijkheid van het eiland, een dubbele schrik dus voor de slaveneigenaren die voortaan zouden benadrukken dat iedere stap richting afschaffing geleidelijk zou moeten worden gezet. Vooral in Nederland zou de nadruk komen te liggen op geleidelijkheid en voorzichtigheid in dergelijke maatschappelijke kwesties. Precies daarom kwam de snelle aanname van de Britse emancipatiewet in 1833 als een schok.

In Demerary brak in augustus 1823 een grote opstand uit die een keerpunt zou betekenen in het Britse debat over de afschaffing van de slavernij. Tot dan toe hadden slavenopstanden er juist toe geleid dat het onderwerp van de afschaffing van de politieke agenda verdween. De tegenstanders van de afschaffing betoogden steevast dat het voeren van de discussie over de afschaffing leidde tot onrust en geweld, en bovendien zouden opstanden bewijzen dat de slaven niet in staat waren om met vrijheid om te gaan.²³² Het verloop van deze opstand was echter zodanig dat deze argumenten niet meer opgingen. De opstandelingen in Demerary hadden zich niet tegen het Britse gezag als zodanig gekeerd, maar hadden alleszins redelijke eisen gesteld. Zo wensten zij op zondag naar de kerk te gaan en ze vroegen om duidelijkheid over het gerucht dat hun vrijlating aanstaande was. Bovendien hadden de gevangengenomen eigenaren en opzichters een brief geschreven waarin ze verklaarden goed behandeld te zijn. Desondanks hadden de Britse soldaten het vuur op de opstandelingen geopend en met bruto geweld de opstand neergeslagen. Dit geweld zal aan de Nederlandse eigenaren niet onopgemerkt zijn gebleven. De slaafgemaakte Louis van de plantage *Vriendschap*, waarvan Gogel de hypotheekhouder was, gaf mede

leiding aan de opstand en werd opgehangen.²³³ De firma Van Eeghen & Co was juist in deze jaren betrokken bij hypotheeken voor de plantage *La Bonne Intention*, in Demerary. De Britten onthoofden de opstandeling Lindor die ervan werd beschuldigd opdracht te hebben gegeven om de plantage in brand te steken en zetten zijn hoofd op een staak langs de weg.²³⁴

Het onthoofden van opstandelingen en op spiesen plaatsen van de hoofden langs de weg was al sinds de zeventiende eeuw deel van het repressieve repertoire, maar het negentiende-eeuwse Britse publiek was er niet langer van gediend. Bovendien was er ook een anglicaanse missionaris genaamd John Smith door de koloniale autoriteit ter dood veroordeeld. Toen hij in zijn cel overleed werd hij een martelaar voor de zaak van de afschaffers.²³⁵ Na een lange periode van stilte rond het onderwerp leefde plotseling de afschaffingsbeweging in Engeland weer op. De aantrekkingskracht van deze nieuwe beweging was ongekend en vele honderden petities werden getekend die verzochten om de onmiddellijke, in plaats van stapsgewijze afschaffing van de slavernij. In de tien jaar die volgden stond de afschaffing hoog op de politieke agenda tot in 1833 het Britse parlement besloot om tot de algehele afschaffing over te gaan.

De Britse besluitvorming over de afschaffing van de slavernij verliep sneller dan dat het in Nederland zou gaan. Ondanks de actieve afschaffingsbeweging kwam het parlementaire besluit om slavernij in alle Britse gebieden af te schaffen en de eigenaren te compenseren tamelijk abrupt. Door deze afschaffing kwam het thema hoog op de Nederlandse politieke agenda, nadat de afschaffing lange tijd onbespreekbaar was geweest. De Britse afschaffing betekende dat dit voor de Nederlanders op termijn onafwendbaar zou worden.²³⁶ Mede doordat enkele Nederlandse plantage-eigenaren positieve ervaring hadden opgedaan met de Britse afschaffing zou deze model komen te staan voor de Nederlanders. De DNB-directeuren Joan Huydecoper van Maarsseveen (d. 1817-1836) en Johannes Luden (d. 1836-1864) hadden als slaveneigenaren in het Britse rijk rechtstreeks ervaring met de Britse afschaffing en zouden deze ervaring gebruiken om hun ideeën over een Nederlandse afschaffing vorm te geven. Hun bezittingen in het Britse rijk zijn direct terug te voeren op de gesprekken die tussen de Britten en de Nederlanders waren gevoerd over de terugkeer van koloniën onder Nederlands gezag. In 1814 hadden de Britten het meest veelbelovende deel van de Nederlandse koloniën voor zichzelf gehouden. Door de Britse keuze om Demerary, Essequibo en Berbice niet terug te geven, kwam een aantal plantages die met Nederlands kapitaal waren gesticht op Brits grondgebied te liggen. In de twintigste eeuw zou de Nederlandse geschiedenis in

deze koloniën in de vergetelheid raken, maar in de negentiende eeuw was dat nog allerminst het geval.²³⁷ Niet alles aan het afschaffingsproces was overigens positief in de ogen van de plantage-eigenaren. De aanleiding, een omvangrijke slavenopstand in Demerary en een bijna onbedwingbare volksbeweging in Groot-Britannië werden met argusogen bekeken. Juist het in de hand houden van het gehele proces zou bij de Nederlandse bestuurders en eigenaren prioriteit krijgen.

De emancipatiewet ging in op 1 augustus 1834 en bestond uit een viertal maatregelen. Allereerst werd iedereen die in slavernij leefde zonder voorbehoud vrij verklaard. Daarnaast zouden alle vrijgemaakten een deel van de week als *apprentice* (gezel) werken voor de voormalige eigenaar. De eigenaren zouden gecompenseerd worden voor 40% van de nominale waarde van hun slaven en tot slot zou suiker uit Britse koloniën een beschermde positie krijgen op de Britse markt. Na de afschaffing waren de politieke campagnes nog niet voorbij en in 1838 werd er een succesvolle campagne gevoerd om ook *apprenticeship* te beëindigen in dat jaar.²³⁸ Het idee van een overgangperiode in de vorm van *apprenticeship* had in het Britse rijk korter geduurd dan de eigenaren hadden gehoopt, en zou in Nederland een belangrijk onderwerp van discussie worden tijdens het proces richting de afschaffing.

De Britse afschaffing aan een Nederlandse vergadertafel

Hoe de Britse afschaffing en de afwikkeling ervan in Nederland werd ontvangen is goed te reconstrueren aan de hand van unieke persoonlijke papieren van DNB-directeur Huydecoper van Maarsseveen. Van hem beschikken we over notulen van een vergadering van directeuren en commissarissen van de plantages *Hermitage*, *Jardin de Province* en *Herstelling* gelegen in Demerary in Brits-Guiana. Op 11 februari 1836 vergaderden zij bij Huydecoper thuis. Dit document geeft een gedegen inkijk in de overwegingen die plantage-eigenaren maakten als gevolg van de Engelse emancipatiewetgeving uit 1833 én de opkomst van nieuwe productiewijzen. Hoewel de eigenaren ver verwijderd waren van hun plantages, hielden zij via hun agendaris toch een vinger aan de pols over het beheer van de plantages. De dynamiek in de koloniale economie ging gepaard met grote verplaatsing van slaafgemaakte mensen, niet langer over de Atlantische oceaan, maar hoofdzakelijk binnen landen. In de Verenigde Staten vond een interne gedwongen migratie plaats richting de 'Cotton South', in Brazilië werden arbeidskrachten onvrijwillig

verplaatst richting suiker producerende centra. Ook in een kolonie als Suriname werd 15% van de slaafgemaakten verplaatst van katoen- en koffieplantages naar suikerplantages.²³⁹

De agendaris op de plantage *Hermitage* had noodgedwongen de 100 tot slaafgemaakten overgebracht naar *Herstelling*. Hij had laten weten dat de kwaliteit van de grond op *Hermitage* 'onbegrijpelijk tegenviel' en dat het verlaten van een naastgelegen plantage voor grote problemen in de waterhuishouding zorgde.²⁴⁰ Maar hierdoor sneed het mes aan twee kanten. De overplaatsing van de slaafgemaakten was namelijk enerzijds voordelig, omdat zij op *Herstelling* 'oneindig meerder nut konden doen en de kosten eener directie bespaarde, terwijl die verplaatsing ook behoorde te geschieden alvorens de registratie der negers ten gevolge der gedecreterde Emancipatie plaatsvond, terwijl verder de stoommachine, ijzere koker en al wat meerder ten gebruike en vervoer schikt' ook naar *Herstelling* waren overgebracht.²⁴¹

Met de overplaatsing van de slaafgemaakten waren de plantage-eigenaren nog niet klaar met het moderniseren van hun onderneming. Zo hadden voormalig slaafgemaakten de aanleg van spoorwegen gevorderd en de aanschaf van 'zodanige machinerie als hun werk konde verligten.'²⁴² Deze investeringen waren 'vooral ook noodzakelijk [...] geworden na de bepalingen van het gouvernement van slegts 7 ½ uur werken per dag, in welke tijd het onmogelijk was op de oude manier de suiker te kunnen vervaardigen, waardoor dan ook zedert de emancipatie werkelijk vele gelden zijn uitgegeven om de negers in hunne vrije tijd als werklieden te huuren.'²⁴³ Tevergeefs had de directeur geprobeerd het effect van *Hermitage* tegen de daarvoor bepaalde waarde te plaatsen, maar omdat tegen die tijd 'het gerucht der Emancipatie veld won' bleek 'alle kooplust op eens [...] verdwenen.'²⁴⁴ Een opsteker voor de eigenaren was daarentegen dat het Engelse gouvernement de compensatiegelden had uitbetaald: 'Over de gecombineerde magt van dit effect is gereclameerd voor 320 negers en bedragen heeft £ 17061.'²⁴⁵ De vergadering stond nu voor de keuze om te besluiten hoe deze gelden aan de geïnteresseerden uit te betalen.

Een DNB-directeur met belangen in de slavernij zoals Huydecoper had al ruim voor 1863 te maken met emancipatie van slaafgemaakten en ontving Britse compensatiegelden. Mislukte koffieoogsten en lage koffie- en suikerprijzen, in combinatie met de nieuwe Engelse wetgeving drukten zwaar op de financiële staat van de plantages. Net als op andere plantages beloofde ook in dit geval een overplaatsing van slaven van koffie- en katoengronden naar suikerplantages en de oprichting van stoommolens financieel soelaas.²⁴⁶

De plantage-eigenaren ten huize van Huydecoper hoefden dus niet te vrezen dat de emancipatiewetgeving van de Britten hun bezit in West-Indië al te ernstig zou schaden, al bleef de angst voor het demonstratie-effect en dus meer opstandigheid bestaan. De notulen zijn daardoor een tastbaar bewijs van de acties die slavenbezitters zoals Huydecoper ondernamen om de vlucht van hun tot slaafgemaakten naar gebieden waar zij geëmancipeerd werden te voorkomen.²⁴⁷

Johannes Luden

Bron: [66735], RKD - Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis.

Bovendien was Huydecoper niet de enige DNB-directeur die Britse compensatiegelden ontving in deze periode. Na het overlijden van Huydecoper in 1836 werd hij als DNB-directeur opgevolgd door J. Luden (d. 1836-1864).²⁴⁸ Ludens echtgenote Anna Catharina Duker had een deel van de plantage *Cornelia Ida* in Demerary geërfd.²⁴⁹ Zij was in 1834 de enige erfgenaam van haar vader Peter Gerard Duker en erfde een 27/144 aandeel in deze plantage. Achter de afstandelijke verhalen over bezittingen, aandelen en erfenissen gaan echter verhalen over macht en onmacht schuil. Een deel van dit bezit was gerelateerd aan een ongelijke strijd tussen de in Afrika geboren Rebecca en de familie van Duker. Het verhaal van Rebecca maakt duidelijk hoe eigenaren streden om hun bezit te behouden in de nadagen van de Britse slavernij en wat dit ze bij de afschaffing opleverde. Op 3 februari 1832 verklaarde Rebecca in Demerary dat zij al 45 jaar door de familie Boode onrechtmatig als slaaf werd vastgehouden.²⁵⁰ Ze was op het slavenschip *Vaderland Getrouw* onder leiding van kapitein Verschuur naar de kolonie gekomen en was op het schip de seksuele partner van de kapitein geweest. Eenmaal in de kolonie had ze zijn kind gebaard, een lichtgetinte jongen die de naam John kreeg. Op grond van de gemaakte afspraak met Verschuur was zij vrij, maar de familie Boode claimde haar en haar kinderen als hun eigendom. Toen Rebecca in 1832 haar zaak aanhangig maakte was het niet de eerste keer dat ze zich bij de autoriteiten vervoegde. Al twee keer eerder had ze geprobeerd om haar vrijheid erkend te krijgen. Voor de familie Boode stond er veel op het spel. Als Rebecca vrij zou worden verklaard zouden daarmee ook haar kinderen vrij moeten worden, van wie er nog vier op de plantage *Cornelia Ida* aanwezig waren. Niet alleen zouden de plantage-eigenaren het door hun geclaimde bezit kwijtraken, ze zouden bovendien bij de aanstaande afschaffing van slavernij geen compensatie voor ze ontvangen.

In 1832 had Rebecca een sterkere zaak dan bij haar eerdere pogingen. Een voormalige slaaf van de familie Boode, genaamd Jacob Boode, had bij Rebecca op *Vaderland Getrouw* gezeten, was in 1819 vrijgemaakt en inmiddels gepensioneerd als soldaat van het Britse West India Regiment. Hij verklaarde dat het verhaal van Rebecca klopte.²⁵¹ Ook Sweda – de inmiddels vrije voormalige concubine in het huishouden van de familie Boode – ondersteunde in 1832 het verhaal van Rebecca. Degenen die claimden haar eigenaren te zijn konden geen koopakte overleggen om te bewijzen dat ze haar gekocht hadden. Wel konden ze laten zien dat Rebecca in de administratie van hun plantage als slaaf geregistreerd stond en wezen ze op het feit dat ze bij eerdere rechtszaken over Rebecca in het gelijk waren gesteld. Rebecca

en haar kinderen slaagden er niet in om hun rechtmatige vrijheid erkend te krijgen. De macht en invloed van de slaveneigenaren zorgden ervoor dat de wetten die de afschaffing van de slavernij regelden in hun voordeel uitpakten. In 1836 ontvingen Duker en Luden de compensatiegelden voor hun aandeel in de 207 slaafgemaakten op *Cornelia Ida*, onder wie Rebecca en haar kinderen. Het ging om een bedrag van f24.499,72. Luden trad op als gemachtigde en maakte de rekening van ontvangst op voor de ontvangen compensatiegelden voor alle belanghebbenden. De Britse compensatieregeling werd als positief ervaren door Nederlandse plantage-eigenaren. Britse abolitionisten zouden later spijt betuigen voor de regeling, omdat vooral in Nederland de compensatieregeling aanleiding zou worden voor uitstel van de afschaffing met het argument dat de schatkist te leeg was om tot uitbetaling van compensatiegelden over te gaan.²⁵²

Financiële ravage na de Java-oorlog en de Belgische opstand

Er gingen tijdens de regeerperiode van Willem I soms stemmen op om slavernij af te schaffen of maatregelen te nemen die zouden leiden tot een geleidelijk verdwijnen van slavernij. De politieke, bestuurlijke en financiële situatie ging echter dusdanig achteruit dat het onderwerp van de ambtelijke agenda's verdween. De autoritaire regeerstijl van Willem I mondde in 1828-1829 uit in een gezagscrisis. In het Zuiden accepteerde de katholieke meerderheid van de bevolking het niet dat de koning zijn greep op de kerkelijke organisatie had uitgebreid, terwijl de liberalen aldaar genoeg hadden van de schending van burgerlijke vrijheden door de regering. Gezamenlijk trokken deze twee groepen op tegen de regering en organiseerden massale petitiebewegingen. De politieke gezagscrisis liep uit in de Belgische Revolutie en het uiteenvallen van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in 1830. Het oproer leidde ook tot onrust in de financiële wereld in West-Indië: nog maar drie jaar eerder waren de bankbiljetten van DNB als courant betaalmiddel in Suriname ingevoerd. De Particuliere West-Indische Bank bracht dit geld in omloop en moest altijd a pari wissels op Nederland beschikbaar hebben. Al snel bleek dat er meer geld op de wissels werd getrokken dan overgemaakt en daarom verloor de Particuliere West-Indische Bank haar bevoegdheid om wissels te verdisconteren.²⁵³ In het algemeen kende De Nederlandsche Bank in de vroege jaren dertig juist een opleving van zaken.²⁵⁴ De koning weigerde de afscheiding van de Zuidelijke Nederlanden echter formeel te accepteren en dat leidde tot de kostbare volhardingspolitiek. Totdat

Willem I in 1839 zijn handtekening plaatste onder het Traktaat van Londen, de scheidingsakte, hield hij bijvoorbeeld het leger gemobiliseerd. Daarnaast negeerde de koning de wens van het parlement om meer inzage te krijgen in de overheidsfinanciën.

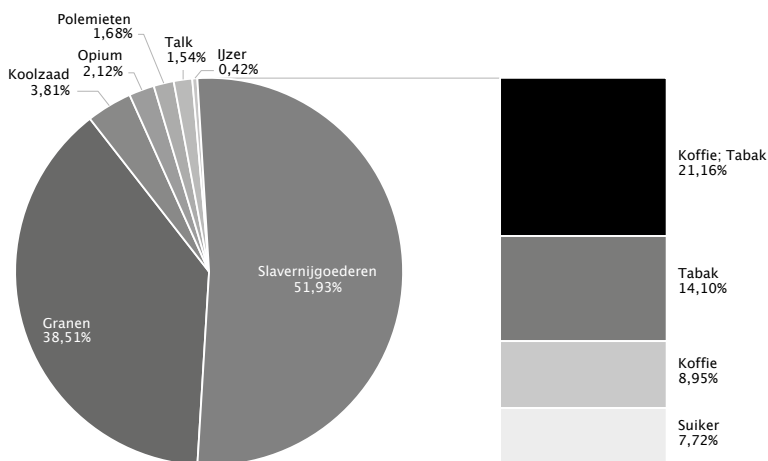
Een van de grote kostenposten waarover het parlement in het duister tastte, was de koloniale begroting. De Java-oorlog (1825-1830) ruïneerde delen van Java, zowel vanwege het menselijk leed als door de financiële schade. Willem I vertrouwde het aan Johannes van den Bosch toe om van Java weer een wingewest te maken. De oud-commissaris-generaal van Suriname en de Antillen had evenals de koning een allesomvattende visie op koloniaal bestuur. In zijn tijd in de Cariben had hij het regeringsreglement voor Suriname ontworpen en het bankwezen in de koloniën daar hervormd.²⁵⁵ Van den Bosch was bevreesd voor de kapitaalvlucht die hij vaststelde in zowel Azië als de Atlantische gebieden. In beide gebieden moesten rendabele bedrijven investeren in stoommachines, zodat de landbouwproductie steeg en internationale investeerders behouden bleven. Producenten zouden bij voorkeur winstgevend gewassen als suiker en indigo moeten verbouwen voor de wereldmarkt. Koloniale ondernemingen in Nederlands-Indië kamp ten met een tekort aan arbeidskrachten en arbeid was relatief duur in de gebieden waar niet van slavernij gebruik gemaakt kon worden.

Om de aanvoer van koloniale goederen naar Nederland op gang te helpen voerde Van den Bosch in 1830 het cultuurstelsel in, waarbij de desa-bewoners een vijfde deel van de Javaanse landbouwgronden bewerkten om de opgelegde quota suiker, indigo en koffie tegen vaste lage prijzen te leveren aan het gouvernement. De Nederlandsche Handel-Maatschappij verhandelde deze producten op de wereldmarkt, tot chagrijn van handelshuizen en reders in Rotterdam en Amsterdam.²⁵⁶ Al een jaar na de invoering van het cultuurstelsel noteerde de Indische begroting een bescheiden batig saldo van twee ton. Naarmate deze bedragen opliepen, ging de Nederlandse staatsbegroting voor een belangrijk deel op deze Indische baten steunen.²⁵⁷ De aanvoer van koloniale waren nam door het cultuurstelsel toe, en ze werden ook beleend bij DNB. Zoals blijkt uit grafiek 1 werden er in het boekjaar 1833-34 tien verschillende goederen beleend. De totale waarde van de belening dit boekjaar was f708.980 en de grootste belening in deze periode gebeurde op 18 maart 1834 toen G. Varkevisser een partij koffie en tabak beleende voor in totaal f150.000. Gezamenlijk vertegenwoordigen slavernijgerelateerde goederen dit jaar meer dan de helft van de beleningen.²⁵⁸

Na het aftreden van Willem I in 1840 kwam geleidelijk aan het licht welke financiële ravage de koning daadwerkelijk had veroorzaakt in de

staatskas.²⁵⁹ Op de rijksbegroting zorgden de volhardingspolitiek en militaire acties in Nederlands-Indië voor meer uitgaven dan inkomsten en achterstallige lasten. F.A. van Hall publiceerde in dat jaar zijn *Proeve van een onderzoek omtrent de schuld van het Koninkrijk der Nederlanden*. Bij het schrijven hiervan had Van Hall de raad van zijn schoonvader Jan Bondt opgevolgd.²⁶⁰ Van Hall bepleitte dat de ‘kunstmatige geheimzinnigheid’ opgelegd aan de Nederlandse overheidsfinanciën in de eerste helft van de negentiende eeuw een belangrijke oorzaak was voor de hardnekkigheid van de achterstanden. Om de begroting op het oog sluitend te maken, was koning Willem I jaarlijks gedwongen geweest bijzondere maatregelen te treffen. Hiervoor gebruikte hij sinds 1822 het Amortisatie Syndicaat, de persoonlijke schatkist van de koning vol met geleend geld dat hij buiten het zicht van het parlement naar believen kon uitgeven. Het aftreden van Willem I betekende ook het einde van dit geldverslindende financieringsinstrument: de staat van baten en lasten van het syndicaat werd gepubliceerd nadat hij was overleden. De regering mocht nog eens f4.488.523 optellen bij het begrotingstekort van f17.152.000 over de jaren 1841-1843. In deze periode begon de Nederlandse regering een saneringsronde van de overheidsuitgaven die jaren in beslag zou nemen. Voortaan beheerde het ministerie van Financiën alle schulden van het Koninkrijk der Nederlanden. Als minister van Financiën voorkwam Van Hall in 1844 een staatsbankroet door de hoogrentende schulden zoveel mogelijk in te wisselen voor laagrentende. De slechte staat van de Nederlandse overheidsfinanciën maakten een einde aan de eerste voorzichtige aanzetten richting de afschaffing van de slavernij.

Grafiek 1: Belening van goederen bij DNB, boekjaar 1833/34.

Borski blijft financieel betrokken, maar publiek afzijdig

Degenen die bij slavernij en slavernijgerelateerde ondernemingen betrokken waren hadden er alle reden toe om hun belangen te behartigen. Slavernij liep in de jaren dertig nog lang niet ten einde. In een priegelig handschrift werd op 1 februari 1832 de balans opgemaakt van de investeringen die Johanna Borski in de Nederlandse koloniën had gedaan.²⁶¹ Tien 'aandelen Akkerboom', een 'aandeel Livonia', f7.000 in 'Suriname Van de Poll', f3.000 in 'Suriname Deutz', f8.000 in 'Clifford Chevalier' en zo nog twaalf andere investeringen, maken in totaal zestien investeringen in de Nederlandse koloniale ondernemingen. Op de balans vertegenwoordigden alle Nederlandse koloniale investeringen gezamenlijk een waarde van één gulden. Er was weinig tot geen actieve handel meer in negotiatie-aandelen en dit was geen onrealistische waarde. Zelf had Borski in 1832 voor slechts één gulden zeven aandelen in twee plantages overgenomen van J. Blijdesteijn.²⁶² Dit waren vier aandelen van de plantage *Providence* en drie in het fonds *Sobre*. Wat deze investeringen ondanks de lage boekwaarde wel opleverden waren rente-betalingen. Op 31 juli 1832 was de 'uitdeling' op veertien obligaties *Changuion* f700. In de meeste jaren was de opbrengst van de koloniale effecten enkele honderden guldens, maar in 1836 zorgde de interest-aflossing op de veertien aandelen *Changuion* ter waarde van f5.250 voor een totale opbrengst van f7.388,50. In 1839 waren het met name de drie keer 358^e part van de plantage *De Hoop* en vijf keer 576^e part van de grond *Nieuw Amsterdam* in Suriname die samen f3.634 opleverden en zo de opbrengst dat jaar opdreven. Tussen 1832 en 1848 rendeerden de 'colonie effecten' f18.618,38 voor de weduwe Borski. Onder een aparte noemer vermeldt het grootboek ook nog de obligaties van de plantage *Zeezicht* die f12.000 opleverden tussen 1840 en 1847. De 'overgenomen effecten' die Borski van J. Blijdesteijn voor één gulden had gekocht, leverden tussen 1833 en 1839 toch nog f175 op aan uitdelingen.²⁶³

Borski belegde echter niet alleen in de Nederlandse koloniale wereld. In de beleggingsportefeuille vinden we ook 'Tabak van St. Thomas'. Dit eiland is nu één van de Amerikaanse Maagdeneilanden, maar was in de negentiende eeuw een Deense plantagekolonie waar met slavenarbeid onder andere tabak werd verbouwd. De verkoop van deze tabak leverde voor de weduwe tussen 1832 en 1834 f6.726,01 op. Door opbrengsten aan de leningen aan de plantages op de Deense eilanden kwam daar nog f990 bij. De verkoop van koffie bracht in 1832 en 1833 f32.944,13 op. Dit is vele malen meer dan de inkomsten uit Bataviase goederen, die de weduwe in totaal

f2.653 opleverden. Verder bezat de weduwe nog aandelen in de West-Indische Maatschappij, maar deze hebben nooit gerendeerd, en op de balans werd de waarde elk jaar alleen maar minder. De Nederlandsche Handel-Maatschappij leverde aanzienlijk meer op; tussen 1832 en 1842 kon f31.676,38 aan uitbetalingen worden bijgeschreven. Verreweg het meeste investeerde ze in leningen aan overheden. Onder de noemer 'Amerikaanse Fondsen' staat voor bijna f300.000 een lening aan de federale Amerikaanse overheid in de boeken, maar ook afzonderlijke staten zoals Louisiana (ca. f800.000) of steden zoals Mobile in Alabama (ca. f60.000) en Pensacola in Florida (ca. f50.000) zijn terug te vinden. Hoewel dit niet direct een investering in slavernij was, was het onderpand natuurlijk wel indirect slavenarbeid; de economie van de agrarische sector in met name de zuidelijke Amerikaanse staten dreef voor een groot deel op slavenarbeid. De link tussen geld en slavernij was regelmatig expliciet op bankbiljetten terug te vinden. Het biljet van \$10 dat door de Central Bank of Alabama in de negentiende eeuw werd gedrukt, laat bijvoorbeeld geen twijfel over waar de waarde vandaan komt; een enigszins idyllische voorstelling van een slavenarbeider die katoen oogst, neemt het grootste deel van de afbeelding op het bankbiljet in beslag.

Op basis van de hierboven genoemde bedragen, verdiende Johanna Borski tussen 1832 en 1848 ten minste f38.334,39 aan slavenarbeid. Het werkelijke bedrag zou tot f70.000 kunnen oplopen als onomstotelijk vast komt te staan dat de koffie niet uit Nederlands-Indië kwam, maar van een koffieplantage in het Atlantisch gebied. Hoewel dit een aanzienlijke som geld is, was f70.000 voor de weduwe slechts circa 1,5% van haar vermogen van meer dan f4.000.000. Dat vermogen belegde ze voor het grootste deel in binnen- en buitenlandse staatsobligaties, waarvan dan weer een deel indirect gefinancierd werd door slavenarbeid. Hoewel het slavernijgerelateerde deel voor Borski maar een deel van haar portefeuille was, was f70.000 toch best een aanzienlijke som geld in 1847; omgerekend naar euro in 2020 komt dat neer op een vergelijkbare koopkracht van ongeveer € 650.000.²⁶⁴ Het hoeft niet te verbazen dat zij zich niet publiekelijk heeft uitgesproken tegen slavernij, maar het is wel opvallend dat we haar ook niet aantreffen tussen de verzoekschriften van de belanghebbenden die verderop in dit hoofdstuk aan de orde komen.

Personen of goederen? Strijd over de status van slaven

Het verschil tussen de plotselinge afschaffing door de Britten en de politieke cultuur en het politieke proces in Nederland kon bijna niet groter. In Nederland was de afkeer van abolitionisme vervlochten met de antirevolutionaire filosofie die de Nederlandse politiek kenmerkte. Hoewel er in woord wel werd beleden dat de slavernij afgeschaft diende te worden, werd altijd benadrukt dat dit alleen stapsgewijs zou kunnen gebeuren en dat de slaafgemaakten in de kolonie er nog niet klaar voor waren. De tegendraadse religieuze stromingen die in Engeland achter de boodschap van de afschaffing stonden lieten in Nederland niet van zich horen. Hier was het levendige debat over slavernij vanaf de jaren 1780 stilaan verstomd.²⁶⁵ Ook de ophef die in 1823 in Groot-Brittannië ontstond door een grote opstand in een voormalig Nederlandse kolonie leidde niet tot enige principiële politieke discussie, men was slechts bevreesd geweest dat een opstand ‘welligt van Demerarij een tweede St. Domingo gemaakt zoude hebben.’²⁶⁶ Bovendien was Nederland in de jaren 1830 in meerdere crises beland, waardoor er op de politieke agenda geen plaats was voor een precair onderwerp als de afschaffing van de slavernij.

Hoewel het niet op de politieke agenda stond, waren de Nederlandse eigenaren en belanghebbenden zich al vanaf de late jaren 1820 aan het voorbereiden op een mogelijke Nederlandse afschaffing van slavernij. Dat was niet zonder reden. De kringen rond Willem I namen van tijd tot tijd maatregelen die duidelijk maakten dat de afschaffing van de slavernij werd voorbereid. Toen Van den Bosch naar de Nederlands-Atlantische koloniën reisde voor bestuurlijke hervormingen voerde hij een belangrijke wijziging door in de status van de slaven in de kolonie. Het 117^e artikel van hoofdstuk 8 uit het Reglement op het beleid der Regering van de Nederlandsche Westindische Bezittingen uit 1828 luidde als volgt:

De slaven zullen, wat de dagelijksche behandeling betreft, in betrekking tot hunne eigenaars, beschouwd worden te staan als onmondigen tot hunne *Curators* of *Voogden*, aan welke wel het regt verbleven is, om eene vaderlijke tucht over dezelve uit te oefenen, doch tegen wier mishandeling alle publieke Autoriteiten verplicht zijn te waken en toe te zien, dat de wet, in hun belang ontworpen, striktelijk worde gehandhaafd; wordende, bij deze, het onregtvaardig beginsel, dat zij in regten

alleen als *zaken* en niet als *personen* kunnen beschouwd worden, definitievelijk afgeschaft.

Dit artikel betekende een revolutie in het slavenrecht; volgens het tot dan toe geldende Rooms-Hollands recht golden de tot slaaf gemaakten in juridische zin immers enkel als goederen en niet als personen. Het zal niet verbazen dat de plantagedirecteuren, en via hen de vertegenwoordigers en belanghebbenden in Nederland zeer ontevreden waren met de maatregel. Ze organiseerden hier dan ook principieel verzet tegen. Spijtig genoeg is het oorspronkelijke adres van de belanghebbenden verloren gegaan en hebben we niet kunnen vaststellen of er ook vooraanstaande DNB'ers onder de ondertekenaars waren. Gezien wat wij weten over latere adressen van belanghebbenden zou hun aanwezigheid bij dit protest niet verbazen.

De belanghebbenden die dit verzoekschrift ondertekenden waren bovendien succesvol. Op verzoek van hen verdween dit artikel uit het herziene Reglement van 1833.²⁶⁷ Dat betekende dat vanaf 1833 de slaafgemaakten weer als roerende *zaken* konden worden behandeld. In de praktijk lijkt er een middenweg te zijn ontstaan waarin de slaafgemaakten soms als personen werden gezien, bijvoorbeeld als zij een overtreding hadden begaan waarvoor zij door de overheid beboet werden. In andere gevallen, zoals bij het vaststellen van de waarde van een plantage, golden ze nog als roerende goederen. In 1848 schreven de eigenaren een uitgebreide nota aan minister van Koloniën Jules Constantijn Rijk waarin zij nadrukkelijk stelden dat zij de slaven beschouwden als 'in regten vis à vis zijnen meester, eene zaak, eene *bezitting* – een roerend en, zoo als men dit regtens noemt, zich zelve bewegend *goed*.'²⁶⁸ Ook uit het eerste rapport van de Staatscommissie blijkt dat de eigenaren het schrappen van dit artikel hebben aangegrepen om de slaafgemaakten bij rechtszaken zo te behandelen. Op de vraag in 'hoever geldt nog de regel dat de slaven *zaken*, geene *personen* zijn?' volgde het antwoord dat bij alle wetten 'de slaven steeds als *zaken* beschouwd worden.'²⁶⁹ Dat de slaafgemaakten tot goederen werden gerekend, betekent niet dat deze opduiken als onderpand van belening van goederen bij DNB.²⁷⁰ De wijziging in het Reglement is wel cruciaal om te kunnen begrijpen waarom de afschaffing van de slavernij voor de Nederlandse bestuurders en belanghebbenden een zakelijke transactie was die 'billijk' moest worden afgehandeld volgens de bezitsbepalingen van die tijd.

Niet lang na hun succesvolle verzet tegen de nieuwe status van slaven als personen stond plotseling de algehele afschaffing van de slavernij weer op de agenda. De Britse vrijverklaring van alle slaafgemaakten ontstemde de belanghebbenden bij de Surinaamse plantage-economie die in Nederland verbleven. Op 25 juni 1833 verzochten zij koning Willem I in een gezamenlijk ondertekende brief om militaire versterking te sturen naar Suriname. Bij de ondertekenaars van deze brief bevinden zich de DNB-commissarissen Marcus Broen, Insinger & Co en J.H. Luden, de vader van DNB-directeur Luden. Hun zorg kwam op het volgende neer. '[D]e maatregelen bij het Parlement van Engeland geprovoceerd, ten einde in de uitgestrektheid der West Indische koloniën van dat land de geheele vrijverklaring der Neger-slaven op de aldaar gelegene plantagen gevestigd' leidden bij de ondertekenaars tot 'grootte bezorgdheid voor hunne particuliere belangen als die van den Nederlandschen handel in het algemeen.'²⁷¹ De aanwezige legermacht in Suriname was veel te klein, want de koning hoefde 'de geaardheid der Neger maar eenigen mate [...] te kennen om overtuigd te zijn hoe weinig er noodig is om hen in dolle en uitzinnige drift te doen najagen hetgeen zij eenmaal hebben leeren begrijpen wenschelijk en bereikbaar te zijn, zoodat indien bij de lust om vrij te zijn of te heeten, zich de mogelijkheid voegt om dit voorwerp van begeerte te erlangen eenige geringe aanleiding genoegzaam is, om in korten tijd de geheele slaven bevolking der kolonie in rep en roer te brengen.'²⁷²

Dit adres laat nogmaals zien dat de aanneming van de Britse emancipatiewet in 1833 voor beroering zorgde onder de Nederlandse belanghebbenden bij slavernij in de Cariben. Huydecoper van Maarsseveen en Luden hebben zich in deze jaren actief met de slavernijkwestie beziggehouden vanwege hun bezittingen in Britse koloniën. Uit de oproep voor militaire steun voor Suriname tijdens de afschaffing in naburig Brits gebied blijkt dat ook andere DNB-functionarissen probeerden om politiek druk te zetten om slavernij te verdedigen en de eventuele afschaffing in Nederland in hun voordeel te laten uitpakken. Tussen 1834 en 1836 is het emancipatievraagstuk vervolgens niet meer bij de regering ter sprake gekomen.²⁷³ In de jaren 1840 zouden de Nederlandse belanghebbenden echter volop van zich laten horen.

Uitsnede van het diorama van de koffie- en katoenplantage Zeewijk,
Gerrit Schouten, ca. 1815-ca. 1821.

Bron: [NG-1983-1], Rijksmuseum, Amsterdam.

De Amsterdamse belanghebbenden roeren zich

Minister van Koloniën Jean Chrétien Baud (1840-1848) kreeg het in de jaren 1840 zwaar te verduren in een conflict met de Amsterdamse eigenaren en belanghebbenden die ageerden tegen de afschaffing van de slavernij.²⁷⁴ De Staten-Generaal zinspeelden volgens Baud op de emancipatie van de slaven in het adres van antwoord op de troonrede van 1841-1842. Deze openlijke zet van politiek Den Haag in de richting van emancipatie liet de eigenaren niet onberoerd. De Amsterdamse eigenaren probeerden eerst via adressen aan de minister en koning Willem II hun wensen ten aanzien van het slavernijbeleid kenbaar te maken. In 1844-1845 spitste het conflict zich toe op het functioneren van de gouverneur-generaal van Suriname, Burchard Joan Elias. De vinnige aanvallen van de eigenaren bewogen Baud ertoe om Elias in 1845 ervan te weerhouden de slavenwetten aan te passen.²⁷⁵ Voor de betrokkenheid van DNB-functionarissen bij het slavernijverleden is het belangrijk om bij deze verzoekschriften stil te staan, want diverse aan DNB gelieerde personen en firma's hebben ze ondertekend.

Voor de periode 1841 en 1862 hebben we vijftien adressen over de afschaffing van de slavernij kunnen traceren die namens meerdere firma's en belanghebbenden zijn verstuurd. De persoonlijke brieven die de firma Insinger & Co stuurde zijn niet meegerekend bij de adressen, maar deze zullen inhoudelijk wel aan de orde komen. Van alle ondertekenaars is geprobeerd te achterhalen of zij zakelijk en/of bestuurlijk betrokken waren bij DNB. Het aantal ondertekenaars per adres varieerde tussen de 30 en

48 personen en ook de samenstelling van deze groep verschilde per adres: in totaal hebben we 112 afzonderlijke ondertekenaars geteld, waarbij moet worden opgemerkt dat sommige ondertekenaars voor elkaar ondertekenden bij afwezigheid. Deze 112 ondertekenaars hebben bij elkaar opgeteld 563 handtekeningen gezet onder petitie tegen het gevoerde of voorgestelde beleid ten aanzien van de slavernij in West-Indië. Een deel van de ondertekenaars van de adressen had bestuurlijke en/of zakelijke banden met DNB. Het gaat om Jan Hodshon (p. 1816-1827), Johannes Luden (d. 1836-1864), Marcus Broen (c. 1823-1850), Jacobus Hermanus Insinger (d. 1844-1871), W. Willink jr, de firma's Determeyer Weslingh & Zoon, Insinger & Co (c. 1817-1823), Luden & van Geuns, Broen & Co, Goll & Co, Bunge & Co, Ketwich & Voomborg en Gebroeders Hartsen. Directeur Rendorp (1845-1865) vertegenwoordigde vanaf 1860 de aandeelhouders van sociëteit Weduwe J.S. van de Poll die meerdere verzoekschriften ondertekende. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat directieleden of firma's een adres ondertekenden vanuit hun functie of zakelijke betrokkenheid bij DNB.

De Jong rekent de firma's Determeyer Weslingh & Zoon (1765), Goll & Co (1777) en Ketwich & Voomborg (1790) tot de vooraanstaande handelshuizen die erin slaagden zich te handhaven in de negentiende eeuw door voor eigen rekening handel te gaan drijven of door een oude nevenactiviteit tot kerntaak te verheffen: handelen in wissels en effecten.²⁷⁶ Determeyer Weslingh & Zoon en D.J. Voomborg behoorden tot de grote aandeelhouders van DNB die tijdens de eerste aandeelhoudersvergadering op 17 augustus 1814 bij elkaar waren gekomen.²⁷⁷ Ondertekenaar W. Willink jr was noch bestuurlijk of zakelijk betrokken bij DNB, maar had als lid van de stedelijke raad van Amsterdam in 1824 overleg gehad met president Hodshon en directeur Fock over de wens van koning Willem I de Wisselbank te herstellen.²⁷⁸ De firma Gebroeders Hartsen ondertekende een verzoekschrift en had graag een verband met DNB willen hebben. In 1868 was de tweede kandidaat voor een directeursplaats bij DNB – P. Hartsen – firmant bij deze firma. Op 19 mei verkoos de algemene vergadering van aandeelhouders echter N.G. Pierson (d. 1868-1885) tot nieuwe directeur met 391 tegenover 189 stemmen.²⁷⁹ De mate van betrokkenheid van Willink jr en de Gebroeders Hartsen bij DNB was zeer gering, maar hun namen komen voor in De Jongs standaardwerk over de geschiedenis van DNB en daarom mogen ze ook in dit boek niet onvermeld blijven als ondertekenaar van verzoekschriften. Eenzelfde uitleg verdient ook de ondertekening door (firmanten van) de firma Joan Hodshon & Zoon. Directeur en president uit

de beginjaren van DNB Jan Hodshon was weliswaar al overleden tegen de tijd dat het hier behandelde verzoekschrift werd ondertekend. Tijdens zijn bestuurstermijn was hij echter nauw betrokken bij de firma Joan Hodshon & Zoon en daarom is het toch relevant om de ondertekening namens deze firma hier te vermelden.

Voor een deel van de ondertekenaars viel te achterhalen welke diensten DNB aan hen verleende. In zijn tweede deel van de *Geschiedenis van de Nederlandsche Bank* geeft De Jong uitgebreide informatie over de discontanten in de periode 1852-1864.²⁸⁰ Discontanten waren houders van wisselbrieven die deze verkochten aan DNB onder aftrek van de rente over de resterende looptijd van die wissels.²⁸¹ De bankiersfirma's Determeyer Weslingh & Zoon en Goll & Co waren belangrijke cliënten voor DNB. De firma's kwamen in deze twaalf boekjaren voor, deden per jaar bedragen af, variërend tussen f2,8 miljoen en f2,1 miljoen. Van bescheidener omvang, maar nog steeds van belang voor DNB, waren de firma's Luden & Van Geuns en Bunge & Co. Dit waren handelszaken en zij verdisconteerden in die periode jaarlijks meer dan f1 miljoen bij DNB.²⁸² Albert van Geuns, lid van de firma Luden & Van Geuns, trad in 1864 aan als koninklijk commissaris van DNB. Deze functie vloeide voort uit de Bankwet van 1863 en Van Geuns was verplicht de vergaderingen van aandeelhouders en commissarissen en die van de gemeenschappelijke vergaderingen van directie en commissarissen bij te wonen.²⁸³

De periode 1841-1862 laat zien wat er op het spel stond voor de regering ten aanzien van de slavernijkwestie en de betrokkenheid van DNB. Voor het gezag dat politiek Den Haag zou toeschrijven aan de Amsterdamse adressanten is het goed om rekening te houden met de economische rol die De Nederlandsche Bank, de handelshuizen en hun handel in koloniale waren speelden. Het vernieuwde octrooi van DNB (1838) stond toe om het maatschappelijk kapitaal uit te breiden. In april 1840 breidde DNB het maatschappelijk kapitaal uit door vijf miljoen gulden aan nieuwe aandelen onder oude aandeelhouders te plaatsen. Uit het overleg met de commissarissen hierover blijkt dat met name de groei van handel en nijverheid, vooral ten gevolge 'van de gunstige ontwikkeling die de culture in onze Oost-Indische bezittingen heeft verkregen' de behoefte naar geld had doen groeien.²⁸⁴ In 1845, het jaar waarin het conflict tussen minister van Koloniën Baud en de eigenaren tot een climax kwam in de Tweede Kamer, reikte bij DNB het totaalbedrag aan disconteringen tot boven de f100 miljoen. Het disconteren van wissels bij DNB raakte in trek na de oprichting van

de Nederlandsche Handel-Maatschappij.²⁸⁵ Wat er destijds in de koloniën gebeurde, was dus relevant voor het beleid van DNB, maar dit betrof voornamelijk Nederlands-Indië.

Tussen 1844 en 1848 was DNB indirect betrokken bij de reorganisatie van de publieke schuld en de overstap op de zilverstandaard. Over het eerste thema schreef Jan Bondt verschillende brieven aan zijn schoonzoon Van Hall, die als minister van Financiën de conversie van de staatsschuld in goede banen moest leiden. Door middel van een controversieel wetsvoorstel slaagde Van Hall erin om de druk van de staatsschuld op de rijksbegroting aanzienlijk te verminderen. De minister opende onder andere een vrijwillige lening van 127 miljoen gulden tegen het lage rentetarief voor de regering van 3%. Particulieren tekenden in voor in totaal 117 miljoen gulden. Vanuit deze achtergrond is het begrijpelijk waarom in 1845 het Tweede Kamerlid Van Goltstein sprak over de Amsterdamse belanghebbenden bij de slavernij – die zich in een adres meldden bij de Tweede Kamer – als ‘achtenswaardige ingezetenen der hoofdstad, hoofden van aanzienlijke handelshuizen.’²⁸⁶ Door hun bereidheid om in te tekenen op de vrijwillige staatslening vond hij hen ‘naauwkeurige vervullers van hunne burgerplichten, en gezind om in tijden van nood den Staat met alle middelen ten dienste te staan.’²⁸⁷ In 1846-1847 kende de rijksbegroting weer een evenwichtige balans, vooral dankzij de Indische baten.²⁸⁸

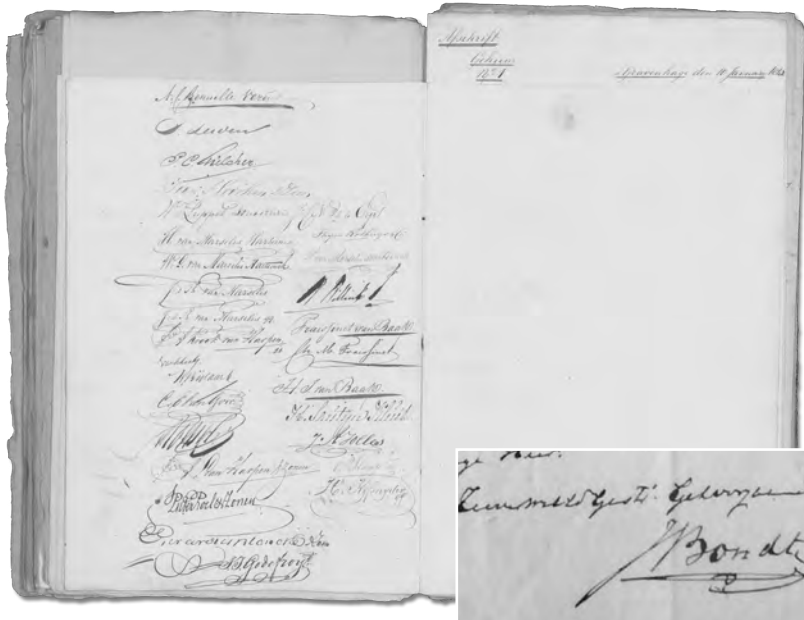
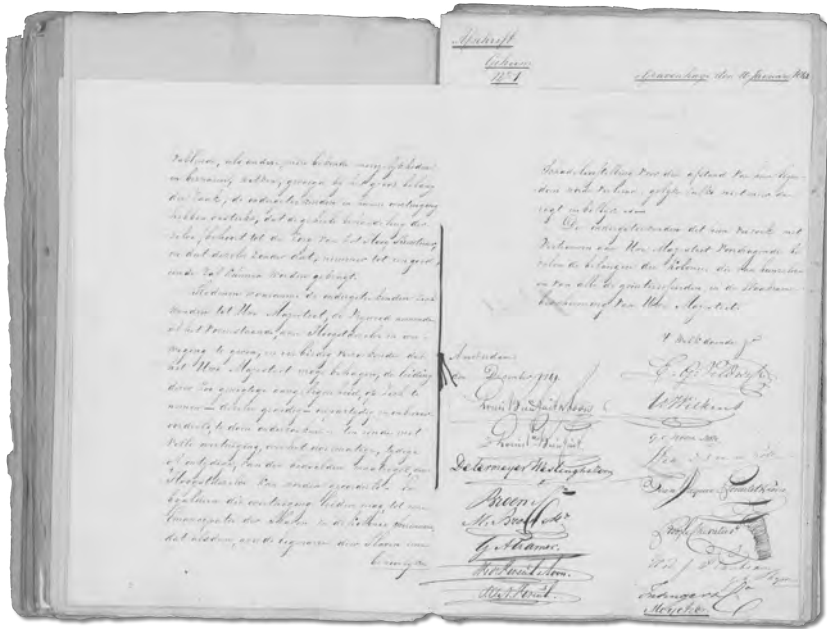
Handtekeningenjacht en verbale vuurpijlen: de totstandkoming en inhoud van de verzoekschriften

Nu we een beeld hebben van de ondertekenaars en de bredere politiek-economische context is het moment aangebroken om dieper in te gaan op de directe aanleidingen waardoor deze adressen verschenen, welke argumenten de opstellers hanteerden en hoe de Nederlandse regering erop heeft gereageerd. De geruchten over een op te richten maatschappij met als doel de afschaffing van de slavernij bracht de Amsterdammers ertoe om koning Willem II aan te schrijven in december 1841. Op het Amsterdamse adres vinden we de handtekening van DNB-directeur Luden (1836-1864). De handtekening van J. Hodshon betreft vermoedelijk de zoon van president Hodshon (1816-1827). Al in 1814 zaten diens zoon en zijn broer in de firma Hodshon & Zoon. De andere aan DNB gerelateerde firma's die hebben ondertekend zijn Insinger & Co, Broen & Co en Determeyer Weslingh & Zoon, de firma waar DNB advocaat-consulent Bondt (1814-1845) chef was. Aan de ondertekening van Determeyer Weslingh & Zoon is goed te zien dat

Bondt deze persoonlijk heeft geschreven. Marcus Broen Mzn (c. 1823-1850) zette ook persoonlijk zijn handtekening, terwijl iemand anders namens de firma Broen & Co heeft ondertekend. Marcus Broen was de zoon van een koopman op Suriname en chef van het koopmanshuis Broen & Co.

Inhoudelijk was het verzoekschrift kort en bondig – in vergelijking met latere verzoekschriften – over wat de belanghebbenden van koning Willem II verlangden. De directe aanleiding voor hun schrijven was zoals gezegd de oprichting van ‘eene Vereeniging of Maatschappij [...] ten doel hebbende, de emancipatie der slaven’ in Suriname.²⁸⁹ Om drie redenen vroegen de adressanten aan de koning ‘de leiding dezer zoo gewigtige aangelegenheid op zich te nemen.’²⁹⁰ Een zaak die 1) van zo’n groot belang was voor de rust en veiligheid in deze kolonie, 2) voor het welvaren ‘des geheelen Vaderlands’, en 3) gepaard ging met ‘grootte moeilijkheden’ behoorde niet tot de verantwoordelijkheid van bijzondere personen of een afzonderlijke maatschappij, maar ‘behoort tot de zorg van het Hoog Bestuur des Lands.’²⁹¹ Het was de taak van de regering om te onderzoeken of de emancipatie tijdig was. Zo ja, dan moest zij volgens de belanghebbenden de middelen beramen ‘door welken, bij eene eventuele daarstelling van den bedoelden maatregel, aan de eigenaren der te emanciperen slaven, eene behoorlijke schadeloosstelling zal kunnen worden verleend.’²⁹² Met dit eerste adres aan koning Willem II droegen de belanghebbenden duidelijk de verantwoordelijkheid op aan de Nederlandse regering voor een in hun ogen rechtvaardige emancipatie. Kernwoorden voor de eigenaren en investeerders waren van meet af aan ‘behoorlijke schadeloosstelling.’²⁹³ De ondertekenaars bestreden een eventuele emancipatie niet, maar herinnerden de koning wel aan de complexiteit van deze zaak en het feit dat zij als wettige eigenaren van hun bezittingen in deze koloniën hun belangen behartigd wilden zien in de besluitvorming van de regering. Het adres had het gewenste effect, omdat Willem II meeging in de redenering van de Amsterdammers: deze zaak behoorde in handen van de regering en zijn minister van Koloniën Baud besloot in alle rust te gaan onderzoeken of de afschaffing noodzakelijk was.²⁹⁴

Een nieuw gerucht in 1843 leidde tot een nieuw adres. Dit keer was de aanleiding het gerucht dat de regering beraadslaagde over de invoering van een nieuw Reglement, betreffende de slaven in de kolonie Suriname. Naast DNB-directeur Luden hadden nu ook de aan DNB gelieerde firma’s Luden & Van Geuns, Hodshon & Zoon, Goll & Co, Insinger & Co en Ketwich & Voomborg hun handtekening gezet. De belanghebbenden wensten ‘dat de Regering volgaarne van de voorlichting van de gezamenlijke eigenaren en

Handtekening op een adres uit 1841 en een uitsnede van de handtekening van Jan Bondt uit een andere brief, zodat zichtbaar wordt dat Bondt het adres namens Determeyer Weslingh & Zoon ondertekende.

Bron: NL-HaNA, 2.10.01, inv.nr. 4277, exh 11 januari 1842.

belanghebbenden, vooraf zal willen gebruik maken, opdat niet naderhand eene treurige ervaring het bewijs moge opleveren, dat het gemis dier voorlichting tot groote en onherstelbare dwalingen hebben aanleiding gegeven.²⁹⁵ Het adres bevatte twee redenen waarom de regering de belanghebbenden vooraf moest raadplegen. Ten eerste was de bemoeienis van de regering met het beheer van de slaven in Suriname een inbreuk op het eigendomsrecht. Dit eigendomsrecht kon de regering 'niet zonder voldoende schadeloosstelling' van hen ontvreemden, 'hoe ook de philanthropische strekking der Eeuw daarover moge oordelen.'²⁹⁶ Ten tweede zou iedere algemene maatregel die de regering trof zijn doel voorbijschieten in Suriname door de 'zoo zeer uiteenlopende gesteldheid en aard der plantagiën.'²⁹⁷ De adressanten vonden daarom dat enkel door het vooraf inwinnen van hun kennis van de lokale omstandigheden in Suriname de regering een goed nieuw Reglement voor de slaven op kon stellen.

Een reactie van minister Baud bleef uit, waardoor de minister eind oktober opnieuw een adres uit Amsterdam ontving. Hierin beweerden de ondertekenaars dat 'berigten dezer dagen bij velen der ondergeteekenden ontvangen [...] getuigen van de onrust, welke alreeds in de Kolonie heerscht, van de gevaren, welke die bezitting dreigen.'²⁹⁸ De maatregelen die de nieuwe gouverneur-generaal Elias had genomen getuigden volgens hen 'in geenen deele van den eerbied voor de wettige regten en het gezag der Meesters over hunne slaven.'²⁹⁹ In plaats daarvan gaven Elias' maatregelen blijk 'van eene meer hartstogtelijke dan welberadene zucht om philanthropische denkbeelden, ten koste van de bijzondere eigenaren, te huldigen.'³⁰⁰ De maatregelen strekten 'om de Kolonisten in hun wettig bezit te verontrusten, de alreeds zoo zeer gedaalde waarde der effecten nog meer te verminderen.'³⁰¹ Van de in totaal 48 ondertekenaars hadden Luden als directeur en de firma's Insinger & Co, Determeyer Weslingh & Zoon, Goll & Co, Hodshon & Zoon, Luden & Van Geuns en Ketwich & Voomborg een persoonlijke en of zakelijke connectie met DNB.

Omdat Gijsbert Christiaan Bosch Reitz het verzoekschrift als eerste had ondertekend, ontving hij het antwoord van minister Baud met het verzoek dit verder te verspreiden. De minister kaatste in zijn reactie de bal duidelijk terug naar de ontevreden Amsterdammers: 'Op het stuk der slavernij kan men nu niet meer als voldoende beschouwen de waarborgen, waarmede men zich weleer vergenoegde.'³⁰² De regering had in 1842 de eigenaren in de gelegenheid willen stellen om zelf het beheer van hun slaven te verbeteren, zodat de belanghebbenden tegenover hen niet de indruk wekten enkel

veranderingen te willen doorvoeren vanwege nieuwe wetgeving. Eerder in 1843 had Baud al vrij intensief gecorrespondeerd met Bosch Reitz over een ander terugkerend probleem in Suriname: het gebrek aan circulatiemiddelen, in het bijzonder papiergeld. Uit die briefwisseling bleek volgens de minister zelf overduidelijk dat Bosch Reitz probeerde ‘om het Departement van Koloniën over te halen om geheel in zijn belang het bankpapier met een nieuwe emissie van f 60.000 te vermeerderen.’³⁰³ Door het weigeren van overzeese activiteiten in 1826 speelde DNB geen rol in deze problematiek. Maar dit bancaire probleem keerde telkens terug in de driehoek van Den Haag - West-Indië - Amsterdam en is daarmee belangrijk om de dynamiek van de Amsterdamse petitiebeweging te doorgronden. Waarom Bosch Reitz ‘zich nu kan stellen aan het hoofd van een petitionnement waarbij het Departement van Koloniën op de vergaandste wijze verguist en beschuldigd wordt, van niets voor Suriname te hebben gedaan, noch te zullen doen, is alleen te verklaren, door het grievende der teleurstelling welke hij, in het doen eener goede speculatie, ondervond, door des ministers weigering.’³⁰⁴ Zo luidde de kloeke zin van Baud waarmee hij de persoonlijke wrok van Bosch Reitz jegens hem opvoerde als verklaring voor Bosch Reitz’ positie als vaandeldrager van de Amsterdamse handelshuizen.

De reactie van de belanghebbenden – gedagtekend 25 november 1843 – was al aanmerkelijk langer dan de eerste twee adressen. Dit adres bevatte een eerste beroep op de publicatie van 31 augustus 1784, de wettelijke grondslag van de ‘huisselijke jurisdictie’ van de plantage-eigenaren over hun bezittingen in Suriname.³⁰⁵ De adressanten spraken in dat verband hun afkeer uit over ‘het stelsel van bespieding, hetwelk er op dit moment in Suriname heerscht’, waarmee zij doelden op de ‘nasporingen naar de gedragingen van de eigenaren’ en de eventuele ‘aanklachten en vervolgingen.’³⁰⁶ Deze activiteiten zouden ‘in de gemoederen der Negers eene niet te verwezenlijke verwachting [...] wekken, en niet alleen de regten, maar zelfs de veiligheid van de Eigenaren in de waagschaal’ stellen.³⁰⁷ Naarmate de emancipatie een reëel vooruitzicht werd, groeide de lengte van de adressen omdat de opstellers meer historische documenten opvoerden om hun argumentatie te onderbouwen.

Ondanks dat de Amsterdammers sterk stonden wat betreft de historisch-juridische onderbouwing van hun rechten, was het geen gelopen race voor hen. Uit Paramaribo ontving Baud namelijk een brief – gesigneerd G.N., vermoedelijk de voormalige planter in Brits-Guiana Van der Gon Netscher – in reactie op dit laatste adres van ‘die coalitie’ met een wellicht

verrassende strekking. De briefschrijver verzocht Baud ‘om geen regard te slaan op de adressen van de Amsterdamsche heeren.’³⁰⁸ Van verschillende kanten was er sprake van misleiding. De opstellers van de adressen hadden ‘een aantal der onderteekenaars, die niets met onze kolonie te stellen heeft, misleid’, terwijl ‘de opstellers al eindelijk de personen beter leeren kennen, aan wien zij de behartiging van hunne belangen hier te lande [Suriname] hebben toevertrouwd.’³⁰⁹ Als de Amsterdamse heren inderdaad zoveel prijs stelden in de bloei en welvaart van Suriname waarom staakten ze dan niet hun oppositie ‘tegen ons verlangen, om hier eene vrije haven en markt te bezitten?’³¹⁰ En als de Amsterdammers werkelijk ‘voor de veiligheid en het leven van de Surinaamsche ingezetenen het harnas hebben aangetogen en de wapens omgegord, waarom brengen zij dan met hun 40 of 50 niet de betrekkelijk kleine som van drie millioenen Nederlandsche guldens bij elkander, om het koloniaal geld voor verdere depreciatie te bewaren?’³¹¹ De brief sloot af met een tweetal opmerkingen die de zeggingskracht van de handtekeningen moest ondermijnen. Een deel van de heren had slechts getekend als gunstbewijs, terwijl hij met leedwezen namen had gezien ‘van lieden die vele verplichtingen hebben aan het tegenwoordig Surinaamsch Gouvernement.’³¹² Kort gezegd, de Amsterdamse belanghebbenden bij de Surinaamse slavernij vormden allesbehalve een gesloten front in hun pogingen het koloniale beleid in Den Haag te beïnvloeden.

Baud sloeg meteen munt uit de wig die met deze brief was gedreven in het Amsterdamse verzet tegen zijn beleid. Met zoveel ontevredenheid over het koloniale beleid geconcentreerd in de hoofdstad, achtte minister Baud ‘het niet onwaarschijnlijk’ dat koning Willem II aldaar ‘door de Surinaamsche adressanten zal worden genaderd.’³¹³ Baud leek het daarom nuttig de koning een briefje toe te stoppen met twee kernpunten waarvan de koning ‘welligt gebruik zou kunnen maken’ mocht een belanghebbende hem aanklappen.³¹⁴ De eerste klacht luidde volgens Baud dat hij de belanghebbenden niet in de gelegenheid had gesteld om hen voor aannahme van het nieuwe slavenreglement te raadplegen. In dit reglement stonden regels over het slavernijsysteem en de behandeling en positie van tot slaaf gemaakte mensen. De klacht van de Amsterdammers hierover was ongegrond omdat dit reglement nog altijd in de maak was. Het tweede punt was delicaat, want dit betrof ‘de onbetamelijke animositeit der adressanten [die] door de regering niet nagevolgd’ was.³¹⁵ Baud wees de koning op het feit dat ‘[t]erwijl zij hemel en aarde bewegen om de Tweede Kamer tegen [uw] prerogatief in het harnas te jagen, worden hunne schepen door het

Departement van Koloniën bedekt.³¹⁶ Deze schatplichtigheid aan regeringsopdrachten ‘mogten de pakhuizen wel op prijs stellen.’³¹⁷ Het was voor Baud belangrijk dat de belanghebbenden erkenden dat niet zij of de Tweede Kamer, maar de koning het opperbevel voerde over de koloniën. Als minister zou Baud uitgroeien tot de verpersoonlijking van deze oude koloniale staatkunde.

Zoals Baud al had voorspeld richtten de belanghebbenden hun vizier na hun vruchteloze onderhandelingen met hem weer nadrukkelijker op koning Willem II. In 1844 ontving de minister van zijn secretaris enkele brieven die een goede inkijk geven in de totstandkoming van de nieuwe rekest en hoe er vanuit de regering tegenaan werd gekeken. Zo kreeg Baud in augustus een brief met daarin de mededeling dat de (in)direct bij DNB betrokken belanghebbenden Broen en J. Hodshon zich samen met Bosch Reitz, Wilkens, Gülcher, Marselis en Chevallier voor een audiëntie bij koning Willem II wilden aanmelden. Maar de afwezigheid van de koning en zijn adjudant wekten bij de secretaris de ‘vrees voor teleurstelling om voor ’s konings afreize naar Duitschland de verlangde audiëntie’ toegezegd te krijgen.³¹⁸ Het verslag van een vergadering van eigenaren en administrateurs van plantages – gehouden op 1 juli 1844 – zou volgens de secretaris ‘de onrust die er bij de W[est] I[ndische] eigenaren blijft bestaan, levendiger [...] houden en tot vernieuwde demarches aanspooren.’³¹⁹ Dat klopte als een bus, want in oktober en november stuurden de West-Indische huizen opnieuw verzoekschriften aan de koning en minister Baud waarop nog geen actie was gevolgd vanuit de regering.³²⁰ Kennelijk verkeerden zij volgens de assistent van Baud in de overtuiging dat ‘hunne belangen te meer zullen aangedrongen zijn, en de behartiging van de zijde der Regering spoediger volgen zal, wanneer hunne vertoogen door allen belanghebbenden bij de welvaart der kolonie in geschrifte aan het Gouvernement ondersteund worden.’³²¹

Deze vertrouwelijke correspondentie van minister Baud over de verzoekschriften van de Amsterdamse handelshuizen bevat cruciale informatie over de betrokkenheid van DNB-directieleden Insinger en Luden en de aan DNB gelieerde Bondt en Goll & Co. Voordat een verzoekschrift van de handelshuizen naar de koning ging, was er blijkbaar sprake van een ware handtekenenjacht. Een rekest in deze jaren kon tot wel 48 handelshuizen ter ondertekening hebben, maar dat aantal gold niet als bijzonder hoog.³²² Het ging bij deze verzoekschriften ook niet in de eerste plaats om het aantal ondertekenaars, maar om het maatschappelijke aanzien van de kooplieden

en handelshuizen die hun naam onder het verzoekschrift plaatsten. Uit het afschrift van een brief van de Amsterdamse burgemeester Pieter Huidekoper aan minister Van Hall – gedagtekend 25 januari 1845 – komen we aardig wat te weten over de actie die is ondernomen om de vertegenwoordigers van de aanzienlijke Amsterdamse handelshuizen ervan te weerhouden nogmaals een adres te ondertekenen. Dit betrof een aantal DNB-functionarissen. ‘[O]ns beider vriend, den heer A.F. Insinger’ had Huidekoper verteld dat de advocaat Van den Embde de ondertekenaars aanzette ‘tot het stellen van het nieuwe adres, waar in de grondwettige kwestie mede is gemengd.’³²³

Insinger had Le Chevallier, uit het kantoor Poncelet, en Veldwijk gesproken. ‘Deze beiden hebben gezegd het stuk niet te zullen teekenen’ en Insinger ‘zou zien den heer Van de Poll hier mede toe te brengen.’³²⁴ Hieruit blijkt dat Insinger goede connecties had met de andere Surinaamse belanghebbenden in Amsterdam en dat de regering van zijn gezag gebruik maakte om hun kritiek op het koloniale beleid te temperen. Tot slot gaf Huidekoper ook een wenk aan Van Hall waarmee de burgemeester de betrokkenheid van Jan Bondt bevestigde. ‘Het vorig adres is door Determeyer en Weslingh geteekend. Dat kan, dunkt mij’, aldus Huidekoper, ‘voor het vervolg voorgekomen worden door den heer Bondt in den *aveu* te nemen.’³²⁵ Voor het slavernijverleden van DNB is dit een belangrijke zin, omdat hiermee kan worden vastgesteld dat Jan Bondt inderdaad verantwoordelijkheid droeg voor de ondertekening van de verzoekschriften namens deze firma. Dit keer was het de beurt aan schoonzoon Van Hall om zijn schoonvader van advies te dienen inzake het gewenste regeringsbeleid. Maar het is ook goed mogelijk dat het overlijden van Bondt op 8 januari 1845 ervoor heeft gezorgd dat Determeyer Weslingh & Zoon hierna geen verzoekschriften meer heeft ondertekend.

Burgemeester Huidekoper legde evenwel aan Van Hall uit waarom hij begrip kon opbrengen voor de onvrede van de gematigden over het optreden van Elias.

Het komt mij voor dat de eigenaren der W[est] I[ndische] plantagien in ongerustheid zijn omtrent den staat waarin die derzelve bezittingen verkeeren. De gematigden geven op dat de onzekerheid waarin men verkeert omtrent de bedoeling van het gouvernement betreffende eene emancipatie der slaven, hen verontrust, en, zeggen zij, dat de handelingen van den gouverneur Elias hieromtrent de aanleiding geeft, en van die ongerustheid maken nu intriganten een verkeerd gebruik.³²⁶

Dit bredere sentiment van onvrede onder de Amsterdammers over gouverneur-generaal Elias wordt concreter als we kijken naar een voorval vastgelegd in het notulenboek van de katoenplantage *Zeezicht*. Dit voorbeeld dient tevens ter illustratie van de directe betrokkenheid bij het beheer van plantages door DNB-directeur Insinger. Samen met zijn broer A.F. Insinger behartigde hij als directeur van de negotiatie de belangen van de Britse eigenaressen van deze plantage, de erven Catherine en Johanna Cooke. Zij hadden in mei 1843 de Insingers ‘aangeraden om zich bij rekeste aan Zijne Majesteit te wenden ten einde toch eene poging aan te wenden om verlof te erlangen om, op grond van al het daarin vermelde, *Zeezicht* te mogen opbreken en de negermagt familiesgewijze te verkoopen.’³²⁷ De Insingers volgden deze raad deels op en wendden zich tot minister van Koloniën Baud door middel van een geschreven rekest én een persoonlijk onderhoud. Op papier antwoordde Baud het verzoekschrift van Insinger & Co gelezen te hebben, maar dat zijn departement geen ontheffing kon verlenen van het Surinaamse regeringsreglement zonder daarover gouverneur-generaal Elias

te hebben gehoord, doch dat, vermits in het dezer dagen met hen gehouden onderhoud, is gebleken dat zij zich zullen tevreden houden met eene aanbeveling hunner belangen aan dien gezagvoerder eene zoodanige aanbeveling heden wordt afgezonden, welke aanbeveling voorzeker ten gevolge hebben zal dat de belangen der adressanten zoo veel mogelijk zullen worden bevorderd.³²⁸

Kort gezegd, Baud liet aan Elias weten dat hij geen bezwaar zag tegen de wens van de Insingers om *Zeezicht* op te breken en de slavenmacht familiegewijs te verkopen, ook al was dat in strijd met het vigerende reglement.

Het bleek een misrekening van Baud dat zijn aanbeveling van het verzoek van de Insingers bij Elias het gewenste effect zou sorteren. Elias vond namelijk dat ‘de slaven van de plantaadje *Zeezicht* in te groote getale’ waren om zonder geweld onder dwang verkocht te worden. Deze onwilligheid baseerde Elias op zowel ‘hunner vermaagdschapping met de slavenmacht der nabij gelegene Plantaadje *Dageraad*’ evenals op de schadelijke gevolgen voor de gezondheid van ‘de negers [die] van eenen, aan de Zeekust gelegen katoengrond naar suiker plantagien overgebracht’ werden.³²⁹ Om deze redenen kregen de gebroeders Insinger dan ook nul op het rekest van gouverneur-generaal Elias. Het zijn handelingen als deze die consternatie veroorzaakten in Amsterdam onder de belanghebbenden bij de slavernij

in West-Indië. In de woorden van Elias' voorganger, Rijk, bracht Elias 'met de onvoorzigtige handelingen ten opzichte van den slaven onder de Amsterdamsche duitendieven a hornet's nest about his ears.'³³⁰ Deze inkijk in het plantagemanagement van de Insingers helpt ons te begrijpen waarom de firma Insinger & Co de adressen met klachten over gouverneur-generaal Elias in 1844 heeft ondertekend. In de ogen van de Insingers dwarsboomde Elias hoogstpersoonlijk hun belangen in Suriname, en niet zozeer Baud, want die had aanvankelijk aangegeven geen bezwaar te hebben tegen het opbreken van Zeezicht.

Ondanks deze teleurstellende uitkomst voor de Insingers in hun poging Baud voor zich te winnen, maakte A.F. Insinger wel een vruchtbare rondgang langs de aanzienlijke Amsterdamse handelshuizen in aanloop naar een volgend verzoekschrift. Het in regeringskringen gevreesde adres aan de Tweede Kamer kwam tot stand, maar vertoonde een gewijzigde lijst van ondertekenaars. De DNB-directieleden en andere notabele handelshuizen die voorheen hadden ondertekend, hadden verstek laten gaan, al kwamen op het adres aan de Tweede Kamer nog wel de voormalig DNB-commissaris Broen & Co, de grote discountant en voormalig commissaris Goll & Co voor en ook Luden & Van Geuns hadden getekend.³³¹ De gewijzigde ondertekening sprong ook destijds in het oog en werd niet volledig toegeschreven aan de invloed van A.F. Insinger bij de belanghebbenden. '[N]iettegenstaande alle aangewende moeite, en dat zij vroegere stukken maar in bedenkelijke bewoordingen bevat van hunne handtekeningen hadden voorzien,' ontbraken de handtekeningen van 'de heeren' Jan Hodshon, Jan Luden, Insinger & Co, Determeyer Weslingh & Zoon, W. Willink en nog andere belanghebbenden.³³² Een van de destijds geopperde redenen hiervoor was dat zij hadden gehoord dat de Tweede Kamer 'zich incompetent in deze zaak zoude verklaren' en zo de behandeling alsnog aan Baud overliet.³³³ Voor een belanghebbende van statuur 'reden te meer om zijn kruit niet nutteloos te verschieten.'³³⁴ Voor de ondertekening van Goll & Co bestond volgens de informant van Baud een logische verklaring. 'De chef van het huis Goll en co ligt zeker vijf weken ziek te bed, de onnozele Goll voert het bewind der zaken, zonder deze omstandigheden geloof ik niet dat dit huis verdere mede zoude ondertekenen.'³³⁵

Naast enkele grotere bankiers(huizen) stonden er vooral minder bekende namen onder de verzoekschriften. Op een apart briefje ontving Baud achtergrondinformatie over de ondertekenaars, 'door een Amsterdamsch handelshuis gegeven' waaruit bleek 'welke den ondertekenaaren van het

adres, zich verkeerdelijk voordoen als veel belang bij Suriname hebbende.³³⁶ De meesten van hen waren effectenhandelaren en hadden privé geen eigendom in deze kolonie. Onder de ondertekenaars bevonden zich een associé van Broen & Co en een procuratiehouder van Hodshon & Zoon. Op 1 maart 1845 schreef Bauds contactpersoon in de hoofdstad, dat hij daar gehoord had dat ‘veele der ondertekenaars van het adres moeten met den stroom zijn medegesleept, andere geheel afhankelijk van de capricen hunner administrateurs te Suriname.’³³⁷ Zelfs de makelaars en eigenaars van schepen tot werklieden aan toe kregen de verzoekschriften onder ogen. Bij deze ondergeschikten waren ‘al reeds werkelijk eenige demarches gedaan [...], die trouwens bij veele huizen geen opgang vinden, en ook door veelen ondergeschikten met schroomvalligheid beschouwd en stellig ter ondertekening geweigerd zouden worden, waare hunne particuliere belangen hen hiertoe niet mogten dringen.’³³⁸ Vooral deze laatste uitspraak geeft de indruk dat de rekestestroom die enkele handelshuizen hadden opgezet, niet bij alle belanghebbenden in de West-Indische gebieden in de smaak viel. Het is bijvoorbeeld niet ondenkbaar dat Wed. W. Borski behoorde tot een van die aanzienlijke handelshuizen die weigerden het verzoekschrift aan de Tweede Kamer te ondertekenen. Degenen die wel hadden ondertekend daarentegen, zouden dit wellicht niet hebben gedaan als hun persoonlijke omstandigheden hen minder afhankelijk hadden gemaakt van het handelshuis waarvoor zij werkten.

Al met al had de interventie van Insinger op aangeven van de regering er mede voor gezorgd dat het eerste verzoekschrift dat de belanghebbenden aan de Tweede Kamer stuurden een gemêleerd gezelschap vertegenwoordigde. ‘Buiten de raddraaijers der oppositie in deze, en met uitzondering van eenige handelshuizen zijn het groote gedeelte der ondertekenaars van het adres juist niet van de puik puikste en zijn er zelfs *zeer schurftige bij (Amsterdamsche uitdrukking)* welke bij deze omstandigheden gaarne in troebel water zouden visschen.’³³⁹ In plaats van de aanzienlijke handelshuizen hadden huizen met een twijfelachtige staat van dienst zich tot de Tweede Kamer gewend. De overgebleven ondertekenaars ‘schreeuwen allen als geldwolven’ die nog de bodem uit ‘eene kist willen halen van welke zij wanen den bodem te zien.’³⁴⁰ Deze informatie die Baud kreeg toegespeeld uit Amsterdam was voor hem belangrijk om zijn repliek in het parlement op het adres zo scherp mogelijk te stellen.

In de Tweede Kamer veroorzaakte het adres in februari 1845 een fundamenteel debat over de machtsbalans tussen de koning, ministers en de

Kamer. De adressen refereerden namelijk aan het grondwettelijk recht van burgers om hun grieven bekend te maken bij de regering. Liberale Kamerleden grepen het adres van de Amsterdamse belanghebbenden aan om de regering ertoe over te halen het parlement meer zeggenschap te geven in het koloniale beleid. Het was voor de Kamer belangrijker om het falen van de regering aan te kaarten door een adres van ontevreden welgestelde burgers te ondersteunen dan na te gaan of wat deze Amsterdamse eigenaren eigenlijk wensten in overeenstemming was met de liberale, humanitaire principes. Dit verklaart ook waarom de behandeling van de adressen in de Tweede Kamer uitliep op een constitutioneel debat over Grondwetsartikel 59, waarin de machtsbalans tussen de koning, ministers en de Kamer met betrekking tot de koloniën werd vastgelegd. Het emancipatievraagstuk raakte door de politieke prioriteiten van liberale Kamerleden ondergesneeuwd in constitutioneel en koloniaal politiek getouwtrek.³⁴¹

Wie morrelde aan de formeel grote uitvoerende macht van de Nederlandse regering in de koloniën kreeg het met Baud aan de stok. In een voor die tijd ongehoord felle Kamerrede las hij de Amsterdamse handelshuizen de les.

Zij zijn verbolgen, dat de Regering geweigerd heeft den gouverneur generaal op staanden voet op te offeren aan de zamenspanning van eenige kolonisten, even lakbaar in doel als in middelen. Zij willen door een votum van U Edel Mogenden die terugroeping bevorderd en tevens het stelsel van uitmergeling en onbepaald slavenbeheer bestendig zien! Zij schreeuwen tegen de autocratie die met de pen wordt uitgeoefend, om die, welke de *zweep* en de *Spaansche bok* tot werktuigen heeft, onder de goedkeuring aan U Edel Mogenden, ongehinderd te kunnen laten bestaan! Ziet daar, Edel Mogende Heeren, wat de adressanten eigenlijk willen, maar wat zij niet openlijk in hun adres hebben uitgedrukt.³⁴²

Na afloop informeerde zijn Amsterdamse informant Baud over de indruk die zijn rede in de hoofdstad had gemaakt. In Amsterdam twijfelde men 'of dat de wijze is waarop een minister zich moet verdedigen, als men over zijn bestuur klaagt, zelfs al geschied zulks in minder hoffelijke termen. In den mond van een den Edelmogende Heeren zoude dit geen opzien gebaard hebben; maar in dien van den Minister wordt dat niet algemeen beaamd. Die heftige rede zal bovendien eene niet minder heftige repliek ten gevolge

hebben.³⁴³ Die repliek dienden de Amsterdammers in op 8 april 1845 waarna er een parlementaire onderzoekscommissie werd ingesteld. Deze commissie sprak enerzijds een vernietigend oordeel uit over het functioneren van Elias, waardoor de belanghebbenden een belangrijke eis – diens vertrek – verzilverden. Anderzijds veroordeelde de Kamercommissie de situatie waarin de liberale minderheid in de Tweede Kamer de adressen had aangegrepen om een andere toepassing te geven aan artikel 59 van de Grondwet. Daardoor hadden de Kamerleden ‘zelfs over de volharding in de onbeperkte slavernij, die in den tegenstand der Adressanten verborgen was, als opzettelijk eenen sluier geworpen.’³⁴⁴ Hiermee volgde de commissie de veroordeling van Baud van de ware intentie van het verzoekschrift van de Amsterdammers.

De rede van Baud was ook een voltrefter wat betreft de openlijke betrokkenheid van onder andere de Insingers bij de adresbeweging. Bij hen en andere belanghebbenden stuitte de coalitievorming tussen de liberale Kamerleden en belanghebbenden tegen de borst. Dit was precies de reden waarom Insinger, Le Chevalier en Veldwijk de verzoekschriften aan de Tweede Kamer niet hadden ondertekend: zij waren van oordeel ‘dat het niets dan schadelijk zou zijn om hun belang te bevorderen door kwestieën over de bestaande grondwet te maken.’³⁴⁵ De Amsterdamse advocaat en slaveneigenaar A. Brugmans schreef in januari 1846 enigszins zelfvoldaan aan minister Baud dat deze overtuiging opgang vond bij de ‘Surinaamsche Heeren’ in de hoofdstad. Brugmans had zich bij hen ‘wel wat miskenning moeten getroosten toen ik van de aanvang af hunnen gedragingen afkeurde en dezelve regt uit eene dwaasheid en onbetamelijke noemde.’³⁴⁶ Het tactische gebruik van het Amsterdamse verzoekschrift door liberale Kamerleden, bracht ondertekenaars in verlegenheid, ‘nu ettelijken vermeenen te bespeuren dat hetgeen zij dachten alleen hunne koloniale eigendommen te concerneeren, eene vuurpijl moet worden om [...] op de grondwetsherziening te worden losgeschoten.’³⁴⁷ Brugmans meende dat de belanghebbenden beseften dat zij zich op een dwaalspoor hadden begeven. Aan Baud meldde hij dat de Amsterdammers wilden weten op welke manier zij over hun belangen met de minister konden spreken zonder direct te worden afgewezen. Brugmans was bovendien niet de enige Amsterdammer die officieus contact zocht met de regering. Ook de referendaris van Koloniën G.S. de Veer kreeg herhaaldelijk bezoek van ‘de heren in Amsterdam [...] waarschijnlijk met het doel om als tusschenpersoon eene toenadering te bewerken.’³⁴⁸ Bij hen dacht De Veer ‘het [v]erlangen te hebben opgemerkt, om thans de maatregelen van het Gouvernement te ondersteunen.’³⁴⁹ Een compagnon uit

het handelshuis Broen had hem bijvoorbeeld ‘verzocht het reglement [op de slaven] ter inzage te mogen hebben, dan zoude hij de Amsterdamsche heeren officieus hooren en hen trachten tot eenheid te brengen.’³⁵⁰

Deze brieven tonen een duidelijke kentering in de verhouding tussen de regering en de Amsterdamse belanghebbenden. Het was de aanzienlijke handelshuizen een doorn in het oog dat hun belangen in West-Indië door de liberalen was aangegrepen om hun wens voor grondwetsherziening kracht bij te zetten. De belanghebbenden wilden enkel hun eigendom beschermd zien en die doelstelling verdween naar de achtergrond als liberale Kamerleden ermee aan de haal gingen in hun strijd voor meer zeggenschap over het koloniaal bestuur ten koste van Willem II en Baud. Aan de zijde van de regering doemden ook belangrijke inzichten op over de context waarin zij de slavernijkwestie plaatsten. Baud en voormalig gouverneur-generaal van Suriname Rijk voerden in deze tijd een vrij intensieve privé-correspondentie waarin zij de Haagse zaken bestierden vanuit de koloniale bestuurservaring die zij hadden opgedaan aan weerszijden van het Nederlandse koloniale rijk. Rijk wenste Baud:

geduld en lijdzaamheid met dat fatale Suriname, de wereld in een doosje, en waar de woelingen zijn zoo als gij eens zijde, *une tempête dans une verre d'eau*. Intusschen wenschte ik wel dat u er een goed man had want met zulke overwigtige belangen als de O[ost] Indische kan ik wel begrijpen dat u walgen moet zoveel haspel[ius] met die ongelukkige W[est] I[ndiën] te hebben & *vous n'êtes pas à bout*.³⁵¹

De andere kant, Willem Cornelis Mees

Het zal duidelijk zijn, de handelselite van Amsterdam, de thuisbasis van DNB, was in deze jaren niet ontvankelijk voor anti-slavernijgeluiden. Dat de Rotterdammer Willem Cornelis Mees een buitenstaander was binnen de Amsterdamse kring van DNB blijkt wel uit zijn bijzondere rol in de beweging voor de afschaffing van de slavernij. Amsterdam was opvallend afwezig in de afschaffingsbeweging in de vroege jaren veertig. Van een vriend kreeg Mees in 1842 een brief dat het tevergeefs was om voor ‘de goede zaak’ in Amsterdam steun te vinden, ook al had hij dit in opdracht van Mees geprobeerd. Hij werd, zoals Mees eerder, uitgelachen. De plantageditrecteuren hadden zich erop toegelegd om de afschaffing in een kwaad

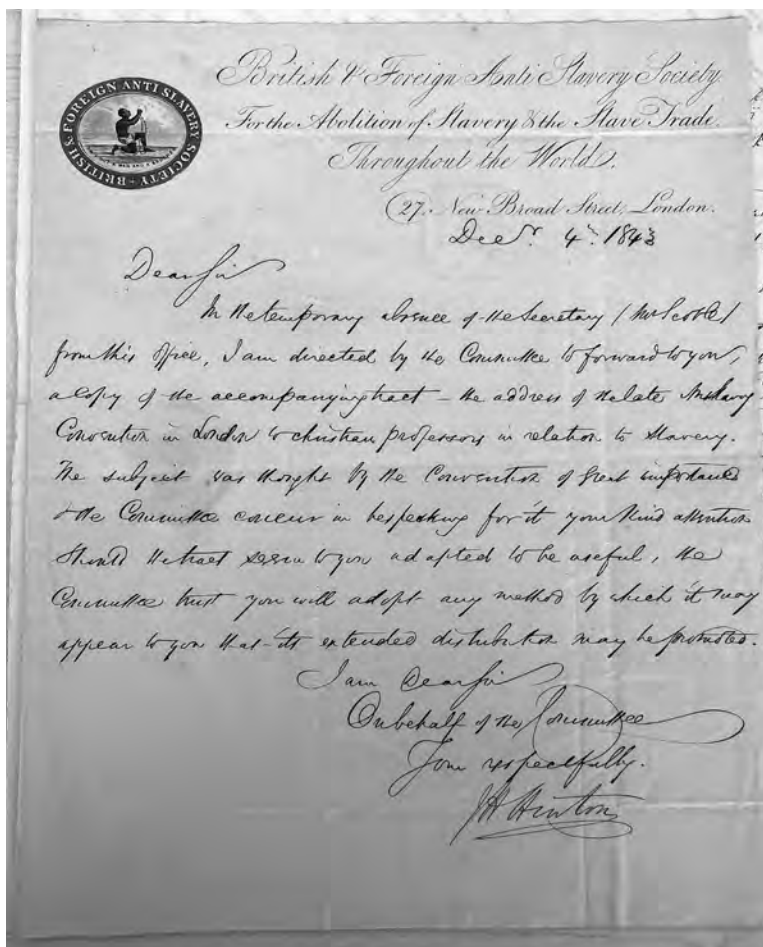
daglicht te stellen. ‘Het grootste kwaad schijnt nog echter gelegen in de opgewekte lagchlust der Amsterdammers, men is toch gewoon zich ongenegen te betoonen tot het lidmaatschap eener bespote maatschappij.’³⁵² Mees zelf correspondeerde al vanaf de jaren dertig regelmatig met deze Amsterdammers over monetaire zaken en de bankgeschiedenis die hij schreef, maar hij hield zich wijselijk stil over de slavernij.³⁵³ Hij speelde echter een aanzienlijke rol in de opleving van de afschaffingsbeweging in de jaren 1840.

De anti-slavernijbeweging bevond zich in de eerste decennia van de negentiende eeuw in een droevige staat, maar mede dankzij Mees diende zich een nieuwe opleving aan. In Europa was aan het einde van de achttiende eeuw de weerstand tegen slavernij groot, maar de revolutiejaren hadden de stemming doen kantelen. Er was geen behoefte meer aan maatschappelijke experimenten. In een grote stad als Rotterdam bleek het opzetten van een actieve vereniging nauwelijks mogelijk. Er waren geen Rotterdammers in staat om de kar te trekken of ze wilden na het wegebben van het abolitionistische sentiment niet vooraan staan en daarmee reputatieschade oplopen. Degenen die nog wel betrokken waren bij de zaak gingen niet tot actie over. Mees was daarop een uitzondering. In zijn persoonlijke correspondentie analyseerde hij de mogelijkheden om tot een actieve organisatie te komen en hij werkte in 1838 mee aan een opzet voor een eerste adres aan de koning.³⁵⁴ Dit adres is waarschijnlijk nooit verzonden, maar Mees bleef actief. Vanaf het begin van de jaren 1840 was hij betrokken bij verschillende anti-slavernij bewegingen waaronder een pril Rotterdamsch Comité, dat naar aanleiding van bezoeken van Engelse abolitionisten was opgericht. De kern van dit comité was een combinatie van de Engelse gemeenschap in Rotterdam en een enkeling uit de Rotterdamse burgerij.³⁵⁵ De afschaffingsbeweging was in deze jaren een internationale aangelegenheid, met een prominente rol voor de Britten. Zij hadden over de hele wereld een netwerk van contacten dat zowel burgers als bestuurders aanmoedigde om zich in te zetten voor de afschaffing van slavernij in hun land of rijk. Mees bleef in contact met de secretaris van het British Anti-Slavery Committee op wiens aandringen het Rotterdamsche comité was opgericht.³⁵⁶

Willem Cornelis Mees

Bron: [104082], RKD -
Nederlands Instituut voor
Kunstgeschiedenis.

Brief van de British & Foreign Anti-Slavery Society aan W.C. Mees.

Bron: NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39 map 438.

Mees nam samen met enkele anderen de verantwoordelijkheid voor de Nederlandse kant en trad regelmatig in contact met de British & Foreign Anti-Slavery Society in Londen. Een duidelijke ledenlijst of notulen van vergaderingen van dit Rotterdamse comité zijn niet bewaard gebleven, maar uit de verschillende adressen en petitielijsten die zijn aangetroffen in het archief blijkt dat Mees een tijd lang behoorde tot de kern van deze groep.³⁵⁷ Het vormen van de beweging ging maar moeizaam in deze jaren. Janse schetst hoe de kleine en ideologisch diverse groepen uit verschillende steden moeite hadden om een duidelijk standpunt in te nemen en

een geheel te vormen.³⁵⁸ De groepen hielden zich meer bezig met de theologische en filosofische argumenten voor afschaffing en wat het precies in zou houden, dan met de tactiek om dit politiek gedaan te krijgen. Een jarenlange discussie tussen het antirevolutionair georiënteerde Réveil en de liberalen hinderde de effectiviteit van de Nederlandse anti-slavernij beweging. Mees herkende hoe problematisch de situatie was. Zijn brieven over de afschaffingsbeweging uit de jaren 1841 en 1842 beslaan voornamelijk deze discussie. Guillaume Groen van Prinsterer uit Den Haag wilde een exclusief gereformeerde Maatschappij opzetten en verzette zich tegen de afwijkende uitgangspunten van zijn oom Jan Ackersdijck en zijn Utrechtse vrienden. Achter de Utrechtse groep van Ackersdijck schaarden zich vervolgens Rotterdammers zoals Mees. Ackersdijck hechtte een groot belang aan de samenwerking tussen zijn Utrechtse groep en zijn neef Mees en diens Rotterdamse kring. In 1843 probeerde Ackersdijck om Mees aan te zetten tot een voortrekkersrol: 'Doch vooraf zouden wij gaarne eenig berigt uit Rotterdam hebben; daar is men het eerst begonnen, het ware zeer geschikt dat die Heeren ook de eer hadden bovenaan te staan; dit zouden wij zeer verlangen.'³⁵⁹ Mees was echter niet tevreden over de stabiliteit van zijn comité. Uit de briefwisseling met Ackersdijck, blijkt hoe zeer het Rotterdams comité op losse schroeven stond waardoor Mees al gauw het aanspreekpunt werd van de beweging in Rotterdam.

Het ideologische verschil dat moest worden overwonnen om tot een gezamenlijke beweging tegen slavernij te komen was aanzienlijk. De beweging viel uiteen in degenen die vooral alles eerst goed wilden voorbereiden en bedaard te werk wilden gaan en degenen die ijverden voor een principiële en snelle afschaffing. De stroming van Groen van Prinsterer zag kerstening als een voorwaarde voor de afschaffing, terwijl Mees en zijn Rotterdamse groep van mening waren 'dat men geen halve maatregelen moest beoogen; dat godsdientige & beschavende opleiding op den slaaf genoegzaam ijdel verspild wordt; dat men eerst geheel moet emanciperen en dat dan de opleiding der Negers van zelve zoude volgen door zendelingsverenigingen enz.'³⁶⁰ Geen verder uitstel dus, maar directe afschaffing. Het idee dat kerstening en voorbereidend onderwijs aan vrijlating vooraf moest gaan werd verworpen. De Maatschappij die men wilde oprichten zou zich moeten richten op de emancipatie zelf en het verspreiden van informatie over de slavernij, de koloniën en hoe de emancipatie zich bij de Britten had voltrokken. Het adres aan de koning dat werd opgesteld moest dit gedachtegoed uitdragen.

Hoewel het meningsverschil over de beste manier van emanciperen groot was, zagen de abolitionisten uiteindelijk de noodzaak van samenwerking in. Vanuit gesprekken tussen Ackersdijck en Groen van Prinsterer ontstond de wens om een Maatschappij op te zetten op een inclusievere voet, waarin geloofsovertuiging naar de achtergrond verdween. Zolang medestanders zich maar konden scharen achter 'de goede zaak', zoals Ackersdijck het veelvuldig noemde.³⁶¹ Vanaf 1842 gingen de liberalen van start om in Utrecht, Amsterdam, Den Haag, Leiden en Zwolle zo veel mogelijk ondertekenaars te vinden voor een adres aan de koning. De teller stond uiteindelijk op 125.³⁶² Het adres aan de koning – overhandigd in mei 1842 door de liberaal E.W. van Dam van Isselt – ontving echter een afwijzend antwoord. Koning Willem II stond niet gunstig tegenover de op te richten Maatschappij en ondernam samen met de ministers van Justitie Van Maanen en Koloniën Baud stappen om de invloed van de abolitionisten te beperken. Met deze reactie gaf de koning dus gehoor aan het adres van de Amsterdamse belanghebbenden uit december 1841, waarin zij hadden gepleit tegen het toevertrouwen van deze kwestie aan een nieuw op te richten Maatschappij.

In reactie op de adressen van Mees en consorten beloofde de regering wel verbeterende maatregelen en dat de slavernij in de toekomst zou worden afgeschaft, maar een plan of daadwerkelijke uitkomst vanuit de regering kwam er niet, wat tot gevolg had dat de anti-slavernij bewegingen minder van zich lieten horen.³⁶³ Uit een geestdriftige brief van vlak na de lauwe ontvangst van het adres door de koning blijkt dat Mees in tegenstelling tot de rest van het comité in Rotterdam, niet bereid was de zaak op te geven. Hij schreef aan zijn oom '[d]at ons comité ingeslapen is is maar al te waar. [...] Het comité alhier besloot in deszelfs laatst gehouden vergadering de zaak provisioneel te laten rusten totdat men iets nader zoude vernemen omtrent de maatregelen door de Regering benoemd. Dit besluit staat genoegzaam gelijk met een opgeven der zaak.'³⁶⁴ Het gebrek aan succes van de petitie maakte desalniettemin duidelijk dat er op een andere manier voor de zaak geijverd moest worden.

Ackersdijck was net als Mees niet bereid de strijd voor de afschaffing op te geven en kwam in samenspraak met zijn neef tot het idee voor een tijdschrift: 'Er moet regelmatig iets in het licht gegeven worden, er moet gecorrespondeerd worden; er moeten voorstellen aan de regering gedaan worden, tot er zekerheid komt dat zij wat doen,' aldus Ackersdijck.³⁶⁵ Tien maanden later waren ze nog steeds in overleg om het tijdschrift op te richten, en hadden ze bovendien medestanders gevonden. Het tijdschrift zou

in plaats moeten komen van de Maatschappij. Ackerdijck stelde dat ze verhinderd werden om een organisatie op te richten, maar dat ze door het oprichten van een tijdschrift met intekenaren feitelijk toch een organisatie zouden hebben. Hij vroeg Mees wat die van het plan dacht en of hij er in Rotterdam eens over wilde praten.³⁶⁶ Mees besprak het idee met de Rotterdammers en via zijn Britse contacten kwamen er bemoedigende woorden over het plan.³⁶⁷ Ackersdijck hechtte veel waarde aan de mening van Mees en bleef hem om zijn mening vragen over het tijdschrift. Op het klad van een lijst met ondersteuners voor het tijdschrift staan 24 namen uit Rotterdam, onder wie zijn vader R.A. Mees en zijn broers Adriaan en Rudolph Mees. De rest betrof de harde kern van Rotterdam die eerder ook al het adres ondertekende.³⁶⁸ Eind 1843 was de tijd rijp voor een breed genoeg akkoord over statuten, inhoud en het aantal leden, zodat het tijdschrift vorm kreeg.³⁶⁹

Mees toonde zich een actief mede-uitgever, en voorzag de redactie (waar hij nooit deel van uit maakte) van vele stukken over de anti-slavernij beweging. Daarnaast bleef hij na zijn eerdere inspanningen voor de adressen actief in het aanschrijven van nieuwe mede-uitgevers, waarvoor hij zijn steeds verder uitbreidende netwerk inzette.³⁷⁰ Deze activiteiten beperkten zich niet tot Rotterdam. Ook via Amsterdamse connecties probeerde hij daar meer medestanders te vinden. Hij gebruikte zijn netwerk voor het vergaren van kopij over de koloniën en de emancipatie die elders in het land niet beschikbaar was, of te duur was voor de redactie in Utrecht. Mees deed ook de moeite om zijn contact bij de recent opgerichte *Nieuwe Rotterdamse Courant* de abolitionistische kant op te trekken. In januari 1845 schreef hij aan Ackersdijck dat ‘de hoofdschrijver van die courant [...] heeft mij gezegd dat ik hem kon opgeven onder de genen die als uitgevers van ons Tijdschrift vermeld worden. [...] Hij zal weldra geheel abolitionist zijn en kan dan in zijne courant de goede zaak ondersteunen.’³⁷¹ In Amsterdam bleven Mees’ activiteiten niet onopgemerkt, maar de betrokkenheid van de Rotterdammer vermoedden de Amsterdamse belanghebbenden niet. ‘Wie schrijft die artikels in de *Nieuwe Rotterdammer Courant*?’ was een vraag die speelde in de kringen van de belanghebbenden.³⁷² Het antwoord daarop wisten zij niet, maar wel dat ‘er veel stof daartoe van hier verzonden’ werd en wie haar redacteur was.³⁷³ ‘[I]n hoeverre die door andere wordt bijgestaan’ bleef daarentegen in nevelen gehuld in de hoofdstad.³⁷⁴ Dit toont aan dat de Rotterdammers wel wisten dat kopij deels uit Amsterdam kwam, maar zij wisten niet dat Mees daarachter zat.

Zo actief als Mees achter de schermen was, zo stil was hij publiekelijk, wellicht uit angst om zijn reputatie te beschadigen bij een deel van de burgerij. Zoals zijn biograaf het samenvat: hij zag in het 'ongewisse van zijn toekomst eerder een dreiging dan een uitdaging'.³⁷⁵ Mees stelde zich terughoudend op bij het verzamelen van ondertekenaars in Rotterdam, 'huiverigheid om een dubbele rol te spelen hielden mij hiervan terug', schreef hij daarover.³⁷⁶ In de brieven aan zijn oom benadrukte Mees dat hij het druk had en het is duidelijk dat zijn inhoudelijke interesse in de briefwisseling voornamelijk de staathuishoudkunde betreft. 'Ik werk veel, maar heb zoo veelsoortige zaken te doen dat ik steeds in haast ben en voor niets eigenlijk genoegzaamen tijd heb.'³⁷⁷ Zijn activiteiten voor het Tijdschrift vielen samen met zijn eerste schreden in het bestuur van de handelwereld. In 1843 benoemde koning Willem II hem tot secretaris van de Rotterdamse Kamer van Koophandel. Een enkele keer legde Mees het verband tussen zijn werkzaamheden voor de Kamer van Koophandel en de grootschalige slavernij in de Nederlandse koloniën. Op het moment dat er een discussie ontstond over welke producten uit de koloniën begunstigd zijn en/of kunnen blijven schreef Mees: 'Het schijnt wel dat men thans de Java suiker als zonder slavenarbeid voortgebracht aanmerkt; maar zoo lang er slavernij op Java bestaat, is er altijd eene gezonde aanleiding aanwezig om het Java product uit de rij der begunstigten te schrappen.'³⁷⁸

Eind 1843 of begin 1844 reisden enkele leden namens het Rotterdams Comité naar Londen om een vergadering over de emancipatie bij te wonen. Mees zorgde dat het verslag van dat bezoek terecht kwam in het eerste nummer van het Tijdschrift.³⁷⁹ Over uitnodigingen en voorstellen vanuit Londen overlegden Mees en Ackersdijck als 'afgevaardigden' van hun afdelingen.³⁸⁰ Vanaf 1844 drong de British & Foreign Anti-Slavery society aan op een nieuw adres, wat de Utrechtersnaars afhielden. Eerst moest meer worden gedaan aan de publieke opinie over het onderwerp.³⁸¹ Eind 1844 werd het Rotterdamsch Comité uitgenodigd voor een anti-slavernijbijeenkomst in Parijs, maar zowel Mees als Ackersdijck waren verhinderd.³⁸² Naast de British Anti-Slavery Society correspondeerde Mees ook met Fransen in de 'Société d'Afrique'. Vrijwel in elke brief die hij aan zijn oom stuurde, of in elke brief die hij van hem ontving refereerden zij aan opgestuurde stukken. Deze zogenoemde 'anti-slavery reporters' waren in eerste instantie voornamelijk bedoeld ter informatie, maar vanaf 1843 werden zij gebruikt voor de inhoud van het Tijdschrift.

Het zijn vooral de actieve vrouwen die maatschappelijk van zich lieten horen en van groot belang zouden zijn voor het plan van Ackersdijck om *slave narratives*, naar het Nederlands te vertalen. Dit zijn getuigenissen van mensen die in slavernij leefden en vaak vanuit het zuiden van de VS naar de noordelijke staten waren ontsnapt. Mees kreeg het verzoek om zorg te dragen voor de vertaalde uitgave van het levensverhaal van Frederik Douglas. Ackersdijck moedigde Mees aan en samen met A.S. Rueb, de rechterhand van Ackersdijck in Utrecht, verzorgde Mees vervolgens de vertaling en druk van *The Narrative of the Life of Frederik Douglas*.³⁸³ Het succes en de verkoop van het boekje vielen – net zoals de verkoop van het tijdschrift – tegen en de financiële problemen bij de organisatie begonnen de comités op te breken. De correspondentie tussen Ackersdijck en Mees in 1846 was minimaal en begin 1847 bleek dat het Rotterdams comité opnieuw was weggezakt. Dit is in contrast met het damescomité (*The Rotterdam Ladies Anti-Slavery Committee*) dat het Tijdschrift al enige tijd financieel ondersteunde en ook de druk van Frederik Douglas had willen bekostigen.³⁸⁴ Mees hield goed contact met het damescomité, dat beduidend inventiever en actiever was dan de heren.

Het bleef moeizaam om het Tijdschrift uit te geven, maar Mees bleef de redactie aanmoedigen.³⁸⁵ Ook als er weer nieuwe plannen kwamen om een adres aan de koning te richten behoorde Mees tot degenen die vanuit de coulissen de gangmakers aanspoorde.³⁸⁶ In een van zijn laatste brieven aan Ackersdijck die het onderwerp emancipatie aansneden, pleitte Mees voor een manifestatie, waarin hij in de organisatie wederom een actieve rol (op de achtergrond) wilde innemen. ‘Wanneer eene manifestatie noodig is en ik kan hier een adres laten tekenen waarop reeds deftige namen van elders te lezen staan, maak ik mij sterk ongeloofelijk veel tekeningen te bekomen. Want men is hier zeer voor hervorming gestemd. Men mist slechts geschikte hoofden.’³⁸⁷ Hij zal er ongetwijfeld ook aan hebben bijgedragen dat er tal van familieleden op het adres van 1848 kwamen te staan.³⁸⁸

De discussie over de afschaffing liep na een opbouw van een decennium rond 1848 stuk op de financiële kant van de emancipatie. Hoe zou de schadeloosstelling worden geregeld? Hoe groot zou deze zijn? Mees deed niet mee aan deze discussie en zou zich toeleveren op andere staatszaken zoals het muntwezen in Nederlands-Indië. Hoewel Mees niet nadrukkelijk op de voorgrond van het anti-slavernijdebat aanwezig was is hij tien jaar lang een actief, consistent en ondersteunend lid geweest van de beweging. Het waren zijn ideeën die door zijn oom Ackersdijck gerealiseerd werden waardoor Mees’ invloed op het publieke debat aanzienlijk was. Zijn belangrijkste

bijdrage was het contact en de uitwisseling tussen verschillende mensen en groepen, waaronder de Engelsen in Rotterdam en Londen, zodat tal van artikelen, bronnen, pamfletten en ideeën uitgewisseld konden worden. Voor iemand die het zo druk had en zijn inmenging met de anti-slavernij-beweging niet zag als een van zijn grote projecten, is het overduidelijk dat hij veel tijd aan de kwestie besteedde, constant up-to-date bleef met het lezen van stukken over de slavernij en deze verspreidde.

In 1848 bevond Mees zich op een kruispunt in zijn carrière en uitte hij zijn zorgen in zijn brieven aan zijn oom over het feit dat hij zijn levensbestemming nog niet had gevonden en zijn familie daardoor tekort deed. Advocatuur bracht hem niet de vervulling die hij zocht en hij was onzeker over zijn toekomst. Hij leek begin 1848 geïnteresseerd in het bekleden van een leerstoel in Leiden maar hij kreeg die positie niet. Wrevelig merkte hij op dat de plek naar Thorbecke ging '[a] is hij geen econoom, zijn naam klinkt zoo goed, dat het niet hindert.'³⁸⁹ Later dat jaar polsten Luzac en Donker Curtius hem om minister van Financiën te worden, maar Mees wees dit af.³⁹⁰ Aan Ackersdijck schreef hij: 'Heeft men u niet gepolst? Ik zoude het zulk een schoon plan vinden: u en Sloet aan het hoofd van Finantiën en Koloniën en mij zelven als secretaris of in eenige zoodaanige (mits goed bezoldigd) beschikking met u beiden werkzaam. Sloet het driftige paard, ik het bedaarde trekbeest en gij de voerman.'³⁹¹ Mees, geplaagd door besluiteloosheid, durfde wederom het voortouw niet te nemen, terwijl deze functie hem de mogelijkheid had kunnen brengen om invloed uit te oefenen op de afschaffing van de slavernij.

Mees vervolgde zijn werkzaamheden en ging meer lezingen geven, en zich richten op zijn wetenschappelijke werk.³⁹² In maart 1849 werd hij gevraagd om secretaris te worden van De Nederlandsche Bank. Hij vroeg Ackersdijck wederom om advies en een afweging volgde. Mees had een antipathie tegen Amsterdam en wilde zijn gezin liever niet verhuizen, vond de kring van handelaars waarin hij zich moest begeven niet prettig, maar de vergoeding, de relatieve vrijheid in de avonduren haalden hem toch over.³⁹³ Ackersdijck begreep zijn beslissing, maar stipte toch aan dat de academische weg nog voor hem mogelijk was. In zijn raadgevende brief schreef hij aan Mees: 'Ik houd het voor hoogst waarschijnlijk, dat gij binnenkort professor zoudt worden.'³⁹⁴ In die woelige politieke periode hielden Ackersdijck en Mees op met corresponderen over de emancipatie. Hun brieven gingen uitsluitend nog over familiezaken, de aflopende gezondheid van Ackersdijck en vanaf 1849 Mees' secretarisschap bij DNB. Het momentum van het

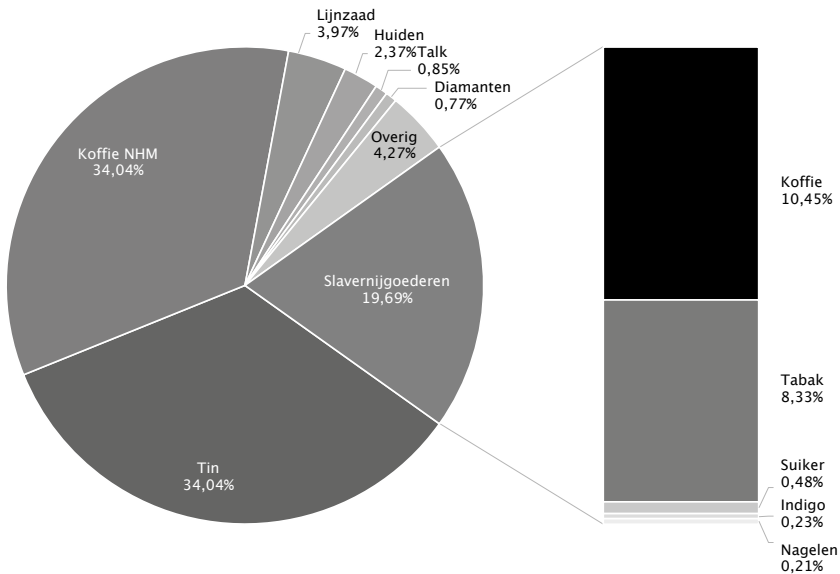
revolutiejaar 1848 zou in Nederland niet leiden tot de afschaffing, voornamelijk omdat de regering struikelde over hoe de schadeloosstelling in elkaar zou moeten steken. Mees bleef terughoudend om zich publiek over de afschaffing van de slavernij uit te spreken en zou tijdens zijn aanstelling bij DNB geen adressen aan de koning meer ondertekenen.³⁹⁵

4 Slavernijgerelateerde dienstverlening

Toen Willem I het doel stelde om ‘den Koophandel, als den zenuw van dezen Staat, op te beuren uit het verval, waarin voorgaande tijden en omstandigheden denzelve hebben gebragt’, had hij daarbij voor DNB een specifieke rol in gedachten. Voor de bevordering van geldcirculatie was ‘geen heilzamer middel te vinden [...] dan de invoering eener op openbaar gezag ingestelde Nationale Bank’, aldus het octrooi van de bank.³⁹⁶ Om de geldcirculatie te bevorderen had DNB meerdere middelen tot haar beschikking: het disconteren van wissels, het belenen van binnenlandse effecten, het belenen van goederen, handelen in muntmateriaal en optreden als Rijkskassier. Na 1852 werd het ook mogelijk voor DNB om buitenlandse effecten te belenen.

Bij de wettelijke taak van de bank werd geen onderscheid gemaakt tussen diensten aan ondernemingen en overheden die direct danwel niet aan slavernij gerelateerd waren. Er waren ook financiële diensten die niet door DNB werden geleverd, en waarvoor slaveneigenaren bij andere banken aanklopten. DNB was bijvoorbeeld geen hypotheekverstrekker en financierde dus niet direct de aankoop van plantages en maakte geen gebruik van slaafgemaakten als onderpand van leningen. De verwevenheid van DNB met de slavernij kon dus wel op vier andere manieren plaatsvinden binnen de wettelijke taken zoals gedefinieerd in het octrooi: het disconteren van wisselbrieven, het belenen van effecten, het belenen van goederen en het faciliteren van betalingsverkeer van het ministerie van Koloniën. In 1848 waren goederen die met slavenarbeid geproduceerd werden goed voor circa 20% van alle beleningen (zie grafiek 2). Het was niet zozeer dat in dit jaar minder slavernijgoederen beleend werden dan andere jaren, maar het was vooral dat de NHM op 2 juni 1848 voor in totaal 2,4 miljoen gulden beleende bij DNB; de ene helft in tin, en de andere helft in koffie. Afgezien van de beleningen van de NHM, was de grootste belening dit boekjaar op 4 mei 1848 door B.H. Schröder & Co die f320.000 krediet verkregen voor een partij koffie. Deze firma was onderdeel van een Europese proto-multinational waarvan de Britse tak (J.H. Schröder) een deel van de staatsobligaties van de *Confederacy* op de Europese kapitaalmarkt bracht.³⁹⁷

Grafiek 2: Belening van goederen bij DNB, boekjaar 1848/49.

Het disconteren van wisselbrieven

Tot het begin van de twintigste eeuw waren wisselbrieven het belangrijkste instrument voor langeafstandsbetalingen. De belangrijkste innovatie was dat de wisselbrief het mogelijk maakte om betalingen te doen zonder grote zakken muntgeld te hoeven vervoeren. Wissels waren de standaard betalingsmiddelen in het internationale goederenverkeer die exporteurs in staat stelden leveranties overzee zonder veel risico betaald te krijgen. Ze hadden meestal een looptijd van drie tot zes maanden. Houders van wissels die hun geld eerder wilden hebben, konden ze *disconteren*, dat wil zeggen, verkopen aan een bank of bankier met aftrek van de rente over de resterende looptijd van die wissel.

Al vanaf het begin disconteerde DNB wissels; de eerste keer was op 14 april 1814 toen W.F. Hendriks een bedrag van f14.000 ontving.³⁹⁸ Een overzicht uit een van de eerste kasboeken is illustratief voor het proces. Op 27 december 1814 werden meerdere wissels in disconto genomen, zoals blijkt uit tabel 4. Verschillende trekkers en betrokkenen vallen direct op. Bijvoorbeeld Hope & Co en Couderc & Brants zijn bekende namen van slavernijgerelateerde ondernemingen. Couderc & Brants waren tevens vanaf het eerste begin commissaris bij DNB, maar er is niets waaruit valt op te

maken dat dat de reden is waarom deze firma een wissel disconteerde. Voor het beantwoorden van de vraag in hoeverre deze wissels gerelateerd waren aan slavernij geeft het archief van DNB onvoldoende informatie. In de dagelijkse overzichten – dus noch in het kasboek en noch in de journalen – wordt genoteerd op welke plek de wissel oorspronkelijk getrokken was. En zelfs al zou de plaats erbij hebben gestaan, dan nog was dit niet vrij van fouten.³⁹⁹ De enige mogelijkheid zou zijn, wisselbrieven tellen op firma's en personen van wie bekend is dat ze flink bij de slavernij betrokken waren, zoals Hope & Co. Dit zou echter niet betrouwbaar en bovendien enorm arbeidsintensief zijn en niet passen binnen het beperkte tijdsbestek van dit onderzoek. In het specifieke geval van de wisselbrief van Van Offen & Zn. op Hope & Co in tabel 4 betrof het vermoedelijk intra-Europese handel; alle achttiende-eeuwse wisselprotesten tussen Van Offen en Hope & Co hadden namelijk een Europese oorsprong.⁴⁰⁰

Tabel 4: Voorbeeld van kasboek, 27 december 1814.

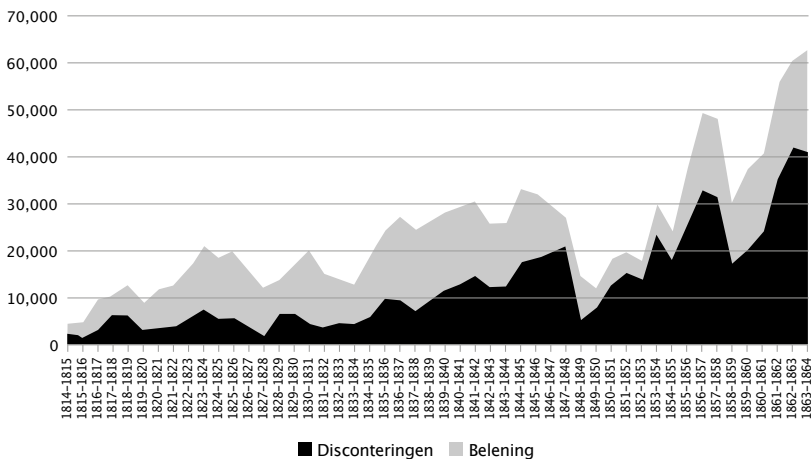
Wissel op	In disconto genomen van	Bedrag in f
Alstorpius & Van Hemert	d'Arripe & Co	1.597,50
Hollenberg & Co	Van Offen & Zn.	2.500,00
Hope & Co	Van Offen & Zn.	4.700,00
Van Loon Wijnman & Co	Couderc D. & M.P. Brants	4.708,00
Ploos van Amstel en Ludwig	Couderc D. & M.P. Brants	10.750,00
B.P. & J.J. Hooft	Seeman & Co	5.000,00
Braunsberg & Co	Seeman & Co	1.590,00
J.P. Gildemeester & Linneschmidt	J. Jorissen & Co	11.922,65
Couderc D. & M.P. Brants	J. Jorissen & Co	10.400,00
G. Bosscher & Zn	J. Jorissen & Co	3.259,80
H.D. Rahusen	J. Jorissen & Co	10.000,00
F. Brederlak	J. Jorissen & Co	5.000,00
Beman & Co	B.J. de Jongh & Jr.	3.000,00
Muhl van Winter & Co	B.J. de Jongh & Jr.	2.499,50
Buys te Bordes & Jordan	B.J. de Jongh & Jr.	5.000,00

Een Europese oorsprong van een wisselbrief kan vanzelfsprekend nog steeds betekenen dat het koloniale goederen betrof, maar dat valt niet te achterhalen. Het is zeer waarschijnlijk dat wisselbrieven die gerelateerd waren aan slavernij ooit de burelen van DNB hebben gepasseerd, maar aangezien er in een jaar al snel 25 miljoen gulden werd gediscoteerd, is het zowel vanwege de kwantiteit als de aard van de bron niet mogelijk dat op een individueel niveau te achterhalen.

Beleningen

De tweede manier waarop DNB bij de slavernij-economie betrokken kan zijn geweest, is de belening van effecten en goederen. Men zou kunnen beargmenten dat de beleningen van specie ook slavernijgerelateerd waren, maar nog sterker dan bij wisselbrieven valt van zilver en goud dat werd beleend niet te achterhalen waar het vandaan kwam. Dat neemt niet weg dat voor de winning van goud en zilver gebruik werd gemaakt van slavenarbeid, en dat dit goud en zilver in verschillende vormen en via diverse routes over de wereld werd verspreid.⁴⁰¹ Ook in de negentiende eeuw werd bijvoorbeeld in goudmijnen in Minas Gerais in Brazilië nog gebruikgemaakt van honderden slaafgemaakten.⁴⁰² Het is evident dat goud en zilver dat door slaven gemijnd was, circuleerde in Nederland en dus ook door de bank beleend zal zijn. Het is echter niet mogelijk hier een exact percentage aan te koppelen.

Grafiek 3: Totaal opererend kapitaal DNB, 1814-1864 (in duizenden guldens).

Bron: De Jong, *Geschiedenis van de Nederlandsche Bank*, vol. 1: tabel no. 4.

De belening van effecten had een vergelijkbaar doel als het disconteren van wissels; het beschikbaar maken van geld. Individuen die (tijdelijk) om geld verlegen zaten, maar wel aandelen bezaten, konden hun aandelen verpanden bij DNB. De rente die hierover betaald moest worden, werd bij de oprichting van de bank op 5% gesteld, maar varieerde in de loop van de tijd. Het laagste tarief was 2,5% tussen maart 1850 en oktober 1853, en het tarief haalde driemaal een hoogtepunt van 6%. De eerste belener van effecten bij DNB was de firma Kerkhoven & Co op 13 april 1814, voor in totaal f53.000.⁴⁰³

Door DNB verrichte transacties werden dagelijks samengebracht in het memoriaal. Uit dit memoriaal werd het journaal samengesteld, waarin de transacties onder een aantal hoofden werden ondergebracht en waarin werd aangegeven onder welke grootboekrekening de transacties opgenomen dienden te worden. Het grootboek biedt op zich al redelijk veel informatie over de beleningen, maar heeft beperkingen. Op dagen dat er maar één persoon kwam, werd de naam vermeld, maar kwamen er meerdere cliënten op een dag hun effecten belenen dan vermeldde het grootboek 'diversen'. Pas in het journaal is het dan mogelijk voor die dag te zien wie de belener was. Uit het grootboek blijkt dat in het kalenderjaar 1852 de firma Wed. Polak & Co meerdere keren voor krediet aanklopte en de grootste belener van effecten was. De meerdere bezoeken resulteerden in totaal voor meer dan 260.000 gulden aan beleende effecten. Op 9 oktober 1852 verscheen C. Lely bij DNB en beleende effecten ter waarde van f13.000. De journalen bieden echter geen aanvullende informatie over wat precies het onderpand was, maar vermelden: 'Betaald aan C. Lely voor gesloten beleening voor 3 [maanden] 2½% op effecten, gespecificeerd in 't register van beleeningen op effecten: f13.000'.⁴⁰⁴ Het register van beleningen op effecten heeft echter helaas het archiveringsproces niet overleefd en is dus niet verder na te zoeken.

In algemenere zin kan wel het een en ander toegelicht worden over de effecten die in de periode 1814-1863 beleend zullen zijn. Om krediet te verstrekken op effecten zal DNB een waarde hebben moeten bepalen. Dit was vanzelfsprekend niet de nominale waarde, maar de beurswaarde. Over deze waarde rekende DNB vervolgens een percentage (65%) dat de beleningswaarde vertegenwoordigde. In de *Prijscourant der effecten* werd de handelsprijs vermeld. Op 9 oktober 1852, de dag dat C. Lely zijn effecten bij DNB beleende, stond in het *Algemeen Handelsblad* bijvoorbeeld dat de

zoals Berewout met plantages op de Deense eilanden, wel nog vermeld in een (uitgebreide) *Prijscourant* en verhandeld tegen 98 à 100%.⁴⁰⁸ Berewout was hiermee een uitzondering, want ook in 1810 was Biesterbos reeds gereduceerd tot 15% van de oorspronkelijke waarde. Al voor het bestaan van DNB, dus al voor 1814, viel de handel in plantage-effecten vrijwel geheel stil en gedurende de negentiende eeuw kelderde de waarde van alle plantage-effecten – ook Berewout.⁴⁰⁹ Personen die fondsen bezaten of erfden konden er dus ook moeilijk vanaf komen. Hoewel er nog wel met enige regelmaat interest op werd betaald, was de waarde vrijwel nihil. Gezien de geringe waarde van plantage-effecten zal niemand plantage-effecten bij DNB hebben beleend.

De manier waarop een uitdeling van het fonds Dedel gebeurde in 1834 is wellicht veelzeggend hoe sommige effectenbezitters tegen hun slavernijcoupons aankeken. Van de 53 couponhouders kwamen er 34 in februari kort na de advertentie van uitdeling langs op het kantoor van Insinger & Co voor *f*51,60 per coupon en binnen een jaar was op 389 van de 395 coupons uitgedeeld. De twee coupons op naam van de Gebroeders van Wijck werden echter pas op 12 oktober 1836 betaald, wat doet vermoeden dat de broers de aanvankelijke advertentie hadden gemist of dat de coupons vergeten onder in een la lagen.⁴¹⁰

Dat neemt niet weg dat er nog andere effecten waren die (indirect) door slavenarbeid werden gedekt of slavenarbeid mogelijk maakten die wel bij DNB beleend konden worden. Staatsobligaties zijn hier het duidelijkste voorbeeld van. Staatsleningen aan landen wier economie gedeeltelijk dreef op slavenarbeid zoals Brazilië, Colombia en Venezuela zijn regelmatig terug te vinden in de *prijscouranten*. De Verenigde Staten hadden in 1803 via Hope & Co een lening op de markt gebracht die wel op de beurs werd verhandeld gedurende de negentiende eeuw. Deze obligaties van \$ 400 per stuk vormden gezamenlijk een lening van vijf miljoen dollar die weer een derde was van de *Louisiana Purchase*. Met deze landaankoop probeerden de Verenigde Staten onder andere een kans op een slavenopstand (à la Saint Domingue / Haïti) te verkleinen door de slaafgemaakten over een groter grondgebied te verspreiden. De inwoners van het aangekochte gebied waarschuwden de Verenigde Staten bovendien dat ze het nieuwe gezag alleen zouden accepteren als slavernij en (binnenlandse) slavenhandel mogelijk zouden blijven.⁴¹¹ In de *prijscouranten* is ten minste tot 1864 de lening ‘Louisiana bij Hope’ terug te vinden.⁴¹²

ACTE VAN AANDEEL

VOOR VIER HONDERD Dollars, in een gemeenschappelyk Bezit van een Capitaal van VYF MILLIOENEN Dollars Origineele Americaanfche Fondfen, onder bewaaring en directie van

de Heeren $\left. \begin{array}{l} \text{HOPE \& C}^e \\ \text{R. en T. DE SMETH} \\ \text{W. en J. WILLINK,} \end{array} \right\}$ te Amsterdam.

Het voorschreeven Capitaal van VYF MILLIOENEN Dollars Origineele Americaanfche Fondfen is een gedeelte van het Fonds van ELF MILLIOENEN en TWEE HONDERD EN VYFTIG DUIZEND Dollars, gereëerd door de VEREENIGDE STAATEN VAN NOORD-AMERICA, by Besluit of Acte van dato 10 November 1803. en ter Thefaurie van dezelve STAATEN reeds getransporteerd en verder te transporteren op de gemeenschappelyke naamen van Heeren Bewaarders en Directeuren voormeld.

Van hetzelfde Capitaal van VYF MILLIOENEN Dollars zullen door de VEREENIGDE STAATEN VAN NOORD-AMERICA worden betaald Interesten, tegens Zes pro cento in het Jaar, betaalbaar in Amsterdam, tot den Cours van Twee en een halve Guldens Hollandsch Courant geld per Dollar, en zal de Aflossing van het Capitaal zelve ter Thefaurie van dezelve STAATEN gedaan worden by Jaarlyfche Termynen van niet minder dan een Vierde part ydere, van welken de Eerste zal aanvang nemen Vyftien Jaaren na den 21 October 1803.

By ydere Acte van Aandeel in deze gemeenschap zyn uitgegeeven agtien Coupons van uitdeeling, tegens intrekking van ydere van welken op 1°. January 1805. en vervolgens tot 1°. January 1822. inclusiv^e, de Interesten van de VEREENIGDE STAATEN voormeld als dan ontfangen, door Heeren Bewaarders en Directeuren zal worden betaald Vyf en Vyftig Guldens Hollandsch Courant geld; ten waare de Aandeelen vroeger losbaar worden, als na welker aankondiging by de Hollandfche Couranten de Coupons van volgende Jaaren, tot de losbare Aandeelen behoorende, zullen zyn nul en van geener waarde.

Aandeel in de Louisiana Purchase.

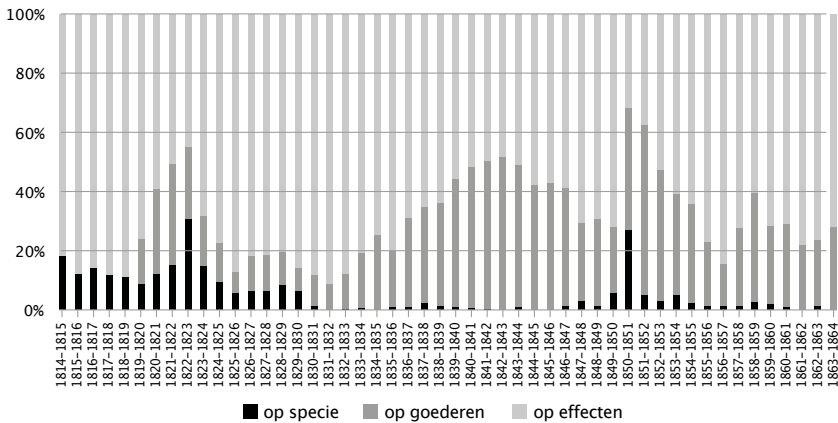
Bron: NL-AsdSAA, 735, inv.nr. 1913, Aandelen van een kapitaal van \$ 5.000.000 Amerikaanse fondsen.

Nog een stapje verder dan het financieren van een staatsschuld waarbij de economie gestut wordt door slavernij, is het financieren van een oorlog om slavernij in stand te houden. De Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865) was een oorlog tussen de *Confederacy* en de *Union* waarbij de geconfedereerden in het zuiden van de Verenigde Staten stredden voor het behoud van de slavernij. Om de burgeroorlog tegen de *Union* in het noorden te financieren bracht de *Confederacy* twee staatsleningen op de Europese geldmarkt; zogenoemde *cotton bonds* in Londen, en *junk bonds* in Amsterdam. Hoewel de Londense lening omgeruild kon worden voor katoen, was de Amsterdamse lening uit juli 1863 ongedekt en kon de *Confederacy* de interestbetalingen ongestraft opschorten. De *cotton bonds* werden uitgegeven door J. Henry Schröder & Co te Londen en door Emile Erlanger & Co te Parijs, en er kon worden ingeschreven in Londen, Liverpool, Parijs, Frankfurt en Amsterdam. In Amsterdam werd de lening geadmistreerd door B.H. Schröder & Co.⁴¹³ Er waren vijf keer meer inschrijvingen voor deze lening dan dat er aanbod was, en de obligaties werden verhandeld op de beurs in Londen én Amsterdam.⁴¹⁴ De *cotton bonds* waren een redelijke investering; bij de introductie in maart 1863 was de prijs rond de £ 90, wat vrij snel zakte tot een stabiele prijs rond de £ 60 in september 1863 en zelfs opklom tot bijna £ 85 in september 1864. De *junk bonds* waren alleen op de Amsterdamse beurs te verhandelen, maar bleken – in tegenstelling tot de *cotton bonds* – niet echt waardevast. Het *Amsterdams Effectenblad* noteerde voor de *junk bonds*, die een nominale waarde van £ 100 hadden, in september 1863 nog een waarde van £ 39, maar dit zakte steeds verder tot mei 1865 toen er nog maar iets meer dan £ 1 van de waarde over was.⁴¹⁵ Eind december 1868, de waarde werd inmiddels vermeld in guldens, was er nog maar een waarde van f11 over. Tot dan waren de aandelen ‘bijna dagelijks verhandeld’, maar in 1873 was het echt bij uitzondering dat ze op de markt kwamen.⁴¹⁶

De belening van buitenlandse effecten, die sinds de wijziging van het octrooi van DNB van 1852 mogelijk was, was in 1857 al goed voor 75% van alle beleende effecten. Oostenrijkse staatsleningen namen hierbij het grootste deel voor hun rekening en werden voor 20-25% surplus beleend. De Noord-Amerikaanse fondsen werden voor 30% surplus beleend omdat het risico iets groter werd geacht. In het midden van de Amerikaanse Burgeroorlog en in de zomer dat de leningen van de geconfedereerden voor het eerst op de Amsterdamse markt beschikbaar kwamen, komen Noord-Amerikaanse fondsen voor het eerst ‘in hoeveelheden van eenige beteekenis onder de bij de bank beleende effecten voor.’⁴¹⁷ In het jaarverslag

over het boekjaar 1863-1864 wordt vermeld dat dat meer dan 2,1 miljoen gulden was, en in het volgende boekjaar was dit toegenomen tot meer dan 2,9 miljoen gulden. Aangezien de Amerikaanse staatsleningen van de Union weinig populair waren in Nederland en in 1864 op het dieptepunt slechts 36% van hun oorspronkelijke waarde hadden op de Amsterdamse beurs, is het aannemelijk dat een aanzienlijk deel van de bij DNB beleende Noord-Amerikaanse fondsen de *cotton bonds* van de *Confederacy* betrof.⁴¹⁸ Met andere woorden, het is zeer waarschijnlijk dat DNB krediet verstrekte waarvoor het onderpand bestond uit leningen om een oorlog voor behoud van de slavernij te financieren.

Grafiek 4: Verdeling van beleningen bij DNB, 1814-1864
(als percentage van het geheel der beleningen).

Bron: De Jong, *Geschiedenis van de Nederlandsche Bank*, vol. 1: tabel no. 4.

Belening van goederen

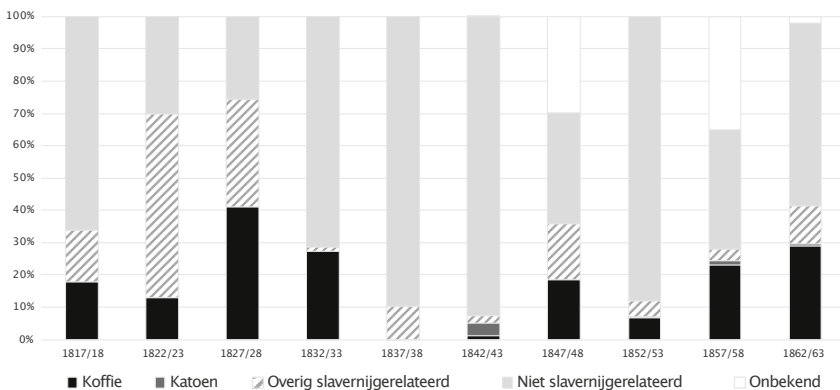
In tegenstelling tot het disconteren van wissels en het belenen van effecten, is het voor het belenen van goederen nog wel mogelijk te achterhalen wat het onderpand was. Deze informatie is terug te vinden in de journalen. Gezien het tijdrovende karakter en de beperkte looptijd van dit onderzoek was het niet mogelijk dit voor de hele periode te achterhalen, maar op basis van steekproeven is het wel mogelijk in algemene zin hier iets over te zeggen.

Centraal staat de vraag: welke goederen waren gerelateerd aan slavernij? Voor koffie van een Surinaamse koffieplantage is dat evident, maar koffie kwam ook uit Nederlands-Indië en uit bijvoorbeeld Brazilië. Eenzelfde problematiek dient zich aan bij suiker en tot op zekere hoogte bij tabak. Dan zijn er nog producten die vaag omschreven zijn zoals 'specerijen', 'diversen', of 'koopmanschappen' waaronder goederen vallen die eventueel met slavenarbeid geoogst en geproduceerd waren. Onder specerijen vallen bijvoorbeeld de producten nootmuskaat en foelie, die op de Banda-eilanden met slaafgemaakten werden geproduceerd. Op Britse plantages op het Maleisisch schiereiland verbouwde men peper, suikerriet en kruidnagel met behulp van de arbeid van geïmporteerde Afrikaanse slaafgemaakten tot de afschaffing van de slavernij in 1834, maar in Nederlands-Indië werd de slavernij pas later afgeschaft.⁴¹⁹ Kortom, de keuze om sommige goederen wel en andere goederen niet tot slavernijgoederen te rekenen is tot op zekere hoogte arbitrair.

Er is voor gekozen om over de hele periode goederen hetzelfde te interpreteren. Voor koffie betekent dat dat koffie gerekend wordt tot slavernijgoederen, met uitzondering van de koffie die door de NHM werd beleend. Vanaf 1821 nam de koffieoogst vanuit Nederlands-Indië toe, maar bijvoorbeeld in 1830 kwam er meer koffie uit Rio de Janeiro dan uit Nederlands-Indië.⁴²⁰ Suiker, tabak, indigo en katoen worden gerekend tot slavernijgoederen. Er kwam weliswaar ook suiker van Java die strikt genomen niet met slavenarbeid werd geproduceerd, maar zoals Mees (s. 1849-1863, p. 1863-1884) destijds al opmerkte is het niet correct om Javaanse suiker te typeren als slaafvrij. Nootmuskaat en foelie worden ook gerekend tot slavernijgoederen, maar algemenere termen als 'specerijen' of 'koopmanschappen' niet. Grondstoffen uit mijnbouw, zoals koper en tin, zijn ook twijfelgevallen. Aangezien het grootste deel van het koper uit het Britse rijk kwam en de slavernij daar afgeschaft was in de jaren 1830, wordt koper niet meegeteld.⁴²¹ Een deel van het tin kwam uit mijnen in Nederlands-Indië waar weliswaar gebruik is gemaakt van geïmporteerde dwangarbeid door Chinezen (*indentured labour*), maar volgens de hier gebruikte strikte definitie wordt deze dwangarbeid niet als slavernij gezien.⁴²² In het geval een belening bestond uit meerdere goederen (bijvoorbeeld koffie én tabak, of koffie én tin) is ervoor gekozen deze alleen mee te tellen als slavernijgerelateerd als alle producten gerelateerd waren aan slavernij. Als 'specerijen' onderdeel waren van een samengestelde belening is ervoor gekozen deze specerijen wel mee te tellen als slavernijgerelateerd.

Het is verder nog belangrijk even kort stil te staan bij nagelen (kruidnagel) die met name in het boekjaar 1822/23 duidelijk herkenbaar zijn in de grafiek. Kruidnagel werd geproduceerd in Azië en Oost-Afrika met behulp van slavernij, maar er is iets vreemds aan deze belening.⁴²³ Op 31 december 1822 en 11 februari 1823 beleende H. Vollenhoven namens het ‘Ministerie voor Publiek Onderwijs etc’ in totaal f350.000 aan kruidnagel. Waar de gangbare vorm van belening was dat men bankbiljetten ontving voor een belening, werd de belening van Vollenhoven uitgekeerd op de rekening van het departement van Koophandel en Koloniën. Op 24 maart 1823 deed ‘Commissaris H. Vollenhoven’ hetzelfde met een partij nootmuskaat die hij voor f200.000 beleende. Met andere woorden, het lijkt erop dat het ministerie voor Publiek Onderwijs koloniale goederen in bezit had, en de belening liet uitbetalen op de rekening van het departement van Koophandel en Koloniën. Hoe en waarom vergt meer onderzoek. Aangezien de productie van kruidnagel in deze periode met slavernij verbonden was, is ervoor gekozen om nagelen op te nemen onder slavennijgerelateerd in grafiek 5.

Grafiek 5: Bij DNB beleende goederen per boekjaar (als percentage van het geheel der beleende goederen), op basis van steekjaren tussen 1817-1863.

In grafiek 5 wordt duidelijk dat de belening van slavennijgerelateerde goederen bij DNB in de loop van de tijd flink fluctueerde. In het boekjaar 1842/43 was het minder dan 10%, terwijl het vijftien jaar eerder bijna 75% was. De reden hiervoor had meer te maken met de beleners dan met het beleid van DNB. Voor de bankiers was het vooral belangrijk dat iets redelijk waardevast en niet te snel bederfelijk was. Of goederen met slavenarbeid werden

geproduceerd was niet een bepalende factor. Maar slavernijgoederen moesten, gezien de duur van het transport, lang houdbaar zijn en waren daardoor *a priori* geschikter om te belenen in geval van liquiditeitsproblemen. Wat verder opvalt is dat koffie duidelijk het meest beleende product is dat met slavernij te maken had. In de jaren dat er weinig koffie werd beleend neemt direct het aandeel van slavernijgoederen op het geheel af – zoals is te zien in 1837/38 en 1842/43. In 1862/63 was koffie met 28,87% het meest beleende product, op gepaste afstand gevolgd door tin (12,39%) en tarwe (7,50%). Ook in 1842/43 was koffie het meest beleende product bij DNB, maar aangezien het grootste deel van de koffie, anderhalf miljoen gulden (55,76% van het totaal), beleend was door de NHM is dat deel hier niet meegeteld als aan slavernij gerelateerd. Niettegenstaande het feit dat de hoeveelheid slavernijgoederen als totaal van de beleningen behoorlijk fluctueerde over de gehele periode, is het duidelijk dat DNB vanuit deze wettelijke taak een belangrijke rol had in het verstrekken van krediet op deze goederen. Voor alle onderzochte jaren vertegenwoordigden slavernijgoederen 29,61% van alle beleende goederen bij DNB.⁴²⁴

Opbrengst uit belening

Voor het belenen van goederen, effecten en specie rekende DNB een percentage. Dit percentage stond niet vast, maar varieerde in de tijd en kon zelfs binnen een boekjaar veranderen. Vooral in het boekjaar 1862/63 fluctueerde de rentestand voor belening op goederen tussen 4% en 4,5%. Hoe DNB dit percentage precies berekende is niet snel duidelijk in de boekhouding aangezien bij de afbetalingen wel het beleningsnummer vermeld staat, maar niet het onderpand, en het ook nog mogelijk was de belening te verlengen (*prolongatie*). Goederen werden in principe beleend voor 3 maanden tegen $x\%$ rente. Deze rente werd berekend op jaarbasis. Dat wil zeggen dat als iemand een partij koffie beleende voor $f10.000$ tegen 4% rente, deze persoon na drie maanden $f10.100$ moest betalen om de lening en rente af te lossen; immers 3 maanden is een kwart van een jaar, dus de rente was dan ook maar een kwart van 4% oftewel 1% effectief. In dit voorbeeld verdiende DNB dus $f100$ aan het slavernijproduct koffie. Het kwam natuurlijk ook regelmatig voor dat iemand alvast $f2.000$ afloste voor het einde van de termijn van drie maanden, of dat iemand het laatste deel pas later dan na drie maanden afloste. Dit is goed te illustreren aan de hand van een voorbeeld van M. Wachtels die op 14 maart 1827 een partij van 697 balen koffie, gelegen op de tweede zolder

in pakhuis Drontheim, beleende bij DNB tegen *f*18.600. De administratie in een zogenoemd 'beleningsboekje' vermeldt geen betaalde rente, maar het is wel duidelijk dat Wachtels deze belening in partjes terugbetaalde en pas na meer dan een half jaar volledig afbetaald had.

Tabel 5: Voorbeeld van een beleningsboekje, 1827.

Datum	Balen Koffie	Afbetaald, in <i>f</i>
17 nov 1827	255 balen	7.500
4 dec 1827	42 balen	1.100
29 dec 1827	de rest	10.000

Bron: NL-AsdSAA, 447, Inventaris van het Archief van Handelshuis Van Eeghen & Co, inv.nr. 180, *Beleningsboekje goederen*, 9.

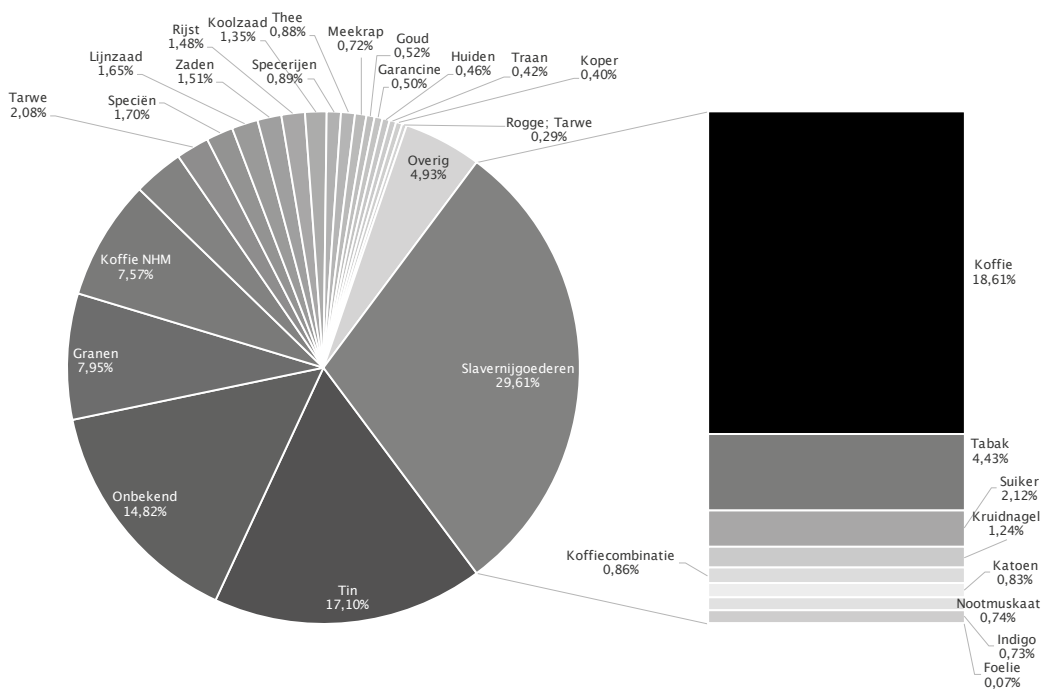
Doordat men eerder de lening af kon lossen en ook de lening langer door kon laten lopen valt het op basis van de verzamelde gegevens niet te zeggen hoe groot de opbrengst was van het belenen van goederen die gerelateerd waren aan slavernij. Eenzelfde problematiek speelt bij de belening van effecten en specie, waar zoals hierboven uitgelegd ook nog andere problemen spelen die het niet mogelijk maken individuele beleningen terug te voeren op slavernij.

De beleningen op goederen in de boekjaren uit grafiek 5 en in 1833/34 en 1848/49 tezamen vertegenwoordigen een krediet van *f*35.646.151,81. Dit is grafisch weergegeven in grafiek 6. Hiervan wordt 29,61% gerekend tot slavernijgoederen. Dat betekent niet dat het aandeel van slavernij van 5 à 10% van het BNP in de achttiende eeuw was toegenomen tot bijna 30% in de negentiende eeuw.⁴²⁵ Door de lange houdbaarheid van slavernijgoederen werden deze wel beleend in tegenstelling tot bijvoorbeeld een ton haring. Koffie was het meest beleende product en was goed voor 19,47% van alle beleningen (0,86% van koffie samen met een ander slavernijproduct is hierin meegeteld). Koffie van de NHM is hierin niet eens meegenomen; dat was ook nog 7,57% van alle beleningen. Wellicht meer nog dan dat dit iets zegt over hoe belangrijk DNB was voor het verstrekken van krediet op koffie, zegt dit iets over hoe belangrijk met name koffie was voor de Nederlandse economie. Koffie was niet alleen een consumptiegoed en belangrijk voor de export naar de rest van Europa, maar het speelde tevens een centrale

rol in het verkrijgen van kortetermijnkredieten. Deze rol van koffie kan ook verklaren waarom de Amsterdammers in 1819 zo hevig protesteerden tegen de voorgenomen accijns op dit product. In mindere mate gold dit financieringsmodel ook voor andere goederen die met slavenarbeid werden geproduceerd.

Kolonialisme en slavernij waren op deze manier innig verstrengeld met de Nederlandse economie. Aangezien het doel van DNB was om ‘den koophandel op te beuren’ door middel van het bevorderen van geldcirculatie, raakte DNB als vanzelf betrokken bij activiteiten die met slavernij te maken hadden, zij het dus indirect. Het percentage dat DNB rekende voor de belening van goederen, effecten, en specie vormde een inkomstenbron die gerelateerd was aan slavernij. Daar komt nog bij dat als een lening niet werd terugbetaald de beleende goederen, effecten, en specie eigendom werden van DNB. Door het onderpand te verkopen probeerde DNB dan het geld terug te verdienen. Dat betekent dat het waarschijnlijk is dat DNB aan slavernij gerelateerde goederen en effecten in eigendom heeft gehad.

Grafiek 6: Totaal belening van goederen bij DNB, op basis van steekjaren tussen 1817-1863.

Koloniaal betalingsverkeer

DNB verzorgde ook de financiën van het Koninkrijk der Nederlanden. Dat betekende dat DNB ook een deel van het betalingsverkeer van de overzeese gebieden van het Koninkrijk verzorgde. Een compleet willekeurig voorbeeld van 21 april 1852 illustreert hoe DNB onderdeel was van het betalingsverkeer van het Nederlandse rijk. In het journaal onder het kopje ‘overzeesche bezittingen’ staan die dag twee transacties vermeld ‘voor betaalde gedom: trattas’. Eén voor ‘den gouverneur van Curaçao’ en één voor ‘A. v.d. Eb in Elmina’; die laatste was Anthony van der Eb, de gouverneur van Elmina op de Afrikaanse westkust. Vermoedelijk had een ambtenaar een wisselbrief getrokken waar DNB de betrokkene was. Op 21 april betaalde DNB deze twee wisselbrieven uit: f6.000 voor de gouverneur van Curaçao en f140 voor de gouverneur van Elmina.⁴²⁶ Het behoeft geen toelichting dat het verlenen van een dienst zoals de betaling van de gouverneurs belangrijk was om het Nederlandse wereldrijk en de slavernijgebaseerde keten van koloniale productie, distributie en consumptie gaande te houden.

Andere koloniale betalingen die door DNB geadministreerd werden, waren de subsidies voor de Nederlandse koloniën in het Atlantisch gebied. Suriname, Curaçao en Guinea op de West-Afrikaanse kust waren alle drie verlieslijdend in de jaren 1860. Voor Suriname werd in 1862 ‘voor overbrugging van het saldo’ f271.500 overgemaakt, voor Curaçao en onderhorigheden was dit f264.513,80 en voor Guinea f64.000. Deze ‘lastpost’ op de rijksbegroting werd bekostigd uit de Oost-Indische baten. Met deze subsidie werden de Atlantische delen van het Koninkrijk al enige tijd overeind gehouden, maar zoals Johanna van Winter al in 1953 schreef: ‘een failliete boedel vormden [deze koloniën] niet, want nog steeds werden er door particulieren winsten gemaakt, zij het ook niet meer zo rijkelijk als in de vorige eeuw.’⁴²⁷ Met andere woorden, de overheidssubsidies die door DNB werden geadministreerd vloeiden indirect in de vorm van interestbetalingen naar de aandeelhouders van de plantagenegotiaties.

5 Grondwetsherziening, afschaffing en staatstoezicht

Koning Willem II gaf pas in maart 1848 toe aan de liberale wens voor een grondwetsherziening waarvoor de Tweede Kamer het initiatief nam. De publieke opinie had zich tegen het conservatieve ministerie van Koloniën gekeerd, waarin Baud als minister inmiddels was uitgegroeid tot de personificatie van de oude koloniale staatkunde.⁴²⁸ Onder druk gezet door het dreigende verlies aan populariteit, de internationale onrust in Parijs en in de Duitse vorstendommen, en door binnenlandse afpersers besloot Willem II zijn positie te redden ten koste van zijn ministersploeg. Willem II beweerde dat zijn ministers hem ‘geketend’ hadden gehouden.⁴²⁹ Tegenover de voorzitter van de Tweede Kamer hield de koning vol dat hij zonder daarover met zijn ministers te hebben gesproken tot het inzicht was gekomen dat een grondwetsherziening een zaak van algemeen belang was. Aan Thorbecke, Donker Curtius en Lightenvelt gaf Willem II de opdracht een voorstel op te stellen. Met deze manoeuvre en het benoemen van deze commissie passeerde Willem II zijn ministers, onder wie Baud, die al eerder vergeefse voorstellen hadden gedaan tot een gematigde grondwetsherziening. De Tweede Kamer had adressen ontvangen met het verzoek het beginsel van afschaffing van de slavernij in de Grondwet op te nemen, maar dit beginsel maakte deel uit van een breder vrijheidsstreven. Tegelijkertijd pleitten deze adressen namelijk voor de vrijheid van godsdienst en onderwijs. De raad van ministers overwoog om het emancipatiebeginsel tot grondwetsartikel te verwerken, maar zij besloot dat dit onverstandig was.⁴³⁰

De versie van de herziene Grondwet die Dirk Donker Curtius door de Staten-Generaal loodste, liet de slavernijkwestie onbesproken. Sterker nog, de grondwetsherziening beroofde de voorvechters van afschaffing van een belangrijke aanjager in het centrum van de macht. Baud hield de eer aan zichzelf en nam ontslag als minister van Koloniën: hij dulde geen inspraak van de Staten-Generaal bij het maken en uitvoeren van koloniaal beleid. Hiermee verloor het departement de initiatiefnemer én verbindingspersoon die sinds 1840 het aanspreekpunt was geweest voor de Amsterdamse

belanghebbenden, Haagse bestuurders en hun gezanten in de Caribische gebieden. 1848 is dan ook een kantelpunt in de relatie tussen de belanghebbenden en regering waar het gaat om het afschaffingsvraagstuk.⁴³¹ De internationale politiek bracht het thema in datzelfde jaar evenwel weer terug op de Haagse politieke agenda. Frankrijk schafte de slavernij af en daardoor zag Nederland zich nu op het eiland Sint Maarten geconfronteerd met de emancipatie van slaven in aangrenzend gebied.

Ook de samenstelling van het bestuur van DNB en de kring van commissarissen weerspiegelden een significante verandering: de opkomst van industrieën in de tweede helft van de negentiende eeuw.⁴³² De verandering in het prestige van de bank is goed merkbaar aan de manier waarop de commissarissen en directeurs naar buiten traden. De katholieke Joannes Emanuel Bonnike (1798-1882; c. 1863-1880) vormde samen met zijn vader Gerhardus Bonnike (1742-1808) en zijn zoon Leonardus Maria Bonnike (1840-1919) het handelshuis G. Bonnike & Zoon. Bonnike liet zich lange tijd duiden als linnenkoopman te Amsterdam en hoewel de maatschappij tot in 1835 ook veel linnen naar Amsterdam voerde, waren koloniale goederen uit Suriname en andere havens ook belangrijk voor de onderneming. Het handelshuis importeerde onder andere tabak, katoen, indigo en andere koloniale producten uit zowel Nederlandse als niet-Nederlandse havens.⁴³³ Met het aangroeien van het kapitaal in de jaren vijftig van de negentiende eeuw begon Bonnike ook te investeren in de oprichting van naamloze vennootschappen als de Rente-Cassa en de Nederlandsche Chemische Fabriek en was hij aandeelhouder van de Credit en Depositobank, de Nederlandsche Hypotheekbank en van de Surinaamsche Bank.⁴³⁴ Daarnaast speelde hij een rol als commissaris voor diverse ondernemingen, zoals voor de verzekeringsmaatschappij Securitas in Amsterdam, de Amsterdamsche Kanaal-Maatschappij voor het graven van het Noordzeekanaal en de Amsterdamsche Scheepvaart-Maatschappij.⁴³⁵ In de advertenties voor aandelen van de ondernemingen prijkt de naam van Bonnike met de opmerking dat hij commissaris was van DNB, duidelijk een aanbeveling voor de betrouwbaarheid van de aangeprezen ondernemingen. Samen met Mees en anderen vormde hij de kiesvereniging 'De Grondwet'. De vereniging kon in de jaren 1850 de Noord-Hollandse Statenverkiezingen domineren omdat de Amsterdamse handelswereld in dat decennium vóór het behoud van het protectionistische cultuurstelsel was.⁴³⁶

Met een actieve rol in de oprichting en het bestuur van kiesverenigingen slaagde de financiële elite erin ook na 1848 politieke macht te behouden. Sinds de grondwetsherziening was er sprake van directe Tweede Kamerverkiezingen. Het land was ingedeeld in kiesdistricten waar de heren die genoeg belasting betaalden hun stem mochten uitbrengen. Kiesverenigingen deden suggesties voor geschikte kandidaten. Ook Pierson was net als DNB'ers Mees en Bonnike nauw betrokken bij 'De Grondwet', de Amsterdamse kiesvereniging voor deftige, gematigde liberalen. Op hun kandidatenlijst stonden in 1866 onder meer verwanten van oud-DNB'ers: H.A. Insinger en H. Luden. Pierson probeerde ook andere Amsterdamse verenigingen over te halen de kandidaten van 'De Grondwet' te steunen, bijvoorbeeld door het beleggen van een gezamenlijke bijeenkomst met de kiesvereniging 'Burgerpligt'. Isaac Dignus Fransen van de Putte roemde '[h]et opdragen van de leiding der vergadering aan den Heer Mees [als] een meesterstuk en heeft algemeen zoo in als buiten Amsterdam een goede indruk nagelaten.'⁴³⁷ Het gezag van DNB-president Mees (p. 1863-1884) had overduidelijk het gewenste effect. Gedurende de jaren 1860 en 1870 veroorzaakte 'Burgerpligt' een kentering in de Amsterdamse politieke verhoudingen, waarbij de liberalen het stokje overnamen van de conservatieven en de antirevolutionairen.⁴³⁸

DNB-commissaris Pieter Jacob Teding van Berkhout (c. 1856-1886) behoorde in 1851 tot de oprichters en eerste bestuursleden van de antirevolutionaire kiesvereniging 'Nederland en Oranje' te Amsterdam. Hij en zijn broer James John verkeerden in de kringen van het protestantse Réveil dat onder leiding stond van Groen van Prinsterer. Met betrekking tot de afschaffing van de slavernij stond Groen van Prinsterer bekend als de Nederlandse Wilberforce – de beroemde Britse abolitionist.⁴³⁹ De overige bestuursleden van de kiesvereniging waren H. van Marselis Hartsinck, H.M. Labouchere en mr. C.F. Gülcher. Aan deze namen valt op dat het telgen waren uit de Amsterdamse families die de verzoekschriften van Amsterdamse belanghebbenden bij de slavernij in Suriname hadden ondertekend. Bij het samenstellen van het bestuur was actief gezocht naar bestuursleden met kennis van zaken over West-Indië.⁴⁴⁰ Via deze kiesvereniging bemachtigde Teding van Berkhout in 1852 een zetel in de Provinciale Staten en behield deze zonder onderbrekingen tot 1883. Ook was hij rechter van de arrondissementsrechtbank. Naast zijn politiek-juridische activiteiten was Teding van Berkhout betrokken bij de talrijke filantropische activiteiten van het Réveil in de hoedanigheid van oprichter, bestuurslid of gunstiger.

Een van de instellingen die het Réveil in het leven riep was het Fonds der Maatschappij ter Bevordering van het Godsdienstig Onderwijs onder de Heidensche Bevolking in Suriname.⁴⁴¹ De Haagse Maatschappij, zoals de organisatie ging heten, werd belast met de kerstening van de slaafgemaakten in Suriname. Het koloniale bestuur vond kerstening een belangrijke voorwaarde voor de afschaffing en het was daarmee een noodzakelijke tussenstap op weg naar de emancipatie geworden.⁴⁴² Hoewel we daarmee niet kunnen zeggen wat het standpunt van Teding van Berkhout was ten aanzien van de slavernij, heeft hij zich wel het zielenheil van de slaafgemaakten in West-Indië aangetrokken.

Directie in de tweede helft van de negentiende eeuw

Ondanks de opkomende industrialisatie in Nederland waren er in de negentiende eeuw nog altijd DNB-bestuurders economisch en bestuurlijk betrokken bij slavernij. Voor de betrokkenheid van DNB-bestuurders bij de slavernij in de tweede helft van de negentiende eeuw zijn verschillende thema's te onderscheiden. Met betrekking tot plantages kon men actief betrokken zijn bij de administratie van de plantage, plantageleningen financieren, vertegenwoordiger zijn van de aandeelhouders in een fonds, een aandeel hebben in een fonds en/of (gedeeltelijk) eigenaar zijn van een plantage. Op het gebied van handel was trans-Atlantische mensenhandel niet meer mogelijk, maar handelen in slavernijgoederen (zoals Crommelin deed) natuurlijk wel, en het verwerken (zoals Croockewit en Van Eeghen deden) van slavernijproducten ook. Tot slot was het na 1863 nog mogelijk schadevergoeding te ontvangen ter compensatie van de afschaffing van de Nederlandse slavernij – net zoals dat na 1833 in Engeland het geval was.

De administratie van de afschaffing van de slavernij in het Nederlandse deel van het Atlantisch gebied op 1 juli 1863 is goed bewaard gebleven en biedt behalve lange lijsten met namen van vrijgemaakte mensen gesorteerd per plantage ook een overzicht van de ontvangers van de compensatiegelden. Van de zeven bestuurders van DNB op 1 juli 1863, zijn de namen van drie van hen terug te vinden bij de ontvangers van compensatiegelden.⁴⁴³ Voor Jacobus Hermanus Insinger (d. 1844-1871) was dit f 255.000 als firmant van Insinger & Co.⁴⁴⁴

Ferdinand Rendorp (d. 1845-1865) trad op als 'generale gequalificeerde van al de geïnteresseerden en houders van aandelen in het fonds W.G. Deutz.' Dit fonds was in 1753 opgericht door Willem Gideon Deutz

(1697-1757) en was het begin geweest van de negotiatieelingen voor plantages waarbij investeerders in Amsterdam een aandeel in koloniale hypotheek kochten. Gekwalificeerden, gemachtigden, gecommisioneerden, en vertegenwoordigers van aandeelhouders werden op aandeelhoudersvergaderingen gekozen uit de grootste aandeelhouders. Als 'generale gequalificeerde' van de aandeelhouders in dit fonds had Rendorp een mandaat om de belangen van de aandeelhouders te behartigen.

In 1863 zaten in het fonds meerdere plantages: *Vreeland*, *La Paix*, *Johannesburg* en *d'Alyda*. De gezamenlijke investeerders ontvingen hiervoor respectievelijk f79.200 (264 slaafgemaakten); f59.700 (199 slaafgemaakten); f66.600 (222 slaafgemaakten) en f24.600 (82 slaafgemaakten).⁴⁴⁵ De onduidelijke administratie bij het fonds zorgde ervoor dat de aanvraag tot compensatie in eerste instantie was afgewezen omdat het onvoldoende bewezen was dat het fonds daadwerkelijk de eigenaar van de slaafgemaakten was. Een jaar later hadden de aandeelhouders dit alsnog met aanvullende documentatie voldoende duidelijk gemaakt en was de compensatie geregeld.

Behalve als vertegenwoordiger van de aandeelhouders in het fonds W.G. Deutz, vertegenwoordigde Rendorp ook de aandeelhouders in de sociëteit Weduwe J.S. van de Poll waarin de plantages *Zorg en Hoop*, *Purmerend*, *Beekvliet*, *Bleijendaal* en *Potribo* waren ondergebracht.⁴⁴⁶ Deze plantages werden gezamenlijk gecompenseerd voor 393 slaafgemaakten met f117.900. Bovendien was Rendorp ook nog gemachtigde in Nederland voor de plantages *Lust tot Rust* en *Einde Rust* waar nog 114 slaafgemaakten een compensatie opleverden van f34.200. Hoeveel Rendorp daar zelf van ontving vermeldt de administratie helaas niet in deze gevallen.

Johannes Hermanus Molkenboer was secretaris van DNB van 1863 tot 1871 en is de derde DNB-bestuurder die werd gecompenseerd in 1863. Zijn zoon met dezelfde naam is een stuk bekender dan zijn vader. De zoon dankte dit vooral aan zijn huwelijk met de vooraanstaande feministe freule Hermanna Elisabeth Trip (1851-1911) en de aankoop van een stoomweverij in Oldenzaal die door haar inzicht succesvol werd. Ook het pad van DNB-secretaris Molkenboer naar de compensatiegelden in 1863 liep via zijn huwelijkspartner. Hij trouwde in 1840 met Catharina Henriëtte Elisabeth Eijben (1818-1890). Via haar moeder stamde ze af van Pieter Kerkhoven en zodoende duikt zij op in de compensatiegelden. Haar 11/144^e aandeel was het grootste deel in de plantage *Adrichem* in Suriname en kwam voor haar en haar echtgenoot neer op f2.431,08 ofwel een vergoeding voor net iets meer dan 8 slaafgemaakten.⁴⁴⁷

Er zijn ook nog DNB-bestuurders wier achternaam voorkomt in de compensatiegelden, van wie het de moeite is om uit te zoeken of dit naaste familie is. Aangezien in de jaren 1860 de handel in aandelen goeddeels stil was gevallen, is het grootste deel van plantage-aandelen geërfd. Een broer of vader die compensatie ontving kan er op duiden dat meerdere familieleden bij slavernij betrokken waren. Er zijn twee achternamen die zowel in de compensatieregisters als tussen de DNB-bestuurders opduiken: Van Heukelom en Willink.

Frans van Heukelom is evident niet dezelfde als Jan van Heukelom (d. 1851-1879) die in 1847 weduwnaar werd van Anna Margareta Beetz en in 1853 met zijn tweede vrouw Emilie Cornelia op Keizersgracht 373 in Amsterdam woonde. Jans grootvader, oom, en broer heetten allemaal Frans van Heukelom.⁴⁴⁸ Geen van hen is echter de Frans van Heukelom die in 1863 als commissaris van het fonds W.G. Deutz tekende voor de compensatiegelden voor de afschaffing van de slavernij. Die Frans van Heukelom was wél een neef van Jan van Heukelom; de zoon van zijn oom Frans. Er is echter geen bewijs dat Jan van Heukelom zelf participeerde in slavernijgerelateerde activiteiten.⁴⁴⁹

De familie Willink was deels Brits en deels Nederlands, maar Ananias Willink (d. 1835-1845) was geboren in Amsterdam in 1778 uit het huwelijk tussen Jan Ananias Willink en Johanna van der Laan. Neven van zijn vader waren wel in Groot-Brittannië geboren en handelden uit naam van de firma Daniel & John Abraham Willink & Co. In deze hoedanigheid duiken ze op in 1837 in Brits-Guiana als ontvanger van de compensatie voor afschaffing van slavernij in het Britse rijk. De plantage waar de compensatie over was ontvangen was *La Bonne Intention* (zie ook bij Jan van Eeghen), maar er is geen reden om aan te nemen dat Ananias Willink daar ook bij betrokken was.⁴⁵⁰ Vader Jan Ananias was nog wel voornamelijk koopman, maar Ananias Willink zelf was in de eerste plaats bestuurder. Behalve directeur en commissaris van DNB en commissaris van de West-Indische Maatschappij was hij buitengewoon Tweede Kamerlid in 1840 en van 1840 tot 1856 lid van de Provinciale Staten van Noord-Holland.⁴⁵¹ Dat neemt niet weg dat bij zijn overlijden in 1863 zijn vermogen aanzienlijk was. Behalve meerdere stukken grond en huizen in Nederland, bezat Willink onder andere f50.000 aan aandelen DNB, maar geen effecten die aan slavernij gerelateerd waren.⁴⁵² De Jan Abraham Willink Willemszoon die in 1863 compensatie ontving voor de afschaffing van slavernij op Nederlandse grondgebied is wel familie, maar op aanzienlijke afstand; Jan Abraham was een neef van de Britse Willinks van de firma Daniel & John Abraham Willink & Co.⁴⁵³ Door

zijn aanstelling als commissaris van de West-Indische maatschappij was hij betrokken bij slavernij.

Hoewel de president van DNB op 1 juli 1863, Mees, dus uitgesproken tegenstander was van de slavernij, deelde hij de bestuurstafel met drie personen die financiële compensatie ontvingen voor de afschaffing van de slavernij.

Met name Insinger was niet bepaald een *silent partner* in de plantage-investeringen, maar bemoeide zich als directeur met de negotiaties die de firma Insinger & Co administreerde. Eerder is al besproken hoe dit ook voor Huydecoper gold en hoe men soms bij hem thuis vergaderde. Aan de hand van een voorbeeld van de negotiatie Biesterbos – waar Insinger directeur was en Huydecoper deel uitmaakte van de vergadering – wordt eens te meer duidelijk hoe nauw Insinger en Huydecoper betrokken waren bij het beleid dat op de plantage werd gevoerd.

De negotiatie Biesterbos bestond uit zes plantageleningen, waarvan *De Nieuwe Grond* in Suriname er één was. Deze plantage had economisch gezien betere tijden gekend, en er was onder andere onderhoud aan gebouwen nodig. Ook hadden de mazelen huisgehouden onder veel van de slaafgemaakten, maar gelukkig was er niemand overleden. Desalniettemin besloot de vergadering f6.000 krediet voor de plantage te openen ‘tot eene doelmatige versterking der slavenmagt.’⁴⁵⁴ Een deel daarvan was reeds besteed. f4.550 was ‘den koopprijs van vijf negerinnen en zes jonge kinderen,’ en onlangs was voor f700 ‘een jonge en sterke negerinne genaamd Kaatje’ aangeschaft.⁴⁵⁵ Deze ‘versterking’ bracht het totaal aan slaafgemaakten op de plantage op 124, te weten 75 mannen en jongens en 49 vrouwen en meisjes. Dat vond de vergadering nog niet al te veel, en daarom stemde de vergadering snel in met het verzoek van de timmerbaas J. Carrevelo. Hij vroeg of zijn zevenjarige dochter Katrijntje ‘de schat van vrijdom’ mocht ontvangen ‘tegens ruiling van een gezond en sterk negermeisje’ van meerderjarige leeftijd.⁴⁵⁶ Van deze ruil, zo meende de vergadering, zal ‘*De Nieuwe Grond* slegts [...] kunnen winnen.’⁴⁵⁷

Uit het voorbeeld van de vergadering over de *Nieuwe Grond* in 1836 is duidelijk hoe betrokken sommige directeuren én commissarissen waren bij het beheer en de administratie van de plantages. Ook van Insingers negotiatie Cooke is een gedetailleerd overzicht van alle slaafgemaakten bijgevoegd. Op de plantage *Resolutie*, onderdeel van deze negotiatie, is van 94 mannen, 79 vrouwen, 42 jongens, en 53 meisjes per individu de leeftijd en rol op de plantage genoteerd en er is ruimte voor opmerkingen. Bij Magdalena, een huismeid, staat vermeld dat ze ‘mulattin’ en ‘zwanger’ was,

Francina was ‘oud, van weinig dienst’, Jan was ‘krom en scheel’, en Jupiter was ‘absent sedert jaren.’⁴⁵⁸ Slaafgemaakten waren met naam, leeftijd, en geslacht bekend, en de besluiten over wie wél en wie niet ‘de schat van vrijdom’ mochten ontvangen werden in deze vergaderingen genomen. Eens te meer is duidelijk dat ruim na de afschaffing van de slavenhandel door Willem I in 1814, en na het wettelijke einde van de aanvoer van nieuwe mensen in slavernij in Suriname in 1828, de aankoop van volwassenen en kinderen voor plantages doorging. Aan Insingers betrokkenheid bij slavernij kwam pas een einde toen hem dat wettelijk onmogelijk werd gemaakt.

Aangezien veel van de bestuurders van DNB een achtergrond hadden als bankier, komen ook meerdere bestuurders naar voren als firmant van een firma die plantageleningen verstrekke. Ook als aandeelhouder in de negotiaties komen deels dezelfde namen weer naar voren; veel van de bankiersfamilies investeerden in elkaars negotiaties. Niet van alle negotiaties is bewaard gebleven aan wie rentebetalingen (uitdelingen) werden gedaan, en niet van alle individuen is een financiële administratie in het archief te vinden of een boedelscheiding overgeleverd om te kunnen achterhalen wie precies waarin participeerde.

Dat veel van de voorbeelden bij Jacobus Hermanus Insinger beginnen komt deels doordat het archief van het handelshuis dat zijn vader, Herman Albert Insinger (1757-1805), stichtte zo goed bewaard is gebleven. In dit handelshuis Insinger & Co, werd DNB-directeur Insinger vanaf 1821 firmant. Derhalve was hij betrokken bij de negotiaties van ten minste 21 plantageleningen in Suriname, Berbice, St. Thomas, St. Croix, en St. John. Door het transnationale karakter van deze plantageleningen is het niet goed mogelijk hier een nauwkeurige schatting te geven van het totaal aantal slaafgemaakten dat op deze manier als onderpand diende voor deze leningen. De firma Insinger & Co was betrokken bij ten minste acht negotiaties. Van de negotiatie Linck waar behalve Insinger en zijn broer, ook de zoon van Johanna Borski en P. Labouchere in 1830 de oprichtingsakte tekenden, werd elk jaar bijgehouden hoe groot ‘de slavenmacht’ was. Onder deze negotiatie vielen drie plantages: Anna Catharina, Jagtlust, en Zoelen. In 1836 waren dit gezamenlijk 744 slaafgemaakten, van wie er in 1840 nog 695 over waren.⁴⁵⁹

Doordat de administratie van de firma Insinger & Co goed bewaard is gebleven is het ook mogelijk om aan de hand van een voorbeeld uit 1836 te illustreren hoe de financiering van deze negotiatie doorwerkte in Nederland. In het ‘Betaalboek’ van de plantage Zeezicht hield de firma bij aan wie en op welke manier uitbetaling op de negotiaties was gedaan. Elk jaar werd 6% rente uitgekeerd aan de aandeelhouders en werd een deel van de aandelen

uitgeloot en in zijn geheel terugbetaald. Niet elk jaar bracht een plantage voldoende op om uitdeling (rentebetaling) te doen. In 1833 en 1834 bijvoorbeeld was er niet uitbetaald, maar in 1835 werd in één keer over drie jaar uitbetaald. Het voorbeeld in tabel 6 komt uit 1836 en op dat moment waren er nog 169 aandelen waarover interest moest worden betaald. Het jaar 1836 is, in tegenstelling tot 1833-35, gekozen omdat het een jaar was waarin de negotiatie werkte zoals deze bedoeld was.

Tabel 6: Uittreksel uit het Betaalboek van de negotiatie Zeezigt in het jaar 1836.

Maand	Dag	Houders	Coupons	Interest in f	Wijze betaling
Januari	6	Baum	1	60	Ned. Bank
Januari	6	Van 't Vlie, Windsen, Van Limmeken	4	240	Ned. Bank
Januari	6	Wed. Baum	10	600	Ned. Bank
Januari	6	Swarth / Schellwald	1	60	Ned. Bank
Januari	11	Wed. W. Borski	116	6.960	Verrekend
Januari	11	De minderjarige H.A. Insinger	7	420	Reek. Courant
Januari	11	A. Insinger	3	180	Reek. Courant
Januari	11	A. F. Insinger	5	300	Reek. Courant
Januari	11	Hermina Maria Jacoba Insinger	1	60	Reek. Courant
Januari	11	J.H. Insinger	5	300	Reek. Courant
Januari	11	Anna Hermina Insinger	1	60	Reek. Courant
Januari	11	G.A. Swebilus	1	60	Ned. Bank
Januari	20	Swarth / Schellwald	13	780	Per S & S
Maart	30	C. de Veer Jr.	1	60	Geld
		Somma	169	10.140	

Bron: NL-AsdSAA, 1455, Inventaris van het Archief van de Bank Insinger & Co, inv.nr. 1456, Betaalboek 1821-1839.

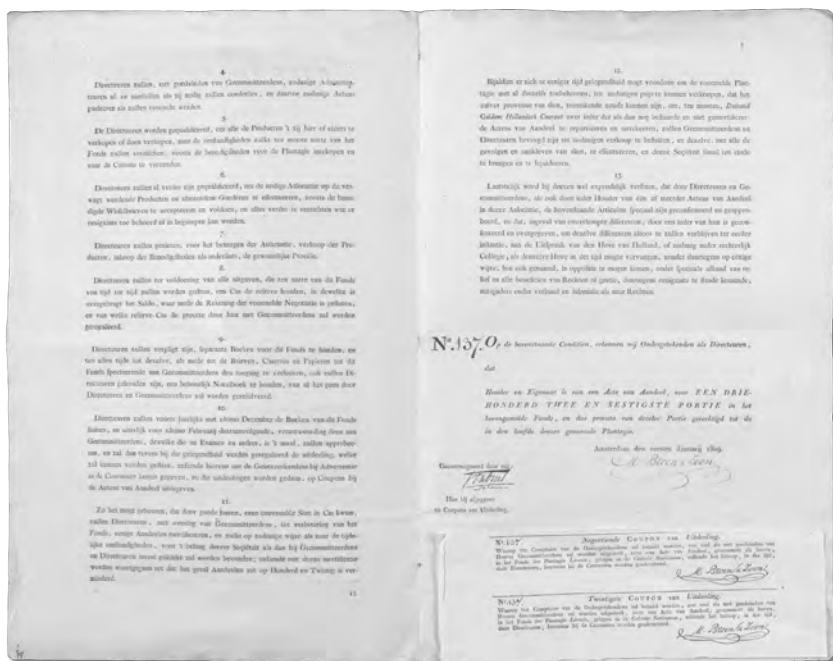
Het eerste wat opvalt aan het betaalboek is dat Borski verreweg de meeste aandelen in deze negotiatie had; per aandeel kon één coupon ingewisseld worden. Meer dan tweederde van de aandelen was in haar handen, en aangezien elk aandeel een waarde van f1.000 vertegenwoordigde had ooit iemand voor deze aandelen f116.000 betaald. De 6% rente die Borski over haar investering zou ontvangen (f6.960) ontving ze niet daadwerkelijk, maar dit bedrag werd verrekend met het onderlinge betalingsverkeer tussen de firma's Insinger & Co en Wed. W. Borski. Wat wel aan de weduwe werd uitbetaald was de uitloting van vijf aandelen à f1.000 en vijfmaal vierehalve maand rente à f22,50. Wat verder opvalt is dat de familie Insinger zelf ook een paar aandelen had in deze negotiatie; de familie beheerde dus niet alleen deze negotiatie, maar had zelf ook een deel in bezit. Het is onder andere DNB-directeur Jacobus Hermanus Insinger die vijf coupons betaald kreeg – de f300 die hem dat dat jaar opleverde, werden als bestedingsruimte op zijn rekening bijgeschreven. De minderjarige H.A. Insinger is vermoedelijk Herman Albrecht (1827-1911) die dus op negenjarige leeftijd al op zeven coupons in de plantage *Zeezicht* uitdeling ontving. Herman Albrecht is vooral bekend geworden als conservatief Tweede Kamerlid (1866-1884). Tot slot zal eenieder die let op de connectie met DNB opmerken dat f1.020 van de betaling, ofwel circa 10%, geschiedde in bankbiljetten van DNB. Dat zegt niets over de betrokkenheid van DNB bij slavernij, maar maakt wel duidelijk dat DNB in de jaren 1830 al een aanzienlijke rol had in het betalingsverkeer.

Voor het jaar 1836 telde de *Surinaamsche Almanak* 421 slaafgemaakten op de plantage *Zeezicht*.⁴⁶⁰ Op basis van een telling uit 1848 waarbij namen en geboortejaren vermeld worden, valt te achterhalen dat in 1836 onder andere de slaafgemaakten Sibilla, Trobellina, en Jansie 2^e in slavernij een kind kregen, respectievelijk de jongens Alexander, Verdriet, en Jacques.⁴⁶¹

In de uitdelingsboekjes van andere negotiaties die door Insinger & Co werden beheerd duikt bij de negotiatie Dedel ook een Röell op die in 1835 in totaal f516 ontving voor 10 coupons. Aangezien er geen voorletter vermeld staat, valt niet met zekerheid te zeggen of dit Willem Röell (d. 1828-1829) is, maar het is zeker niet onwaarschijnlijk. Hetzelfde geldt voor ene Rendorp die bij dezelfde negotiatie voor 37 coupons uitdeling ontving.⁴⁶²

De aandelen in negotiatiefondsen en plantages hadden al aan het begin van de negentiende eeuw geen handels- en boekhoudwaarde meer. Mensen erfden aandelen, net zoals Beels (d. 1864-1889) wellicht van zijn vader nog wat erfde.⁴⁶³ Het gebrek aan een markt om aandelen te verhandelen betekende ook dat mensen die aandelen hadden daar moeilijker vanaf kwamen, of moesten accepteren dat ze maar één gulden ontvingen voor hun pakket

op een veiling. Daar staat tegenover dat het ontvangen van uitdelingen ruimschoots opwoog tegen de kosten van het aanhouden, waardoor het niet vreemd is dat mensen in de loop van de negentiende eeuw hun aandelen hielden. Tot slot was er, zeker na de ervaring van de Britse compensatiegelden in 1833, altijd het vooruitzicht dat er compensatie betaald zou kunnen worden voor het aanhouden van een aandeel.

Een aandeel in de plantage Livonia met rechts onderin een negentiende en twintigste coupon die nooit ingewisseld zijn.

Bron: Collectie effecten en loterijbriefjes, ARChO 3766, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

Zoals eerder besproken, is het investeringsportfolio van Borski voor maximaal f70.000 gerelateerd aan slavernij. De winsten tussen de circa f200.000 en f400.000 die Wed. W. Borski per jaar noteerde kwamen vooral uit staatsleningen. In het grootboek zijn maar twee posten die met industrialisatie verbonden konden worden: een hypotheek van iets minder dan f31.000 voor de ‘IJzerfabriek van Verveer’ en een investering van bijna f29.000 in het ‘Kanaal van Illinois’ in 1848.⁴⁶⁴ Het Illinois and Michigan Canal raakte voltooid en zorgde voor een verbinding tussen de Mississippi en de

Amerikaanse industrie in het noorden en had een belangrijk aandeel in het aanjagen van de Amerikaanse industrialisatie, maar de IJzerfabriek van C. Verveer & Co op het Roeterseiland in Amsterdam sloot al in 1843 de deuren. Kortom, niet elke investering in de industrialisatie van de negentiende eeuw betaalde zichzelf automatisch uit. Investeren in nieuwe en opkomende industrieën mag dan destijds ‘de toekomst’ zijn geweest, voor de financiële elite was het een stuk risicovoller dan staatsobligaties, vasthouden aan een paar coupons van een negotiatiefonds, of een aandeel in een plantage.

Commissie Amsterdamse belanghebbenden

De consultatie vanuit het ministerie die de Amsterdamse belanghebbenden al sinds 1846 verlangden, kwam kort na de grondwetsherziening van 1848. Oud-gouverneur-generaal van de West-Indische bezittingen, Rijk, trad tijdelijk op als minister van Koloniën. Aan de Amsterdamse belanghebbenden stuurde hij op 15 mei 1848 een missive. Daarin schreef hij ‘dat het halstarig vasthouden aan het beginsel van slavernij zoo als zij te Suriname nog bestaat, hoogst gevaarlijk’ was.⁴⁶⁵ Met het oog op mogelijke desertie naar Brits-Guiana of de Franse koloniën waar de slavernij net was afgeschaft riep Rijk de Amsterdammers op het lot van de slaafgemaakten te verzachten.⁴⁶⁶ De belanghebbenden reageerden dit keer met een vertrouwelijke missive aan de minister in plaats van met een adres aan de Tweede Kamer, zoals ze in 1845 hadden gedaan. De strekking van de Amsterdamse missive was bovendien constructief en leek de weg in te slaan naar een status quo waarin de slavernij in Suriname behouden kon blijven: het woord ‘emancipatie’ viel niet. Wellicht hebben het vertrouwelijke karakter en de constructieve toon van het stuk onder andere de Insingers overgehaald de missive namens hun firma Insinger & Co te ondertekenen. Broen & Co en Bunge & Co maakten geen onderscheid tussen een handtekening onder een openbaar adres of een vertrouwelijke missive.

De ondertekenaars noemden een aantal punten waaruit bleek dat zij Rijks oproep tot lotsverbetering hadden doorgegeven aan de administrateurs van hun plantages. Zo hadden zij de werkdagen van de slaafgemaakten gesteld op negen uur per dag en de voeding van ‘onzer zwarte arbeiders [...] geheel in den geest van uwe voorschriften’ ingericht. ‘Zeer verblijdend’ vonden de belanghebbenden het dat Rijks inzichten ‘wegens de verplaatsing der Negers van onvruchtbare gronden naar productieve geheel met de onzen overeenstemmen.’⁴⁶⁷ Eerdere studies over het plantagebeheer

van de Insingers hebben al aangetoond dat voldoende goede voeding en het verplaatsen van slaven van uitgeputte naar vruchtbare grond terugkerende problemen waren voor hun plantages.⁴⁶⁸ Opnieuw verzochten de ondertekenaars de minister ‘om geen maatregelen betreffende het beheer der Plantagien of derzelve bewooners intevoeren, zonder ons alvorens in de gelegenheid gesteld te hebben U onze beschouwingen mede te deelen.’⁴⁶⁹

De impact van de Amsterdamse belanghebbenden op het koloniale beleid was aanzienlijk, omdat de regering wist dat hun gezag over de Surinaamse plantagebeheerders groot was.⁴⁷⁰ Op dezelfde dag dat zij hun zaakwaarnemers in Suriname opdroegen mee te werken met de lotsverbetering, stuurde ook minister Rijk strenge instructies aan Van Raders, de gouverneur van Suriname. Het was voor de regering zaak de gelederen gesloten te houden *tegenover* de Amsterdammers die aandrongen op compensatiegelden, zodra er over emancipatie gesproken werd. Rijk verbood Van Raders om ook maar ‘het woord *emancipatie*’ namens de regering uit te spreken ‘zonder dat zij zich als het ware eenigermate [verbond] schadeloosstelling aan de eigenaren te verleenen.’⁴⁷¹ Zolang de afschaffing van de slavernij nog niet bij wet geregeld was, moest de regering dus een gesloten front vormen.

Rijk trad de Amsterdamse belanghebbenden opnieuw tegemoet met een emancipatieplan, opgesteld door zijn kabinetsreferendaris De Veer. Op 21 augustus 1848 ontvingen de eigenaren een ‘particulier schrijven’ van Rijk waarbij hij hen in gelegenheid stelde ‘geheel vertrouwelijk en officieus’ hun beschouwingen over het plan met hem te delen. Dat lieten de Amsterdammers zich geen twee keer zeggen. Een select gezelschap van zes belanghebbenden stelde een nota op van bijna zeventig pagina’s waarin zij de herziene Grondwet maximaal inzetten voor hun zaak.⁴⁷² Het voornaamste kritiekpunt was namelijk het ontbreken van een schadeloosstelling in De Veers plan. Artikel 14 van de Grondwet bepaalde dat onteigening slechts kon plaatsvinden als er sprake was van algemeen nut en voorafgaande schadeloosstelling.⁴⁷³

De nota bevatte verder een exposé aan argumenten dat het eigendomsrecht van de belanghebbenden ondersteunde. Een deel van de argumenten was historisch-juridisch van aard. Hoe kon de regering met ‘eene enkele pennestreek’ het recht wegvagen dat zij zo lang had beschermd en aangehouden? Voor de oorsprong van het eigendomsrecht refereerde het stuk aan het octrooi uit 1682 waarbij de WIC ‘verplicht en gehouden was, een zeker aantal slaven van de kust tegen bepaalde prijzen, jaarlijksch te leveren.’⁴⁷⁴

Ook bestreed de nota de noodzakelijkheid van de emancipatie en ‘dat van geëmancipeerde negers, regelmatig en arbeid kan worden afgedwongen.’⁴⁷⁵ De Veers plan bevatte bovendien een voorstel tot een patronaat waarvan de voorwaarden voor de geëmancipeerden zo ruimhartig waren dat een dagloner in Nederland zich met alle recht ‘maatschappelijk misdeeld en verongelijkt’ mocht beschouwen.⁴⁷⁶ Voor de eigenaren, daarentegen, voorzagen de opstellers dat de opeenstapeling van verhypothekerde eigendommen een onontwarbare kluwen had veroorzaakt; achterhalen wie in de praktijk de patroon van een plantage moest worden was onbegonnen werk.

In regeringskringen was al langer bekend dat het achttiende-eeuwse financieringsmodel van de plantages tot een vorderingenberg in Amsterdam had geleid wegens onbetaalde rente en commissie die makelaars op beleggers probeerden af te wentelen. Deze berg was zo aanzienlijk dat ‘onder de zoo lang opgevijselde achtingswaardige Amsterdamsche handelshuizen zich onderscheidene makelaars [bevinden], zelfs zodanige aan welke men langs welken weg ook, geene andere afrekening kan krijgen als eene aan interest op interest door hun opeengestapelde rekening, welke vordering zij ten laste aan verdere aandeelhebbende eigenaren of deelgerechtigden in de plantagies brengen.’⁴⁷⁷ Kortom, de eigenaren hadden de schadevergoeding nodig om hún schuldeisers af te betalen, niet de regering. Rijk heeft deze nota wel gelezen en met potlood van enig kritisch commentaar voorzien, maar het stuk leidde niet tot aanpassingen in zijn wetsvoorstel. Nadat ook de Tweede Kamer zijn wetsvoorstel afwees, richtte Rijk wel een commissie op voor de belanghebbenden bij de landbouw en handel van de kolonie Suriname.

De lijntjes tussen de Amsterdamse belanghebbenden, Den Haag en Suriname waren kort, maar stonden na 1848 ook onder hoogspanning. Na klachten uit de kolonie over Van Raders ontving deze uit Den Haag een terechtwijzing van Guillaume Louis Baud, de nieuwe minister van Koloniën (en neef van de voormalige minister Baud). Van Raders had geweigerd mee te werken aan de gewenste verplaatsing van slavenmachten van uitgeputte naar vruchtbare gronden.⁴⁷⁸ Volgens de Amsterdamse belanghebbenden schond de gouverneur hiermee de belofte uit mei 1848 waarin ministeriële hulp was beloofd bij verplaatsing, mits eigenaren hun slaafgemaakten beter behandelden volgens de nieuwste richtlijnen. Van Raders daarentegen, stelde juist dat hij handelde volgens zijn Haagse instructies die het koloniaal bestuur verboden geweld te gebruiken bij verhuizingen waartegen slaafgemaakten protesteerden.⁴⁷⁹ De uitdeling van schoenen door het

gouvernement aan voorbeeldige slaafgemaakten op gouvernementsplantages namen Amsterdamse eigenaren zeer hoog op evenals de geruchten over aanstaande emancipatie op de plantages.⁴⁸⁰

Het eigengereide optreden van Van Raders is mogelijk de aanleiding voor een verzoek van een groep Amsterdamse belanghebbenden tot audiëntie bij de pas aangetreden koning Willem III. Naar aanleiding van deze audiëntie verschenen er drie geheime rapporten die analyseerden hoe de koloniale welvaart in Suriname kon worden hersteld.⁴⁸¹ De gespannen relatie tussen de regering en belanghebbenden werd mede veroorzaakt doordat de regering consequent streefde naar het vermijden van openbare ruzies zoals die tussen Elias en de belanghebbenden. Daardoor hield zij steeds rekening met de belangen van de slavenbezitters en hun medewerkers.

Herziening slavenreglement en instellen Staatscommissie

Een voorbeeld van goede samenwerking tussen de regering en de groep Amsterdamse geïnteresseerden is de herziening van het slavenreglement. Op aangeven van Baud was diens protegé Pahud benoemd tot minister van Koloniën, een keuze voor een conservatief-liberaal met tientallen jaren koloniale ervaring in Nederlands-Indië die ook koning Willem III tevredenstelde.⁴⁸² Bij het opstellen van het reglement is door Pahud de eigenaren steeds vooraf inzage gegeven in de geheime ambtelijke stukken die hieraan ten grondslag lagen. Een nieuw slavenreglement zou ook een emancipatieplan bevatten. Zodra de Amsterdammers echter de indruk kregen dat Pahud hen passeerde, kwamen zij in het geweer. Dat laatste bleek toen de commissie naar eigen zeggen niets meer had ‘mogen vernemen, dan hetgeen haar indirect en zijdelings, doch zeer onbepaald, wegens eene Emancipatie der slavenkinderen was ter oore gekomen.’⁴⁸³

Daarop besloot de commissie van belanghebbenden op 15 oktober 1851 een missive aan de minister te sturen met daarin de kreet ‘dat ieder hunner als mensch, als burger, als getrouw onderdaan van Zijne Majesteit, het onverantwoordelijk zoude rekenen zoodanig Emancipatie-plan den minsten bijval te schenken.’⁴⁸⁴ Deze missive sorteerde niet het gewenste effect volgens de ondertekenaars, ook niet na twee petitiees aan de Tweede Kamer verstuurd vanuit Paramaribo in mei en juni 1852. ‘Thans weten wij wat Zijne Excellentie dienaangaande voorstelt, en blijft ons niet anders over dan het middel van petitie, om in Uwe Vergadering onze bezwaren voor te dragen’ in plaats van in het ‘Kabinet des Ministers.’⁴⁸⁵ Hieruit blijkt dus

nogmaals dat de Amsterdammers niet heel happig waren op het politieke instrument van de petitie, zoals we eerder al zagen bij de suikeraccijns in 1819 en de rondgang van Insinger in 1844. Zij zagen dit als laatste redmiddel om hun belang in Den Haag onder de aandacht te brengen. Op dit adres aan de Tweede Kamer van 5 november 1852 vinden we de namen van de aan DNB-gelieerde firma's Luden & Van Geuns, Insinger & Co, Broen & Co en Wed. J.S. van de Poll en de Gebroeders Hartsen. De wens die uit dit adres sprak was de volgende:

Wij wenschen volstrekt niet de vereeuwiging der slavernij, hoe die ook zijn moge. Wij verlangen slechts voor ons zelve de gronden der Kolonie in Cultuur te kunnen houden, de Kolonie voor den Staat te bewaren. Het zal ons liever zijn te werken met vrije lieden dan met slaven, doch arbeiders kan de Cultuur niet ontberen; de Neger in zijn actueelen toestand vrij verklaard, zelfs bij zijne geboorte, is en wordt geen arbeider. Daarom hoe wenschelijk de afschaffing van slavernij op zich zelve ook zijn moge, zullen echter alle Emancipatie-plannen of voor den blanke onbillijk, of voor de eigenaren der slaven onregtvaardig en ruineus, of voor den handel en de welvaart voor den Staat noodlottig worden.⁴⁸⁶

Inmiddels hadden ook de Amsterdammers onderkend dat het voortbestaan van de slavernij onwenselijk was. Maar zij wierpen nu het argument op dat de afschaffing onherroepelijk zou leiden tot een terugval in de productiviteit van de plantages, omdat de slaven onwillig waren om als arbeiders aan de slag te gaan.⁴⁸⁷ Daarnaast bevatte het ontwerp-regeringsreglement ook geen regeling voor de schadevergoeding; een voorwaarde die de eigenaren al in 1841 duidelijk hadden gesteld aan een mogelijke emancipatiewet. Deze zet van de belanghebbenden had wel effect. De Tweede Kamer besloot het door Pahud ingezonden ontwerp-regeringsreglement niet eens in behandeling te nemen, omdat de leden ervan overtuigd waren dat de emancipatieregeling die Pahud voorstelde zowel voor de slaven als de slavenhouders erg onredelijk zou zijn.⁴⁸⁸

In de Tweede Kamer maakten debatten over de slavernijkwestie duidelijk welke visies in Den Haag tegenover elkaar stonden. Sinds zijn verkiezing tot Tweede Kamerlid in 1850 gold oud-minister Baud ook in het parlement als de vertolker van de 'oude koloniale staatkunde', terwijl W.R. van Hoëvell optrad als leider van de 'koloniale oppositie'. Van Hoëvell

was een voormalig predikant uit Batavia. Ondanks hun verschillende standpunten over koloniale politiek vonden zowel Baud als Van Hoëvell elkaar in 1853 op het punt dat de emancipatie niet langer in samenhang met een nieuw regeringsreglement voor West-Indië moest worden behandeld. Vanaf november 1853 ging er een Staatscommissie aan het werk met als opdracht te onderzoeken welke maatregelen de regering ten aanzien van de slavernij diende te treffen. Baud trad op als voorzitter en twee oude bekenden van hem traden op als vertegenwoordigers van de Amsterdamse belanghebbenden: Bosch Reitz en de Amsterdamse advocaat Brugmans die tevens juridisch adviseur was van de Amsterdamse plantage-eigenaren. Rijk, Van Raders en R.H. Esser waren de drie leden met bestuurservaring in West-Indië. Vanuit de Tweede Kamer schoven J. Heemskerk Bzn. en Groen van Prinsterer aan. Laatstgenoemde deed dat ook vanuit zijn hoedanigheid als voorzitter van de Maatschappij te Bevordering van de Afschaffing der Slavernij (MBAS). Groen van Prinsterer stapte echter in 1854 uit de commissie uit protest tegen haar omslachtige werkwijze. In dat jaar publiceerde Van Hoëvell zijn *Slaven en vrijen onder de Nederlandse wet* (1854) dat een vergelijkbare schok teweegbracht als de Nederlandse vertaling van *Uncle Tom's Cabin* (1853) in het Nederlandse publieke debat. Van Hoëvell had zijn boek opgedragen aan de Staatscommissie, maar het had nauwelijks invloed op de politieke besluitvorming.⁴⁸⁹

Terwijl de Staatscommissie haar onderzoek uitvoerde, nam minister van Koloniën Pahud de inhoud van het adres van de belanghebbenden uit 1852 behoorlijk serieus. In de Tweede Kamer hadden liberalen hem de uitspraak weten te ontlokken dat het niet langer de vraag was 'óf er wel geëmancipeerd zal worden, maar wel hóe men tot eenen voorzichtige, geleidelijke en goed voorbereide emancipatie zal geraken.'⁴⁹⁰ Voor het antwoord op deze vraag zocht Pahud weer de samenwerking met de Amsterdammers, zoals zij in hun adres hadden verlangd. Bij zijn zoektocht naar een oplossing voor het vermeende gebrek aan arbeidskracht van geëmancipeerde slaven zou hij hen niet nog eens passeren. Vrije arbeiders invoeren van elders leek dé uitkomst voor dit probleem. In een brief verstuurd aan Le Chevalier nodigde Pahud de Amsterdamse belanghebbenden nadrukkelijk uit hem van 'consideratie en advies' te dienen over hoe zij dachten dat de aanvoer van arbeidskrachten het beste kon geschieden. 'Het steeds verminderend getal slaven in Suriname maakt het op zich zelf reeds menschelijk de ontvallende op de plantagien door vrije arbeiders, van elders aangevoerd, aan te vullen; mogt later eene emancipatie der slaven volgen, dan zal het gemis

aan arbeiders op de plantagien zich dubbel doen gevoelen wanneer niet tijdig daarin is voorzien,' aldus de minister.⁴⁹¹ Maar de Amsterdammers deelden Pahuds inzicht over immigratie als oplossing voor hun huiver tegen de emancipatie niet. Pahud liet zich echter op dit punt niet door de belanghebbenden tegenhouden. Eind oktober 1855 meldde de minister aan gouverneur Charles Pierre Schimpf in Suriname dat hij de Nederlandse consul in China zou aanschrijven

om informatie te winnen nopens de emigratie van Chineschen naar West Indiën en der kansen welke nader aantewenden pogingen om de overvoer van landbouwende Chinezen naar Suriname, zouden opleveren; tot hiertoe hebben de eigenaren en belanghebbenden in Surinaamsche plantages weinig lust getoond om met de Regering zamen te werken tot verkrijgen van arbeiders; men schijnt de meening voortestaan dat *de Regeering* daarin moet voorzien, maar dit is wat veel gevegd.⁴⁹²

Het moge duidelijk zijn dat de Amsterdamse belanghebbenden vanuit de regering de gelegenheid kregen om mee te denken over hoe de emancipatie van de slavernij tot stand kon komen, zonder dat dit de arbeidsproductiviteit van de plantages al te veel zou ondermijnen. Pahud probeerde een bezwaar van deze groep – de terugval van arbeidskrachten – weg te nemen in aanloop naar zijn eerste wetsvoorstel, zodat de belanghebbenden dat niet langer in hun adressen konden aanvoeren als argument om de emancipatiewetgeving te traineren. De groep als geheel toonde volgens de minister echter weinig interesse in het meedenken over immigratieplannen, maar via de Insingers zou Pahud op korte termijn leren wat de eerste prioriteit was van de belanghebbenden.

De rapporten van de Staatscommissie en eerste wetsvoorstellen: 1855-1858

De Insingers stelden zich proactief op in de onderzoeksjaren van de Staatscommissie. De voorstellen van de Staatscommissie zouden het uitgangspunt vormen voor de verschillende wetsontwerpen die de Kamer ontving en behandelde tussen 1857 en 1861.⁴⁹³ Deze tijdspanne geeft al aan dat het wetgevingstraject verschillende hobbels heeft moeten overwinnen. De Insingers kregen dan ook te maken met een algemeen kenmerk van de

Haagse politiek in deze periode en in het bijzonder het departement van Koloniën, namelijk dat de ministers kortstondig in functie waren. Juist op het moment dat de wetgeving omtrent de afschaffing van de slavernij concreet gestalte kreeg, was de personele continuïteit van het departement een zwakke schakel in het wetgevingsproces (zie bijlage 2 – ministers van Koloniën). Dit betekent dat de Insingers bij iedere minister opnieuw hun belang zowel mondeling als op schrift in de week hebben gelegd, waardoor hun lobby uitzonderlijk goed is te reconstrueren.

Nog voordat er een wetsvoorstel over de afschaffing van de slavernij naar de Kamer kon, ontving minister Pahud een adres naar aanleiding van het eerste rapport van de Staatscommissie namens de firma Insinger & Co. Deze ondertekening was gedaan uit naam van de directeuren van een negotiatie op de plantage *Zeezigt*. De firma had uit de troonrede opgemaakt dat het rapport over Suriname was afgerond en dat een wetsvoorstel aanstaande was.⁴⁹⁴ Op 20 november 1855 deed Insinger & Co zijn beklag bij de minister over het feit dat voor slaven op katoenplantages het laagste bedrag aan schadevergoeding was gereserveerd. Terwijl voor suikerplantages *f*500, voor koffie- en cacaoplantages *f*325 en voor houtgronden *f*240 per hoofd was gereserveerd, zou Insinger & Co per slaafgemaakte op de katoenplantages *f*200 schadevergoeding ontvangen.⁴⁹⁵ De directeuren wensten dat als er onderscheid bleef bestaan tussen de verschillende soorten plantages, de katoenplantages op gelijke hoogte kwamen te staan of althans niet ver beneden, de koffie- en cacaoplantages.

Het meest in het oog springende in deze brief is dat de redenering uit eerdere verzoekschriften tegen de afschaffing van de slavernij door de Insingers werd omgekeerd nu de emancipatie onafwendbaar leek. In december 1841 had de firma nog een verzoekschrift ondertekend, waarin werd beargumenteerd dat een algemene maatregel geen recht zou doen aan de verscheidenheid van de verschillende plantagegronden in de koloniën.⁴⁹⁶ Maar nu het wetsvoorstel onderscheid maakte tussen verschillende categorieën plantages, bleek er toch ineens minder verscheidenheid te bestaan tussen de Surinaamse plantages. Het is niet bekend of Pahud de Insingers heeft geantwoord, maar verderop zullen we in de latere correspondentie van de Insingers met het departement zien dat het op handen zijnde vertrek van Pahud als minister van Koloniën de zaak van de Insingers geen goed heeft gedaan.

De opvolger van Pahud, Pieter Mijer, lag aanvankelijk minder goed bij de Amsterdamse belanghebbenden. Dat blijkt uit enkele opmerkingen van Brugmans aan commissievoorzitter Baud. Kern van het probleem was dat

‘Mijer die een jaar geleden nog op den oceaan dwaalde terugkomende uit Oost-Indiën – waar hij 22 jaar gesleten had – weet van de kolonie Suriname zoowat evenveel als ik van de Moluques, dat is iets meer dan een aap van wafelen bakken.’⁴⁹⁷ Een maand later volgde nog een ontboezeming van Brugmans, nadat hij informatie had ingewonnen over wat Mijer op zijn kerfstok had in Nederlands-Indië. ‘Opregt gesproken want voor u ligt mij het hart op de tong vertrouw ik mr. P. Mijer niet. Ik heb zijne gangen zoo wat nagegaan – ik zie wat hij in het openbaar doet & als ik dat in verband breng met hetgeen hij in 1848 in Oost-Indiën heeft uitgevoerd dan moeten wij met hem voorzichtig zijn; eenmaal van hem los moeten we los blijven.’⁴⁹⁸ Hier refereerde Brugmans mogelijk aan Mijers werk aan het ontwerp-wetboek van strafrecht voor Europeanen in Nederlands-Indië. Mijer was niet de eerste minister die de slavernijkwestie ter hand nam met uitsluitend ervaring in het koloniaal bestuur in Nederlands-Indië: ook Baud en Pahud waren oudgasten, zoals remigranten uit dat deel van het rijk genoemd werden. Maar Mijer was geboren in Batavia, had daar een groot deel van zijn leven doorgebracht en dat maakte hem een relatieve buitenstaander binnen de Nederlandse elite in die tijd.

Mijers komst op het Haagse departement betekende een koerswijziging, alleen al omdat hij minder onder de knoet van Baud zat dan diens protegé Pahud.⁴⁹⁹ Het feit dat ministers zo snel hun post weer verlieten, ervoer Brugmans – als lid van de Staatscommissie en juridisch adviseur van de Amsterdamse belanghebbenden – als een probleem van de Nederlandse politiek. Volgens hem was ‘de Regeering in handen van ephimère ministers die niet lang genoeg regeren om hun departement behoorlijk te kennen.’⁵⁰⁰ Ministers moesten ‘naer de pijpen [...] dansen van 68 meerendeels pedante zelfzuchtige zoo niet intriguante domkoppen. Het eigenlijke landsbestuur zit dan bij de chef de bureau die jaren achter een in de ministeriën hebben gefingeerd.’⁵⁰¹ Het moge duidelijk zijn dat het voor de Amsterdamse lobby moeilijker grip krijgen was op ministers die vertrouwden op hun ambtenaren in plaats van op hun persoonlijke contacten in de hoofdstad.

Voor Amsterdammers als de Insingers betekende de komst van Mijer dat zij te maken kregen met een minister die zich minder gelegen liet liggen aan hun grieven. Dat schoot bij de belanghebbenden in het verkeerde keelgat. Veelzeggend is het verzoek van Baud aan Brugmans, de juridisch adviseur van de Amsterdammers. Mijer had het rapport van de Staatscommissie bestudeerd en daarover een gesprek gevoerd met Baud. Volgens Baud was het belangrijk dat Mijer goed beslagen ten ijs kwam in de Kamer en

daarom had hij zich voorgenomen de minister tot in de puntjes voor te bereiden, zodat hij in staat was 'de aanvallen van andersdenkenden af te slaan.'⁵⁰² De geschreven tekst die Baud hiertoe had opgesteld, speelde hij door naar Brugmans met de vraag om 'een beknopte samenvatting van eenige saillante punten; geschikt om zich met gemak in het geheugen te prenten van eenen oningewijde die welligt dagelijks door ingewijden bestookt en bewerkt wordt.'⁵⁰³

Mijer wist zelf ook wel dat zijn gebrek aan kennis van de situatie in Suriname een zwakte was die gewiekste belanghebbenden en parlementariërs benutten. Daarom schreef hij met klem aan de gouverneur aldaar, Schimpf, hem een 'samenhangend overzicht uit uwe geoefende pen van de gesteldheid der kolonie Suriname. Ik vraag het, om het, bij gelegenheid, in de Tweede Kamer te benuttigen.'⁵⁰⁴ Schimpf voelde aan dat hij bij Mijer een gewillig oor had gevonden voor zijn wensen ten aanzien van de manier waarop de slaven in Suriname geëmancipeerd zouden moeten worden. 'Mijns inziens is alle emancipatie-plan dat gene fundamentele gebreken heeft, uitvoerbaar, indien men zich weet te verheffen boven het geschreeuw van de zogenaamde slaven vrienden – beter gezegd schijn-vrienden – en dwepers van allerlei kleur.'⁵⁰⁵ Kort samengevat luidde Schimpfs dringende verzoek aan Mijer hem in het emancipatievoorstel 'grote ruimte tot handelen te laten.'⁵⁰⁶

Mijer bleek een snelle leerling van mannen als Baud, Brugmans en Schimpf. In de Tweede Kamer interpelleerde Van Hoëvell de minister in maart 1856 over de verbetering en wijziging van de reglementen op de behandeling van slaven in Suriname en over de stand van zaken met betrekking tot de emancipatie. Brugmans was 'zeer voldaan' over de vaardige repliek van Mijer.⁵⁰⁷ Naar eigen zeggen had Mijer hierbij veel steun gehad aan het 'belangrijk rapport' over de huiselijke jurisdictie dat gouverneur Schimpf hem had toegestuurd. Toch had de interpellatie Mijer doen inzien dat het geduld van de Kamer eindig was nu er een rapport van de Staatscommissie lag: wanneer kwam de minister nu eens met een wetsvoorstel? Daarom wenste Mijer van Schimpf 'nu de van u gevraagde consideratien en advies omtrent de voorstellen der Staatscommissie, aangezien het volstrekt nodig is het vraagpunt der emancipatie spoedig tot eene gewenschte oplossing te brengen.'⁵⁰⁸ Ruim een jaar na dit verzoek stuurde Mijer dan eindelijk op 18 juli 1857 zijn eerste wetsontwerp naar de Kamer.⁵⁰⁹

De firmanten van Insinger & Co behoorden zeker tot die ‘ingewijden’ die Mijer ‘bestookten en bewerkten,’ zoals Baud dat had genoemd. In september 1857 schreef de firma opnieuw een brief aan minister Mijer. Hieruit blijkt dat deze minister eerder al ‘mondeling’ aan Insinger & Co had gevraagd om hun bezwaren uitvoeriger op papier te zetten. Deze vraag greep de firma met beide handen aan. Uiteraard verzocht de firma om de bedragen voor schadeloosstelling uit het wetsontwerp te herzien, maar de brief benadrukte ook hoe stroef de onderhandelingen met Den Haag tot dusver waren verlopen.⁵¹⁰ De directeuren vreesden dat de missive die zij eind november 1855 aan Pahud hadden gestuurd ‘nimmer onder de oogen van Uwe Excellentie is gekomen’ ondanks dat Insinger hierover al langer in contact stond met Mijer.⁵¹¹ Dat verklaarde volgens de directeuren waarom Mijer in zijn Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp ‘met stilzwijgen voorbij gegaan’ was aan ‘de door ons gemaakte bedenkingen.’⁵¹² De missives van Baud over de begeerde opbreking van *Zeezicht* uit 1843-1844 hadden aangetoond dat hij als minister ‘het gewigt onzer reclames had onderzocht en gewaardeerd’, maar ook ‘hoe de beraamde plannen, op onwil of pusillanimitieit [lafheid] van den toenmaligen gouverneur der Kolonien, [Elias], hebben schipbreuk geleden.’⁵¹³

In zijn wetsvoorstel had Mijer dus vastgehouden aan het door Pahud voorgestelde onderscheid tussen de verschillende plantages en ook aan de lage inschaling van de slaafgemaakten op katoenplantages. Hieraan lag onder andere het misverstand ten grondslag dat slaven op katoenplantages fysiek minder sterk waren dan die op suiker- of koffieplantages. In de ogen van Insinger moest de minister echter Engeland en Frankrijk tot voorbeeld nemen: die landen hadden de schadeloosstelling uitbetaald ‘aan de voormalige eigenaren, per hoofd, zonder enig verschil van classificering, zoodat b.v. een Demerarisch Katoenplanter even veel ponden sterling per hoofd voor zijne geëmancipeerde slaven heeft ontvangen als een suiker- of koffieplanter voor de zijnen.’⁵¹⁴ Daarom vroegen de directeuren van Insinger & Co aan Mijer ‘met eerbiedigen doch ernstigen aandrang, te mogen bidden alsnog Artikel 3’ van het wetsontwerp ‘te wijzigen dat die begrippen van nationale eerlijkheid, welke wij met erkentelijkheid op meer dan eene bladzijde der Memorie van Toelichting gehuldigd zien, niet worden ter zijde gesteld waar het geldt de katoenplanter der Kolonie Suriname, maar dat ook aan hen regt geworden.’⁵¹⁵

Aan deze argumentatie van de Insingers lag zelfstudie van enkele Britse en Franse koloniën ten grondslag.⁵¹⁶ Begin 1853 had de broer van J.H. Insinger een studie gemaakt van het aantal slaven en vrije arbeiders, het bedrag en de uitkering van de schadeloosstelling, maar vooral hoe in de diverse gebieden werd geprobeerd de arbeidsproductiviteit te herstellen en weer op peil te brengen na de afschaffing. Wat betreft de Franse koloniën stelde hij vast dat '[j]onge lieden willen liever handwerker worden dan in 't veld of op de fabriek werken', waardoor een tekort aan handen op de plantages dreigde.⁵¹⁷ 'De indemniteit is geweest f430,48 per hoofd, man of vrouw, oud of jong' en was gedeeltelijk in geld uitgekeerd, gedeeltelijk in 5% inschrijving en 1/8 van de schadeloosstelling was ingehouden voor een Leen & Disconto Bank in iedere Franse kolonie.⁵¹⁸ In de Britse koloniën kwam er in 1845 een 'Immigration Loan & later een Parliamentary Loan, waarvan een gedeelte is gebruikt voor een spoorweg, de rest voor immigratie.'⁵¹⁹

Wat betreft de productiviteit van de plantages had Insinger positieve berichten gelezen over de Franse gebieden: de 173 plantages die nog in bedrijf waren, produceerden in 1852 nagenoeg evenveel suiker als de 214 plantages van voor de afschaffing. Van de Britse productiviteit was Insinger een stuk minder onder de indruk. 'Suiker blijft het eenige mogelijke hoofdproduct', maar immigratie van de juiste vrije arbeiders was noodzakelijk: 'Africanen zijn altijd de beste die men wenschen kan. Daarna Coolies, vooral zoo ze willen blijven.'⁵²⁰ De berichten over vervallen plantages nam Insinger serieus, zoals die over de overgebleven koffiegebouwen en -plantages in Berbice 'wier grootste werken slechts gedenkteekenen zijn van vroegere grootheid.'⁵²¹ De katoenproductie op de westkust van Berbice was volledig opgegeven door een gebrek aan arbeiders. 'Zelfs de Africaansche negers koopen stukjes land, en al dat squatting ruïneert de kolonie geheel en al.'⁵²² Hetzelfde probleem met de landaankoop door de geëmancipeerden meende Insinger overigens te bespeuren in geheel Brits-Guiana. Katoenplantages waren ten onder gegaan aan Amerikaanse concurrentie en de emancipatie van 1833, 'waardoor die negers werden versmolten in de naburige suikermagten of bleven als kleine landbouwers op stukjes land [...] De Creolen zouden de beste suiker bouwers zijn zonder dat ellendige squatting.'⁵²³ Insinger zag de toekomst van Brits-Guiana bijzonder somber in. Ondanks dat er in Europa grote kapitalen werden geïnvesteerd in de immigratie van arbeiders ging er veel arbeidskracht verloren door de verkoop van goedkope landbouwgrond aan wat Insinger beschouwde als een belangrijk deel van de 'werkbare klasse' die nu echter uitblonk in 'volslagen luiheid.'⁵²⁴

Als negotiatiedirecteur van katoenplantages in Suriname zoals *Wederzorg* en *Zeezicht*, is het begrijpelijk dat Insinger bijzondere aandacht besteedde aan de toekomstbestendigheid van dit type plantage. Hij besloot zijn studie dan ook met een reflectie op de vraag ‘wat is er nodig op een grond zoo als *Wederzorg* wanneer daar suiker zal worden gemaakt?’⁵²⁵ Insinger vernam van zijn administrateur Roux dat hij ‘met *f*70,000 zeer ver zou komen, doch dan zou men ook zoo veel negers van *Zeezicht* moeten afnemen om dagelijks 40 werkbare personen in ’t veld of de fabriek te zenden, dus minder katoen kunnen maken.’⁵²⁶ Het zijn studies met vergelijkingen en ramingen als deze die voor de Insingers hun inzet voor de hoogte van de ‘billijke’ schadeloosstelling die in Nederland zou moeten worden uitbetaald mede hebben bepaald.

Lobby voor schadevergoedingen

Mijers emancipatievoorstel was grotendeels gebaseerd op de voorstellen van de Staatscommissie. Alleen de onteigening van plantages – fel bestreden door Schimpfen de kolonisten in Suriname – had hij facultatief gesteld. Een van de kernpunten van Mijers wetsontwerp was dat de geëmancipeerden de onkosten voor hun emancipatie zelf zouden moeten terugverdienen in de vorm van een schadevergoeding die werd uitgekeerd aan hun eigenaren. Uit de reacties van de belanghebbenden blijkt dat ook zij bezwaar hadden tegen in ieder geval de financieringsvorm van de emancipatie. Hun adressen stuurden zij niet langer naar de minister, maar naar de Tweede Kamer. Nu het wetsvoorstel daar werd besproken, was het parlement ook de logische ontvanger van een verzoekschrift hierover. Naar aanleiding van het wetsontwerp-Mijer ontving het parlement op 14 november 1857 een brief van Insinger & Co en drie dagen later een verzoekschrift ondertekend door bijna veertig andere belanghebbenden uit de hoofdstad, aangevoerd door de firma Poncelet & Zoon.

Insinger & Co, S.P. Labouchere en G. Tomaschi schreven de Tweede Kamer vanuit hun hoedanigheid als ‘gemagtigden der eigenaressen van katoenplantage *Zeezicht* in Suriname’, de grootste katoenplantage in de kolonie ‘bezet met 458 Neger-slaven’, zo vertelden zij de parlementariërs.⁵²⁷ Opnieuw beweerden de Insingers ‘niet te kunnen verklaren’ waarom de slaven op een katoenplantage als *Zeezicht* ‘slechts $\frac{2}{5}$ der waarde van die eener suikerplantage zoude hebben.’⁵²⁸ Slaafgemaakten op katoenplantages zouden ‘slechts tweehonderd gulden’ opbrengen tegenover 500 gulden

voor suikerplantages. Omdat in het voorstel van Mijer de geëmancipeerde slaven de kosten voor hun emancipatie zelf moesten terugverdienen, was de lage raming voor Insinger & Co op nog een andere manier nadelig. Insinger redeneerde immers 'dat bij hooge loonen, de katoenneger zeer spoedig uit de schuld is en van alle werkverplichting vrij en bij lage loonen onmiddellijk verhuisd naar andere staten, die beter en hooger loon kunnen geven.'⁵²⁹ Vanuit de bedrijfsvoering van de Insingers was deze verbazing over de taxatie evenwel begrijpelijk.⁵³⁰ Om het effect van deze negotiatie weer te laten renderen 'hebben de meeste der Negers, tijdelijk en beurteilungen in huur op de [...] plantage *Wederzorg* moeten werken, ten einde in het onderhoud der magt' te kunnen voorzien.⁵³¹ De slavenmacht op *Zeezigt* was volgens Insinger & Co aantoonbaar in staat om op een suikerplantage te werken en daarom zouden deze 458 slaafgemaakten in aanmerking moeten komen voor een even hoge taxatie voor de schadeloosstelling als de slaven op suikerplantages.

Drie dagen later volgde het verzoekschrift onder aanvoering van Poncelet & Zoon. In afwezigheid van Insinger bevatte dit adres alleen handtekeningen van Bunge & Co, een middelgrote discontant bij DNB. Inmiddels wilden de ondertekenaars 'gaarne erkennen, dat die afschaffing door den geest en de behoeften des tijds eene noodzakelijkheid is geworden', terwijl de nota uit 1848 dat principe nog stellig ontkende en het verzoekschrift uit 1852 het eeuwig voortbestaan van slavernij niet wenselijk noemde.⁵³² Dat laatste was een typisch negentiende-eeuwse manier om omslachtig te zeggen dat afschaffing nog niet meteen noodzakelijk was. De notie van de noodzakelijkheid was inmiddels door de belanghebbenden geaccepteerd, maar er schortte nog van alles aan het wetsvoorstel van Mijer, waaronder de schadeloosstelling.

De ondertekenaars verenigden zich geheel met wat de Memorie van Toelichting vermeldde over artikel 2 van het wetsvoorstel, dat was geïnspireerd op de woorden van het Britse Lagerhuislid George Canning: 'Onteigening door den Staat zonder schadeloosstelling, zoude gelijk staan met roof. Wat men door schadeloosstelling verstaat, vereischt geene verklaring.'⁵³³ Toch vonden de belanghebbenden dat de regering een verkeerd begrip van schadeloosstelling had gehanteerd. 'Het is een vaste regel bij alle onteigening, dat het vergoedingsbedrag hooger moet zijn dan de gewone marktprijs van het voorwerp, dat onteigend wordt. Het ligt in den aard der zake, dat bij een gedwongen afkoop, het voordeel van prijs niet moet zijn aan de zijde des koopers.'⁵³⁴ Vergeefs hadden de Amsterdammers in het

rapport gezocht naar een reden waarom de regering had getaxeerd op basis van de middelprijzen gedurende het decennium 1843-1853. Met andere woorden, de regering moest het bedrag per geëmancipeerde slaaf hoger ramen dan de verkoopwaarde en daarbij zelf niet voor een dubbelte op de eerste rang willen zitten.

Het feit dat de Insingers in deze periode een aparte lobby hadden opgezet, kwam niet voort uit inhoudelijke onenigheid tussen de verschillende groepen belanghebbenden. Integendeel, ook de overige belanghebbenden maakten niet zozeer bezwaar tegen het feit dat er verschillende categorieën plantages in de raming waren opgenomen, maar 'de taxatie der slaven [was] te laag, relatief in verhouding der cathegorien tot elkander.'⁵³⁵ De Insingers zullen daarom verheugd zijn geweest met de steun die in dit adres nogmaals werd uitgesproken voor hun klacht dat het wetsvoorstel geen acht sloeg 'op de werkbaarheid der katoennegers, hunne geschiktheid, om bij minder rendement van den katoencultuur, elders voor andere en betere takken van nijverheid gebruikt te worden.'⁵³⁶ Tot slot gingen de adressanten dieper in op de categorie belanghebbenden die de regering in het geheel had veronachtzaamd: de eigenaren van securitisaties van plantageleningen.

Het is bekend, dat aanzienlijke geldsommen in het laatst der vorige eeuw op onderpand van West-Ind[ische] bezittingen zijn gegeven. Menigvuldige van die geldschieters of geldschieterende vereenigingen zijn dientengevolge of gedwongen eigenaren geworden, door executie van hunne hypothecaire regten, of nog steeds hypothecaire Crediteuren gebleven. Waarop vertrouwden deze geldverstrekkingen? Waarop anders, dan waarop iedere particuliere geldleening steunt, te weten, op het vigerend Burgerlijk regt, hier het Burgerlijk regt der Kolonie, dat slaveneigendom en slaven als onderpand wettig verklaarde, en bovendien vaststelde, dat alle hypothecaire regten waren onsplitsbaar en het geheele onderpand ondeelbaar aanklevende.⁵³⁷

Kort samengevat wensten dus ook deze belanghebbenden een hogere schadeloosstelling voor hun wettig eigendom. Dit eigendom betrof de slaven, ofwel de leningen waar slaafgemaakten het onderpand van waren. Voor een rechtmatige onteigening moest de regering niet zozeer rekening houden met de diversiteit van de verschillende soorten plantages, maar met de diversiteit binnen de groep van belanghebbenden. Die bestond in de eerste

plaats uit eigenaren van slaven en gronden. Deze groep moest onteigend worden op zo'n manier dat zij kapitaalkrchtig genoeg achterbleven om de gronden – waarvan zij eigenaar konden blijven – weer winstgevend te maken door te investeren in vrije arbeiders en benodigde machines. Ten tweede vroeg dit adres de regering meer rekening te houden met de opgestapelde berg schulden die was ontstaan sinds de verhypothekering van de plantages aan het einde van de achttiende eeuw.

Tot voor kort is in de literatuur vooral gewezen op de kritiek die Mijers plan in de Tweede Kamer ontving vanuit humanitair oogpunt. De Kamer viel over de erkenning van het recht op schadevergoeding, het feit dat de geëmancipeerden dit zelf terug moesten betalen en dat het dwingende karakter van het staatstoezicht de term 'vrijverklaring' tot een 'schoon klinkende phrase' degradeerde.⁵³⁸ Recent hebben historici Karin Lurvink en Pepijn Brandon echter gewezen op de invloed die de brieven van Insinger aan de Tweede Kamer hebben gehad. Met onze kennis van het adres van Poncelet en diens medeondertekenaars erbij kunnen we aantonen dat de Kamerleden beide adressen van eind 1857 naast elkaar hebben gelegd wat betreft het punt van de verschillende schadevergoedingen afhankelijk van de soort plantage. In het voorlopig verslag stelde de Tweede Kamer het volgende vast.

Veel scheen daarom voor het denkbeeld te pleiten, om de veldarbeidende negers allen op dezelfde waarde te schatten, of althans geen zoo groot verschil tusschen de waarde van den eenen en den anderen te laten bestaan. Men wordt te meer tot zulke denkbeelden gebragt, als men bijv. in een der bij de Kamer ingediende adressen leest, dat men onder bepaalde omstandigheden de slaven van de groote katoenplantage *Zeezigt* in huur op eene suikerplantage heeft laten arbeiden.⁵³⁹

Hier zien we hoezeer het verzoekschrift van de Insingers over *Zeezigt* ook door de Tweede Kamer al werd gezien als een specificering van een breder gevoelde onvrede over de taxatie bij de belanghebbenden. De val van het kabinet-Van der Brugghen heeft er echter voor gezorgd dat Mijer noch de wensen van de Kamer noch die van de belanghebbenden Insinger en Poncelet kon verwerken in een nieuw wetsvoorstel.⁵⁴⁰

De Insingers en de andere belanghebbenden kregen weer te maken met een nieuwe minister van Koloniën, waarmee een volgende fase van hun lobby aanbrak. In maart 1858 nam Jan Jacob Rochussen het stokje over van

Mijer op het departement. Rochussen had een lange staat van dienst, zowel in de Amsterdamse handelswereld, de Haagse politiek als in het bestuur van Nederlands-Indië. Rochussen begon zijn loopbaan als secretaris van de Amsterdamse Kamer van Koophandel en verruilde deze post binnen twee jaar voor het directeurschap van het Amsterdamse entrepotdok. Zijn sterke staat van dienst en uitgebreide netwerk maakten hem de aangewezen man om in 1840 als minister van Financiën orde op zaken te stellen bij de sanering van de overheidsfinanciën. Vijf jaar later volgde zijn benoeming tot gouverneur-generaal van Nederlands-Indië. In die hoedanigheid nam hij in 1847 het verzoekschrift tot afschaffing van de slavernij in Indië van Van Hoëvell in ontvangst, om het vervolgens naast zich neer te leggen. Terug in Nederland nam Rochussen zitting in de Tweede Kamer en daar wierp hij zich op als anti-abolitionist met betrekking tot slavernij in Nederlands-Indië. Dat deed hij samen met die andere oud-gouverneur-generaal én minister van Koloniën, J.C. Baud. De emancipatiewet voor de Aziatische koloniën trad evenwel op 1 januari 1860 in werking.⁵⁴¹ Met het aantreden van deze minister werd de onder Mijer zwakkere connectie tussen Den Haag en de Amsterdamse handelshuizen hersteld terwijl de link met Nederlands-Indië intact bleef, al volgden de Indische jaren van Rochussen ná zijn Amsterdamse en Haagse jaren in tegenstelling tot Baud, Pahud en Mijer.

Als minister van Koloniën benutte Rochussen zijn mondiale netwerk om de emancipatiewetgeving voor de Cariben door de Staten-Generaal te loodsen. Fris aangetreden op zijn nieuwe departement in Den Haag, meldde Rochussen zich per brief bij de gouverneur van Suriname, Schimpf. ‘Wie had gedacht dat ik weder in ambtelijke aanraking met [u] zou komen. Ik herinner mij altijd die welke ik op Java met u had; voornamelijk in het midden en het laatst van 1848 toen ik schier dagelijks met u persoonlijk confereerde, bij afwez[ig]heid van den Commandant van het leger en toen wij ons op alle evenementen moesten voorbereiden.’⁵⁴² Hier refereerde Rochussen aan het hardhandig militair beleid dat hij had gevoerd door middel van een aanzienlijk aantal strafexpedities om de buitengewesten onder Nederlands gezag te brengen. De nieuwe minister liet er geen twijfel over bestaan wat de grootste klus was die hij dit keer met Schimpf wilde klaren. ‘De groote maatregel der Emancipatie – hoe men er ook in het afgetrokkene over mag denken,’ hoopte Rochussen, ‘in de eerstvolgende zitting tot stand te brengen.’⁵⁴³ Tot na deze afschaffing achtte Rochussen ‘alle blijvende verbetering voor die kolonie onmogelijk.’⁵⁴⁴ In de tussentijd zou hij geen extra Chinese migranten naar Suriname sturen, beloofde hij

aan Schimpf. 'Van de Chinesche emigratie heb ik geen verwachting.'⁵⁴⁵ Het moge duidelijk zijn dat Rochussen van zins was de nauwe samenwerking tussen hem en Schimpf voort te zetten, ook al waren zij nu gescheiden door de Atlantische Oceaan. Rochussen kwam in zijn eerste wetsvoorstel van 25 oktober 1858 tegemoet aan de wensen van de Tweede Kamer.⁵⁴⁶ Verdwenen was de terugbetalingsregeling voor de geëmancipeerden, evenals het voorstel hen in gilden en gemeenschappen te organiseren. Toegevoegd waren een immigratieregeling en een staatsbank om dat financieel te regelen en die bank kreeg ook de beschikking over tweederde van de schadevergoeding. In het voorlopig verslag gaf het parlement aan bijzonder ingenomen te zijn met de voorgestelde wijzigingen

In Amsterdam daarentegen werd er weer druk geschreven aan de Tweede Kamer naar aanleiding van het nieuwe wetsvoorstel. Dit keer waren Poncelet en diens medeondertekenaars de Insingers voor met hun ingezonden reactie aan Rochussen. De Tweede Kamer kreeg in het adres een reactie op het wetsvoorstel en op het voorlopig verslag dat zij daarover had opgesteld. De inhoud van dit rekest is belangrijk omdat het de opmaat was voor de uiteindelijke aanwijzing van DNB als instituut bij de uitbetaling van de schadevergoeding. Het adres weerlegde eerst de twijfel van de Kamer tegen de erkenning van het recht op schadeloosstelling en legde nog een keer uit dat de geraamde bedragen 'onbillijk' waren. Als richtlijn hiervoor moest de regering uitgaan van vijftien maal de waarde van de gemiddelde productie van de effecten of gronden, waarop de slaafgemaakten werkten of waartoe zij behoorden. Dat laatste thema was al uitgebreid aan bod gekomen in het adres van 17 november 1857, maar dat 'betoog heeft echter geen onderwerp van overweging mogen uitmaken bij de deliberatien' in de afdelingsvergaderingen van de Tweede Kamer.⁵⁴⁷ Een kopie van dat adres werd daarom nog maar een keer bijgevoegd.

Een nieuw aspect waar de belanghebbenden kritiek op hadden was de wijze van uitbetaling. Rochussen had voorzien in een speciaal daarvoor opgerichte koloniale bank die de 'vergoeding' zou uitkeren, 'en dat nog wel niet in klinkende munt, maar in wissels uit de kolonie te trekken, eene maand nazigt op het Departement van Koloniën dus altijd met verlies van rente of disconto, betaald $\frac{1}{3}$ en het overige in aandeelen a pari.'⁵⁴⁸ Een deel van deze schadevergoeding moesten zij bovendien weer teruggeven aan de bank, omdat daaruit de financiering voor arbeidsmigranten werd verzameld. De voormalige slaveneigenaren zouden geforceerde aandeelhouders worden in deze koloniale bank. De Amsterdammers hadden weinig vertrouwen

in de nieuwe bank die Rochussen hier speciaal voor wilde oprichten. ‘Het woord Bank in de kolonie Suriname geeft reeds op zich zelf genomen, treurige herinneringen en is dus niet geschikt om groote verwachtingen voor de toekomst op te wekken.’⁵⁴⁹ Wat was volgens de Amsterdammers het werkelijke doel van die nieuwe koloniale bank?

[D]e hoofdreden van de oprigting dier Bank moet gezocht worden in het oogmerk om karig schadeloos gestelde Eigenaren optebeuren, hetzij eene door de emancipatie vernietigde koloniale industrie en landbouw te behouden, het is niet anders dan het belang van de staat zelve, die alzoo, hetgeen zij met bekrimping door de eene hand heeft doen uitreiken, met de andere ten eigen bate weder terugneemt, en alzoo den reeds onteigenden ten behoeve van zichzelf, den onteigeningsprijs weder terugneemt, om daarmede ten eigen bate, doch ten hunnen perikele en risico, te speculeren.⁵⁵⁰

Met andere woorden, de schadevergoeding die Rochussen had berekend was te gering en deze zouden de rechthebbenden niet eens in handen krijgen, maar weer moeten afstaan aan een koloniale bank die ermee speculeerde in het belang van de staat zonder daarvoor zelf de risico's te aanvaarden als instituut. De staat garandeerde namelijk geen rente-uitkering aan de nieuwe koloniale bank.⁵⁵¹

Op 2 december 1858 stuurden Insinger & Co en W. Borski, de zoon van Johanna Borski, samen met S.P. Labouchere en G. Tomasachi, Kerkhoven & Coutinho en Van Halmael & Co ook een adres aan de Tweede Kamer. Opnieuw manifesteerden zij zich als belanghebbenden bij een billijke schadevergoeding voor de slaven op katoenplantages: deze raming moest gebaseerd zijn op de werkelijke waarde van dit eigendom. Voor de overtuigingskracht van de Amsterdamse lobby in Den Haag over de afschaffingswetgeving verwezen zij naar het adres van Poncelet en diens medeondertekenaars dat de Tweede Kamer een paar dagen eerder had ontvangen. Insinger & Co verwees naar dit adres ‘om in geen herhaling te vallen’ en toch te zeggen dat ook zij de kritiek daarin op het beginsel, de regeling en de betaling van schadeloosstelling onderschreven.⁵⁵² In het bijzonder de kritiek op de koloniale bank die ‘tot niets anders strekt dan om tweederde van de onteigeningsprijs aan de eigenaren te ontnemen of, met andere woorden, dien te tierceeren ten bate van de onteigenaren, dat het onmiskenbaar is, dat die Bank niet zal handelen ten voordele der

geforceerde aandeelhouders, maar het belang van dezen zal ten offer brengen aan gewaagde en hopeloze pogingen om eene door de emancipatie der arbeiders en industrie eensklaps beroofde kolonie nog eenigen tijd eene schaduw of schijn van productie te laten.⁵⁵³

Hiermee hebben de Amsterdamse belanghebbenden in beide adressen dus een eerste aanzet gegeven tot de latere aanwijzing van DNB als het verantwoordelijke instituut voor de uitbetaling van hun schadeloosstelling. Dat geeft vooral aan dat DNB als betrouwbaar instituut werd gezien en dat alternatieve opties zijn overwogen door de regering, maar afgewezen door de belanghebbenden. Ten slotte klonk ook uit Suriname hevig protest van de planters tegen de inhouding van hun schadevergoeding door de koloniale bank in het plan van Rochussen. Gouverneur Schimpf nam zelfs uit protest ontslag. Maar in aanloop naar zijn ontslagverzoek had de gouverneur het ook al aan de stok met Rochussen over de mishandeling en bestraffing van Chinese migranten op de plantage *Drie Gebroeders* en van slaafgemaakten op verschillende plantages.⁵⁵⁴

Als Eerste Kamerlid had A.F. Insinger de mogelijkheid om in een openbare vergadering minister Rochussen toe te spreken. Twee redevoeringen van Insinger verdienen in dit verband onze aandacht. Op de eerste plaats een redevoering in december 1858 waarin Insinger de minister vroeg 'zijne aandacht te schenken' aan 'de bezwaren door vele belanghebbenden onlangs ingezonden.'⁵⁵⁵ Hiermee wordt meteen duidelijk dat Insinger zijn zetel in de Eerste Kamer inzette om de adressen van *alle* Amsterdamse belanghebbenden onder de aandacht van Rochussen te brengen. In afwachting van Rochussens herziene wetsvoorstel vroeg hij diens inschikkelijkheid, omdat

zoo ik in iets mogt vooruitloopen, zoude het zijn, dat onteigening van *wettig eigendom* niet karig mogt te goede worden gedaan en als ware het zuiver gunstbewijs. Ook wel in aanmerking te nemen, dat de voorgestelde uitkeering gedeeltelijk in actien, wier geldswaarde zoo moeilijk te berekenen is, bezwaren oplevert, en dat ook bij verdeling der gelden het voorbeeld van Engeland en Frankrijk billijker en meer redelijk mag heeten, dan opvolging van alhier door [uw] voorganger aangenomen beginsel van onderscheiding van waarde der negers, naar mate van de cultuur der plantages, waarop zij werkzaam zijn.⁵⁵⁶

Kennelijk durfde Insinger het aan om het wensenlijstje van de Amsterdammers nog eens kort te herhalen in een vergaderzaal van het Binnenhof. Voor billijke schadevergoeding zou Nederland het voorbeeld van Engeland en Frankrijk moeten navolgen: aldaar waren eigenaren in klinkende munt uitbetaald en bij de vergoeding per slaaf was geen rekening gehouden met de onderscheidene soorten plantages waarop deze werkzaam was geweest.

Insinger ontving voor zijn optreden in de Eerste Kamer steun uit onverwachte hoek. Het Tweede Kamerlid Van Dam van Isselt – die in 1842 abolitionistische adressen aan koning Willem II had overhandigd – probeerde nu een zakelijke deal met Insinger te sluiten. ‘Bij het nazien der lijsten der W[est]-I[ndische] belanghebbenden’ was bij Van Dam van Isselt de gedachte opgekomen dat zij elkaar aanzienlijk zouden kunnen bevoordelen wanneer Insinger besloot zijn panden in Suriname in de vernis te zetten die de fabriek van Van Dam van Isselt produceerde.⁵⁵⁷ En wie Insinger overtuigde, kon kennelijk rekenen op orders van meer belanghebbenden. ‘[A]ls men eenmaal in W[est]-I[ndië] zich had overtuigd van de uitnemende kwaliteiten van de vernis dan werd ik de groote leverancier van al de eigenaren van vaste panden.’⁵⁵⁸ Uiteraard moest een dergelijke suggestie vergezeld gaan van een passend compliment aan het adres van Insinger. Van Dam van Isselt besloot daarom het optreden van Insinger tegenover Rochussen te prijzen. ‘Onze vriend Rochussen wordt bitter aan den tand gevoeld’ en ook Van Dam van Isselt was ‘niet ingenomen’ met de plannen die de minister ten aanzien van Oost-Indië had geopenbaard.⁵⁵⁹ ‘Als hij wijzer wil zijn dan al de “belanghebbende deskundigen” dan speelt hij grof spel.’⁵⁶⁰ Van Dam van Isselt ontbrak het echter aan kennis van zaken om – net als Insinger – Rochussen met gezag van repliek te dienen op het Binnenhof, terwijl hun ‘vriendschappelijke relatie’ hem wel het recht zou geven dat te doen. ‘Ik moet mij bepalen bij den wensch, dat hij luisteren zal naar goeden raad en dat hij zich niet zal laten afbrengen van den goeden weg door verkeerde eigenliefde, of door de insinuaties van de zoogenaamde “vrienden van Java en de Javanen”, die hem welligt zullen sterken in het kwaad en die zouden juichen bij zijn val.’⁵⁶¹ Oftewel, Van Dam van Isselt riep de hulp in van Insinger voor zowel een zakelijke overeenkomst als een repliek van Rochussen bij de aanstaande behandeling van diens plannen ten aanzien van Oost-Indië.

Insinger gaf gehoor aan Van Dam van Isselts verzoek om Rochussen in de Eerste Kamer van wijze raad te voorzien. Dit blijkt uit de verslagen

van het Kamerdebat over de ‘regeling van de afschaffing der slavernij in Nederlandsch Oost-Indië’ die de Eerste Kamer op 6 mei 1859 behandelde. In het archief is het exemplaar van Schimpf bestudeerd. Schimpf had toen al ontslag genomen als gouverneur van Suriname, maar hij bleef het parlementaire debat nauwgezet volgen. Uit de potloodstrepen die hij maakte in zijn exemplaar van de Kamerdebatten blijkt dat Schimpf de connectie tussen Rochussen en Insinger ook was opgevallen. Terwijl de Eerste Kamer sprak over slavernij in Oost-Indië, wees Insinger toch op de slechte toestand van Suriname, waar de onbeduidende aanvoer van Chinese arbeiders niet veel goeds beloofde voor de op handen zijnde afschaffing van slavernij in dat deel van het koloniale rijk. Nu er een nieuwe gouverneur aantrad in Suriname wenste Insinger een toezegging van de minister ‘dat in den gerekten tijd van overgang in die kolonie met kracht zal gezorgd worden voor het welzijn van de zwarte bevolking, maar daarbij tevens niet zullen worden veronachtzaamd de zekerheid en de welvaart van onze landgenooten, in die gewesten woonachtig en de belanghebbenden in het moederland.’⁵⁶²

Rochussen gaf Insinger een uitgebreider antwoord dan we op grond van een onderwerp dat ‘niet in regtstreeksch verband tot dit wets-ontwerp staat’ mogen verwachten.⁵⁶³ De minister wilde de afschaffing van de slavernij verwezenlijken en ervoor waken dat de daarvoor aangewende kapitalen op de best mogelijke wijze werden besteed. ‘Ik moet vooral niet uit het oog verliezen regt, ik moet ook in het oog houden billijkheid. De Regering heeft geen regtstreeksch belang hoe de kapitalen aangewend worden.’⁵⁶⁴ Vervolgens leek de minister Insinger uit te nodigen om met hem verder te denken over welk plan wel op een meerderheid kon rekenen in het parlement. ‘Is de voorgestelde wijze niet goed, welligt is zij vatbaar voor verbetering. Ik zoek naar de waarheid en naar overtuiging, en leg deze plegtige verklaring af, dat ik aan geen voorstel de hand zal houden, omdat het oorspronkelijk op deze of gene wijze door mij aldus werd voorgesteld.’⁵⁶⁵ In feite gaf Rochussen antwoord op de aanmerkingen in de adressen van Poncelet en Insinger & Co over hun recht op schadeloosstelling, de hoogte daarvan en de wijze van uitbetaling.

Desondanks zal de firma Insinger & Co aan deze episode een dubbel gevoel hebben overgehouden. Rochussen was bereid naar de Amsterdamse belanghebbenden te luisteren, maar het werd steeds moeilijker om de belangen van de Amsterdamse handelswereld volgens de conservatieve beginselen te behartigen. Insingers inbreng tijdens het debat over de afschaffing van de slavernij in Oost-Indië zou bijvoorbeeld de opmaat zijn

voor zijn senatoriale zwanenzang. De Provinciale Staten besloten hem in 1859 niet te herkiezen. Volgens de liberale krant het *Algemeen Handelsblad* was dit te wijten aan het feit dat ‘de heer Insinger zich steeds in de Eerste Kamer als een voorstander van het behoud op het staatkundig en handelsgebied onderscheidde.’⁵⁶⁶ Hiermee verloren Insinger & Co – en de Surinaamse belanghebbenden in bredere zin – een belangrijke zegsman in Den Haag. Insinger had wel goed ingeschat dat het nog enige tijd zou duren voordat er een nieuw wetsvoorstel over de slavernij in West-Indië in de Tweede Kamer lag.

Rochussen nam zijn tijd en diende zijn tweede wetsvoorstel in op 30 april 1860. Het hoofdstuk over de koloniale bank was in zijn geheel verdwenen. Tevreden bespraken de directeuren van de negotiatie op de plantage *Zeezicht* in december dat jaar dat zij ‘met kracht van taal en klem van redenen tegen de te lage sommen telkens vooruitgezet als vergoeding aan de meesters van katoenslaven’ hadden geageerd in hun adressen die zij tussen november 1855 en december 1858 hadden ingediend.⁵⁶⁷ ‘Dat die vertoogen niet zonder eenigen indruk te maken zijn gebleven scheen te blijken toen de minister Rochussen in zijn tweede wetsontwerp die som verhoogde tot *f* 300 per hoofd, het geen althans bij het allereerste voorstel van den minister Pahud zijnde *f* 200 per katoenneger met inbegrip der plantage, gunstig afstak.’⁵⁶⁸ In het voorlopig verslag van de Tweede Kamer valt echter te lezen dat de Kamer Rochussens tweede plan als een ‘stap terug’ beschouwde. In de ogen van de Kamer had Rochussen veel te welwillend beschikt op de Amsterdamse adressen en daarom zette zij de minister opnieuw aan het werk.⁵⁶⁹ Nu A.F. Insinger Rochussen in de Eerste Kamer echter niet langer aan hun adressen kon herinneren, konden hij en zijn broer niet veel meer dan ‘met leedwezen [vaststellen] dat de minister Rochussen in zijn derde thans aanhangige wetsontwerp, de schadevergoeding op slechts *f* 260 voor de katoennegers heeft teruggebracht.’⁵⁷⁰ Gelukkig voor Insinger & Co stuurde de Kamer ook het derde ontwerp terug naar Rochussen als onaanvaardbaar. Aan een vierde versie waagde Rochussen zich niet want hij bood zijn ontslag aan nadat de Kamer op 14 december 1860 zijn begroting had verworpen. De Insingers concludeerden dat met het ontslag van Rochussen ‘zal een zesde regeeringsontwerp geruimen tijd uitblijven [...] terwijl de questie eener vergoeding voor vrij te verklaren negers onzekerder schijnt te zijn geworden dan ooit.’⁵⁷¹

De Amsterdamse adressen bleven niet onopgemerkt in Engeland en als gevolg daarvan ook niet aan het Nederlandse hof. Tot dusver heeft

koning Willem III geen grote rol gespeeld in ons verhaal in vergelijking met zijn vader en grootvader. De directe betrokkenheid van Willem III bij dit vraagstuk reikt volgens de laatste stand van onderzoek niet veel verder dan het ondertekenen van de definitieve wet en het figureren als vaderlijke vorst van de bevrijde slaven na 1863.⁵⁷² Enige jaren voor Willem III dit imago van emancipator kreeg aangemeten, ontving de koning een imposant grote brief van de British & Foreign Anti-Slavery Society. Het Britse comité vond dat zij verplicht was protest aan te tekenen tegen de Britse onderdanen die bij de Nederlandse Tweede Kamer hadden aangeklopt in een adres met klachten over de voorgestelde schadevergoedingen, de betaalwijze, de oprichting van gouvernementsplantages, het behoud van arbeidsproductiviteit door geëmancipeerden aan de plantagegronden te binden, en voldoende aanvoer van migranten.

Were these persons subjects of the King of the Netherlands, interference on the part of the Committee might be unbecoming and intrusive. The memorialists, however, are not only British subjects, but they address the Netherlands Government in that capacity. The committee therefore, respectfully submit, that this fact renders it incumbent upon them, as the representatives of a Society whose object is to accomplish the universal extinction of slavery, to protest in the strongest terms, in their own name, as well as in that of their constituents, against every attempt on the part of their own fellow countrymen, to perpetuate the system in a foreign colony.⁵⁷³

De brief aan de koning was vermoedelijk verstuurd naar aanleiding van een verzoekschrift verstuurd aan de Tweede Kamer door zes Engelsen met bezittingen in het Surinaamse noordwestelijke district Nickerie dat inhoudelijk buiten het bestek van ons onderzoek valt.⁵⁷⁴ In relatie tot de hierboven behandelde adressen uit Amsterdam betekent deze brief echter het volgende. De vier punten uit het adres van de Britten werden ook behandeld in het adres van Poncelet en daaronder stond bovendien de handtekening van Thomas Green in de lijst van ondertekenaars.⁵⁷⁵ Ook de Insingers hadden al in november 1857 aan de Tweede Kamer uitgelegd dat zij Zeezigt beheerden in naam van de Engelse eigenaresses, de erven van majoor R. Cooke en diens echtgenote. Kortom, er waren ook Britten betrokken bij de Amsterdamse lobby waarbij aan DNB-gelieerde bestuurders en firma's betrokken waren. Tot slot moet gewezen worden op een inhoudelijk punt

van de afschaffingswetsvoorstellen waar de Britten kritiek op hadden. Met name de positieve gevolgen voor de geëmancipeerden die de adressanten verwachtten van het staatstoezicht was de Britten een doorn in het oog. ‘The picture they have drawn of the advantages the Negro would enjoy under the system of Apprenticeship advocated by them [is] purely imaginary. A similar one was painted by the opponents of Emancipation in this Country, but their anticipations of the benefits of the system would confer proved utterly delusive.’⁵⁷⁶

Met deze Britse brief wellicht in het achterhoofd besloot de nieuwe minister van Koloniën, Jan Pieter Cornets de Groot, de hulp in te roepen van deskundigen. Een van hen was Van der Gon Netscher, een oud-planter in Brits-Guiana en daarmee dus in staat om uit de eerste hand het waarheidsgehalte van verwijzingen naar die kolonie in te schatten. Voor Suriname en Curaçao schoven respectievelijk oudgedienden Schimpf en Rammelman Elsevier aan.⁵⁷⁷ Zij zouden het resultaat voorleggen aan alweer de volgende minister van Koloniën, James Loudon, die net als Cornets de Groot een voorstander was van een liberale koloniale politiek. In april 1861 kon Loudon de Tweede Kamer in kennis stellen van de grondslagen van het wetsvoorstel voor Suriname. Deze betroffen de directe afschaffing van de slavernij, toekenning van schadevergoeding aan de eigenaren en immigratie van contractarbeiders onder leiding en toezicht van de staat. Voor dit laatste punt had Van der Gon Netscher al jaren gepleit, onder meer met een brochure. In Brits-Guiana had hij meegemaakt hoe de arbeidsproductiviteit drastisch terugliep als immigratie door particulier initiatief tot stand moest komen.⁵⁷⁸

DNB en de uitbetaling van de schadevergoeding

De Nederlandsche Bank raakte zowel vanuit haar wettelijke takenpakket als via haar directieleden betrokken bij de afschaffing van de slavernij en de directe nasleep ervan. In het wetsvoorstel stond DNB vermeld in artikel 15 van het tweede hoofdstuk dat ging over de vergoeding aan eigenaren. In lijn met de wens van de belanghebbenden geschiedde de uitbetaling in ‘wissels, gulden voor gulden, af te geven door den gouverneur op den Minister van Koloniën en betaalbaar ééne maand na zigt bij de Nederlandsche Bank te Amsterdam, ofwel, voor zoover verlangd wordt en de koloniale kas daartoe naar het oordeel van den gouverneur bij magte is, te Paramaribo in wettig betaalmiddel.’⁵⁷⁹

Het voorlopig verslag van de Tweede Kamer was positief over het voorstel, maar de uiteindelijke verdediging in de beide Kamers van de Staten-Generaal moest Loudon overlaten aan zijn opvolger Gerhard Hendrik Uhlenbeck. Deze nieuwe minister van Koloniën nam Loudons voorstel in zijn geheel over.⁵⁸⁰ In het voorlopig verslag hadden de Kamerleden slechts een paar zinnen gewijd aan de wijze van uitbetaling. In tegenstelling tot de belanghebbenden bleef de Tweede Kamer ertegen opzien 'om voor den losprijs der Surinaamse slaven ruim tien millioen gulden uit 's lands kas te besteden.'⁵⁸¹ De voornaamste reden hiervoor was de vrees dat met name eigenaren van koffie- en katoenplantages 'na eenmaal de vergoeding of tegemoetkoming te hebben ontvangen, hun bedrijf zullen staken, zoodat de tot nu toe bebouwde gronden spoedig in eene woestenis zullen verkeeren.'⁵⁸² In het voorlopig verslag vroeg de Kamer zich af of er een middel was om deze gevreesde ontwikkeling te keren. Enkele leden brachten hierop de plannen voor de koloniale bank van Rochussen in herinnering, oftewel het plan om de tegemoetkoming gedeeltelijk te betalen met aandelen in een in Suriname op te richten bank. Maar de meerderheid wist zich nog te herinneren 'dat het vroeger voorstel tot vestiging van zoodanige bank door de Kamer was veroordeeld, en dat het onraadzaam scheen daarop terug te komen.'⁵⁸³ Zonder DNB als uitbetalende instantie te noemen, is er in het voorlopig verslag dus een kanttekening geplaatst bij de keuze van de regering om de uitbetaling op deze manier te regelen en af te zien van een nieuwe koloniale bank. Tot slot staat in het verslag ook nog een opmerking over de aanspraak van derden op de vergoeding. Daarbij had de regering ongetwijfeld ook aan de hypotheekhouders gedacht, maar 'iets stelligs wordt echter omtrent de regten van dezen niet bepaald.'⁵⁸⁴ Na de reeks binnengekomen adressen uit Amsterdam waren de Kamerleden ervan doordrongen dat dit wel wenselijk was 'eensdeels omdat het aantal met hypotheek bezwaarde plantages in Suriname zo groot is; anderdeels omdat de aanspraak der hypotheekhouders na de vrijverklaring der slaven van hoogst ingewikkelden aard wordt.'⁵⁸⁵

Voorafgaand aan de behandeling van het wetsvoorstel van Uhlenbeck in de Tweede Kamer lieten de belanghebbenden nog één keer van zich horen. Op 26 juni 1862 ontving de Kamer een adres van de 'eigenaren, hetzij gemagtigden van eigenaren van, hetzij hypotheekhouders op, of directeuren van negotiatien ten laste van plantagien in de Kolonie Suriname.'⁵⁸⁶ DNB-directeur Insinger was een van de ondertekenaars die:

met leedwezen in het voorlopig verslag van rapporteurs over het ontwerp, betreffende de afschaffing der Slavernij in de W.I. Koloniën ontwaard [hadden], dat, niettegenstaande herhaalde en nadrukkelijke vertoogen daartegen bij verschillende adressen door de ondergeteekenden aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal ontwikkeld, vele leden van dit Staatsligchaam niet slechts afkeerig blijven van het denkbeeld, dat aan de eigenaars van Slaven, ter zake der Emancipatie als onteigenenden, volledige Schadevergoeding toekomt, maar zelfs van gevoelen zijn, dat het bedrag bij de wet, als tegemoetkoming toegestaan, nog te hoog zoude zijn.⁵⁸⁷

De ondertekenaars hielden de argumentatie beknopt, want de behandeling van het wetsontwerp was aanstaande. Het was ook niet de eerste keer dat ze een dergelijk pleidooi hielden voor volledige schadeloosstelling. '[D]e som, welke door het ontwerp zelf vroeger als vergoeding, en nu naar aanleiding van het voorloopig verslag, onder den naam van tegemoetkoming wordt aangeboden, veel te laag is, zullen de ondergeteekenden, na hetgeen zij in vroegere adressen te dien aanzien hebben aangevoerd, niet weder hoeven te bewijzen.'⁵⁸⁸ Daarnaast haalden de adressanten 'den toestand der kolonie *Demerary*', er nog maar eens bij om te illustreren '[w]at men zich van de resultaten eener immigratie moge voorstellen.'⁵⁸⁹ In het Britse *Demerary* overtrof het aantal aanwezige immigranten de behoefte aan arbeidskrachten: 'zonder genoegzaam kapitaal', zou dus ook 'dat hulpmiddel, om de gevolgen der emancipatie te lenigen of te voorkomen, geheel ijdel' zijn.⁵⁹⁰ Over het feit dat DNB inmiddels in het wetsvoorstel als uitbetalende instantie was aangewezen maakten de belanghebbenden geen opmerking. Immers de minister had gevolg gegeven aan hun wens om te worden uitbetaald in zo waardevast mogelijk papier in plaats van in aandelen in een nieuwe koloniale bank. Waar het de belanghebbenden in dit adres om ging was beargumenteren dat de f300 per 'slavenhoofd nimmer schadeloosstelling kan heten', omdat de waarde van hun bezittingen daarmee zodanig in waarde werd gereduceerd 'dat ze buiten magte zijn, om zich langs andere wegen de middelen te verschaffen' om hun onderneming voort te zetten. Voor de betrokkenheid van DNB bij dit specifieke adres moet opgemerkt worden dat het adres zowel is ondertekend door Insinger & Co als door Jacobus Hermanus Insinger. Dit duidt erop dat de DNB-directeur zijn eigen naam aan dit adres wilde verbinden om het adres extra gewicht in de schaal te laten leggen in Den Haag.

In de Tweede Kamer uitte de eerste spreker, het Friese Kamerlid Jacob Dirks, tijdens de algemene beraadslaging over het wetsvoorstel meteen kritiek op de wijze van uitbetaling. Terwijl Rochussens eerste emancipatieplan nog zoveel stof had doen opwaaien in Amsterdam en Suriname vanwege de betaling van emancipatiegelden voor een deel met bank-actiën in Suriname, bood het wetsvoorstel in zijn ogen geen voldragen alternatief.

Over dit punt is men thans wel wat luchtig heengestapt. Ik weet wel dat er dit groot bezwaar tegen was dat men met *papier* en niet met *geldwaardig geld* betaalde. Maar dat bezwaar had men door garantie en aflossing kunnen wegnemen. Ik heb bij het onderzoek van het vorig wets-ontwerp een plan ingediend, waaruit bleek, dat zonder groote opoffering zulks mogelijk was. Men heeft echter in dit Voorloopig Verslag de zaak zeer kort afgehandeld. Maar over het middel, om het te doen gelukken, is men heengestapt. Het was op dat oogenblik geen goede mousson voor dat plan.⁵⁹¹

In de Memorie van Toelichting had de minister wel aangegeven dat de bedoeling van de oude plannen voor een koloniale bank was geweest dat de schadevergoeding als kapitaal in Suriname aanwezig zou blijven. Nu DNB daarentegen voor de uitbetaling was ingeschakeld wilde Dirks van minister Uhlenbeck weten 'of die geheele uitbetaling in specie niet aanleiding zal geven tot [...] het *verlaten* der kolonie, het verhuizen met pak en zak.'⁵⁹²

Uhlenbeck beantwoordde Dirks vraag over de onbepaalde uitbetalingsregeling slechts gedeeltelijk. Hij ging voorbij aan het besluit om de schadevergoeding uit te betalen in specie en beperkte zich tot de vrees dat dit zou leiden tot het verlaten en vervallen plantagegronden. 'Dat de afwezigheid der eigenaren niet is in het belang der koloniën, ja dat belang in groote mate vijandig is, mag wel geene wederspraak lijden, omdat het maar al te zeer bekend is, dat een groot deel der voordeelen, verkregen door den arbeid der slavenmagten, thans niet strekt tot ontwikkeling en verbetering der koloniën zelve, maar wegvloeit naar buiten.'⁵⁹³ De vrijverklaring zou de afwezigheid van de belanghebbenden alleen maar bestendigen evenals het overgaan van effecten in andere handen. Desondanks verwachtte Uhlenbeck dat het zorgvuldig uitkeren in handen van de rechthebbenden 'als van zelf' tot nieuw economisch leven in de koloniën zou leiden.

Vragen van andere Kamerleden over de uitvoering van de uitbetalingsregeling betroffen ook niet de keuze voor DNB als instituut verantwoordelijk voor de uitbetaling. Wel bezorgd waren Kamerleden over de formaliteiten die rechthebbenden moesten doorlopen om de hoogte van hun schadevergoeding te bepalen vóórdat zij bij DNB hun wissels konden ophalen of de naar Suriname gestuurde specie in handen kregen. Kamerleden waren erop gebrand dat het aantal opgegeven slaven waarvoor eigenaren of hypotheekhouders meenden voor schadevergoeding in aanmerking te komen accuraat was. Zo werd na aanneming van twee amendementen bepaald dat eigenaren geen tegemoetkoming ontvingen voor tot slaafgemaakten die langer dan een maand voor de dag waarop de eigenaren hun documentatie moesten aanleveren weggelopen of vermist waren. Hetzelfde gold voor kinderen geboren uit tot slaafgemaakten na de afkondiging van de wet in Suriname. De belanghebbenden kregen dertig dagen de tijd na de afkondiging van de emancipatiewet om de benodigde papieren aan te leveren bij het ministerie van Koloniën.⁵⁹⁴ Vervolgens verifieerde het ministerie deze gegevens bij hun personeel in de kolonie. Op deze manier zorgde de regering ervoor dat DNB de uitbetalingsregeling kon uitvoeren op basis van accurate documentatie.

Een andere ingrijpende wijziging van het wetsvoorstel betrof het sneuvelen van het staatstoezicht op de immigratie; iets wat in de nabije toekomst ook gevolgen zou hebben voor de betrokkenheid van DNB bij dit dossier. Tijdens de bespreking van het wetsontwerp op 8 juli 1862 nam Kamerlid Frans van de Putte – een goede vriend van Pierson (d. 1868-1885; p. 1885-1891) – het woord. Hij stelde de Javaan tot voorbeeld van de toekomstige Surinaamse vrije arbeider: voordat de Surinamer toe was aan vrije arbeid, moest hij net als de Javaan eerst onder staatstoezicht worden opgeleid zodat hij leerde werken.⁵⁹⁵ Uhlenbeck wees in zijn reactie de kritiek op de immigratie onder staatstoezicht van de hand. Deze vond Uhlenbeck noodzakelijk om van Suriname, in betrekkelijke zin, ‘een tweede Java te maken.’⁵⁹⁶ Het mocht niet baten. Tweede Kamerleden Van Bosse en Elout dienden met succes een amendement in om particulieren de immigratie naar Suriname te laten regelen in plaats van de staat.

De stemming over het wetsvoorstel nam aardig wat tijd in beslag, omdat eerst ieder artikel afzonderlijk in stemming kon worden gebracht als de Kamer daar behoefte aan had. Het artikel waarin De Nederlandsche Bank werd aangewezen als het instituut verantwoordelijk voor de uitbetaling van de schadeloosstelling nam de Kamer aan zonder verdere discussie of hoofdelijke stemming. Na deze artikelsgewijze behandeling was het

wetsvoorstel van Uhlenbeck voor Suriname grondig gewijzigd door de Tweede Kamer en zij nam het geheel aan met 47 tegen 11 stemmen. Het voorstel voor Curaçao en de onderhorigheden werd aangenomen met 45 tegen 7 stemmen.⁵⁹⁷

In zijn gedenkschriften heeft Loudon opgetekend hoe ‘zijn’ wetsvoorstel zwaar gehavend werd aangenomen door de Tweede Kamer. Uhlenbeck ‘was geen debater’ en had geen afdoende verdediging paraat om het amendement te weerleggen. ‘De “moutons de Panurge” [meelopers] vormden de meerderheid, het amendement werd aangenomen en de wet bedorven!’⁵⁹⁸ Toen de Britse gezant Sir Andrew Buchanan bij Loudon langskwam om te vragen wat het amendement precies inhield, kon Loudon tegenover hem in ieder geval zijn voorkeur voor staatstoezicht verantwoorden. Loudon legde uit dat hij ‘na ernstige studie van het onderwerp en na raadpleging van de ondervinding in Demerara opgedaan, tot de overtuiging was gekomen dat – ter voorkoming van moeilijkheden, knoeierijen en mishandeling – de immigratie eene gouvernementszaak moest zijn. [...] De afschuwelijke handel in Chineesche koelies stond den amendementsmannen zeker niet helder voor den geest!’⁵⁹⁹ Uit de verdedigingen van Uhlenbeck en Loudon blijkt dus nogmaals dat de productiewijzen en organisatie van arbeid op Java en de Britse afschaffing van de slavernij tot voorbeeld hadden gediend bij het Nederlandse beleid ten aanzien van dit onderwerp.

Achter de schermen is door de Amsterdamse commissie van belanghebbers overwogen het in de Tweede Kamer geamendeerde wetsvoorstel tegen te houden in de Eerste Kamer of via de koning. Brugmans leek het onverstandig om dit te doen, omdat het onwaarschijnlijk was dat de Tweede Kamer ‘op hare stellingen zal terugkomen en de minister, hoe ellendig hij zich hebbe gedragen, niet ligt zal te bewegen zijn om zoo openlijk zijne lafhartige onkunde zelve te stigmatiseren.’⁶⁰⁰ Daarom achtte Brugmans het noodzakelijk om te handelen ‘in de onderstelling dat de geamendeerde voordragt ook tot wet wordt verheven – Er is geen tijd te verliezen.’⁶⁰¹ Hoofdvraag voor de eigenaren was volgens Brugmans ‘in hoeverre de immigratie zal moeten aanvullen wat de arbeid der vrijgemaakten te kort komt, maar evenzeer of & welke middelen er zijn om immigranten te bekomen.’⁶⁰² De Eerste Kamer nam het wetsvoorstel voor Suriname aan met 26 tegen 6 stemmen en voor Curaçao en de onderhorigheden met 18 tegen 13 stemmen.⁶⁰³

De afschaffing en het staatstoezicht

Op 1 juli 1863 trad de emancipatiewet in werking. Het tweede hoofdstuk van het afschaffingsbesluit van 8 augustus 1862 behandelde de tegemoetkoming aan de eigenaren. Volgens artikel 14 van de wet op de afschaffing werden deze wissels uitgeschreven door de gouverneur ten laste van de minister van Koloniën (zie Bijlage 1). De houder van de wissel kon zich vervoegen bij De Nederlandsche Bank die ze een maand na getoond te zijn, uitbetaalde. Slavenhouders in Suriname ontvingen f300 per tot slaafgemaakte, ongeacht het soort plantage of de leeftijd. Dat bedrag kon worden bijgesteld naar f60 indien de geëmancipeerde het recht op manumissie (vrijlating door de eigenaar) had verworven. Op Curaçao, Bonaire, Aruba, Sint Eustatius en Saba ontvingen eigenaren f200 en op Sint Maarten f100 per tot slaafgemaakte. Dit verschil tussen de verschillende koloniën steunde op het verschil in marktwaarde van de geproduceerde goederen in de verschillende koloniën.

Een jaar na de afschaffing werd de balans opgemaakt van de uitbetaling van de tegemoetkoming. Het totaalbedrag was op f9.864.360 uitgekomen, waarvan het grootste gedeelte (6,35 miljoen gulden) in de vorm van wissels was uitbetaald.⁶⁰⁴ Zo gauw als het muntspecie Suriname bereikte, verliet het de kolonie weer. Zeegelaar schrijft: 'In plaats van wissels werden de muntspeciën in vaten gekuipt en in dicht gespijkerde kisten naar alle werelddeelen verzonden.'⁶⁰⁵

Tabel 7: Aantallen vrijgemaakten bij het afschaffingsbesluit van 1863.

	Gecompenseerde vrijlatingen	Eigendom overheid	Totaal
Suriname	32.972	649	33.621
Curaçao	6.684	67	6.751
Bonaire	151	607	758
Aruba	474	6	480
Sint Eustatius	1.087	–	1.087
Saba	700	–	700
Sint Maarten	1.878	–	1.878
Totaal	43.946	1.329	45.275

Bron: Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië (1914), 642.

Op 1 oktober 1863 begon het staatstoezicht voor een periode van tien jaar. Bij de afschaffing van de slavernij werd bepaald dat in de plantagekolonie Suriname degenen tussen de vijftien en de zestig jaar die op het veld en in de kookhuizen werkten, contracten zouden moeten sluiten bij een plantage naar keuze. Door middel van dit staatstoezicht werd door de koloniale overheid gepoogd om de plantageproductie op gang te houden nadat de slavernij was afgeschaft. De regeling was geen voortzetting van slavernij, maar hield het midden tussen dwang (men moest een contract sluiten) en de vrijheid om zelf te kiezen waar dit zou gebeuren.⁶⁰⁶ De staatstoezichtverplichting was aanzienlijk milder voor ambachtslieden en mensen die in de stad woonden, zij moesten voor ten minste drie maanden een contract sluiten. Na het volbrengen van dit contract, dat hooguit een jaar mocht duren, hoefden ze geen nieuw contract meer te sluiten. Bij aanvang van het staatstoezicht had vrijwel iedereen die daartoe was verplicht ook daadwerkelijk een contract gesloten. Na dat eerste contract daalde het aantal contracten dat onder het staatstoezicht werd gesloten. Bij het einde van het staatstoezicht waren er van de 28.744 mensen die onder het staatstoezicht vielen nog 15.269 mensen met een contract van wie 12.239 op een plantage.⁶⁰⁷

Onder de eigenaren kunnen we twee groepen onderscheiden; de optimisten die dachten dat de plantageproductie tijdens het staatstoezicht en dankzij de migratieplannen gewoon doorgang zou kunnen vinden, en de pessimisten die overhaast hun plantages verkochten en met de ontvangen tegemoetkoming de kolonie verlieten.⁶⁰⁸ Door het klimaat en de kwetsbaarheid van zowel de cultuurgronden als de machines daalde de waarde van verlaten plantages snel. Er werden vlak na de afschaffing veel plantages en gronden verkocht. Dat aantal bleef van 1863 tot 1866 snel stijgen tot er in een jaar maar liefst 161 plantages en gronden van eigenaar wisselden.⁶⁰⁹ De afschaffing van slavernij werd door de eigenaren gevreesd omdat het een negatief effect zou kunnen hebben op de plantageproductie. Die vrees werd deels bewaarheid, maar betekende niet het einde van de plantage-industrie als zodanig.

	Suiker (ponden)	Koffie (ponden)	Cacao (ponden)	Katoen (ponden)
1860	33.375.667	488.069	507.465	561.580
1861	31.723.369	139.735	504.208	478.875
1862	32.775.681	126.021	...	451.920
1863	27.365.364	281.540	615.922	374.155
1864	20.441.708	181.008	760.539	278.150
1865	15.612.805	237.484	661.849	348.353
1866	18.557.325	28.154	912.170	256.044
1867	21.164.179	18.523	1.010.659	482.585
1868	22.593.182	41.908	1.303.760	520.209
1869	19.600.220	15.441	860.422	354.870
1870	22.309.213	16.735	1.068.891	485.608
1871	23.709.797	8.190	1.093.394	222.851
1872	24.581.628	50.365	1.697.190	290.525
1873	25.193.461	71.763	1.675.457	143.835
1874	22.161.132	945	2.232.204	117.034

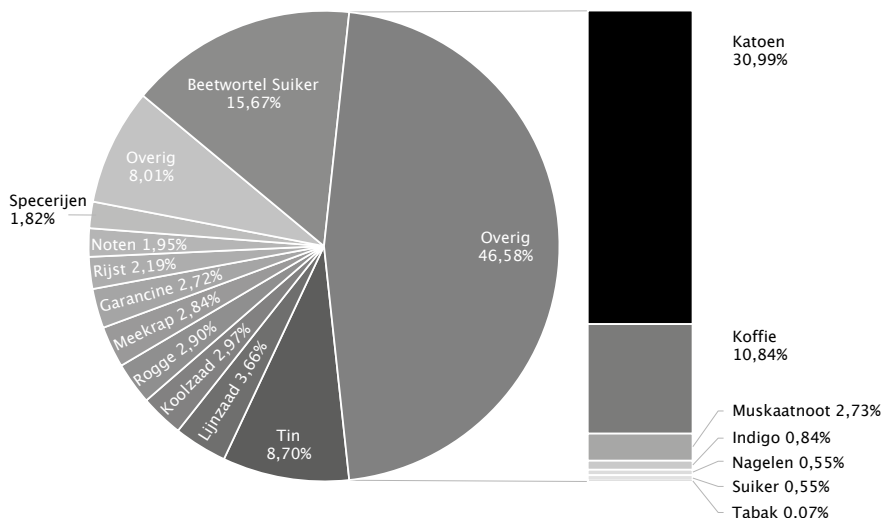
Tabel 8: Uitvoer plantageproducten naar Nederland en Noord-Amerika, suiker, koffie, cacao en katoen, 1860-1874.

Bron: Slootweg 1987, uit Koloniale verslagen, 1860-1874. Een deel van deze gegevens staat uitgesplitst per kwartaal en per bestemming in Sypsteyn, De afschaffing (1866) 105-106.

Wat betekende de afschaffing van de slavernij voor de belening van goederen bij DNB? Dezelfde definitie voor het bepalen van slavernijgoederen hanterend, valt in grafiek 7 op dat deze goederen in het boekjaar 1872/73 nog steeds bijna de helft van de beleende goederen bij DNB vertegenwoordigden. Katoen is opvallend goed gerepresenteerd en is zelfs het meest beleende goed in deze periode. Enkele grote beleningen van onder andere Viervant & Co, Haupe & Wilde, en Steinbacher & Zn. droegen bij aan het grote aandeel katoen van bijna 3 miljoen gulden. Koffie, traditioneel goed vertegenwoordigd, was nog altijd goed voor meer dan een miljoen gulden. Wat echter met name opvalt is het enorme aandeel van Nederlandse suiker (beetwortel suiker). In de steekproefjaren tussen 1814 en 1863 komt dit product geen enkele keer voor, maar in het boekjaar 1872/73 is de belening van dit

product goed voor bijna anderhalf miljoen gulden. Dat is meer dan koffie. De afschaffing van slavernij in combinatie met nieuwe industriële innovatie om efficiënt suiker uit Nederlandse bieten te kunnen winnen, zorgde ervoor dat dit product ineens opdook.

Grafiek 7: Belening van goederen bij DNB, boekjaar 1872/73

Slechts zes verschillende beleners beleenden hun bietsuiker bij DNB in het boekjaar 1872/73. Kijkend naar de zes beleners valt op dat hier een proces van centralisering van productie zichtbaar wordt. Van oudsher gebeurde de suikerraffinage in kleinschalige ambachtelijke raffinaderijen, maar vanaf eind jaren 1860 – begin jaren 1870 gaat de productie steeds meer over naar het industriële grootbedrijf.⁶¹⁰ De Internationale Suikerraffinaderij op de Lijnbaansgracht in Amsterdam van Spakler & Tetterode, en de Hollandsche Suikerraffinaderij NV zijn daar twee sprekende voorbeelden van in tabel 9. Zo bezien had de afschaffing van slavernij gevolgen voor de transformatie van de Nederlandse economie, en deze transformatie is te zien in de belening van goederen bij DNB. Voor DNB zelf had het voor het verstrekken van krediet met goederen als onderpand echter geen invloed; de koloniale goederen die voorheen met slavenarbeid waren geproduceerd werden nog steeds beleend na de afschaffing van de slavernij. Wat veranderde was de manier waarop de goederen geproduceerd werden, maar dit onderscheid was voor DNB voor het uitoefenen van haar taken immers nooit relevant geweest.

Tabel 9: Beleners van bietsuiker in boekjaar 1872/73.

Belener beetwortel suiker	Totale belening in f
De Internationale Suikerraffinaderij	811.000
De Hollandsche Suikerraffinaderij NV	535.000
Niehoff & Heybroek	78.000
Van Loon de Ram & Co	38.000
Viehoff & Hoybroek	21.000
Laane, Rogier, Daverveldt & Co	11.000
TOTAAL	1.494.000

‘De Oost is wel belangrijk, maar de West is het ook en zal het nog meer worden’ – N.G. Pierson en de West-Indische koloniën na 1863

De grote vraag die de Nederlandse West-Indische gebieden bezighield na de afschaffing van de slavernij was hoe de arbeidsproductiviteit op de plantages op peil te houden. Voordat hij aantrad als directeur bij DNB had N.G. Pierson (d. 1868-1885; p. 1885-1891) zich als (bank)bestuurder actief ingezet voor deze kwestie. Als instituut raakte DNB betrokken door haar dienstverlening aan betrokken instanties. Deze institutionele betrokkenheid bespreken we eerst voordat we ingaan op de denkbeelden en activiteiten van Pierson.

Vooraf na 1858 bestond het leeuwendeel van de rekening-courant-saldi die DNB onder zich had uit rijksgeld. Na de afschaffing van de slavernij verleende DNB bijvoorbeeld diensten aan de Maatschappij tot Zoutwinning op het eiland Sint Maarten vanuit haar relatie met het ministerie van Koloniën. Bij het sluiten van een contract met de Maatschappij wilde DNB ervoor waken dat dit strekte ‘tot zekerheid dat terugbetaling van alles wat die Maatschappij bij de ten uitvoerlegging van dit contract mogt blijken schuldig te zijn aan het Departement van Koloniën.’⁶¹¹ Deze dienstverlening was duidelijk het gevolg van het takenpakket van DNB. Binnen het aandeel van dit rijksgeld in de boeken van DNB was het tegoed van de Nederlandsche Handel-Maatschappij belangrijk. In het boekjaar 1863-1864 administreerde

DNB bijna 70 miljoen gulden voor de NHM.⁶¹² Een deel van dit saldo gebruikte de NHM voor het ontplooiën van nieuwe activiteiten in Suriname, hiertoe aangestuurd door NHM-commissarissen A.F. Insinger en Ch. le Chevalier. Ondanks dat de Nederlandse regering de schadeloosstelling aan onder andere deze Amsterdamse belanghebbenden uitbetaalde in specie of wissels, bleef de behoefte aan kapitaal bij de Surinaamse planters bestaan; zij moesten de arbeiders op hun plantage niet alleen loon betalen maar vaak rekruteren uit het buitenland. De NHM voorzag in 1866 in deze vraag naar kapitaal door in Suriname een agentschap op te richten.⁶¹³ Een deel van het wetsvoorstel over de afschaffing betrof de financiering van arbeidsmigranten naar Suriname. De betrokkenheid van DNB bij de Cariben tijdens de periode van staatstoezicht reikte daarom verder dan het uitbetalen van de schadeloosstelling.

Nicolaas Gerard Pierson

Bron: Collectie DNB.

De persoonlijke betrokkenheid van Pierson bij de Surinaamse economie biedt een goede inkijk in de manier waarop (later) aan DNB gelieerde personen het West-Indische koloniale beleid in Den Haag op dit punt probeerden te sturen. De opvattingen van Pierson ten aanzien van de slavernij in West-Indië waren deels gevormd tijdens zijn reis naar de Verenigde Staten in 1858-1859. Waar Engeland voor de abolitionisten in Nederland, onder wie de ouders van Pierson, als voorbeeld gold voor de afschaffing van de slavernij gaf de praktijk aan de andere kant van de oceaan te denken, aldus zoon Pierson. De brieven van Pierson aan zijn ouders bevatten tastbaar bewijs dat een DNB-directeur en president tien jaar voor zijn aantreden geen principieel tegenstander was van de slavernij. Bij het observeren van het Amerikaanse slavernijsysteem in de omgeving van New Orleans concludeerde hij:

dat de afschaffing der slavernij in de Vereenigde Staten althans voor de zwarten zelve het grootste ongeluk zou wezen. [...] M.i. is de slavernij zooals ze hier bestaat, bij den verstandelijken en moreelen toestand des slaafs de gelukkigste toestand voor den neger: Wat men er ook van zeggen moge, dit is een feit, dat iedereen die het Zuiden kent mij verzekert en ik met eigene oogen constateerde en dagelijks constateer, de slaven worden goed behandeld.⁶¹⁴

Pierson matigde zijn positieve oordeel over de slavernij in de Verenigde Staten enigszins na het zien van een publieke verkoop van slaafgemaakten in New Orleans. Ook daarna volhardde hij evenwel in zijn overtuiging dat de slaafgemaakten na hun emancipatie zich alleen onder begeleiding van de kolonisator konden ontwikkelen tot vrije arbeiders.⁶¹⁵ Voor Piersons betrokkenheid bij de immigratie naar Suriname is het belangrijk om stil te staan bij zijn observaties van de cooliehandel in Cuba waar de Britten verantwoordelijk voor waren. Vanuit Havana schreef Pierson in maart 1859 aan zijn ouders dat:

het vrij wat erger [was] dan de slavernij die coolie trade, zij worden even slecht behandeld als de slaven, en krijgen even goed met de zweep wanneer zij niet goed werken. [...] Indien Engeland de blaam van zich verwijderen wil met zijn Anti Slavernij system een comediespel te vertoonen en de grootste hypocrisie te plegen, laat het zijn coolietrade laten varen.⁶¹⁶

Na terugkomst in Nederland mengde Pierson zich in het publieke debat over de afschaffing van slavernij. Piersons publieke standpunt over de manier waarop de slavernij in de Nederlandse West-Indische gebieden moest worden afgeschaft was belangrijk voor het Nederlandse beleid ten aanzien van de afschaffing. In *De Gids* recenseerde hij in 1862 verhandelingen over de afschaffing van de slavernij in West-Indië en sprak zich daarin uit voor een geleidelijke afschaffing in ruil voor een rechtvaardige compensatie van de eigenaren.⁶¹⁷ Hierin was Piersons geenszins uniek want er waren nauwelijks voorstanders van afschaffing van de slavernij zonder compensatie.⁶¹⁸ Hoewel er geen bewijs is aangetroffen dat Piersons aanstelling bij DNB deels een gevolg is geweest van zijn publieke oproep om de eigenaren financieel te compenseren bij afschaffing, kan dit ook niet worden uitgesloten.

Op 19 januari 1865 ontvingen Pierson en Charles Marc Fraissinet hun benoeming als hoofddirecteuren van de nieuw-opgerichte Surinaamsche Bank. Deze circulatiebank gold als een belangrijk middel om het hoofd te bieden aan de economische malaise in de kolonie. Het welslagen van de Surinaamsche Bank hing af van de welvaart van Suriname en die was in gevaar door het vooruitzicht van teruglopende aantallen arbeiders op met name de suikerplantages. Het ministerie van Koloniën onderhandelde – tevergeefs – met de Verenigde Staten over de aanvoer van vrijgemaakte slaven naar Suriname, ‘omdat die tot werken geschikte mannen aldaar, naar het schijnt zoo nuttig zouden zijn en hun overvoer minder kostbaar zou wezen dan die van Chinese emigranten.’⁶¹⁹ Immigratie van buitenlandse werkkrachten uit het Verre Oosten (China, Brits-Indië, Java) zag de Surinaamsche Bank als oplossing. Daarom ook was Pierson eind 1864 op studie- en zakenreis gegaan naar Liverpool, Manchester en Londen. In Engeland hoopte Pierson contacten aan te knopen met instanties die konden helpen met de migratie van Chinese arbeiders uit Hongkong naar Suriname. Terug in Amsterdam trok Pierson zich terug uit de handelsfirma Beckman en Pierson om zich volledig te wijden aan zijn nieuwe werkkring.⁶²⁰

Als directeur van de Surinaamsche Bank bemoeide Pierson zich actief met het koloniale beleid ten aanzien van dit overzeese gebied. Formeel had Pierson alleen een rol bij de Nederlandse vestiging van deze koloniale bank, maar dat weerhield hem er niet van de situatie in Suriname nauwlettend in de gaten te houden. Dat liet Pierson (opnieuw) zien als recensent in *De Gids*, dit keer van de *Open brief* die Van der Gon Netscher had geschreven aan minister van Koloniën Fransen van de Putte. Daarin trok de voormalige planter uit Brits-Guiana ten strijde tegen het nieuwe regeringsreglement van de minister voor Suriname en Curaçao. Naast kritiek op de samenstelling

van het koloniale bestuur viel Van der Gon Netscher met name over het uitgaan van particulier initiatief bij het organiseren van voldoende immigratie naar Suriname. Dit laatste punt was voor Pierson als bankdirecteur relevant. 'Er waren tegenwoordig suikerplantages in Suriname die, hoe ook naar de beste, de nieuwste methode ingericht, toch een kwijnend bestaan leiden, alleen uit gemis aan arbeiders. Werkkrachten aan Suriname te verschaffen, behoort dus het doel te zijn van allen, die tot den bloei der kolonie willen bijdragen.'⁶²¹ Pierson bestreed de visie van Van der Gon Netscher dat de particulier gefinancierde immigratie in Brits-Guiana op een fiasco was uitgelopen. Hij gaf zijn lezers de les mee die hij zelf van de Britten had geleerd en binnenkort ook in Nederland zou gaan toepassen. De Britse regering had de immigratie inderdaad uit handen genomen van de particulieren op Brits-Guiana. Zij plaatste agenten in Indië en China. Het benodigde kapitaal kwam voort uit leningen in het moederland uitgezet en de planters kregen een ruimhartige terugbetalingsregeling. 'Op die wijze is de zaak uitmuntend gelukt' en bloeide Brits-Guiana weer net zoals voor de emancipatie, aldus Pierson.⁶²²

Op initiatief van de Surinaamsche Bank zag de Surinaamsche Immigratie Maatschappij, een particuliere onderneming, in mei 1865 het licht. De persoonlijke betrokkenheid van Pierson bij de totstandkoming was groot. 'Het blijft razend druk, schoon de emigratie zaak zoo goed als in orde is,' schreef hij kort voor de oprichting in haast aan Samuel van Houten.⁶²³ Plantagehouders konden bij de Maatschappij verzoeken indien voor werkkrachten die de Maatschappij uit China zou aanvoeren. Ook hier zien we sporen van betrokkenheid van (latere) DNB-directieleden Pierson en J.H. Insinger. De hoofddirecteuren van de Surinaamsche Bank, Pierson en Fraissinet, voerden de directie. Een van de zes commissarissen was M.H. Insinger, de zoon van de DNB-directeur en firmant van Insinger & Co. De Nederlandsche Bank heeft diensten verleend aan de Maatschappij tijdens haar oprichtingsperiode.⁶²⁴ De Maatschappij beleende tussen 1865 en 1866 in totaal 252 effecten bij DNB die per stuk een waarde hadden van f1.000. Voor het bewaren van deze deposito's rekende DNB provisie (bijvoorbeeld 0,5% per mille, per half jaar). Deze dienstverlening aan de Surinaamsche Immigratie Maatschappij vloeide voort uit het wettelijke takenpakket van DNB.

Aanvankelijk was Pierson tevreden over de eerste bedrijfsresultaten: 'Wat komen de profetien van Netscher nu schoon uit!' schreef hij opgetogen aan Fransen van de Putte. 'Particuliere Immigratie was niet mogelijk. En onze

Maat[schapp]ij verdient in haar eerste jaar netto 10%!'⁶²⁵ Op 1 januari 1866 trad in Suriname het nieuwe regeringsreglement in werking, ontworpen onder Fransen van den Putte als minister van Koloniën. Pierson was erg te spreken over de 'uitstekende vruchten' die het nieuwe reglement volgens hem al in oktober dat jaar afwierp.

De ondernemingsgeest wakkert aan. De productie, in het eerste half jaar van 1866, wijst een vermeerdering aan van 33 pct en wij rekenen op nog meer accres. Dat is verblijdend nietwaar? De Oost is wel belangrijk, maar de West is het ook en zal het nog meer worden.⁶²⁶

Maar na deze opstartfase was het snel gedaan met de winstgevendheid van de Maatschappij en de stijgende lijn in de Surinaamse arbeidsproductiviteit. In twee jaar tijd liep het dividend terug naar slechts 2,5%. De financiële middelen die de regering aan de Maatschappij had toegekend in de afschaffingswet bleken ontoereikend. Na het amendement van Elout en Van Bosse in het debat over de afschaffing van de slavernij in 1862, had de regering 1 miljoen gulden beschikbaar gesteld voor een premiestelsel om de aanvoer van arbeidskrachten naar Suriname te bevorderen. Toen bleek dat de immigratie trager verliep dan voorzien, besloot Pierson zijn politieke vrienden aan te schrijven met het verzoek de looptermijn van deze financiële compensatieregeling te verlengen. Zo vroeg hij aan het Tweede Kamerlid M.J. Pijnappel of 'gij zelf het Amend[ement]' niet wilde indienen, want '[h]et is toch beter, dat het voorstel tot wijziging van het Wetsontwerp van Trakranen (minister van Koloniën) niet kome van de zijde der koloniale oppositie.'⁶²⁷ M.H. Insinger was weliswaar Tweede Kamerlid, maar 'te nauw verwant aan de heeren Insinger en Co, die in Suriname belangrijk geïnteresseerd zijn, om geacht te kunnen worden, hierin met volkomen onpartijdigheid te spreken.'⁶²⁸ Nog diezelfde dag wendde Pierson zich in een brief ook tot Fransen van de Putte met de mededeling dat hij gebruik wilde maken '[v]an uw verlof, mij zoo bereidwillig verleend, om bij voor komende gelegenheid Uwe voorspraak in de kamer te mogen inroepen ten faveure van Surinaamsche belangen.'⁶²⁹ Piersons opzet slaagde, want op voorstel van Pijnappel stemde de Tweede Kamer voor verlenging tot 1 juli 1873 met 43 tegen 17 stemmen.⁶³⁰

Ondanks de verlenging van de subsidieregeling bleef de immigratie een zorgenkindje voor Pierson. In januari 1867 berichtte de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* over 'vijf Chinezen, beschuldigd van gewelddadige wegvoering

van koelies, bestemd voor de Nederlandsche bezittingen in West-Indië.⁶³¹ Dit krantenbericht was voor Fransen van de Putte reden voor een briefje aan Pierson, maar ook voor een vraag in de Tweede Kamer aan minister van Koloniën Trakranen: klopte het dat de opdrachtgever van de veroordeelden werkte voor een agent in dienst van de Surinaamsche Immigratie Maatschappij? Dat kon Trakranen niet ontkennen, maar hij vond dat de agent van de ‘Emigratie-Maatschappij’ te Hongkong waar de Surinaamsche Immigratie Maatschappij mee samenwerkte geen schuld had aan de ‘zeer onbehoorlijke pressie’ die de onderaannemers hadden uitgeoefend.⁶³² Ondanks publieke blamages als deze bleef Pierson zich actief inzetten voor het welslagen van de onderneming, daarbij geholpen door zijn connecties met Haagse bestuurders. Los van de affaire met de onderaannemers wenste Van de Putte met Pierson te spreken ‘over de Surinaamsche belangen.’⁶³³ Van de Putte had ‘met veel belangstelling – al was ik het niet altijd eens – de debatten in de Koloniale Staten gelezen – en wenschte over een en ander met u eens te praten.’⁶³⁴ Pierson schreef in 1869 zelfs een introductiebrief aan Thorbecke voor Fergus Castairs, lid van de Koloniale Staten van Suriname. Hoewel Thorbecke op dat moment geen minister maar Tweede Kamerlid was, vond Pierson dit een moeilijke brief om te schrijven, want hij nam het risico ‘indiscreet of arrogant’ te zijn door iemand aan Thorbecke te introduceren, terwijl hij deze staatsman zelf nog maar een keer eerder had ontmoet.⁶³⁵ Castairs was een groot voorstander van de uitbreiding van de immigratie. Of de ontmoeting heeft plaatsgevonden is niet duidelijk, maar de Koloniale Staten van Suriname dienden uiteindelijk met succes een verzoek in bij de Tweede Kamer om een traktaat aan te gaan met Engeland, zodat ook koelies uit Brits-Indië konden immigreren.⁶³⁶

De Surinaamsche Immigratie Maatschappij heeft het einde van de periode van staatstoezicht niet meer meegemaakt. In december 1870 ging het bestuur over tot liquidatie van de Maatschappij. Op dat moment was Pierson al twee jaar lang directeur van DNB. Nadat Pierson in 1868 directeur was geworden bij DNB deed zich ook bij de Surinaamsche Bank de gelegenheid voor om zijn directeurschap te verruilen voor een commissariaat. Met het overlijden van de grondlegger en commissaris van de Surinaamsche Bank, Samuel Sarphati, kwam die positie vrij en Pierson besloot diens plaats in te nemen.⁶³⁷

Ook als directeur van DNB was Pierson nog even uitgesproken over de afschaffingswetgeving en de periode van staatstoezicht die daarop volgde. In een persoonlijke brief aan Sam van Houten vatte Pierson in 1871 zijn visie

samen op de emancipatiewet en de gevolgen van het staatstoezicht in de praktijk. Deze brief toont aan dat Piersons visie op slavernij gebaseerde productie min of meer ongewijzigd was sinds zijn bezoek aan het zuiden van de Verenigde Staten eind jaren 1850. Omdat Pierson deze woorden schreef ten tijde van zijn DNB-directeurschap tonen ze hier vooral aan dat een directielid (al was het in persoon) kritiek bleef hebben op de emancipatiewetgeving ook nadat deze was aangenomen door de Staten-Generaal.

Ten aanzien van de neger-quaestie ben ik nog steeds van het zelfde gevoelen als vroeger. Ik geloof dat de neger een receptieve natuur heeft, een volgzamen aard en dat het voorname middel van zijn ontwikkeling bovenal daarin gezocht moet worden, dat men hem in contact brengt met den blanke. Iedere maatregel die ten gevolge heeft, dat hij zich isoleert van de Europeesche bevolking moet ten nadeele zijner beschaving strekken. Nu meen ik zeer dat de opheffing van het Staatstoezicht zulk een maatregel zijn zal. [...] De emancipatiewet is in mijn oog altijd een failure geweest. Zij ging uit van een verkeerd denkbeeld en daardoor een te krassen sprong. [...] Ik zou gewild hebben: een staatstoezicht van 50 jaren en tegelijk verplicht onderwijs; verplichting van den planter om zijn negers eenige stukjes grond in of vlak bij zijn plantage in erfpacht af te staan, die ze dan in hun eigen tijd zouden bebouwen; tegelijk aanvoer van vreemde werklieden – want Suriname – al werken alle negers – heeft nog werkkrachten nodig. Zodoende zou men 1 de petite culture gegroepeerd hebben om de grande culture 2 aan het contact tusschen neger en blanke een vasten grondslag hebben gegeven, die ook blijven zou, na het wegvallen van het staatstoezicht; 3 de ontwikkeling van den neger hebben bevorderd. Is het kwaad nog te herstellen? Misschien wel. De duur van het staatstoezicht zou verlengd kunnen worden op bepaalde voorwaarden.⁶³⁸

Kort samengevat legde Pierson aan Van Houten uit dat hij de geëmancipeerde slaafgemaakten in met name Suriname niet in staat achtte om zich te ontwikkelen zonder hulp van de witte Europese bevolking aldaar. Pierson vond de Nederlandse emancipatiewetgeving een mislukking, omdat deze wel vertrouwde op dit ontwikkelingsvermogen en daardoor een te korte periode van staatstoezicht had ingesteld. Onder begeleiding van

de planters konden de geëmancipeerden voor zichzelf een stukje grond in cultuur brengen, naast hun arbeid op de grotere gronden. Tot slot sprak Pierson ook de publieke verwijten tegen – onder andere door minister van Koloniën Van Bosse – dat de reeds aangevoerde immigranten in Suriname slecht behandeld zouden worden. Aanvoer van extra werklieden was nodig voor de productiviteit op de plantages, maar '[d]ie aanvoer behoeft geen slavenhandel te zijn' zolang betrokkenen bereid waren de door de Engelsen beproefde waarborgen daartegen te benutten.⁶³⁹

Dit verhaal over Piersons betrokkenheid bij de aanvoer van arbeidsmigranten naar Suriname is een belangrijk deel van het laatste hoofdstuk in dit boek over de betrokkenheid van DNB bij het slavernijverleden. Het toont aan hoe de op slavernij gebaseerde plantage-economie de overstap heeft moeten maken naar loonarbeid en welk acuut probleem daarbij om een oplossing vroeg: de aanvoer van arbeidskrachten uit Azië naar de Nederlandse plantages in de Cariben. In zijn jeugdijaren had Pierson al nagedacht over slavernij tijdens een reis naar Amerika en deelde zijn bevindingen met zijn abolitionistische ouders. Hieruit bleek dat Pierson geen principieel tegenstander was van slavernij en ook in zijn recensies voor *De Gids* schaarde hij zich niet bij de abolitionistische gelederen. Maar hij keurde wel de koeliehandel af van de Britten in Cuba toen hij de behandeling van de immigranten aldaar met eigen ogen aanschouwde. Als directeur van de Surinaamsche Bank en Surinaamsche Immigratie Maatschappij bleek Pierson in de praktijk echter niet om de Britten heen te willen en te kunnen bij het veiligstellen van de immigratie naar Suriname. Met de constatering van Pierson dat hij nota bene van de Britten de waarborgen had geleerd die ervoor zorgden dat het vervoer van arbeidsmigranten geen slavenhandel behoefde te zijn, dringt zich de gedachte aan ons op dat het gesprek met de Britten in 1814 over de afschaffing van de trans-Atlantische slavenhandel in zekere zin nog steeds gaande was. Daarmee vormen Piersons persoonlijke opvattingen over slavernij en zijn betrokkenheid bij de arbeidsmigratie vanuit Azië naar de Cariben een passend slot op de omvorming van de op slavernij gebaseerde productieketen. Opvattingen over slavernij uitten DNB-bestuurders op persoonlijke titel of door middel van een firma waarbij ze betrokken waren. Hoewel DNB als instituut geen beleid ontwierp over dit thema, was zij wel betrokken bij de financiële dienstverlening waar ook slavernijgerelateerde ondernemingen gebruik van maakten en die een onlosmakelijk deel waren van de afschaffing van slavernij.

Slot en aanbevelingen

Voor zowel DNB als de slavernij was de negentiende eeuw een tijd van grote veranderingen. DNB kende een trage start, maar ontwikkelde zich tussen 1814 en 1863 tot de centrale bank van Nederland. Na 1814 werd stapsgewijs een einde gemaakt aan slavernij, totdat uiteindelijk in 1862 koning Willem III de wet tekende waarmee slavernij een jaar later definitief werd afgeschaft. Door deze tegengestelde historische ontwikkeling zou wellicht de indruk kunnen ontstaan dat DNB en slavernij weinig met elkaar van doen hebben gehad. Immers, de slavernij verliet het wereldtoneel terwijl DNB het langzaam betrad. Slavernij was echter ook tot ver in de negentiende eeuw nog een dynamisch bestanddeel van de Nederlandse economie. DNB, haar oorspronkelijke investeerders en vooraanstaande bestuurders stonden niet afzijdig van de ontwikkelingen in de laatste vijftig jaar van de slavernij onder Nederlands gezag. Slavernij was een relatief kleine, maar nog geen aflopende zaak. Doordat De Nederlandsche Bank in de negentiende eeuw dienstbaar was aan de Nederlandse handelsbelangen en het ministerie van Koloniën heeft de bank onvermijdelijk raakpunten met de geschiedenis van slavernij.

Dit onderzoek heeft aangetoond op welke manieren de geschiedenis van slavernij en DNB elkaar raakten. Dat was in formele zin vooral indirect. DNB bezat zelf geen plantages en had ook geen mensen in eigendom. In het stichtingsjaar 1814 werd de trans-Atlantische slavenhandel verboden en het verstrekken van kapitaal aan slavenhandelaren behoorde dus niet tot de activiteiten van DNB. Verder zorgde de weigering van de directie om in te gaan op uitnodigingen en aansporingen om buiten Amsterdam vestigingen te openen er ook voor dat er in de koloniën geen vestigingen kwamen. De banken die daar werden opgericht volgden wel het model van DNB, maar hadden geen formele relatie met het instituut. Wel had DNB als taak om zorg te dragen voor het betalingsverkeer van overheden, waaronder het ministerie van Koloniën. Vrijwel alle Nederlandse koloniën in het Atlantische gebied hadden als hoofddoel het produceren en verhandelen van goederen die meestal door middel van slavenarbeid waren

geproduceerd. Door de dienstverlening voor het ministerie van Koloniën was DNB bovendien het aangewezen instituut om bij de afschaffing van de slavernij de tegemoetkoming voor de slaveneigenaren uit te betalen. Een wettelijke taak van DNB die direct raakte aan de plantage-economie was het belenen van goederen. Aangezien die in veel gevallen door middel van slavenarbeid waren geproduceerd, was De Nederlandsche Bank op deze manier dienstbaar aan ondernemers die actief waren in de op slavernij gebaseerde keten van productie, distributie en consumptie.

Uit ons onderzoek is gebleken dat in vergelijking met hun tijdgenoten veel vooraanstaande DNB'ers privé een leidende rol speelden in slavernij-gebaseerde productieketens. In de beginjaren werd DNB gedragen door de directieleden en de commissarissen. Het was eerder hun reputatie en aanzien die hielpen om vertrouwen te wekken, dan dat de bestuurders status ontleenden aan hun functie bij dit instituut. Die reputatie was deels ontleend aan ervaring in de koloniale handel en financiering. Het verband tussen DNB en slavernij is daarom ook duidelijk te zien in het startkapitaal dat bij de oprichting werd geïnvesteerd in DNB. Dat geeft echter ook onmiddellijk de grens aan van de betrokkenheid van DNB, het octrooi en de wettelijke taken vormden geen aanleiding om een beleid ten aanzien van slavernij te voeren.

In de negentiende eeuw waren koloniale besturen druk met het voorbereiden van een langzaam maar zeker onvermijdelijk wordende volledige afschaffing van slavernij. Bankiers en handelshuizen waren ook betrokken bij de inhoudelijke voorbereiding van de afschaffing. Door de rol (in privé) van enkele vooraanstaande DNB'ers, zoals Bondt, Luden en Insinger, in het beïnvloeden van het afschaffingsproces, is dit boek mede het eerste grote onderzoek geworden naar de Nederlandse verdedigers van slavernij in de negentiende eeuw. In de archieven van DNB konden wij echter geen sporen vinden van enig aandringen vanuit het bestuur aan deze heren om zich met deze kwestie te bemoeien. Degenen die vanuit hun privébelang bezorgd waren over de economische ontwikkeling van Nederland bemoeiden zich met het politieke proces richting de afschaffing. Het debat over de wenselijkheid van slavernij woedde in alle hevigheid en er werd veel nagedacht over de beste manier van afschaffen zonder dat dit negatieve economische gevolgen zou hebben. Via adressen aan de koning, ministers en de Tweede Kamer probeerden enkele vooraanstaande DNB'ers op persoonlijke titel of namens een onderneming waar ze firmant van waren, het beleid te beïnvloeden. Een van de resultaten hiervan was de tegemoetkoming die aan

de slaveneigenaren werd betaald bij de afschaffing van de slavernij. Deze betrof 50% van de geschatte waarde van de slaven wat meer is dan de 40% die de Britten uitbetaalden. Aan de kant van de anti-slavernijbeweging zette Mees zich juist actief in voor de belangen van de slaafgemaakten, maar hij stopte met deze activiteiten voordat hij toetrad tot de directie.

DNB was de aangewezen instantie om zorg te dragen voor de betalingen aan de slaveneigenaren in Nederland. Na de afschaffing konden de eigenaren gebruikmaken van de staatstoezichtregeling waarmee voormalige slaven verplicht konden worden om een contract te sluiten om op een plantage te werken. In de overgangperiode van slavernij naar een koloniale economie zonder slavernij speelden enkele (latere) DNB'ers een belangrijke rol, bijvoorbeeld in het oprichten van koloniale banken en, in het geval van Pierson, in het organiseren van de contractarbeidersmigratie. Voor Pierson waren deze activiteiten deel van de bestuurservaring die hij met zich meenam toen hij in dienst trad bij DNB. Zo is de geschiedenis van DNB en slavernij vanaf de oprichting van de bank tot de afschaffing van de slavernij en de directe nasleep, een gedeelde geschiedenis. DNB voerde weliswaar geen beleid ten aanzien van slavernij, maar vanaf het startkapitaal tot de uitbetaling van de compensatiegelden maakte het instituut deel uit van de Nederlandse geschiedenis van trans-Atlantische slavernij.

Dit onderzoek geeft een overzicht van de manieren waarop slavernij raakte aan de activiteiten van DNB. Wat er aan verder onderzoek rest valt uiteen in twee categorieën. Enerzijds is er de mogelijkheid om het bestaande onderzoek verder uit te diepen en de gegevens te preciseren. Wat betreft het startkapitaal hebben we ons beperkt tot de grote zestien investeerders die door hun aandeel een institutionele rol vervulden en Johanna Borski. Er kan meer onderzoek gedaan worden naar de betrokkenheid bij slavernij van de overige investeerders en het precieze aandeel van slavernij in hun financiële portfolio. Precisering van de gegevens over de belening van goederen is mogelijk, en het is ook mogelijk om scherper onderscheid te maken tussen de Atlantische slavernij en het Javaanse cultuurstelsel. Van de vooraanstaande DNB'ers kan waarschijnlijk meer informatie gevonden worden over aandeelhouderschap in plantages evenals de relatieve plek van de plantage-activiteiten in hun bredere portfolio. We betwijfelen echter of dergelijke precisering werkelijk nieuwe inzichten zal opleveren.

Het nu uitgevoerde onderzoek is gericht op koloniale slavernij onder Nederlands gezag en andere vormen van gedwongen arbeid. Nieuw onderzoek zou zich kunnen richten op de specifieke interactie tussen DNB,

de NHM in Indië en het ministerie van Koloniën. Mees stelde immers dat 'zoo lang er slavernij op Java bestaat' er aanleiding is om 'het Java product uit de rij der begunstigen te schrappen.' De behandelde periode van dergelijk onderzoek zou ruimer moeten zijn dan het onderzoek naar slavernij. Een andere veelbelovende onderzoekslijn in dit verband is de invloed van remigranten uit zowel de Oost- als West-Indische gebieden op het politieke bedrijf in Den Haag. De voorbereiding van de afschaffingswetgeving was in handen van ministers als Baud, Pahud, Rijk, Mijer en Rochussen die allemaal bestuurlijke ervaring hadden opgedaan in deze gebieden. Dit was bepalend voor de manier waarop zij mede vorm hebben gegeven aan het politieke bestel van Nederland in de negentiende eeuw. Naarmate de positie van DNB als centrale circulatiebank verder ingebed raakte, nam ook de invloed van de remigranten op de nationale politiek in algemene zin toe. De hechte vriendschap tussen de DNB'er Pierson en Fransen van de Putte, die als suikermagnaat terugkeerde uit Nederlands-Indië, leent zich er goed voor om deze dynamiek verder uit te diepen.

We hebben binnen het kader van dit onderzoek niet gekeken naar de geschiedenis van de plantages, de mensen die daar leefden en hun wedervaren na de afschaffing van de slavernij. Relevante nieuwe onderzoeksthema's zijn de invloed van lotsverbeteringspolitiek en het staatstoezicht op het leven van de slaafgemaakten, de geschiedenis van manumissie en de ontwikkeling van autonome en vrije gemeenschappen in de koloniën. Kennisproductie aangaande deze thema's in de negentiende-eeuwse slavernijgeschiedenis kan op een betekenisvolle manier bijdragen aan een beter begrip van de erfenis die dit verleden in maatschappelijke en culturele zin heeft nagelaten. Het biedt bovendien de mogelijkheid om de mensen die nu slechts zijdelings in deze geschiedenis hebben gefigureerd centraal te stellen.

Tot slot stellen de Verenigde Naties dat deze geschiedenis nog doorwerkt in het heden en niet is afgesloten. De Verenigde Naties roepen daarom in het kader van het decennium voor mensen van Afrikaanse afkomst, 2015-2024, op tot programma's gericht op erkenning, gerechtigheid en ontwikkeling. Met het onderzoek en dit boek hopen we een bijdrage te leveren aan het ontsluiten van deze geschiedenis en daarmee ook de maatschappelijke erkenning. Dit is lang een geschiedenis geweest die door stilte werd omringd. We hopen dat deze geschiedenis nu op een vanzelfsprekende en duurzame manier zal worden opgenomen in het geschiedverhaal van DNB en haar illustere oprichters en bestuurders.

Verantwoording

Dankwoord

Dit onderzoek ging van start terwijl de archieven tijdens de corona-lockdown van 2021 gesloten waren en alle historische onderzoeksprojecten streden om toegang tot schaarse plekken in leeszalen of tot voorrang bij het digitaliseren van materiaal. We bedanken dan ook de geduldige ondersteuning die we kregen bij het Nationaal Archief, het Stadsarchief in Amsterdam, het Koninklijk Huisarchief, het Utrechts Archief en het Gemeente Archief Rotterdam. Vanuit De Nederlandsche Bank werden we heel goed geholpen om zowel de collectie van DNB bij het Nationaal Archief als bij DNB zelf te doorzoeken en onderzoeksmateriaal te selecteren. Tijdens dit proces leed DNB een droevig verlies met het overlijden van archivaris Jonna Morillo die ons gemotiveerd en kundig terzijde heeft gestaan aan het begin van ons onderzoeksproject.

We zijn dankbaar voor alle *goodwill* van collega-onderzoekers. Randy Browne stuurde ons zonder voorbehoud de archiefstukken over de plantage *Cornelia Ida* in Demerary. Na een terloopse vraag over prisaties (taxaties) van plantages in de negentiende eeuw ging Eline Rademakers meteen diezelfde avond in de inventarissen zoeken en haalde precies boven water wat we zochten. Van Pernille Røge ontvingen we behulpzaam advies over het plantage-eigendom op de Deense eilanden. Het onderzoek naar de geschiedenis van plantage-eigendom is in de laatste jaren veel makkelijker geworden door het harde werken van enthousiaste onderzoekers die grote databestanden hebben aangelegd. De Trans-Atlantic Slave Trade Database en de Legacies of British Slave Ownership zijn hoekstenen voor dit soort onderzoek. In Nederland is het werk van Paul Koulen over *Essequibo*, Demerary en Berbice onmisbaar. Voor Suriname konden we leunen op de verzamelingen die werden aangelegd door Philip Dikland en Okke ten Hove.

Tijdens het onderzoek was een belangrijke rol weggelegd voor Zipphora Dors die zich in korte tijd bekwaamde in het doornemen van

plantage-administraties, Sakina Mouami die een weg vond door politieke briefwisselingen, Leonoor Kemperman voor wie geen grootboek te groot was en Camilla de Koning die onvindbare documenten wist op te duiken en zich stortte op de brieven en papieren van de afschaffingsbeweging. Hun gezamenlijke werk om digitale en fysieke archieven door te spitten en grote Excel-bestanden aan te leggen leverde ons de grotere en kleinere feiten waarmee we deze nieuwe geschiedenis van DNB konden schrijven. Onze grote dank daarvoor. Gedurende het onderzoeksproces hebben we dankbaar gebruikgemaakt van onze adviesraad, bestaande uit Alicia Schrikker die ons kundig bijstond met haar kennis over slavernij in Azië, Maartje Janse van wie wij belangrijke aanwijzingen kregen voor het onderzoek naar de afschaffingsbeweging en de wirwar van petitie en comités die zich in het midden van de negentiende eeuw met dit onderwerp bezighielden, en Cátia Antunes die ons uitdaagde om methodologisch en inhoudelijk ambitieus te zijn. Wij danken de adviesraadsleden Gerhard de Kok en Pepijn Brandon die ons vanuit het onderzoeksproject naar Hope & Co en Mees & Zonen voorzagen van nuttig commentaar en behulpzaam advies. Onmisbaar was de kennis van Joost Jonker en Gert Oostindie die in de adviesraad aan het begin van dit onderzoek precies voorzagen waar we de accenten moesten leggen en welke valkuilen we zouden tegenkomen, en bovendien aan het slot van ons onderzoek het geheel kritisch hebben gelezen. Ook bedanken we Ger Bom en Jakob de Haan voor hun belangstellende en behulpzame contact vanuit de werkgroep slavernijverleden van DNB en Leo Balai die optrad als tegenzetler van het conceptrapport.

Onderzoeksvragen van de directie van DNB

De directie van DNB heeft leidende onderzoeksvragen opgesteld aangaande de directe betrokkenheid van DNB, alsmede de betrokkenheid van de bestuurders van de bank en Johanna Borski, die een belangrijke bijdrage leverde aan de oprichting van de bank. Het gaat hier daarom om de volgende drie vragen:

- ‘Wat was de betrokkenheid bij slavernij van presidenten, directieleden en secretarissen van DNB in de periode 1814-1873, uitgebreid met deze functionarissen uit de periode erna in zoverre uit het onderzoek naar voren komt dat zij compensatie ontvingen voor vrijgemaakten. Deze betrokkenheid kan bestaan uit:

- Een bestuurlijke rol bij – of een financieel aandeel in – organisaties die rechtstreeks betrokken waren bij slavernij (plantages, maar ook bijvoorbeeld de Amsterdamse Kamers van de VOC en WIC, of de Sociëteit van Suriname).
 - Een aandeel in het publieke debat inzake slavernij, hetzij als voorstander hetzij als tegenstander. Waar mogelijk dient deze bestuurlijke rol, dit financiële aandeel of deze stem in het debat te worden afgezet tegen wat in de betreffende periode gebruikelijk was.
- Wat was de bestuurlijke rol, het financiële aandeel of de stem in het debat van Johanna Borski (1764-1846), in zoverre deze was gerelateerd aan slavernij en duiding daarvan in het kader van wat in de betreffende periode gebruikelijk was.
 - Eventuele betrokkenheid bij slavernij van het instituut DNB in de periode 1814-1873. Dit kan zowel betreffen aan slavernij gerelateerde specifieke uitingen van DNB, gericht tot organisaties waarmee zij op grond van haar formele taken contacten onderhield, of dergelijke publieke uitingen in algemene zin, als wel door DNB gehanteerd beleid. Zoveel mogelijk dient daarbij te worden aangegeven in hoeverre die uitingen en beleid pasten binnen de toenmalige wettelijke taken van DNB, dan wel dat DNB zich daarmee buiten haar wettelijke taken begaf.’

Deze onderzoeksvragen, aangereikt door de directie van DNB zijn de leidraad voor het onderzoek. Het onderzoeksteam van de Universiteit Leiden heeft het onderzoek onafhankelijk uitgevoerd. Tijdens het onderzoek heeft DNB haar archieven zonder voorbehoud aan het onderzoeksteam ter beschikking gesteld.

De gehanteerde definitie van slavernij

In dit onderzoek richten we ons in de eerste plaats op slavernij als formele institutie die wettelijk was omschreven en zoals die ook door de toenmalige overheid werd gehanteerd. De Nederlanden kenden vanaf de late middeleeuwen formeel geen slavernij meer, en het ontbrak in de vroege zeventiende eeuw daarom aan een juridische basis voor slavernij in de koloniën. Waar het Hollands recht niet voldeed, zoals in de kwestie van slavernij, werd in de koloniën het Romeinse recht als basis genomen.⁶⁴⁰ Slavernij viel daarom in het Nederlandse koloniale rijk onder het eigendomsrecht, een tot slaaf

gemaakt mens werd bij wet gezien als *res*, zaak, en was daarnaast geen rechtspersoon. Op deze wettelijke kaders zijn in de navolgende eeuwen in de diverse koloniën lokale aanpassingen gekomen, maar in veel opzichten was er continuïteit en bleef het Romeinsrechtelijke kader herkenbaar. Dit is wat de koloniale overheid als slavernij definieerde en wat werd afgeschaft in de tweede helft van de negentiende eeuw.

Hoewel er lokale varianten van slavernij waren en er ook inheemse vormen van dienstbaarheid, lijfeigenschap en slavernij bestonden op plekken die onder Nederlands gezag stonden, werd slavernij in de zeventiende en achttiende eeuw steeds gelijksoortiger. In de koloniën waar het bestuur was gericht op het bevorderen van productie voor de wereldmarkt ontstond een specifieke productieslavernij met als opvallende kenmerken dat het een eeuwigdurende slavernij was waarin de slaafgemaakten verhandelbaar waren. Deze slavernij had ook nog een ander kenmerk: mensen die werden gezien als Europees waren ervan uitgesloten. Slavernij raakte in de vroegmoderne Atlantische wereld beperkt tot mensen van Afrikaanse afkomst, al werd dit niet bij wet vastgelegd. Het raciale onderscheid tussen wie 'slaafbaar' was en wie niet is een belangrijk kenmerk van deze productieslavernij. We spreken daarom ook wel van raciale productieslavernij. De Romeinse rechtsregel *partus sequitur ventrem* (vrucht volgt baarmoeder) regelde dat kinderen die geboren werden uit vrouwen die in slavernij werden gehouden slaaf van de eigenaar van de moeder werden. De slavenstatus was erfelijk langs vrouwelijke lijn.

Ook in Azië resulteerde kolonialisme in een commercialisering van slavernij en waren slaafgemaakten verhandelbare goederen die bijdroegen aan de productie van handelsgoederen voor de wereldmarkt. Net als in de Atlantische koloniën bepaalden eigendomsrecht en racialisering de contouren van het instituut in Azië. Slavernij was slechts één van de manieren waarop in het overzeese rijk arbeid werd gemobiliseerd, en het was ook niet de enige manier die gekenmerkt werd door dwang. Zowel in het Atlantische domein, maar veel meer nog in Azië werden onder Nederlands gezag vormen van gedwongen arbeid toegepast. In de zeventiende en achttiende eeuw was slavernij in Azië van gelijke of zelfs grotere omvang geweest dan in de Atlantische gebieden van Nederland. Echter, de opkomst van het cultuurstelsel en het einde van de slavenhandel zorgden in Azië voor een snellere afname van het aantal mensen dat onder Nederlandse verantwoordelijkheid in slavernij werd gehouden dan in de Atlantische domeinen.

De koloniale slavernij in de Atlantische wereld stond centraal in het stapsgewijze uitbannen van alle vormen van slavernij. In Azië werd na

de afschaffing van de slavernij, juist de bestrijding van slavernij het mom waarachter gewelddadige onderwerping en dwangarbeid schuilging. De afschaffing van slavernij betekende allerm minst een afscheid van koloniaal geweld en dwangarbeid. Van de betrokkenheid van DNB bij andere uiteenlopende vormen van gedwongen arbeid is in dit onderzoek geen studie gemaakt. Ondanks deze kanttekeningen kan worden vastgesteld dat de afschaffing van slavernij een belangrijke stap vooruit was en een van de grootste verworvenheden van de moderne tijd is.

We hanteren de historische praktijk van de formele institutie als primair onderzoeksobject. We kiezen daarmee expliciet niet voor de hedendaagse definities van slavernij en mensenhandel zoals deze in de huidige wetgeving zijn vastgelegd. De Verenigde Naties zijn in de loop van de twintigste eeuw slavernij steeds breder gaan definiëren. Het verbod op het formele instituut leidde tot een herdefiniëring van slavernij als informele praktijk. De definitie zoals de Verenigde Naties die hanteren zou leiden tot een veel groter onderzoeksterrein. Ook andere vormen van onvrije arbeid zoals horigheid en koelie-arbeid zouden dan onderzoeksonderwerp moeten zijn. Wij kiezen daar uitdrukkelijk niet voor. Door de historische juridische definitie te kiezen richt het onderzoek zich op de slavernij die het onderwerp was van hoogoplopend politiek debat in de negentiende eeuw. Het is een vorm van slavernij die duidelijke sporen heeft nagelaten in de historische archieven en bovendien centraal is komen te staan in het hedendaagse publieke debat. Het is ook de vorm van slavernij waarvoor de overheid bij de afschaffing een tegemoetkoming uitkeerde aan de slaveneigenaren. Door deze afbakening sluit het onderzoek goed aan bij soortgelijk onderzoek in het buitenland.

Woordgebruik en spellingswijze

Wat betreft spellingsvarianten hanteren we de volgende conventies. We schrijven de naam van de kolonie en de rivier Demerary, tenzij in een letterlijk citaat een andere spellingswijze werd gehanteerd. De Britten gebruiken vaak de naam Demerara en in historische bronnen duikt soms Demerarij op. Dit laatste zou bij de moderne lezer echter tot verwarring kunnen leiden over de uitspraak. De spelling van de geografische naam Guiana is eveneens variabel. Voor de regio tussen de Amazone en de Orinoco hanteren we de spelling Guiana. Ook voor de Britse kolonie hanteren we de schrijfwijze Guiana, maar niet voor het onafhankelijke land Guyana waarvoor we de daar geldende schrijfwijze volgen.

Mensen behandelen als roerende goederen met als doel de grootst mogelijke beschikking te hebben over hun menselijke capaciteiten, gaat altijd gepaard met geweld en geestelijke terreur. De slavernij leidde tot barbaarse situaties, terwijl de slaveneigenaren zich voorstelden beschaafd te zijn. Vergoelijkende en verhullende taal werd gebruikt om deze situatie in stand te houden. Het doel van dit onderzoek is om juist niet te verhullen, maar om te onthullen wat lang genegeerd is geweest. In de Surinamistiek is de term 'slaafgemaakte' of 'tot slaaf gemaakte' sinds de jaren negentig gebruikelijk om mensen in slavernij mee aan te duiden. Hoogleraar Alex van Stipriaan hanteert in zijn recente boek *Rotterdam in Slavernij* hoofdzakelijk het woord 'slaafgemaakte' voor mensen in slavernij 'om aan te geven dat niemand slaaf is, als een soort identiteit, maar dat de betreffende persoon door anderen in die status wordt gebracht en gehouden, zelfs al is diegene in slavernij geboren.'⁶⁴ Het Rijksmuseum heeft voor de tentoonstelling *Slavernij* voor hetzelfde idioom gekozen. Wij volgen in dit onderzoek deze geldende praktijk met enig voorbehoud. In dit onderzoek gebruiken we de term slaven als het gaat om de abstracte juridische categorie, waar het gaat om specifieke individuen benadrukken we de dwang en het verzet waarmee slavernij gepaard ging.

Verder vermijden we in het onderzoeksrapport zover mogelijk het gebruik van racialiserende termen als 'zwart' en 'wit/blank' om mensen te categoriseren. Denigrerende terminologie wordt niet gebruikt, met uitzondering van directe citaten die de bedoeling hebben om een geracialiseerde denkwijze te demonstreren. We willen hierbij uitdrukkelijk opmerken dat deze termen deel waren van een cultuur die slavernij in stand hield.

Onderzoek naar economische betrokkenheid

Bij de beantwoording van de vraag over de economische betrokkenheid van de DNB-bestuurders en van DNB zelf is gebruikgemaakt van divers primair bronnenmateriaal. Voor DNB is dit het archief van DNB geweest. De belangrijkste bron voor economische betrokkenheid is het grootboek; al vrij snel is op die manier duidelijk hoeveel goederen en effecten er beleend waren. Exact welke effecten beleend waren is in het archief van DNB niet te achterhalen. Er staan verwijzingen naar een 'register van beleningen', maar dit document is niet teruggevonden in het archief. Aangezien effectenbeleningen in de eerste helft van de negentiende eeuw bij een notaris vastgelegd moesten worden en dat in de notarisakte exact gespecificeerd

werd welke effecten waren beleend zou dit op deze manier wel mogelijk zijn. Gelet op de enorme hoeveelheid notarissen en hoe arbeidsintensief dit proces zou zijn, is er voor dit onderzoek voor gekozen om andere zaken prioriteit te geven. Het is wellicht goed om te vermelden dat voor de drie notariële aktes die zijn gevonden in één boek van één notaris geen enkele te maken had met slavernij.

In de eerste jaren stond in het grootboek vermeld welke goederen het onderpand waren, en was het dus vrij gemakkelijk om te bepalen of dit eventueel slavernijgoederen zijn geweest. Voor latere jaren was het echter noodzakelijk dit per transactie na te zoeken in de journalen, en nog later was het nodig dit nog verder na te zoeken in de memorialen van DNB. Gezien het tijdrovende karakter van deze methode en de beperkte tijd is ervoor gekozen om steekproeven te nemen met intervallen van vijf jaar tussen de boekjaren 1817/18 en 1862/1863. Om dit te kunnen vergelijken met de periode na de afschaffing van slavernij is ook nog het boekjaar 1872/73 toegevoegd. Verder zijn voor twee boekjaren (1833/34 en 1848/49) de beleende goederen bestudeerd die voor het politieke deel van het onderzoek interessant waren.

Het is natuurlijk zo dat er een bias in de bronnenselectie van het archief van DNB zit. Het zou bijvoorbeeld zo kunnen zijn dat koffie vaker beleend werd dan andere goederen omdat de personen die koffie handelden vaker een liquiditeitsprobleem hadden (en dus hun goederen beleenden om aan geld te komen). Het is bijvoorbeeld niet geheel ondenkbaar dat als een koffiehandelaar onverwachts (gezien de lange aanvoerrote) langer op een levering moest wachten hij eerder geneigd zou zijn een partij koffie te belenen om een rekening te betalen. Bovendien zijn er andere goederen, zoals verse vis, die nooit beleend werden aangezien ze niet lang houdbaar waren en dus überhaupt niet beleend konden worden. Slavernijgoederen moesten, gezien de duur van het transport, lang houdbaar zijn en waren daardoor *a priori* geschikter om te belenen in geval van liquiditeitsproblemen. Wij zijn ons bewust geweest van al deze tekortkomingen in onze bronnenselectie, maar aangezien er geen betere bronnen beschikbaar zijn hebben we ervoor gekozen deze bronnen te gebruiken.

Voor de persoonlijke betrokkenheid van DNB-bestuurders is geput uit een enorme hoeveelheid aan materiaal. De eerste stap was het opstellen van een biografisch profiel met ouders, grootouders, echtgenoten, en schoonouders, en een kort curriculum vitae om te achterhalen bij welke firma's de DNB-bestuurders eventueel betrokken waren geweest. Deze profielen zijn veelal gebaseerd op doopgegevens, secundaire literatuur, en databases

zoals biografischportaal.nl van het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, parlement.com van het Parlementair Documentatie Centrum, en rouw- en zakenadvertenties in kranten van de Koninklijke Bibliotheek die digitaal doorzoekbaar zijn via delpher.nl. Aan de hand van de biografische en professionele gegevens is geprobeerd de persoonlijke archieven van DNB'ers te achterhalen in (aangetrouwde) familie- en bedrijfsarchieven. Aangezien de bestuurders voor het overgrote deel uit Amsterdam kwamen, is voor (met name) de oudere generatie ook zeer dankbaar gebruikgemaakt van de gedigitaliseerde index van het Amsterdamse stadsarchief waarmee het onder andere mogelijk is personen in de periode voor 1800 in notariële aktes te vinden. Hiermee kwamen bijvoorbeeld ook boedelscheidingen boven water, waarin precies gespecificeerd stond welke plantage-aandelen iemand naliet. Het is mogelijk dat van personen van wie nu geen bewijs van betrokkenheid bij slavernij is gevonden dat bewijs wel ergens ligt.

Bijlage 1: Wettelijke regeling uitbetaling van tegemoetkoming via DNB

De afschaffing van de slavernij werd geregeld met twee separate wetten, één voor de eilanden en één voor Suriname. Beide wetten legden vast dat De Nederlandsche Bank de wissels getrokken op de minister van Koloniën zou uitbetalen.

**Wet van den 8sten Augustus 1862,
houdende opheffing der slavernij in der kolonie Suriname**
[...]

Artikel 14 De tegemoetkoming bij art. 8 bedoeld, wordt binnen drie maanden na de opheffing der slavernij aan den eigenaar of zijnen gevolmagtigde voldaan.

De betaling geschiedt in wissels, gulden voor gulden, af te geven door den Gouverneur op den Minister van Kolonien en betaalbaar ééne maand na zigt bij de Nederlandsche Bank te Amsterdam, of wel, voor zoover verlangd wordt en de koloniale kas daartoe naar het oordeel van den Gouverneur bij magte is, te Paramaribo in wettig betaalmiddel.

**Wet van den 8sten augustus 1862,
houdende opheffing der slavernij op de eilanden Curaçao,
Bonaire, Aruba, St. Eustatius, Saba en St. Martin (Nederl. ged.)**
[...]

Artikel 12 De tegemoetkoming, bij art. 6 bedoeld, wordt op elk der betrokken eilanden binnen drie maanden ná de opheffing der slavernij aan den eigenaar of zijnen gevolmagtigde voldaan.

De betaling geschiedt in wissels, gulden voor gulden, af te geven, door den Gouverneur van Curaçao en onderhoorigheden, voor Curaçao, Bonaire en Aruba; door den Gezaghebber van St. Eustatius voor dat eiland en voor

Saba, en voor St. Martin (Nederlandsch gedeelte) door den Gezaghebber aldaar, op den Minister van Kolonien en betaalbaar één maand na zigt bij de Nederlandsche Bank te Amsterdam, of wel, voor zoover verlangd wordt en de kas daartoe naar het oordeel van den Gouverneur of de Gezaghebbers voornoemd bij magte is, op elke der eilanden in wettig betaalmiddel.

Bijlage 2: Lijst van onderzochte personen met zittingstermijnen

De onderstaande lijst bevat de namen van de personen en firma's die in het onderzoek zijn betrokken. In deze lijst wordt Johanna Borski niet genoemd omdat zij geen formele functie bij DNB bekleedde. De lijsten zijn samengesteld op basis van het werk van A.M. de Jong.

Presidenten

Hogguer, jhr. Paul Iwan	28-03-1814 – 20-11-1816
Hodshon, Jan	01-11-1816 – 25-02-1827
Teyssset, mr. Jacques	15-03-1827 – 19-04-1828
Fock, Jacob I	01-04-1828 – 21-11-1835
Mogge Muilman, mr. Willem Ferdinand	30-11-1835 – 30-04-1844
Fock, Abraham	01-05-1844 – 24-09-1858
Croockewit, Hendrik	01-04-1854 – 12-02-1863
Mees, mr. Willem Cornelis	06-02-1863 – 24-12-1884
Pierson, mr. Nicolaas Gerard	15-01-1885 – 08-09-1891

Directeuren

Hodshon, Jan	28-03-1814 – 01-11-1816
Poll, Jhr. mr. Jan van de	28-04-1814 – 22-06-1822
Teyssset, mr. Jacques	28-03-1814 – 14-03-1827
Fock, Jacob I	28-03-1814 – 01-04-1828
Mogge Muilman, mr. Willem Ferdinand	28-03-1814 – 30-11-1835
Huydecoper van Maarsseveen, jhr. mr. Joan	01-01-1817 – 09-08-1836

Carp, Johannes	01-07-1822 – 01-10-1837
Valckenier van de Poll, jhr. Jan Jacobus	01-04-1827 – 05-03-1837
Röell, jhr. mr. Willem	01-05-1828 – 21-03-1829
Eeghen, Jan van	01-04-1829 – 01-11-1838
Willink, Ananias	01-12-1835 – 31-03-1845
Luden, Johannes	01-09-1836 – 01-04-1864
Fock, Abraham	01-04-1837 – 30-04-1844
Crommelin, Claude Daniël	01-12-1838 – 31-03-1849
Melvil, John	01-12-1838 – 31-03-1851
Insinger, Jacobus Hermanus	01-05-1844 – 01-07-1871
Rendorp, Ferdinand	01-04-1845 – 30-06-1865
Croockewit, Hendrik	01-04-1849 – 31-03-1854
Heukelom, Jan van	01-04-1851 – 15-12-1879
Wolterbeek, Robert Daniël	01-11-1858 – 30-06-1865
Beels, Herman Hendrik	01-04-1864 – 15-10-1889
Fock, Jacob II	01-07-1865 – 01-07-1890
Pierson, mr. Nicolaas Gerard	01-07-1868 – 15-01-1885

Secretarissen en directeur–secretarissen

Lennep, Cornelis Sylvius van	28-04-1814 – 14-10-1821
Röell, jhr. mr. Willem	01-11-1821 – 01-04-1828
Croockewit, Hendrik	01-07-1828 – 31-03-1849
Mees, mr. Willem Cornelis	05-04-1849 – 26-02-1863
Molkenboer, mr. Johannes Hermanus	01-03-1863 – 31-03-1871
Gleichman, mr. Johan George	01-04-1871 – 31-10-1877

Juridisch consulent

Jan Bondt	1814 – 1845
-----------	-------------

Commissarissen

Faesch & Co	1814 – 1815
Reenen, mr. Gerlach Cornelis Johannes van	1814 – 1815
Oranje-Nassau, Willem Frederik van	1814 – 1819
Severijn, Haesebrouck & Co (vert. door Abraham Johannes Severijn)	1814 – 1817
D. Couderc & M.P. Brants (vert. Charles Frederic Maurice de Lepel)	1814 – 1830
Waszink, Jacob Jan	1814 – 1830
Goll van Franckenstein, jhr. mr. Johan	1815 – 1821
Huydecoper van Maarsseveen, jhr. mr. Joan	1815 – 1817
Insinger & Co (vert. Hans Jacob Swarth)	1817 – 1823
Reenen, mr. Jacobus Hendricus van	1817 – 1845
Stadnitski & Van Heukelom (vert. Walrave van Heukelom)	1819 – 1840
Willink, Jan	1822 – 1826
Broen Mzn, Marcus	1823 – 1850
Elias, jhr. mr. Gerbrand Faas	1827 – 1863
Walkart, Godvried Leonard	1830 – 1856
Lepel, Charles Frederic Maurice de	1830 – 1840
Heukelom, Walrave van	1840 – 1853
Loon, jhr. Willem van	1841 – 1847
Willink, Ananias	1846 – 1852
Huydecoper van Zeyst, jhr. Jan Elias	1848 – 1867
Crommelin, Claude Daniël	1851 – 1859
Melvil, John	1853 – 1878
Labouchere, Pierre Caesar	1854 – 1859
Teding van Berkhout, mr. Pieter Jacob	1856 – 1886
Eeghen, Christiaan Pieter van	1859 – 1889
Neufville, Abraham de	1860 – 1864
Bonnike, Joannes Emanuel	1863 – 1880

Ministers van Koloniën, 1814–1873

Capellen, Godert Alexander Gerard Philip van der	6 april 1814 – 29 april 1814
Hoop, Joan Cornelis van der	a.i. 29 juli 1814 – 14 september 1814
Goldberg, Johannes	a.i. 2 december 1814 – 16 september 1815 a.i. 16 september 1815 – 19 maart 1818
Falck, Anton Reinhard	19 maart 1818 – 30 maart 1824
Elout, Cornelis Theodorus	30 maart 1824 – 5 april 1825 5 april 1825 – 1 oktober 1829
Quarles van Ufford, Jacques Jean	a.i. 1 oktober 1829 – 1 januari 1830
Gobbelschroy, Pierre Louis Joseph Servais van	1 januari 1830 – 4 oktober 1830
Clifford, Gerard George	a.i. 4 oktober 1830 – 1 oktober 1831 a.i. 1 oktober 1831 – 1 januari 1834
Brocx, Arnoldus	a.i. 1 januari 1834 – 30 mei 1834
Bosch, Johannes van	30 mei 1834 – 1 januari 1840
Baud, Jean Chrétien	a.i. 1 januari 1840 – 10 augustus 1840 10 augustus 1840 – 1 januari 1842 1 januari 1842 – 25 maart 1848
Rijk, Julius Constantijn	a.i. 25 maart 1848 – 21 november 1848
Baud, Guillaume Louis	21 november 1848 – 18 juni 1849
Bosch, Engelbertus Batavus	18 juni 1849 – 1 november 1849
Pahud, Charles Ferdinand	1 november 1849 – 1 januari 1856
Mijer, Pieter	1 januari 1856 – 18 maart 1858
Rochussen, Jan Jacob	18 maart 1858 – 1 januari 1861
Lotsy, Johannes Servaas	a.i. 1 januari 1861 – 9 januari 1861
Cornets de Groot van Kraaijenburg, Jean Pierre	9 januari 1861 – 14 maart 1861
Loudon, James	14 maart 1861 – 31 januari 1862
Uhlenbeck, Gerhard Hendrik	1 februari 1862 – 3 januari 1863
Betz, Gerardus Henri	a.i. 3 januari 1863 – 1 februari 1863
Fransen van de Putte, Isaac Dignus	2 februari 1863 – 30 mei 1866
Mijer, Pieter	30 mei 1866 – 17 september 1866
Trakranen, Nicolaas	17 september 1866 – 20 juli 1867

Hasselman, Johannes Jerphaas	20 juli 1867 – 4 juni 1868
Waal, Engelbertus de	4 juni 1868 – 16 november 1870
Brocx, Lodewijk Gerard	a.i. 16 november 1870 – 4 januari 1871
Bosse, Pieter Philip	4 januari 1871 – 6 juli 1872
Fransen van de Putte, Isaac Dignus	6 juli 1872 – 27 augustus 1874

Lijst van geraadpleegde archieven

Nationaal Archief (NL-HaNA)

J.C. Baron Baud (1789-1859) en aanverwanten, toegang 2.21.007.58

P.A. Brugmans; A Brugmans, toegang 1.10.13

Jhr. J. Goldberg (1763-1828), toegang 2.21.006.51

M.C. van Hall; F.A. van Hall; mr. J. Bondt, toegang 2.21.005.34

Joan Melchior Kemper en Hendrik Constantijn Cras (1743-1847),
toegang 2.21.098

Ministerie van Koloniën, toegang 2.10.01 en 2.10.02

De Nederlandsche Bank, toegang 2.25.68

Staatssecretarie, toegang 2.02.01

Sociëteit van Suriname, toegang 1.05.03

Tweede Kamer der Staten-Generaal, toegang 2.02.22

Tweede West-Indische Compagnie, toegang 1.05.01.02

Koninklijk Huisarchief (KHA)

Schimpf, toegang G12

Willem II, toegang A40

Willem III, toegang A45

Stadsarchief Rotterdam (NL-RtdSA)

Archief van de Familie Mees, toegang 39

Doop- Trouw- en Begraafboeken, toegang 1-02

Het Utrechts Archief (NL-UtHUA)

Familie Huydecoper, toegang 67

Noord-Hollands Archief, Haarlem (NL-HlmNHA)

Familie Beels te Haarlem, toegang 3233

Huwelijk Heemstede, toegang BS

Stadsarchief Amsterdam (NL-AsdSAA)

Assurantiebezorgers Wed. J. van Bosse en Zoon, toegang 562

Bank Insinger & Co, toegang 1455

Doop- Trouw- en Begravenisboeken, toegang 5001

Secretarie; Afdeling Algemene Zaken, toegang 5181

Familie Den Tex en Bondt, toegang 199

Familie Luden en aanverwante families, toegang 922

Firma Hope & Co, toegang 735

Handelshuis Van Eeghen & Co, toegang 447

Ketwich & Voomberg en Wed. W. Borski, toegang 600

Notarissen ter Standplaats Amsterdam, toegang 5075

The National Archive, UK

Colonial Office

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

Collectie Fa. Determeyer Weslingh & Zn.

Riksarkivet

Danish West Indies

Databanken, kranten, almanakken en historische naslagwerken

- Almanak voor de Nederlandsche West-Indische bezittingen, en de kust van Guinea (jaargangen 1842, 1843, 1856)
- Centre for the study of the Legacies of British Slavery, *Legacies of British Slave-ownership*.
- Koulen, Paul, *Lijst van eigenaren van plantages, en houders van hypothecken op plantages in Berbice, Demerara en Essequibo, 1818-1819*.
- Kranten doorzocht via delpher.nl: *Algemeen Handelsblad; Arnheemsche Courant; De Avondbode; Nederlandsche Staatscourant; Rotterdamsche Courant; Staatsblad; Veendammer Courant*
- Naamlijst der schepen, varende op de kolonien Suriname, Demerary en Essequibo, Berbice, Curacao (Amsterdam, editities, 1816-1820).
- Postma, Johannes, *Dataset Dutch shipping and trade with Surinam, 1683-1795* (2009). <https://doi.org/10.17026/dans-zeh-h82t>
- Resoluties Staten-Generaal
- Stichting Maritiem-Historische Databank, <https://www.marhisdata.nl>
- Surinaamsche Almanak (jaargang 1835)
- Surinaamsche Staatkundige Almanach (jaargangen 1794, 1817)
- Trans-Atlantic Slave Trade Database, [Slavevoyages.org](http://slavevoyages.org)
- van Zanden, Jan Luiten, et al., *Value of the Guilder versus Euro*, <https://iisg.amsterdam/en/research/projects/hpw/calculate.php>

Noten

- 1 'DNB start onderzoek naar slavernijverleden', 10 juli 2020. <https://www.dnb.nl/actueel/algemeen-nieuws/nieuwsberichten-2020/dnb-start-onderzoek-naar-slavernijverleden/>.
- 2 Afgeronde onderzoeken zijn onder andere van ABN-AMRO, Bank of America en JP Morgan Chase. *Predecessors of ABN AMRO Bank N.V. and Connections to African Slavery in the United States and the Americas* (Rockville 2006); *Report on Bank of America Predecessor Institutions Research Regarding Slavery and the Slave Trade* (Missoula 2005). Het onderzoek van Lloyd's of London en de Bank of England loopt nog.
- 3 Voor de onderzoeksvragen die door de interne werkgroep slavernijverleden van DNB zijn opgesteld, zie de verantwoording aan het eind van dit boek.
- 4 De interne werkgroep slavernijverleden van DNB heeft bij de start van het onderzoek een indicatieve lijst met directeuren en presidenten gegeven van wie zij in ieder geval de betrokkenheid bij slavernij onderzocht wilden hebben. Op die lijst staat ook Johanna Borski die tweeduizend van de eerste vijfduizend aandelen in DNB kocht. Gedurende de looptijd van het onderzoek zijn in overleg met de adviesraad van het onderzoek (zie dankwoord voor de samenstelling) en door de onderzoekers zelf enkele namen toegevoegd aan de lijst. Het gaat om de commissarissen van DNB in het gegeven tijdvak (1814-1873), de groep van zestien grote investeerders van het eerste uur die een belangrijke institutionele rol vervulden en om juridisch consulent Jan Bondt.
- 5 A.M. de Jong, *Geschiedenis van de Nederlandsche Bank* (Haarlem 1967).
- 6 H.J.M. van de Laar, *Opperbankier en Wetenschapsman Willem Cornelis Mees, 1813-1884* (Den Haag 1978) 104. In de biografie wordt alle activiteit eenzijdig toegeschreven aan Jan Ackersdijck en blijft de rol van Mees buiten zicht.
- 7 Joost Jonker, *Merchants, Bankers, Middlemen: The Amsterdam Money Market During the First Half of the 19th Century* (Amsterdam 1996).
- 8 Joost Jonker, 'Roeien tegen de stroom, 1813-1860. De geschiedenis van Insinger & Co, deel 2,' *Jaarboek Amstelodamum* 96 (2004) 135-155.
- 9 Maartje Janse, *De afschaffers: publieke opinie, organisatie en politiek in Nederland 1840-1880* (Amsterdam 2007).
- 10 Pepijn Brandon en Karin Lurvink, "'With the Power of Language and the Force of Reason": An Amsterdam Banker's Fight for Slave Owners' Compensation' in: Pepijn Brandon, Sabine Go en Wybren Verstegen, *Navigating History: Economy, Society, Knowledge, and Nature* (Leiden / Boston 2018) 228-248.
- 11 Marcel Boumans, *Over de betekenis van Pierson in de Geschiedenis van de Economische Discipline* (lezing voor de stichting mr. N.G. Pierson Fonds, 16 december 2020). Wij zijn de auteur erkentelijk voor het ter beschikking stellen van de tekst van de lezing.
- 12 Dit onderzoeksproject betrof een door NWO gefinancierde samenwerking tussen de Universiteit Leiden en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis. Het is het

- toonaangevende onderzoeksproject naar het economische belang van de op slavernij gebaseerde koloniale economie.
- 13 Pepijn Brandon en Ulbe Bosma, 'De betekenis van de Atlantische slavernij voor de Nederlandse economie in de tweede helft van de achttiende eeuw', *TSEG – The Low Countries Journal of Social and Economic History*, 16:2 (2019) 29-30. Deze definitie werd opgesteld om het aandeel van de op slavernij gebaseerde activiteiten in het bbp te berekenen. Een deel van de financiële dienstverlening viel buiten deze definitie. Aangezien we niet vanuit het bbp, maar vanuit DNB en de bestuurders als particuliere individuen redeneren, horen de diverse vormen van dienstverlening en dividendbetalingen er wel bij. Van de leveranties aan slavenkoloniën hebben we gezien het bestek van dit onderzoek geen volledig beeld kunnen krijgen.
- 14 Ulbe Bosma, 'Commodification and slavery in the nineteenth century Indonesian Archipelago', *Journal of Social History*, 54:1 (2020) 109-124.
- 15 Tom Pfeil, 'Schuldencrisis, kredietfinanciering en belastinghervorming onder Willem I', in: Ido de Haan, Paul den Hoed en Henk te Velde, *Een nieuwe staat. Het begin van het Koninkrijk der Nederlanden* (Amsterdam 2013) 210-219, aldaar 214.
- 16 P.H. van der Kemp, 'De sluiting van het Londensch tractaat van 13 augustus 1814', *Bijdrage tot taal-, land-, en volkenkunde*, 47:1 (1897), 239-280.
- 17 Tijdens de oorlogen hadden de Britten de Franse kolonie Guadeloupe aan Zweden afgestaan, maar nu wilden de Britten dat Guadeloupe toch weer in Franse handen zou komen. Als compensatie boden zij de Zweden het bezit van voormalige Nederlandse koloniën in Guiana aan.
- 18 Marcel van der Linden, 'Zur Logik einer Nicht-Entscheidung. Der Wiener Kongress und der Sklavenhandel', in: T. Just, W. Maderthaler, & H. Maimann (eds.), *Der Wiener Kongress. Die Erfindung Europas* (Wenen 2014), 359.
- 19 Willem I schreef aan Van Nagell 'de onzekerheid van de West, ingevolge de liberale principes van den slavenhandel en behandeling, en dat de individuen den directen handel op hunne plantages verzekerd is, zonder dat het Gouvernement met de kosten van altoos min of meer precare bezittingen bezwaard is en hetzelfde toch de kolonie, die meer positief Hollandsche plantages heeft, terugbekomt' zie Van der Kemp, 'De sluiting', 276.
- 20 Dale Tomich, 'Commodity Frontiers, Spatial Economy, and Technological Innovation in the Caribbean Sugar Industry, 1783-1878', in: A.B. Leonard en David Pretel ed., *The Caribbean and the Atlantic World Economy: Circuits of trade, money and knowledge, 165-1914*. Cambridge Imperial and Post-Colonial Studies Series (Londen 2015) 184-216, aldaar 186-187.
- 21 Ibidem., 203.
- 22 Ibidem.
- 23 Jan Postma, *Alexander Gogel (1765-1821): Grondlegger van de Nederlandse staat* (Hilversum 2017) 177; NL-HaNA, Goldberg, toegang 2.21.006.51, inv.nr. 181; Paul Koulen, *Lijst van eigenaren van plantages, en houders van hypotheeken op plantages in Berbice, Demerara en Essequibo, 1818-1819*, 53
- 24 Postma, *Alexander Gogel*, 66-67.
- 25 Ibidem., 134.
- 26 Ibidem., 185.
- 27 G.J. Schutte, *De Nederlandse patriotten en de koloniën: Een onderzoek naar hun denkbeelden en optreden, 1770-1800* (Groningen 1974) 148.

- 28 Postma, *Alexander Gogel*, 277.
- 29 *Ibidem.*, 356.
- 30 Besluit van den Souvereinen Vorst van den 25sten Maart 1814, no. 105, Staatsblad no. 40, houdende het Octrooi en Reglement voor de Nederlandsche Bank.
- 31 *Ibidem.*
- 32 De Jong, *Geschiedenis*, vol. I, 85-86; Jonker, *Merchants, bankers, middlemen*, 171-172.
- 33 Jonker, *Merchants, bankers, middlemen*, 168-172.
- 34 De Jager, *De bank van de gulden*, 20.
- 35 We behandelen betrokkenheid bij slavernij van de Nederlandse overheid en staatshoofd koning Willem I niet in het kader van dit onderzoek.
- 36 Gert Oostindie, *Roosenburg en Mon Bijou: Twee Surinaamse plantages, 1720-1870* (Dordrecht 1989) 321-322, 423, 426-427.
- 37 Jonker, *Merchants, bankers, middlemen*, 322.
- 38 *Ibidem*, 190.
- 39 Koulen, *Lijst van eigenaren van plantages*.
- 40 NL-HaNA, WIC, toegang 1.05.01.02, inv.nr. 542, scan 286 e.v.
- 41 Demerary: NL-HaNA, WIC inv.nr. 1033, scan 384; Van JC van den Heuvel uit Demerary: NL-HaNA, WIC, inv.nr 1135, scan 402; St.Eustatius: NL-HaNA, WIC inv.nr. 637 scan 364 e.v.
- 42 Door Couderc, Brants & Chagouin: *Wol en koffie: Nationaale courant*, 26 augustus 1795 (Amsterdam). *Wol: Nationaale courant*, 11 september 1795. *Suiker: Nationaale courant*, 16 september 1795; *Koffie: Nationaale courant* 22 september 1795. Door Couderc en Brants indigo: *Amsterdamsche courant*, 26 augustus 1806.
- 43 NL-HaNA, WIC, inv.nr. 1179.
- 44 *Naamlijst der schepen, varende op de kolonien Suriname, Demerary en Essegebo, Berbice, Curacao* (Amsterdam 1816) 22. *Naamlijst der schepen varende op de kolonien Suriname, Demerary en Essegebo, Berbice, Curacao* (Amsterdam 1820) 48.
- 45 Jonker, *Merchants, bankers, middlemen*, 193.
- 46 In de koffie- en de suikersector was de meerderheid van de eigenaren absent. Alex van Stipriaan, *Surinaams contrast: Roofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie, 1750-1863* (Leiden 1993) 199.
- 47 *Surinaamsche Staatkundige Almanach voor den Jaare 1818* (1817).
- 48 Walter Bodmer, 'Schweizer Tropenkaufleute und plantagenbesitzer in Niederländisch-Westindien im 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts', *Acta Tropica* (1946); Karwan Fatah-Black, *White Lies and Black Markets: Evading Metropolitan Control in Colonial Suriname, 1650-1800* (Leiden / Boston 2015) 36-37.
- 49 *Surinaamsche Staatkundige Almanach voor den Jaare 1794* (1794).
- 50 *Naamlijst der schepen* (Amsterdam 1816).
- 51 *Naamlijst der schepen* (Amsterdam 1820).
- 52 Interessant aan de redersactiviteiten van Faesch & Co is dat al hun schepen buiten Nederland waren gebouwd. Het gebrek aan schepen zorgde ervoor dat het voordeliger was om schepen van de Britse markt te halen. Eenmaal onder hun beheer werden de schepen hernoemd. 'Firma Faesch & Co', Stichting Maritiem-Historische Databank, <https://www.marhisdata.nl/eigenaar&id=3097>.

- 53 S. Kalff, 'Mr. Abraham Vereul', *New West Indian Guide / Nieuwe West-Indische Gids*, 8:1 (1927), 378-388.
- 54 Maria Sara was zowel de zus van de moeder van Abraham Vereul, als getrouwd met de broer van Abrahams vader. De onderneming bezat een viertal schepen, waaronder een genaamd Willem I <https://www.marhisdata.nl/eigenaar&id=25845>
- 55 Abraham Vereul, *Aanspraak, by de opening der eerste zitting van het comité tot de zaken der coloniën en bezittingen der Bataafsche Republyk, in America en ter kust van Guinea* (Amsterdam 1795).
- 56 Schutte, *De Nederlandse patriotten en de koloniën*, 177, 194, 202-205.
- 57 *Surinaamsche Staatkundige Almanach voor den Jaare 1818* (1817).
- 58 De Eduard werd aangeduid als een speculatie, wat misschien wil zeggen dat het perceel werd aangehouden met het doel om het door te verkopen. Door de wettelijke verplichting om percelen in cultuur te brengen zal er wel enige activiteit op deze grond zijn geweest.
- 59 Koulen, *Lijst van eigenaren*.
- 60 In 1829 komen er klachten binnen van Jacuba, Julia Dorothea, Una en Effa die behoorden tot *Le Repentir*, maar werkten op *La Pénitence* over de werklust, behandeling en opsluiting op de plantage. Emilia Viotti da Costa, *Crowns of glory, tears of blood: The Demerara Slave Rebellion of 1823* (New York / Oxford 1994), 67.
- 61 Maritiem-Historische Databank, Firma Ramperti & Co <https://www.marhisdata.nl/eigenaar&id=35052>
- 62 Ruud Priem, 'The "Most Excellent Collection" of Lucretia Johanna Van Winter: The Years 1809-22, with a Catalogue of the Works Purchased', *Simiolus: Netherlands Quarterly for the History of Art* 25, no. 2/3 (1997): 103-96.
- 63 'Carga-lijsten', *Algemeen Handelsblad* 19 april 1828, 29 augustus 1832, 11 mei 1833, 30 november 1833, 18 maart 1836, 22 augustus 1836, 12 oktober 1837, 27 maart 1839.
- 64 Maritiem-Historische Databank, De Gebroeder Planta, <https://www.marhisdata.nl/cor&id=11984> SAA, Archief van de Secretarie; Afdeling Algemene Zaken, Zeezaken, toegang 5181, inv.nr. 7157, scan 147. <https://archieff.amsterdam/inventarissen/scans/5181/2.17.3.7.1.11/start/140/limit/10/highlight/7>.
- 65 Schip Jonge Jacob Stichting Maritiem Historische Data – Schip; 'Carga-lijsten Amsterdam', *Algemeen Handelsblad*, 13 november 1830; 'Carga-lijsten, Amsterdam', *Algemeen Handelsblad*, 23 augustus 1831; 'Carga-lijsten', *Algemeen Handelsblad*, 04 juni 1832.
- 66 Jonker, *Merchants, bankers, middlemen*, 205.
- 67 In de jaren dertig zien we dat er vanuit Londen, Bremen en Le Havre suiker door Goll & Co werd aangevoerd. *Algemeen Handelsblad*, 18 november 1833, 30 maart 1835, 29 oktober 1838. Evenals een lading tabak *Algemeen Handelsblad*, 30 mei 1836, *De Avondbode*, 15 juni 1836 en uit New Orleans NRC, 9 augustus 1844; Katoen uit Baltimore en suiker uit Charleston, 1 september 1837.
- 68 *Almanak voor de Nederlandsche West-Indische bezittingen, en de kust van Guinea*, jaargangen 1842, 1843, 1856.
- 69 Vanaf het aflopen van de Franse tijd rond 1812 tot het opheffen van de Wisselbank in 1820 waren er negen commissarissen die het bestuur vormden. Van hen was het grootste deel niet direct betrokken bij slavernijgebaseerde activiteiten: Willem Bruyn (1795-1813), Gerardus Willebrordus te Sande (1795-1817), Adriaan Teyler van Hall (1796-1818), Jan Brouwer Joachiemsz (1798-1814), Pieter van Lennep (1814 en 1820) en

- Petrus Paulus Charlé (1814-1820). Wel betrokken bij slavernij waren Daniël Changuion (1801-1812), Jacob Hendrick Luden (1818-1820) en Ananias Willink (1818-1820).
- 70 Jonker, *Merchants, bankers, middlemen*, 201-203.
- 71 NL-AsdSAA, 735 *Inventaris van het Archief van de Firma Hope & Co met verwante archiefvormers*, inv.nr. 2879, *Journalen 1832-1848*, 169.
- 72 UK-TNA, Colonial Office, 111/28.
- 73 Centre for the study of the legacies of British slavery (LBS), *Details of Estate Blankenburgh, British Guiana* <https://www.ucl.ac.uk/lbs/estate/view/1128>; LBS, *Details for the estate Anna Catharina, British Guiana* <https://www.ucl.ac.uk/lbs/estate/view/990>; LBS, *Details of estate Sage Pond, British Guiana* <https://www.ucl.ac.uk/lbs/estate/view/966>.
- 74 Gerarda Westerhuis en Jan Luiten van Zanden, 'Four Hundred Years of Central Banking in the Netherlands, 1609-2016', in: Daniel Waldenström, Rodney Edvinsson en Tor Jacobson ed., *Sveriges Riksbank and the History of Central Banking. Studies in Macroeconomic History* (Cambridge 2018) 242-264.
- 75 F.J.E. van Lennep, *Als vorsten. Portretten van de 18de-eeuwen* (Haarlem 1967) 99.
- 76 De DNB-directieleden waren doorgaans lid van Sociëteit Casino aan de Kloveniersburgwal, maar latere bestuursleden Croockewit (s. 1828-1849; d. 1849-1854; p. 1854-1863) en A. Fock (d. 1837-1844; p. 1844-1858) waren lid van Felix Merites. J.L. de Jager, *De bank van de gulden: Organisatie en personeel van de Nederlandsche Bank 1814-1989* (Amsterdam 1989) 31.
- 77 Jonker, *Merchants, bankers, middlemen*, 168-169.
- 78 De Jager, *De bank van de gulden*, 24.
- 79 Jonker, *Merchants, bankers, middlemen*, 170 en 182.
- 80 De Jager, *De bank van de gulden*, 22-23 en 31.
- 81 Zie voor een goed gedocumenteerde reconstructie van deze episode P. Spigt, 'Een netelige zaak. Moeilijkheden bij de benoeming van de directie van de Nederlandsche Bank in 1838' *Amstelodamum* 58 (1966) 164-182.
- 82 Jonker, *Merchants, bankers, middlemen*, 171-172.
- 83 NL-HaNA, Staatssecretarie, 2.02.01, inv.nr. 6054, Verbaal van de vergadering van aanzienlijken door Z.K.H. bij besluit d.d. 2 maart 1814, nr. 14 bijeengeroepen in de Nieuwe Kerk te Amsterdam op 29 maart daaraanvolgend, met bijlagen nrs. 1-3, 6-8, benevens lijsten der stemmingen over de Grondwet gehouden in de afdelingen.
- 84 Zo berichtte de gouverneur van Noord-Holland in 1844 aan Willem II: 'Bij personen en huizen die geïnteresseerd zijn in de kolonie Suriname hooggaande en dringende klagten over het bestuur in de kolonie, bijzonder over den heer Gouverneur Elias die, volgens die klagten, op eene onmenschkundige wijze, de slaven tegen hunne meesters zou in bescherming nemen, en daardoor zou aanleiding geven tot gegronde vrees voor eenen algemeenen opstand der slaven, en voor eene daaruit voort te vloeyene vernietiging eener kolonie, welke nog steeds aan een 70 tal koopvaardijshepen geregeld werk en bestaan geeft.' NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, A.G.A. van Rappard aan Baud, 19 augustus 1844.
- 85 Jonker, *Merchants, bankers, middlemen*, 171-172.
- 86 Bondt vervulde naast zijn advocaat-consulentschap nog tal van functies in de eerste helft van de negentiende eeuw. Van 1793 tot 1836 was Bondt ook consulent van de directeuren van de Oosterse handel en rederijen en vanaf 1814 was hij mededirecteur Grootboek der Nationale Schuld.

- 87 Van Riel, 'Hoe koning Willem I de uitgifte van staatsleningen financierde', Bijlage IV. 228.
- 88 De Jong, *Geschiedenis*, I, 90-91.
- 89 Jonker, *Merchants, bankers, middlemen*, 71. DNB-commissaris Goll & Co en Wed. W. Borksi rekent Jonker ook tot deze categorie.
- 90 Van Hall, 'Herinneringen', 391-392; Jonker, *Merchants, bankers, middlemen*, 206.
- 91 NL-AsdSAA, 199 *Archief van de Familie Den Tex en Bondt*, inv.nr. 49 Balances van de Firma Determeyer Weslingh & Zoon.
- 92 NL-AsdSAA, 199, inv.nr. 50 Balances van de Firma 1818-1844.
- 93 NL-AsdSAA, 199, inv.nr. 44 *Secreet journalen van Jan Bondt, 1827-1844*.
- 94 NL-AsdSAA, 1455, *Archief van de Bank Insinger en Co*, inv.nr. 1445, 30 december 1828.
- 95 Van Hall, 'Herinneringen betreffende mr. Jan Bondt, en zijne vader mr. Nicolaas Bondt', *Gemengde schriften betrekkelijk tot de geschiedenis, de letterkunde en de geschiedenis der vaderlandsche rechtsgeleerdheid* (Amsterdam 1848) 403-406.
- 96 H. van Riel, 'Hoe koning Willem I de uitgifte van staatsleningen financierde', *Jaarboek Amstelodamum* (1956), 210-235, aldaar 216.
- 97 *Ibidem*, 212.
- 98 NL-HaNA, Van Hall, toegang, 2.21.005.34, inv.nr. 68, Bondt aan Van Hall, 17 december 1843.
- 99 IISG, Collectie Fa. Determeyer Weslingh & Zn, inv.nr. 6, brief van prof. A.C. Holtius aan Deense staatsraad, 30 september 1845.
- 100 NL-AsdSAA, 5075, 11481a/53.
- 101 Karwan Fatah-Black, 'A Network to Encourage the Slave Trade' in: *Schiavitù e Servaggio nell'Economia Europea, secc. XI-XVIII* (Firenze 2014) 619-630.
- 102 Resoluties Staten-Generaal, 27 augustus 1788; 24 november 1789.
- 103 NL-HaNA, Staatssecretarie, 2.02.01, inv.nr. 6555, Brieven aan en consideraties en aantekeningen van W.C.H. baron van Lijnden van Blitterswijk, lid der Eerste Kamer der Staten-Generaal betreffende slavenhandel. 1787-1815, 1 omslag.
- 104 *Ibidem*.
- 105 *Ibidem*.
- 106 Fatah-Black, 'A Network to Encourage the Slave Trade'; Johannes Postma, *The Dutch in the Atlantic Slave Trade, 1600-1815* (Cambridge 1990), 295.
- 107 NL-HaNA, Staatssecretarie, 2.02.01, inv.nr. 6555, 'Consideratien omtrent de slavenhandel, augustus 1814', 3.
- 108 *Ibidem*, 4.
- 109 *Ibidem*.
- 110 Paula E. Dumas, *Proslavery Britain: fighting for slavery in an era of abolition* (New York 2016), 25.
- 111 'D'après les principes que j'ai posés, l'affranchissement des esclaves est impossibles et la prolongation de la traite au l'alimente indispensable.' NL-HaNA, Staatssecretarie, 2.02.01, inv.nr. 6555, 'Consideratien omtrent de slavenhandel, augustus 1814'.
- 112 Karwan Fatah-Black, *Sociëteit van Suriname, 1683-1795: Het bestuur van de kolonie in de achttiende eeuw* (Zutphen 2019) 68.
- 113 Van der Linden, 'Zur Logik einer Nicht-Entscheidung', 370.
- 114 *Ibidem*.

- 115 Ibidem.
- 116 NL-HaNA, Staatssecretarie, 2.02.01, inv.nr. 6555, Van der Hoop aan Van Lynden, 13 februari 1815.
- 117 NL-AsdSAA, 1455, Archief van de Bank Insinger & Co, inv.nr. 1359, 27 maart 1816.
- 118 NL-AsdSAA, 1455, inv.nr. 1359, 15 oktober 1816.
- 119 Ibidem.
- 120 Zie ook Brandon en Lurvink, 'With the power of language and the force of reason', 237.
- 121 Van der Linden, 'Zur Logik', 370-371.
- 122 Jaap Moes, *Onder aristocraten: Over hegemonie, welstand en aanzien van adel, patriciaat en andere notabelen in Nederland, 1848-1914* (Hilversum 2012), 57-85; Niek van Sas, 'Een Amsterdamse realist: Willem Frederik Röell 1767-1835', in: *Figuren en figuraties: Acht opstellen voor J.C. Boogman* (Groningen 1979) 61-111, aldaar 77-100.
- 123 Luuc Kooijmans, *Vriendschap en de kunst van het overleven in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam 2016) passim.
- 124 Cornelis Goslinga, *The Dutch in the Caribbean* (Assen 1971) 360-362.
- 125 Stadsarchief Rotterdam (NL-RtdSA), 1-02 DTB Dopen, inv.nr. 111, 28-08-1729.
- 126 Johannes Postma, *Dataset Dutch shipping and trade with Surinam, 1683-1795* (2009). <https://doi.org/10.17026/dans-zeh-h82t>.
- 127 Fatah-Black, *Sociëteit van Suriname*, 80.
- 128 Barbara B. Oberg, *The Papers of Benjamin Franklin*, vol. 35 (New Haven 1999), 112-13.
- 129 Oberg, 35:133-34.
- 130 Trans-Atlantic Slave Trade Database (Slavevoyages.org) voyage ID 32555, 32568, 32578, 32597 en 32625.
- 131 Erick Noël, 'La Fortune Antillaise Des Delahaye-Lebous (Fin XVIIIe – Début XIXe Siècles)', *Histoire, Économie et Société* 16, no. 4 (1997): 647-70.
- 132 NL-AsdSAA, Notarissen ter standplaats Amsterdam, toegang 5075, inv.nr. 11481a/53.
- 133 J.P. van der Voort, *De Westindische plantages van 1720 tot 1795. Financiën en handel* (Eindhoven 1973) 101.
- 134 Jonker, 'Roeien tegen de stroom', 145.
- 135 Hij handelde ook bij de firma De Wed. Hogguer & Zoonen.
- 136 Zo gaf de baron in 1759, in zijn rol als eigenaar van de plantages in Suriname, procuratie aan wed. Jean Catusse voor de dagelijkse administratie. NL-AsdSAA, toegang 5075, inv.nr. 10505/1523.
- 137 NL-AsdSAA, toegang 5075, inv.nr. 10521/487.
- 138 Ibidem.
- 139 Ibidem.
- 140 De mensen die werden aangesteld, worden in het contract verwarrend genoeg 'negerofficieren' genoemd. Meestal werd deze term gebruikt voor mannen van Afrikaanse afkomst die op de plantages, meestal in slavernij, een leidinggevende functie hadden. Hij zal hier vermoedelijk echter Europese opzichters hebben bedoeld. In 1763 ging het om Daniel Bonnin en in 1765 Michiel Liebert Meerkamp. Voor deze functie kregen Bonnin en Meerkamp f200 per jaar en 'vrye huysvestinge, spys en drank,' die ze mochten nuttigen 'by de blanke bediendes'. NL-AsdSAA, toegang 5075, inv.nr. 10534/641; NL-AsdSAA, toegang 5075, inv.nr. 10552/1031.

- 141 NL AsdSAA, toegang 5075, inv.nr. 12725/76.
- 142 NL AsdSAA, toegang 5075, inv.nr. 12393/630.
- 143 NL-AsdSAA, toegang 5075, inv.nr. 12402/130.
- 144 J. E. Elias, *De Vroedschap van Amsterdam 1578-1795* (Amsterdam 1963), Vol 2, p 982; *Surinaamsche Almanak voor 1835*, 69.
- 145 *Surinaamsche Almanak voor 1835*, 71.
- 146 Gert Oostindie and Jessica Roitman, *Dutch Atlantic Connections, 1680-1800* (Leiden/Boston 2014); Catia Antunes, 'From Binary Narratives to Diversified Tales', *Tijdschrift Voor Geschiedenis* 131, no. 3 (2018): 393-407.
- 147 NL-AsdSAA, toegang 5075, inv.nr. 8891/186; 8891/45; 8893/617; 10557/433; 13425/199; 11406/81; 10525/1356; 13446/229.a; 12719/102; 12719/111; 12416/281; 12424/481; 13483/218.
- 148 NL-AsdSAA, toegang 5075, inv.nr. 10634/391.
- 149 Van der Voort, *De Westindische Plantages*, 191.
- 150 Riksarkivet, Danish West Indies, Audited Accounts, Land register of St. Croix, 1865, collection 3, series 11, folio 149.
- 151 Riksarkivet, Danish West Indies, Police journal, Christiansted, St. Croix, collection 3, series 53, folio 184.
- 152 NL-AsdSAA, 5075, 12719/111.
- 153 Riksarkivet, Danish West Indies, Reports from Religious Congregations regarding Deaths, St. Croix, collection 3, series 28, scan 283 <https://cs.sa.dk/picture/view-value/s/246552?selectedTab=28&locale=en>.
- 154 NL-AsdSAA, 5001 *Ondertrouwregister*, inv nr. 591, fo. 133.
- 155 van der Voort, *Westindische Plantages*, 275-76.
- 156 Kooijmans, *Vriendschap*, 16-18.
- 157 Elias, *De Vroedschap*, Vol 2. 958-959.
- 158 D. de Hoop Scheffer, 'Het Rijksmuseum en zijn begunstigers', *Bulletin van Het Rijksmuseum* 6, no. 3/4 (1958): 88-89.
- 159 Elias, *De Vroedschap*, Vol. 2. 958.
- 160 NL-AsdSAA, 562 *Archief van de Assurantiebezorgers Wed. J. van Bosse en Zoon*, inv.nr. 29 'Breedvoerig en nauwkeurig verhaal'.
- 161 Extract uit de *Resolutien van de Heeren Staaten van Holland*, 6 mei 1768.
- 162 van der Voort, *Westindische Plantages*, 310-11.
- 163 *Surinaamsche Almanak voor 1834*, 72, 80, 84, 85, 91, 95, 106.
- 164 Elias, *De Vroedschap*, 755-56.
- 165 Daar moet wel bij aangetekend worden dat niet alle voorouders van Anna Catharina een goede reputatie hadden. Haar vader, Adriaan Isaac, werd krankzinnig verklaard na een mislukte moordpoging op zijn vrouw en werd in 1768 veroordeeld tot huisarrest. Haar opa, Adriaan, was Gouverneur-Generaal in Batavia en stond aan het hoofd van wat bekend is geworden als de Chinezenmoord of Bataviase Furie van oktober 1740, en stierf in gevangenschap in 1751.
- 166 Marita Mathijssen, *Jacob van Lennep: Een bezield schavuit* (Amsterdam 2018), 148-49.
- 167 Elias, *De Vroedschap*, Vol. 2: 969-974.
- 168 Seymour Drescher, *Econocide: British slavery in the era of abolition* (Chapel Hill 1977) passim.

- 169 Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 117-118. Voor een molen van 30 pk betaalde men ruim f50.000, exclusief de plaatsing.
- 170 Ibid., 174-175; *Koloniaal Verslag* 1862.
- 171 Jaap van Soest, *Trustee of the Netherlands Antilles – a history of money, banking and the economy with special reference to the Central Bank of the Netherlands Antilles* (Willemstad 1978) 32-33.
- 172 Van Soest, *Trustee of the Netherlands Antilles*, 45.
- 173 Pfeil, 'Schulden crisis', 215-216.
- 174 NL-HaNA, Kemper / Cras, 2.21.098, inv.nr. doos 38, februari 1816.
- 175 *Gedenkstukken*, deel 8, band 3, 1815-1825, p. 389-390. H. Croockewit aan Kemper, 12 januari 1819; W. Willink jr. aan Kemper, 22 februari 1819. Over invloed Willink op leden KvK: *Gedenkstukken*, deel 8, band 3, 1815-1825, p. 394.
- 176 Jeroen van Zanten, *Schielijk, winzucht, zwaarhoofd en bedaard: politieke discussie en oppositievorming 1813-1840* (Amsterdam 2004) 152.
- 177 NL-HaNA, Kemper / Cras, 2.21.098, inv.nr. doos 38, Brieven van de secretaris van de Kamer van Koophandel te Amsterdam en van verschillende handelaren aldaar, memories en andere stukken omtrent een ontwerp-wet van consumptie op koffie en thee, Croockewit aan Kemper, 19 december 1818.
- 178 ibidem.
- 179 ibidem.
- 180 Ibidem, 12 januari 1819.
- 181 Ibidem.
- 182 Geciteerd door Lauren Lauret, *Regentenwerk. Vergaderen in de Staten-Generaal en de Tweede Kamer, 1750-1850* (Amsterdam 2020) 198. Zie ook Van Zanten, *Schielijk*, 154.
- 183 De Jong, *Geschiedenis*, vol. I, 186.
- 184 Ibidem, 780.
- 185 Ibidem, 189-190.
- 186 Jonker, *Merchants, bankers, middlemen*, 170.
- 187 Gert Oostindie, 'De koning en de Caraïben', in: Ido de Haan, Paul den Hoed en Henk te Velde (eds.), *Een nieuwe staat. Het begin van het koninkrijk der Nederlanden* (Amsterdam 2013) 173-182, aldaar 174.
- 188 Bas de Gaay Fortman, 'De West-Indische Maatschappij' *De West-Indische gids*, 11/12 (1929-1930) 307-315, aldaar 308.
- 189 Sijtze van der Veen, *Groot-Nederland & Groot-Colombia 1815-1830: De droom van Willem I* (Hilversum 2015).
- 190 *Statuten der West-Indische Maatschappij, gevestigd te Amsterdam* (Amsterdam 1828).
- 191 Ibid., 69-70.
- 192 NL-HaNA, Nederlandsche Bank, 2.25.68, inv.nr. 16574, Afhandeling van de kwitanties op de aandeelhouders van de West-Indische Maatschappij inzake de eerste en tweede storting door aandeelhouders van 10% in de WIC 1828 – 1838. Bevat tevens een drietal kwitanties uit 1838 van de West-Indische Maatschappij inzake van DNB ontvangen gelden.
- 193 Geciteerd door De Gaay Fortman, 'De West-Indische Maatschappij', 311.
- 194 KHA A40, XX 41 West-Indische Maatschappij, 1829-1880; ibidem, XX 42 West-Indische Maatschappij, 1851-1875.

- 195 KHA XX 42 West-Indische Maatschappij, 1851-1875, winst- en verliesrekening 1850. De Maatschappij vermeldde in 1862 een saldo van een aandeel in de Nederlandsche Suiker Raffinaderij ter waarde van f5.750. PDF 86.
- 196 KHA A40, XX 41 West-Indische Maatschappij, 1829-1880, 30 maart 1843.
- 197 KHA A40, XX 41 West-Indische Maatschappij, 1829-1880, 30 april 1863, D. Borski aan aandeelhouders West-Indische Maatschappij.
- 198 Janny de Jong, *Van batig slot naar ereschuld: Een onderzoek naar de ideeën over de financiële verhouding tussen Nederland en Indië in de negentiende eeuw* (Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen 1982) 27; Juliën Wolbers, *Geschiedenis van Suriname* (Amsterdam 1861) 704.
- 199 Van Soest, *Trustee of the Netherlands Antilles*, 59-61.
- 200 NL-AsdSAA, 5075, 13508/326.
- 201 NL-AsdSAA, 5075, 12501/273.
- 202 NL-AsdSAA, 5075, 12484/494; 12491/388.
- 203 NL-AsdSAA, 5075, 12484/494.
- 204 NL-AsdSAA, 5075, 12466/19.
- 205 NL-AsdSAA, 5075, 12494/47; NL-AsdSAA, 5075, 12494/48; NL-AsdSAA, 5075, 12494/49; NL-AsdSAA, 5075, 12494/450; NL-AsdSAA, 5075, 12494/51.
- 206 Helen Julia Paul, 'The South Sea Company's Slaving Activities', *Discussion Papers in Economics and Econometrics*, School of Social Sciences Economics Division University of Southampton (Southampton: University of Southampton, n.d.), https://www.southampton.ac.uk/economics/research/discussion_papers/author/helen_paul/0924_the_south_sea_company_s_slaving_activities.page.
- 207 NL-AsdSAA, 5075, 12521/28.
- 208 *Surinaamsche Almanak voor het jaar 1825*, 46.
- 209 *Surinaamsche Almanak voor het jaar 1834*, 68.
- 210 *Surinaamsche Almanak voor het jaar 1834*, 84-85.
- 211 NL-AsdSAA, 5075, 12481/18.
- 212 Van der Voort, *De Westindische Plantages*, 279.
- 213 *Surinaamsche Almanak voor het jaar 1834*, 89.
- 214 NL-AsdSAA, 5075, 12521/26.
- 215 Zie bijvoorbeeld bij plantage La Paix, NL-HaNA, 2.02.09.08, inv.nr. 227.
- 216 NL-AsdSAA, 447 Inventaris van het Archief van Handelshuis Van Eeghen en Co, inv. nr 6546 Stukken betreffende de verkoop van de tweede hypotheek gevestigd op de plantage 'La Bonne Intention' te Demerary, 1819 – 1829.
- 217 NL-AsdSAA, 447, inv.nr. 180 Beleningsboekje.
- 218 NL-AsdSAA, 447, inv.nr. 192 Grootboek met Index, 1817-1823.
- 219 Gert Oostindie and Jessica Vance Roitman, 'Introduction', in: Oostindie and Roitman (eds.) *Dutch Atlantic Connections*, 16; Cathy D. Matson, *Merchants and Empire: Trading in Colonial New York* (Baltimore 1998) 146.
- 220 H. van Felijs en H.J. Metselaars, *Noordhollandse Statenleden, 1840-1919*, *Hollands Historische Reeks* 21 (Den Haag 1995) 124, 262.
- 221 NL-AsdSAA, Archief van de familie Crommelin, toegang 30153, inv.nr. 534 'Reflections on the situation of the Amsterdam Market for East and West-India & American Produce towards the beginning of February 1817'.
- 222 NL-AsdSAA, 30153, 63 Staten van inkomsten.

- 223 NL-HlmNHA, BS Huwelijk Heemstede, 27-04-1820; <https://www.wiewaswie.nl/nl/detail/29375444>.
- 224 NL-AsdSAA, 5075, 15347/656; NL-AsdSAA, 5075, 11237/132; Elias, *De Vroedschap*, Vol 2, 951.
- 225 NL-HlmNHA, 3233 Familie Beels te Haarlem, inv.nr. 87 Grootboek letter C.
- 226 NL-HlmNHA, 3233 Familie Beels te Haarlem, inv.nr. 330 Correspondentie van zakelijke aard.
- 227 NL-AsdSAA, DTB Dopen, 5001, inv.nr. 137, p. 186
- 228 NL-AsdSAA, 735 Inventaris van het Archief van de Firma Hope & Co, inv.nr. 90.
- 229 *Opregte Haarlemsche Courant*, 21-08-1893.
- 230 [Gleichman], NNWB, 659-660.
- 231 *Nederland's Patriciaat* 24 (1938), 65.
- 232 Dumas, *Proslavery Britain*, 149-155.
- 233 Da Costa, *Crowns of glory*, 190.
- 234 *Ibidem*, 242-243.
- 235 Seymore Drescher, *Abolition: A history of slavery and anti-slavery* (Cambridge 2009) 256-265.
- 236 J.P. Siwipersad, *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij, 1833-1863* (Groningen 1979) XVIII.
- 237 Eric Willem van der Oest, 'The forgotten colonies of Essequibo and Demerara, 1700-1814', in Johannes Postma en Victor Enthoven (eds), *Riches from Atlantic Commerce* (Boston / Leiden 2003) 323-361.
- 238 Drescher, *Abolition*, 256-265.
- 239 Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 113.
- 240 Het Utrechts Archief (NL-UtHUA), Familie Huydecoper, toegang 67 Familie Huydecoper, inv.nr. 686 Notulen van een vergadering van directeuren en commissarissen.
- 241 NL-UtHUA, toegang 67, inv.nr. 686, Notulen van een vergadering van directeuren en commissarissen.
- 242 *Ibidem*.
- 243 *Ibidem*.
- 244 *Ibidem*.
- 245 *Ibidem*.
- 246 Siwipersad, *De afschaffing*, 130 en 145.
- 247 Jessica V. Roitman, 'Land of Hope and Dreams: Slavery and Abolition in the Dutch Leeward Islands, 1825-1865', *Slavery and Abolition* 37:2 (2016), 377-390.
- 248 De Jong, *Geschiedenis*, 198.
- 249 NL-AsdSAA, Familie Luden en aanverwante families, toegang 922, inv.nr. 299, Rekening van ontvangst van compensatiegelden over de slaven van de plantage, met bijlage, 1836; inv.nr. 300 Lijst van akten betreffende de vererving van de plantage en stamboom van de erfgenamen van Anna Catharina Boode, met bijlage.
- 250 De volgende twee alinea's zijn hoofdzakelijk gebaseerd op de recente studie van Randy M. Browne, Lisa A. Lindsay & John Wood Sweet, 'Rebecca's Ordeal, from Africa to the Caribbean: Sexual Exploitation, Freedom Struggles, and Black Atlantic Biography', *Slavery & Abolition* (Online 2021) DOI: 10.1080/0144039X.2021.1938399

- 251 De verklaring van Jacob Boode, met dank aan Randy Browne. The National Archive, Colonial Office, 116/159, 202: 'Jacob Boode, Pensioner, late a private of the West India regiment. Is an African, came from the Gold Coast in the Ship with the Complainant (Rebecca). Remembers that she cohabited with the Captain "Verscheur" and that on the arrival of the ship at Demerary the late Frederick Boode bought about fifty five of the Negroes amongst whom was himself (Jacob). Is positive that Mr. Boode did not buy the woman Rebecca because she was the Captain's Wife. When the Captain left the Colony finally, some months afterward, witness remembers that Rebecca was large with child. That child (born after the Captain left this Colony) was the Complainant John. Witness further states that the Captain left a Negro Boy named Amber to attend upon his expected child. This Boy is since dead. Sworn to before me this 3rd. Feby. 1832 (Signed) Charles Elliot Protector of Slaves (Signed) Jacob Boode X his Mark.'
- 252 Maartje Janse, 'Holland as Little England? British anti-slavery missionaries and continental abolitionist movements in the mid nineteenth century', *Past & Present* 229/Nov. (2015) 123-160, aldaar 148-150.
- 253 Bij publicatie van 3 mei 1831; Angelie Sens, *De kolonieman: Johannes van den Bosch (1780-1844), volksverheffer in naam van de koning* (Amsterdam 2019) 242-243.
- 254 De Jong, *Geschiedenis*, vol. 1, 191.
- 255 Sens, *De kolonieman*, 222-226, 237, 241-245.
- 256 Ibidem, 272-280.
- 257 De Jong, *Van batig slot naar ereschuld*, 39-45.
- 258 Voor een gedetailleerd overzicht van wat wel en niet tot 'slavernijgoederen' wordt gerekend, zie hoofdstuk 4.
- 259 Hugo Landheer, 'Afrekenen met het verleden. De vereffening van de achterstallige schulden van het Koninkrijk der Nederlanden in het begin van de negentiende eeuw', in: Henk Boels, *Overheidsfinanciën tijdens de Republiek en het Koninkrijk, 1600-1850* (Hilversum 2012) 189-230 aldaar 226-227; Marjolein 't Hart, *A financial history of the Netherlands*, 69-77.
- 260 Jeroen van Zanten, *Koning Willem II: 1792-1849* (Amsterdam 2014) 464.
- 261 Borksi hield van haar vermogen en investeringen een grootboek bij waarvan de administratie teruggaat tot 1832. Een van de koppen in het grootboek is 'Colonie Effecten'. NL-AsdSAA, 735, inv.nr. 2878 Grootboek 1832-1848.
- 262 NL-AsdSAA, 735, inv.nr. 2879 Journaal 1832-1848, 22; 26.
- 263 NL-AsdSAA, 735, inv.nr. 2878, 28.
- 264 Jan Luiten van Zanden et al., Value of the Guilder versus Euro, <https://iisg.amsterdam/en/research/projects/hpw/calculate.php>.
- 265 Schutte, *De Nederlandse patriotten*, 199.
- 266 *Rotterdamsche Courant*, 18 oktober 1823.
- 267 Siwipersad, *De afschaffing*, 200; Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 661 en 664.
- 268 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4349, no 467 geheim. Bijlage, p. 15-17.
- 269 *Eerste rapport der Staatscommissie, benoemd bij Koninklijk Besluit van 29 November 1853*, no. 66 tot het voorstellen van maatregelen ten aanzien van de slaven in de nederlandse koloniën: Suriname (Den Haag 1855) 262.
- 270 Er werden echter wel andere opmerkelijke goederen beleend door DNB. S. Paleologo beleende, verspreid over meerdere keren, tienduizenden guldens aan opium en G. Meer & Zoon beleende een partij schildpadden voor f18.000 op 8 oktober 1857.

- 271 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 509, Copie-Verzoekschrift aan den Koning van G.C. Bosch, Reitz en andere kooplieden en belanghebbenden bij plantages in Suriname om versterking van de troepen aldaar met het oog op de gevreesde uitwerking van de Engelsche emancipatiemaatregelen op de slavenbevolking van Suriname. Met copie-rapport hierover van den minister Clifford aan den Koning. 1833 Juni 25 – 1833 Juli 12, 1 omslag.
- 272 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 509.
- 273 Siwpersad, *De afschaffing*, 12.
- 274 Ibidem, 120-123.
- 275 Siwpersad, *De afschaffing*, 123; Elias aan Baud, 16 juni 1845. NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4317, exh 4 augustus 1845 no 267 geheim.
- 276 De Jong, *Geschiedenis*, vol. II, 127-129.
- 277 Ibidem, 87, noot 3.
- 278 Ibidem, 182-184.
- 279 De Jong, *Geschiedenis*, vol. III, 425-426.
- 280 Ibidem, 503-506.
- 281 Zie hoofdstuk 4 voor meer uitleg over wisselbrieven als onderdeel van de slavernijgerelateerde dienstverlening.
- 282 De Jong, *Geschiedenis*, vol. III, 503-506. Luden & Van Geuns begonnen in 1772 een negotiatie voor de plantages Annasburg en Kweeklust. NL-AsdSAA, Archief van de firma Ketwich & Voomborg en Wed. W. Borski, toegang 600, inv.nr. 733.
- 283 De Jong, *Geschiedenis*, vol. II, 111-112.
- 284 De Jong, *Geschiedenis*, vol. I, 266-267.
- 285 De Jager, *De bank van de gulden*, 37.
- 286 Siwpersad, *De afschaffing*, 121-122; *Verzameling*, II, 42.
- 287 Ibidem.
- 288 De Jong, *Van batig slot naar ereschuld*, 39.
- 289 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4277, exh 11 januari 1842 La F1 geheim. Bijlage. PDF 283.
- 290 Ibidem.
- 291 Ibidem.
- 292 Ibidem.
- 293 Ibidem.
- 294 Siwpersad, *De afschaffing*, 73-77.
- 295 *Verzameling van stukken aangaande de Surinaamsche aangelegenheden, thans aanhangig bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal*, twee delen (Den Haag 1845/1846), deel I, 90-92.
- 296 Ibidem.
- 297 Ibidem.
- 298 Ibidem, 100-102.
- 299 Ibidem.
- 300 Ibidem.
- 301 Ibidem.
- 302 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, Baud aan Bosch Reitz cs, 8 november 1843.

- 303 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, Pakket 7 – correspondentie in 1843 gehouden met den G.C. Bosch Reitz, te Amsterdam.
- 304 Ibidem.
- 305 Door middel van lokale wetgeving werd door de koloniale overheid een kader gegeven voor de omgang tussen eigenaren en slaven. In Suriname werden in 1695, 1686, 1725, 1749, 1760, 1761, 1784, 1799, 1817 en 1851 nieuwe reglementen uitgevaardigd. Gedurende de achttiende eeuw begon de koloniale overheid een groeiende rol te spelen in het reguleren van slavernij. De wrede mishandeling door tijdelijke opzichters werd als bron van problemen aangewezen en door hun gedrag aan banden te leggen hoopte het bestuur opstanden te voorkomen. In 1784 werden enkele beperkingen gesteld op de huiselijke jurisdictie van eigenaren en opzichters. Onder druk van het afschaffingsdebat vond in 1851 de meest ingrijpende herziening plaats die de huiselijke jurisdictie verregaand beperkte en reguleerde. Karwan Fatah-Black, 'The usurpation of legal roles by Suriname's Governing Council, 1669–1816', *Comparative Legal History*, 5:2 (2017) 243-261.
- 306 Verzameling van stukken, deel I, 110. Onder de ondertekenaars bevonden zich Insinger & Co, Broen & Co, Determeyer Weslingh & Zoon, J. Luden, Goll & Co, Luden & Van Geuns, Hodshon & Zoon en Ketwich & Voomborg.
- 307 Ibidem.
- 308 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, 19 februari 1844, G.N. aan Baud.
- 309 Ibidem.
- 310 Ibidem.
- 311 Ibidem.
- 312 Ibidem.
- 313 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, ongedateerde notitie.
- 314 Ibidem.
- 315 Ibidem.
- 316 Ibidem.
- 317 Ibidem.
- 318 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, 19 augustus 1844.
- 319 Ibidem, 16 september 1844.
- 320 Verzameling, I, 123-129 (ongedateerd oktober 1844; herinnering 2 oktober 1844; antwoord Baud 11 november 1844; adres aan Baud 27 november 1844).
- 321 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, 30 september 1844, Boyen aan Baud.
- 322 NL-HaNA 2.21.005.34, Van Hall, inv.nr. 68, kopie brief over rekest Carp, Ketwich & Voomborg, Broen & Co, J.J. Poncelet, 18 januari 1843. 'De heer [J.J.] Carp heeft mij heden morgen gezegd, dat er zich vijftig onderteekeningen op bevonden [...] Zijn edele was er dan ook nu weder op uit om hetzelfde met meerdere naamtekeningen te versterken.'
- 323 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, 25 januari 1845, P. Huidekoper aan minister F.A. van Hall – afschrift eigenhandig door Baud.
- 324 Ibidem.
- 325 Ibidem.
- 326 Ibidem.
- 327 NL-AsdSAA, 1455, Inventaris van het Archief van de Bank Insinger & Co, inv.nr. 1445, 12 mei 1843, scan 52.

- 328 Ibidem.
- 329 Ibidem, kopie mededeling Baud, 18 maart 1844.
- 330 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, Rijk aan Baud, 19 oktober 1844.
- 331 *Verzameling van stukken*, deel II, 15.
- 332 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, 'dinsdag [8 maart 1845]'.
- 333 Ibidem.
- 334 Ibidem.
- 335 Ibidem.
- 336 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, notitie 26 februari 1845.
- 337 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, 1 maart 1845, Van Rauzow aan Baud.
- 338 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, 30 september 1844, Boyen aan Baud.
- 339 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, nota maandag 7 [maart 1845].
- 340 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, ongedateerd, 'dinsdag'.
- 341 Dit werd scherp opgemerkt door Siwpersad. Siwpersad, *De afschaffing*, 152.
- 342 Geciteerd bij Siwpersad, *De afschaffing*, 118. HTK 1844-1845, 14 maart 1845, p. 256.
- 343 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, 29 maart 1845, Van Rauzow aan Baud.
- 344 Geciteerd bij Siwpersad, *De afschaffing*, 122; *Bijdragen*, 307.
- 345 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, 25 januari 1845, Huidekoper aan Van Hall.
- 346 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, 26 januari 1846, Brugmans aan Baud.
- 347 Ibidem.
- 348 Ibidem.
- 349 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4356, no. 361 geheim, 3 september 1846, De Veer aan Baud.
- 350 Ibidem.
- 351 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, 19 oktober 1844, Rijk aan Baud.
- 352 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39 map 353; 19 maart 1842, Trabius aan Mees.
- 353 Van der Laar, *Opperbankier en wetenschapsman*, 103
- 354 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39 map 438: Adres aan de Koning; 1838.
- 355 Janse, *De afschaffers*, 56; Alex van Stipriaan, *Rotterdam in slavernij* (Amsterdam 2020) passim.
- 356 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39 map 438; 4 december 1843. Mr. Alexander namens the British & Foreign Anti Slavery Society aan Mees.
- 357 Veel voorkomende namen zijn naast Mees, A. Bogaers, van Reesema, J. Thooft, D. Twiss, E. Miller, W. Mark, William Jay, S. Dunlop jr., G. Levington, J.M. Brown, M. Beaton. Adres aan de Koning 1838.
- 358 Janse, *De afschaffers*, 58-67.
- 359 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39 map 353; 11 december 1843. Ackersdijck aan Mees.
- 360 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39 map 453; geen datum, vermoedelijk 1843. Mees aan een 'Amicissime'.
- 361 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39 map 353; 11 december 1843.

- 362 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39 map 353; 20 februari 1842. Ackersdijck aan Mees.
- 363 Janse, *De afschaffers*, 65-69.
- 364 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39, map 1587; 12 november 1842. Mees aan Ackersdijck.
- 365 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39 map 353; 15 januari 1843. Ackersdijck aan Mees.
- 366 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39 map 353; 1 oktober 1843 – JA-Wc.
- 367 ‘Het antislavery comitee is hoogelijk ingenomen met uw plan om een soort van tijdschrift uit te geven en belooft ijverige medewerking.’ NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39, map 1587; 30/10/1843, Mees aan Ackersdijck.
- 368 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39, map 438: losse ledenlijst, voor en achterkant beschreven.
- 369 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39, map 353; 21 november 1843. Ackersdijck aan Mees.
- 370 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39, map 1587; 28 december 1843. Mees aan Ackersdijck.
- 371 ‘Mr. [UU Fels] advocaat alhier, een goed joodje, is hoofdschrijver van die courant. Hij heeft mij gezegd dat ik hem kon opgeven onder de genen die als uitgevers van ons Tijdschrift vermeld worden. Ik geloof dat die ons nuttig zal zijn. Hij zal weldra geheel abolitionist zijn en kan dan in zijne courant de goede zaak ondersteunen. Hij is niet onbekwaam, ijverig en te goeder trouw en zijn courant wort alhier druk gelezen. In het vervolg zal hij nummers in welk over de kolonien gehandeld wordt altijd aan ons bezorgen.’ NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39 map 1587: 5 januari 1845. Mees aan Ackersdijck.
- 372 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, 29 maart 1845, Van Rauszow aan Baud.
- 373 Ibidem.
- 374 Ibidem.
- 375 Van der Laar, *Opperbankier en wetenschapsman*, 99.
- 376 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39, map 1587; 27 december 1841. Mees aan Ackersdijck.
- 377 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39, map 1587; 13 oktober 1843. Mees aan Ackersdijck.
- 378 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39, map 1587; 1 juni 1844. Mees aan Ackersdijck.
- 379 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39, map 1587: 17 februari 1844. Mees aan Ackersdijck.
- 380 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39, map 1587: 26 maart 1844. Mees aan Ackersdijck.
- 381 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39, map 353; 10 april 1846. Ackersdijck aan Mees.
- 382 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39, map 1587: 24 december 1844. Mees aan Ackersdijck.
- 383 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39, map 353; 26 april 1846. Ackersdijck aan Mees; NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39 map 353; 19 juli 1846. Rueb aan Mees.

- 384 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39 map 1587; 2 maart 1847. Mees aan Ackersdijck.
- 385 Uit een brief van Rueb blijkt dat Mees hen een hart onder de riem steekt en aandringt om door te gaan: 'Uwe aanmoediging om met het Tijdschrift voor te gaan ontvang ik in dank. De groote moeilijkheid is om hier in Utrecht nog eenige knap mensch te vinden, die tijd, geschiktheid en lust heeft om articles de fond nu en dan te geven. Met den besten wil en den meesten ijver is dit voor leden niet in Utrecht woonende moeielijk omdat zulks tijdroovende correspondentie vereist.' NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39, map 353; 10 september 1847. Rueb aan Mees.
- 386 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39, map 353; 27 oktober 1847. Ackersdijck aan Mees.
- 387 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39, map 1587; 16 maart 1848. Mees aan Ackersdijck.
- 388 Vader en plantage-eigenaar R.A. Mees, G. Mees, A. Mees (Raz), C. Mees, R. Mees. Op de vrouwenpetitie van 1842 staan zijn grootmoeder Catherina Elisa van Oordt, zijn zus Cornelia Mees, I.W.C. Vogel (né Mees), en op enige afstand van de familie A.M. Mees van der Wallen, de vrouw van Johan Gregorius Mees, verre familie, kind van de oom van W.C. Mees' grootvader.
- 389 Van de Laar, *Opperbankier en wetenschapsman*, 115. In december 1849 wordt hem alsnog de functie aangeboden om Thorbecke op te volgen in Leiden. Brief 09/12/1849, inv.nr. 1587. Dit bracht hem weer aan het twijfelen. Van de Laar, 151/152.
- 390 Van de Laar, *Opperbankier en wetenschapsman*, 112-114.
- 391 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39 map 1587; 30 maart 1848. Mees aan Ackersdijck.
- 392 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39 map 353; 25 augustus 1848. Ackersdijck aan Mees.
- 393 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39 map 1587; 25 maart 1849. Mees aan Ackersdijck.
- 394 NL-RtdSA, Archief van de familie Mees, toegang 39 map 353; 26 maart 1849. Ackersdijck aan Mees.
- 395 R. Reinsma, *Een merkwaardige episode uit de geschiedenis van de slavenemancipatie* (Den Haag 1963) 67; Janse, *De afschaffers*, 92.
- 396 Besluit van den Souvereinen Vorst van den 25sten Maart 1814, no. 105, Staatsblad no. 40, houdende het Octrooi en Reglement voor de Nederlandsche Bank.
- 397 Richard Roberts, *Schrodgers: Merchants & Bankers* (Londen 1992) 66.
- 398 De Jong, *Geschiedenis*, vol. 1, 81.
- 399 Dit blijkt onder andere uit de bijlage bij het jaarverslag 1863-1864 waarin kort stil wordt gestaan bij een fout in de administratie van stoomweverij Java. NL-HaNA, 2.25.68, inv.nr. 1050.
- 400 Het meest recente wisselprotest waar Van Offen en Hope op voorkomen is van 16 november 1789 en was in Hamburg, zie: NL-AsdSAA, 5075, inv.nr. 15457/1282. Eerdere voorbeelden zijn van onder andere Cadiz en Kopenhagen.
- 401 Herbert S. Klein and Ben Vinson, *African Slavery in Latin America and the Caribbean* (New York 2007) passim.
- 402 Matt D. Childs, 'A Case of "Great Unstableness": A British Slaveholder and Brazilian Abolition', *The Historian* 60: 4 (1998) 717-740.

- 403 De Jong, *Geschiedenis*, vol. 1, 81.
- 404 NL-HaNA, 2.25.68, inv.nr. 100497, Journaal oktober 1852-maart 1853, 9 oktober 1852.
- 405 *Algemeen Handelsblad*, 9 oktober 1852.
- 406 *Algemeen Handelsblad*, 21 oktober 1854.
- 407 *Algemeen Handelsblad*, 28 mei 1847.
- 408 *Binnenlandse Bataafse Courant*, 3 mei 1800.
- 409 Jonker, 'Roeien Tegen de Stroom', 141-143.
- 410 NL-AsdSAA, 1455, Inventaris van het Archief van de Bank Insinger & Co, inv.nr. 1456, 'Betaalboek 1821-1839', Dedel.
- 411 George Herring, *From Colony to Superpower: U.S. Foreign Relations Since 1776* (Oxford 2008) 103-6.
- 412 *Algemeen Handelsblad*, 27 maart 1843; *Veendammer Courant*, 20 oktober 1864.
- 413 Richard Roberts, *Schroders: Merchants and Bankers* (Londen 2016) 66.
- 414 Judith F. Gentry, 'A Confederate Success in Europe: The Erlanger Loan', *The Journal of Southern History* 36: 2 (1970) 157-188.
- 415 Marc D. Weidenmier, 'The Market for Confederate Cotton Bonds', *Explorations in Economic History* 37:1 (2000) 76-97.
- 416 Kornelis Douwe Bosch, *De Nederlandse Beleggingen in de Verenigde Staten* (Amsterdam 1948) 132-135.
- 417 De Jong, *Geschiedenis*, vol. 1, 400-401.
- 418 Bosch, *Nederlandse Beleggingen*, 129-131.
- 419 Ulbe Bosma, *The Making of a Periphery: How Island Southeast Asia Became a Mass Exporter of Labor* (New York 2019) 64.
- 420 Harm Nijboer en Benno van Tilburg, 'Tussen compagnie en handelmaatschappij: De Nederlandse koffiehandel in de achttiende eeuw', in: Pim Reinders en Thera Wijsenbeek (eds), *Koffie in Nederland* (Zutphen 1994) 33-34.
- 421 Chris Evans en Olivia Saunders, 'A World of Copper: Globalizing the Industrial Revolution, 1830-70', *Journal of Global History* 10:1 (2015) 3-26.
- 422 Amarjit Kaur en Frits Diehl, 'Tin Miners and Tin Mining in Indonesia, 1850-1950', *Asian Studies Review* 20:2 (1995) 108-12.
- 423 Titas Chakraborty en Matthias van Rossum, 'Slave Trade and Slavery in Asia: New Perspectives', *Journal of Social History* 54:1 (2020) 1-14.
- 424 Zie grafiek 6.
- 425 Pepijn Brandon en Ulbe Bosma, 'De betekenis van de Atlantische slavernij voor de Nederlandse economie in de tweede helft van de achttiende eeuw', *TSEG – The Low Countries Journal of Social and Economic History* 16:2 (2019).
- 426 NL-HaNA, 2.25.68, inv.nr. 100496, 21 april 1852.
- 427 J.M. van Winter, 'De openbare mening in Nederland over de afschaffing der slavernij', *De West-Indische Gids* 34 (1953) 61-90, aldaar 86.
- 428 Cees Fasseur, *Kultuurstelsel en koloniale baten: De Nederlandse exploitatie van Java 1840-1860* (Leiden 1978) 78-79.
- 429 Remieg Aerts, *Thorbecke wil het: Biografie van een staatsman* (Amsterdam 2020) 354-355.
- 430 Janse, *De afschaffers*, 88; Siwpersad, *De afschaffing*, 191; Van Winter, 'De openbare mening', 71-72.

- 431 Siwpersad, *De afschaffing*, 200 en 207; Pahud aan de koning, 7 december 1849. Kol (na 1849) inv.nr. 4357, 7 december 1849 lett. B no 437 geheim.
- 432 Zie voor deze bredere ontwikkeling André Schrauwers, “‘Regenten’ (Gentlemanly) Capitalism: Saint-Simonian Technocracy and the Emergence of the “Industrialist Great Club” in the Mid-nineteenth Century Netherlands’, *Enterprise & Society* 11 (2010) 753-783.
- 433 ‘Carga-lijsten, Rotterdam’, *Algemeen Handelsblad*, 8 april 1829; Koffie uit Suriname ‘Carga-lijsten, Amsterdam’, *Algemeen Handelsblad*, 27 mei 1829; Tabak van Curacao ‘Carga-lijsten Amsterdam’, *Algemeen Handelsblad*, 30 juni 1832; ‘Carga-lijsten, Amsterdam’ *De Avondbode* 5 december 1838; ‘Carga-lijsten, Amsterdam’, *Algemeen Handelsblad*, 1 augustus 1848; Koffie uit Baltimore ‘Carga-lijsten, Amsterdam’, *Algemeen Handelsblad*, 14 mei 1849; Zeildoek uit St. Petersburg, ‘Carga-lijsten, Amsterdam’, *Algemeen Handelsblad*, 2 oktober 1849; Suiker van Havana ‘Carga-lijsten, Amsterdam’, *Algemeen Handelsblad*, 27 oktober 1849; Tabak van Curaçao ‘Carga-lijsten, Rotterdam’, *Algemeen Handelsblad*, 6 februari 1850; Oranjeschillen van Curaçao ‘Carga-lijsten, Amsterdam’, *Algemeen Handelsblad*, 7 april 1851; ‘Advertentie voor diverse manufacturen’, *Java-bode: nieuws, handels- en advertentieblad voor Nederlandsch-Indie*, Batavia, 19 april 1854; Suiker uit Batavia ‘Carga-lijsten, Rotterdam’, *Algemeen Handelsblad*, 4 maart 1861; Tabak uit Baltimore, ‘Carga-lijsten, Amsterdam’, *Algemeen Handelsblad*, 10 april 1861; Rijst uit Indië, ‘Carga-lijsten, Amsterdam’ *Algemeen Handelsblad*, 25 maart 1864. ‘Carga-lijsten, Amsterdam’ *Rotterdamsche courant*, 1 augustus 1866; Indigo ‘Carga-lijsten, Amsterdam’, *Algemeen Handelsblad*, 8 mei 1866.
- 434 Hij was betrokken bij de oprichting van de Nederlandsche Chemische Fabriek in 1865, *Nederlandsche Staatscourant* 28 juni 1865. Over naamloze vennootschappen zie onder andere *Nederlandsche Staatscourant*, 16 juli 1862. *Nederlandsche Staatscourant*, 26 november 1864.
- 435 ‘Advertentie Amsterdamsche-Scheepvaart-Maatschappij’, *Arnhemsche Courant*, 20 januari 1865.
- 436 Feliüs, *Noordhollandse Statenleden*, 31.
- 437 J.G.S.J. van Maarseveen, *Briefwisseling van Nicolaas Gerard Pierson 1839-1909 deel I 1851-1884* (Amsterdam 1990) 122. Van de Putte aan Pierson, 4 november 1866, p. 265.
- 438 Theo van Tijn, *Twintig jaren Amsterdam. De maatschappelijke ontwikkeling van de hoofdstad, van de jaren ‘50 der vorige eeuw tot 1876* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1965) 329.
- 439 Maarten Kuitenbrouwer, ‘De Nederlandse afschaffing van de slavernij’, *BMGN – Low Countries Historical Review* 93:1 (1978) 69-100, aldaar, 96.
- 440 Guillaume Groen van Prinsterer, *Schriftelijke nalatenschap: Briefwisseling 1808-1876*, deel 3 1848-1866, n. 85. J.L. Gregory Pierson aan Groen van Prinsteren, 23 augustus 1850.
- 441 C. Schmidt, *Om de eer van de familie. Het geslacht Teding van Berkhout 1500-1950: een sociologische benadering* (Amsterdam 1986) 161-162.
- 442 K.A. Zeefuik, *Hernhutter zending en Haagsche Maatschappij, 1828-1867: Een hoofdstuk uit de geschiedenis van zending en emancipatie in Suriname* (Utrecht 1973) 16.
- 443 Mees (p), Heukelom (d), Insinger (d) Rendorp (d), Luden (d), Wolterbeek (d), en Molkenboer (s).
- 444 NL-HaNA, 2.02.09.08, inv.nr. 225, Index vrijverklaarde slaven, <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/ntoo341/982503e7-19c9-48e0-9054-d62b7b934f4b>.

- 445 NL-HaNA, 2.02.09.08, inv.nr. 228; NL-HaNA, 2.02.09.08, inv.nr. 227; NL-HaNA, 2.02.09.08, inv.nr. 225; NL-HaNA, 2.02.09.08, inv.nr. 223.
- 446 NL-AsdSAA, 5075, inv.nr. 20530, akte 55040.
- 447 NL-HaNA, 2.02.09.08, inv.nr. 223.
- 448 NL-AsdSAA, 394, *Inventaris van het archief van de familie Boissevain*, inv.nr. 1277, Stamboom van de nakomelingen van Theodor van Heukelom, 1615-1836.
- 449 NL-AsdSAA, 394, inv.nr. 985, *Kasboek van inkomsten uit de nalatenschap van Walrave van Heukelom*. Met bijlagen, 1853-1874.
- 450 LBS, Details for the firm John and Abraham Willink and Co, <https://www.ucl.ac.uk/lbs/firm/view/522991375>.
- 451 Parlementair Documentatie Centrum (PDC), biografie van A. Willink.
- 452 NL-AsdSAA, 728, *Inventaris van het archief van de familie Dedel*, inv.nr. 86, *Scheiding van de nalatenschap van A. Willink*, 1863.
- 453 Zie onder andere plantage *La Prosperité*, NL-HaNA, 2.02.09.08, inv.nr. 227.
- 454 NL-AsdSAA, 1455, *Inventaris van het Archief van de Bank Insinger & Co.*, inv.nr. 1359 'Notulenboekje van de vergaderingen van directeuren', scan 176-178.
- 455 Ibidem.
- 456 Ibidem.
- 457 Ibidem.
- 458 NL-AsdSAA, 1455, inv.nr. 1446.
- 459 NL-AsdSAA, 1455, inv.nr. 1431, *Notulenboek van de vergaderingen van directeuren van de sociëteit van eigendom van de plantages Anna Catharina en Jagtlust in Suriname*, 1833-1844, scan 16-31.
- 460 *Surinaamsche Almanak voor het jaar 1837*, 90.
- 461 NL-HaNA, *Slavenregisters*, inv.nr. 36, fo. 4271.
- 462 NL-AsdSAA, 1455, inv.nr. 1456, *Dedel*.
- 463 Zie Hoofdstuk 2.
- 464 NL-AsdSAA, 735, inv.nr. 2878, 74; 149.
- 465 Rijks circulaire van 15 mei is te vinden in NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv. nr. 4345, 3 augustus 1848 no. 313 geheim.
- 466 Siwpersad, *De afschaffing*, 157-158.
- 467 *Missive Amsterdamse belanghebbenden*, 13 juli 1848. NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4344, 18 juli 1848, no. 287/E. Bijlage.
- 468 Brandon, 'With the power of language', 233-237; Jonker, 'Roeien tegen de stroom', 143-145.
- 469 *Missive Amsterdamse belanghebbenden*, 13 juli 1848. NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4344, 18 juli 1848 no. 287/E. Bijlage.
- 470 *Memorie De Veer*, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4356, 24 september 1849, no. 361 geheim. Bijlage. Zie ook Siwpersad, *De afschaffing*, 159.
- 471 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4345, 3 augustus 1848, no. 313 geheim.
- 472 Roo le Chevalier, E.G. Veldwijk, F. Taunay, G.C. Bosch Reitz, J.J.C. van Hasselt, P.C. Gülcher.
- 473 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4349, no. 467 geheim, 12 oktober 1848. Bijlage, p. 15-17; J. Droppert, *De Heimelijke Tegenstanders. Een onderzoek naar de politieke invloed van Amsterdamse belanghebbenden in de negentiende eeuw omtrent de afschaffing van de slavernij, 1840-1863*, (bachelorscriptie Universiteit Leiden, 2021) 31-33.

- 474 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4349, no. 467 geheim, 12 oktober 1848. Bijlage, p. 8.
- 475 Ibidem, p. 24-25.
- 476 Ibidem, p. 41.
- 477 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 767, nota 20 maart [1846].
- 478 Baud aan Van Raders, 11 januari lett. B no 9/A geheim; extracten particuliere brieven uit kolonie in: NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4350, 9 februari 1849, no. 52/C geheim. Bijlage. Zie ook Siwpersad, *De afschaffing*, 168-169.
- 479 Van Raders aan de minister van Koloniën, 9 april 1849. NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4350, 9 februari 1849, lett. B no 52/C geheim.
- 480 Brugmans aan De Veer, 24 januari 1849. NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4350, 9 februari 1849, no. 52/C geheim. Bijlage; Rijk aan Baud, 1 februari 1849; Baud aan Van Raders, 11 januari 1849.
- 481 Siwpersad, *De afschaffing*, 206, noot 67. Zie ook: 'Memorie over de oorzaken van verval en de middelen van opbeuring der Kolonie Suriname'. Rijk aan de koning, 18 juni 1849. Beide stukken bevinden zich in NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4354, 17 juli 1849, no. 260 geheim.
- 482 Dik van der Meulen, *Koning Willem III: 1817-1890* (Amsterdam 2013) 238.
- 483 Pahud aan de koning, 18 juni 1850. NL-HaNA, Koloniën, 1850-1900, 2.10.02, inv.nr. 5819, 18 juni 1850, lett. B no. 176 geheim. Pahud aan Von Schmidt auf Altstadt, 23 februari 1852; NL-HaNA, Koloniën, 1850-1900, 2.10.02, inv.nr. 5830, 23 februari 1852, lett. B no. 64 zeer geheim.
- 484 NL-HaNA, 2.02.22, inv.nr. 1054, stuk 53.
- 485 Ibidem.
- 486 Ibidem. Een kopie van het adres is ook bewaard door minister Baud. NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 923, Ontwerp-Reglement op het beleid der regeering in de Westindische bezittingen. Met contra ontwerp van uit Suriname aan de Tweede Kamer toegezonden. Verzoekschrift belanghebbenden, 5 november 1852, p. 9-10.
- 487 vgl. Dumas, *Proslavery Britain*, 158-162.
- 488 Kuitenbrouwer, 'Nederlandse afschaffing', 78.
- 489 Kuitenbrouwer, 'Nederlandse afschaffing', 81-83; Janse, *De afschaffers*, 91-96.
- 490 Geciteerd door Kuitenbrouwer, 'Nederlandse afschaffing,' 79; HTK 1853-1854, 10 december 1853, 385.
- 491 NL-HaNA, Koloniën, 1850-1900, 2.10.02, inv.nr. 354, exh. 27 juli 1854, lett B no. 14/202, Pahud aan Le Chevalier, 24 juli 1854.
- 492 KHA G12 Verzameling stukken, afkomstig van C.P. Schimpf, inv.nr. 2, Pahud aan Schimpf, 29 oktober 1855.
- 493 Kuitenbrouwer, 'Nederlandse afschaffing', 84.
- 494 NL-AsdSAA, 1455, Inventaris van het Archief van de Bank Insinger & Co, inv.nr. 1445, kopie brief aan de minister, 20 november 1855.
- 495 Ibidem, kopie brief aan de minister, 20 november 1855. Zie ook *Eerste rapport der Staatscommissie*, 121. Bedragen zijn inclusief grond. Voor slaafgemaakten zonder grond was een bedrag van f260 geraamd.
- 496 Zie pagina 90-91 van dit boek.
- 497 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 930, Brugmans aan Baud, 2 oktober 1856. Zie ook Siwpersad, *De afschaffing*, 227.

- 498 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 930, Brugmans aan Baud, 2 november 1856. Mijer was van juni 1848 tot januari 1852 belast met de vervaardiging van een ontwerp-wetboek van strafrecht voor Europeanen in Nederlands-Indië. Ook was hij een vurig voorstander van het koloniale stelsel van gedwongen cultures.
- 499 Kuitenbrouwer, 'Nederlandse afschaffing', 79-80; HTK 1855-1856, 12 december 1855, 402.
- 500 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 930, Brugmans aan Baud, 15 april 1855.
- 501 Ibidem.
- 502 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 930, Baud aan Brugmans, 25 januari 1856.
- 503 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 930, Baud aan Brugmans, 25 januari 1856.
- 504 KHA G12 Schimpf, inv.nr. 3, 20 april 1857, Mijer aan Schimpf.
- 505 KHA G12 Schimpf, inv.nr. 3, 21 juni 1857, Schimpf aan Mijer.
- 506 Ibidem.
- 507 NL-HaNA, Baud, 2.21.007.58, inv.nr. 930, Brugmans aan Baud, 5 mei 1856.
- 508 KHA G12 Schimpf, inv.nr. 2, Mijer aan Schimpf, 14 mei 1856.
- 509 *Bijlagen Handelingen*, 1856-1857, p. 1218-1239.
- 510 NL-AsdSAA, 1455, Inventaris van het Archief van de Bank Insinger & Co, inv.nr. 1445, kopie brief 1 september 1857. Zie ook: Brandon, 'With the power of language', 228.
- 511 Dit was op zich niet zo vreemd, want Mijer was benoemd op 5 december 1855 dus het kan best zijn dat de missive van een paar dagen eerder tussen de plinten is gevallen bij de overdracht.
- 512 Ibidem.
- 513 NL-AsdSAA, 1455, Inventaris van het Archief van de Bank Insinger & Co, inv.nr. 1445, kopie brief 1 september 1857.
- 514 Ibidem.
- 515 Ibidem.
- 516 Brandon, 'With the power of language', 237.
- 517 NL-AsdSAA, 1455, Inventaris van het Archief van de Bank Insinger & Co, inv.nr. 1458, Stukken betreffende het verzamelen van informatie aangaande slavernij in Brits-Guyana en de Franse koloniën, 1850-1853, f. 5.
- 518 Ibidem.
- 519 Ibidem, f. 6.
- 520 Ibidem, f. 13.
- 521 Ibidem, f. 9.
- 522 Ibidem.
- 523 Ibidem, f. 6 en 10.
- 524 Ibidem, f. 10.
- 525 Ibidem, f. 28.
- 526 Ibidem.
- 527 NL-HaNA, 2.10.02, inv.nr. 5895, submap 120-129, stuk 127; HTK 1857-1858, 16 februari 1858, 341.
- 528 NL-HaNA, 2.10.02, inv.nr. 5895, submap 120-129, stuk 127.
- 529 Ibidem.
- 530 Brandon, 'With the power of language', 233-236.

- 531 NL-HaNA, 2.10.02, inv.nr. 5895, submap 120-129, stuk 127.
- 532 Ibidem.
- 533 NL-HaNA, 2.02.22, inv.nr. 1075, submap 130-139, stuk 138; Dumas, *Proslavery Britain*, 30-31.
- 534 NL-HaNA, 2.02.22, inv.nr. 1075, submap 130-139, stuk 138, p. 2.
- 535 NL-HaNA, 2.02.22, inv.nr. 1075, submap 130-139, stuk 138, p. 7.
- 536 NL-HaNA, 2.02.22, inv.nr. 1075, submap 130-139, stuk 138, p. 9.
- 537 NL-HaNA, 2.02.22, inv.nr. 1075, submap 130-139, stuk 138, p. 10.
- 538 Kuitenbrouwer, 'Nederlandse afschaffing', 84.
- 539 NL-HaNA, Brugmans, 1.10.13, inv.nr. 136, Voorloopig Verslag van de commissie van rapporteurs uit de Tweede Kamer over de op de 17 juli 1857 ingediende wetsontwerpen tot afschaffing der slavernij in Nederlandsch West-Indië 1858 januari 31, p. 15; Brandon, 'With the power of language', 241.
- 540 Kuitenbrouwer, 'Nederlandse afschaffing', 84.
- 541 Reggie Baay, 'De stille afschaffing van de slavernij in Nederlands-Indië', in: Pepijn Brandon et al. (eds.), *De slavernij in Oost en West. Het Amsterdam onderzoek* (Amsterdam 2020) 326-334, aldaar 329-332.
- 542 KHA G12 Verzameling stukken, afkomstig van C.P. Schimpf, inv.nr. 2, Correspondentie van Schimpf met de Ministers van Koloniën C.F. Pahud, P. Mijer en J.J. Rochussen, 1855-1858, 14 juni 1858, Rochussen aan Schimpf. Zie ook R. Reinsma, 'De autobiografie van Jan Jacob Rochussen (1797-1871)', *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap* 73 (1959) 54-138, aldaar 107-110.
- 543 Ibidem.
- 544 Ibidem.
- 545 Ibidem.
- 546 Kuitenbrouwer, 'Nederlandse afschaffing', 84.
- 547 NL-HaNA, 2.02.22, inv.nr. 1079, submap 250-259, stuk 250.
- 548 Ibidem, p. 28.
- 549 Ibidem, p. 28-29.
- 550 Ibidem, p. 30.
- 551 Van Winter, 'De openbare mening', 84.
- 552 NL-AsdSAA, 1455, Inventaris van het Archief van de Bank Insinger & Co inv.nr. 1445, 2 december 1858.
- 553 Ibidem.
- 554 KHA G12, inv.nr. 4, eenige correspondentie van Schimpf met de Minister van Koloniën, J.J. Rochussen, betreffende de mishandeling en bestraffing van Chinese immigranten en negerslaven op plantages in Suriname, 23 september-13 december 1858.
- 555 HEK 1858-1859, 29 december 1858, p. 120-121.
- 556 Ibidem.
- 557 NL-AsdSAA, 1455, Inventaris van het Archief van de Bank Insinger & Co, inv.nr. 2292, E.W. van Dam van Isselt aan A.F. Insinger, 28 januari 1859. Zie ook: S. Mouami, *De Amsterdamse ijver om een "billijke vergoeding"* (Bachelorscriptie Universiteit Leiden 2021) 38.
- 558 Ibidem.
- 559 Ibidem.

- 560 Ibidem.
- 561 Ibidem.
- 562 HEK 1858-1859, 6 mei 1859, p. 188.
- 563 Ibidem, p. 189.
- 564 Ibidem.
- 565 Ibidem, p. 189-190.
- 566 *Algemeen Handelsblad*, 16 juli 1859; Felijs, *Noordhollandse Statenleden*, 30.
- 567 NL-AsdSAA, 1455, Inventaris van het Archief van de Bank Insinger & Co, inv.nr. 1445, 18 december 1860.
- 568 Ibidem.
- 569 Siwipersad, *De afschaffing*, 252-253; Kuitenbrouwer, 'Nederlandse afschaffing', 85.
- 570 NL-AsdSAA, 1455, Inventaris van het Archief van de Bank Insinger & Co, inv.nr. 1445, 18 december 1860.
- 571 Ibidem.
- 572 Van Winter, 'De openbare mening', 88-89.
- 573 KHA A 45, Xb, inv.nr. 17, Committee of the British and Foreign-Anti Slavery Society aan Willem III, 6 april 1859.
- 574 Van Winter, 'De openbare mening', 84.
- 575 LBS, Details for the person Thomas Green of Surinam, <https://www.ucl.ac.uk/lbs/person/view/214664640>.
- 576 KHA A 45, Xb, inv.nr. 17, Committee of the British and Foreign-Anti Slavery Society aan Willem III, 6 april 1859.
- 577 Kuitenbrouwer, 'Nederlandse afschaffing', 86.
- 578 Ibidem, 87.
- 579 HTK 1861-1862, Bijblad, dossiernummer XXXV, p. 438.
- 580 HTK 1861-1862, Bijlagen, p. 947-957.
- 581 HTK 1861-1862, Bijlagen, dossiernummer XXXV, p. 902-903.
- 582 Ibidem.
- 583 Ibidem.
- 584 Ibidem, p. 906.
- 585 Ibidem.
- 586 NL-HaNA, Brugmans, 1.10.13, inv.nr. 140, Copie-Adres aan de Tweede Kamer van te Amsterdam gevestigde belanghebbenden bij Surinaamsche plantages in zake de bij het wetsontwerp tot opheffing der slavernij voorgestelde schadevergoeding voor de eigenaars der slaven, 26 juni 1862, 1 stuk.
- 587 Ibidem.
- 588 Ibidem.
- 589 Ibidem.
- 590 Ibidem.
- 591 HTK 1861-1862, 2 juli 1862, p. 921.
- 592 Ibidem.
- 593 HTK 1861-1862, 3 juli 1862, p. 932.
- 594 Cornelis A. van Sypesteyn, *Afschaffing der slavernij in de Nederlandsche West-Indische koloniën: Uit officiële bronnen zamengesteld* (1866) 13-14.

- 595 Paul Consten, I.D. Fransen van de Putte: *Het leven van een self made politicus* (Nijmegen 2019) 192-193; HTK 1861-1862, 8 juli 1862, p. 1000.
- 596 Geciteerd bij: Kuitenbrouwer, 'Nederlandse afschaffing', 87.
- 597 Ibidem, 88.
- 598 H. Boels, J. de Jonge, C.A. Tamse (eds.), *Eer en fortuin. Leven in Nederland en Indie 1824-1900. Autobiografie van gouverneur-generaal James Loudon* (Amsterdam 2003) 192-194.
- 599 Boels, *Eer en fortuin*, 192-194
- 600 NL-HaNA, Brugmans, 1.10.13, inv.nr. 138, Minuut-Memorie van Brugmans over de vraag, of het wenschelijk is zich tot de Eerste Kamer en eventueel tot den Koning te wenden om te voorkomen, dat het wetsontwerp tot afschaffing der slavernij in Suriname, gelijk het door de Tweede Kamer is geamendeerd, tot wet worde verheven, en hoe immigratie van vrije arbeiders daar te lande zou te verkrijgen wezen 1862, 1 stuk.
- 601 Ibidem.
- 602 Ibidem.
- 603 HEK, 1861-1862, 6 augustus 1862, p. 282 en 285.
- 604 Sypesteyn, *Afschaffing der slavernij*.
- 605 J.F. Zeegelaar, *Suriname en de opheffing der slavernij in 1863* (Amsterdam 1871) 82.
- 606 Ellen Klinkers, *Op hoop van vrijheid: Van slavensamenleving naar Creoolse gemeenschap in Suriname, 1830-1880* (Dissertatie Universiteit Utrecht 1997) 108.
- 607 Piet Emmer, 'Between Slavery and freedom: The period of apprenticeship in Suriname (Dutch Guiana), 1863-1873', *Slavery & Abolition* 14:1 (1993) 87-113.
- 608 Rudolf van Lier, *Samenleving in een grensgebied* (Deventer 1971) 135.
- 609 Eduard Slootweg, *Het Staatstoezicht in Suriname, 1863-1873* (Bachelorscriptie Universiteit Leiden 1987) 73 geeft over de grondtransacties de navolgende cijfers over gronden en plantages uit de emancipatieverslagen van 1863-1872: 1863 59; 1864 57; 1865 130; 1866 161; 1867 42; 1868 34; 1869 20; 1870 24; 1871 20; 1872 41.
- 610 M.S.C. Bakker, 'Suiker,' in: H. Lintsen et al. (eds.), *Geschiedenis van de Techniek in Nederland. De wording van een Moderne Samenleving 1800-1890, Vol. 1* (Zutphen 1992) 232.
- 611 NL-HaNA, 2.25.69, inv.nr. 14038. Het ging om een bedrag van f30.000 / twee prioriteitsleningen.
- 612 De Jong, *Geschiedenis*, vol. I, 423.
- 613 Ton de Graaf, *Voor Handel en Maatschappij: Geschiedenis van de Nederlandsche Handel-Maatschappij, 1824-1964* (Amsterdam 2012) 72-73.
- 614 Van Maarseveen, *Briefwisseling van Nicolaas Gerard Pierson*, 26. N.G. Pierson aan J.L.Gr. Pierson en I. Pierson-Oyens, 9 januari 1859, p. 102-103.
- 615 J.G.S.J. van Maarseveen, *Nicolaas Gerard Pierson. Handelsman, econoom en bankier. Eerste periode 1839-1877* (Dissertatie Erasmus Universiteit Rotterdam 1990) 32-33.
- 616 Van Maarseveen, *Briefwisseling van Nicolaas Gerard Pierson*, 33. N.G. Pierson aan J.L.Gr. Pierson en I. Pierson-Oyens, 6 maart 1859, p. 125.
- 617 Maarten Kuitenbrouwer, 'N.G. Pierson en de koloniale politiek', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 94:1 (1981) 1-28, aldaar 4; Van Maarseveen, *Nicolaas Gerard Pierson*, 109-110.
- 618 Van Winter, 'De openbare mening', 68-82.
- 619 M.J. Douma, *The Colonization of Freed African Americans in Suriname. Archival Sources relating to the U.S.-Dutch Negotiations, 1860-1866* (Leiden 2019) 236.
- 620 Van Maarseveen, *Nicolaas Gerard Pierson*, 80-81.

- 621 N.G. Pierson, 'Open brief aan zijne excellentie den minister van Koloniën, J.D. Fransen van de Putte', *De Gids* 29 (1865) 409.
- 622 Ibidem.
- 623 Van Maarseveen, *Briefwisseling van Nicolaas Gerard Pierson*, 84. Pierson aan Van Houten, 20 januari 1865, p. 211.
- 624 NL-HaNA, 2.25.68, Inventaris van het archief van De Nederlandsche Bank NV, (1643) 1814-1980 (1995), inv.nr. 17117, Dossier inzake Surinaamse immigratie maatschappij 1865-1866.
- 625 Van Maarseveen, *Briefwisseling van Nicolaas Gerard Pierson*, 126. Pierson aan Van de Putte, 4 december 1866, p. 270.
- 626 Ibidem, 120. Pierson aan Fransen van de Putte, 3 oktober 1866, p. 260.
- 627 Van Maarseveen, *Briefwisseling van Nicolaas Gerard Pierson*, 125. Pierson aan Pijnappel, 4 december 1866, p. 268.
- 628 Ibidem.
- 629 Ibidem, 125. Pierson aan M.J. Pijnappel, 4 december 1866, p. 268-269; 126. Pierson aan Fransen van de Putte, 4 december 1866, p. 269-270.
- 630 HTK 1866-1867, 8 december 1866, p. 59-62.
- 631 Zie ook *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 16 januari 1867.
- 632 Van Maarseveen, *Briefwisseling van Nicolaas Gerard Pierson*, 131. Fransen van de Putte aan Pierson, 16 januari 1867, p. 276-277 en noot 1 en 2.
- 633 Ibidem.
- 634 Ibidem.
- 635 Van Maarseveen, *Briefwisseling van Nicolaas Gerard Pierson*, 252. Pierson aan Thorbecke, 26 juli 1869, p. 420-421.
- 636 Ibidem, p. 421, noot 2.
- 637 Van Maarseveen, *Nicolaas Gerard Pierson*, 82.
- 638 Van Maarseveen, *Briefwisseling van Nicolaas Gerard Pierson*, 309. Pierson aan Van Houten, 30 november 1871, p. 505-506; Boumans, *Over de betekenis van Pierson*.
- 639 Van Maarseveen, *Briefwisseling van Nicolaas Gerard Pierson*, 309. Pierson aan Van Houten, 30 november 1871, p. 505-506.
- 640 A.J.M. Kunst, *Recht, commercie en kolonialisme in West-Indië vanaf de zestiende tot in de negentiende eeuw* (Zutphen 1981) 130.
- 641 Alex van Stipriaan, *Rotterdam in slavernij* (Amsterdam 2020) 22.

Literatuurlijst

- Aerts, Remieg, *Thorbecke wil het: Biografie van een staatsman* (Amsterdam 2020).
- Antunes, Catia, 'From Binary Narratives to Diversified Tales', *Tijdschrift Voor Geschiedenis* 131:3 (2018) 393-407.
- Arentzen, Wout, *Schliemann en Nederland: Een leven vol verhalen* (Leiden 2012).
- Bakker, M.S.C., 'Suiker', in: H. Lintsen, et al. (eds), *Geschiedenis van de Techniek in Nederland. De wording van een Moderne Samenleving 1800-1890*, Vol. 1 (Zutphen 1992).
- Bodmer, Walter, 'Schweizer Tropenkaufleute und plantagenbesitzer in Niederländisch-Westindien im 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts', *Acta Tropica* (1946).
- Boels, H., J. de Jonge, C.A. Tamse (eds), *Eer en fortuin. Leven in Nederland en Indië 1824-1900. Autobiografie van gouverneur-generaal James Loudon* (Amsterdam 2003).
- Bosch, Kornelis Douwe, *De Nederlandse Beleggingen in de Verenigde Staten* (Amsterdam 1948).
- Bosma, Ulbe, *The Making of a Periphery: How Island Southeast Asia Became a Mass Exporter of Labor* (New York 2019).
- , 'Commodification and slavery in the nineteenth century Indonesian Archipelago', *Journal of Social History* 54:1 (2020) 109-124.
- Boumans, Marcel, *Over de betekenis van Pierson in de Geschiedenis van de Economische Discipline* (lezing voor de stichting mr. N.G. Pierson Fonds, 16 december 2020).
- Brandon, Pepijn en Ulbe Bosma, 'De betekenis van de Atlantische slavernij voor de Nederlandse economie in de tweede helft van de achttiende eeuw', *TSEG – The Low Countries Journal of Social and Economic History* 16:2 (2019).
- Brandon, Pepijn en Karin Lurvink, "'With the Power of Language and the Force of Reason": An Amsterdam Banker's Fight for Slave Owners' Compensation', in: Pepijn Brandon, Sabine Go en Wybren Versteegen, *Navigating History: Economy, Society, Knowledge, and Nature* (Leiden / Boston, 2018) 228-248.
- Browne, Randy M., Lisa A. Lindsay en John Wood Sweet, 'Rebecca's Ordeal, from Africa to the Caribbean: Sexual Exploitation, Freedom Struggles, and Black Atlantic Biography', *Slavery & Abolition* (Online 2021).
- Chakraborty, Titas en Matthias van Rossum, 'Slave Trade and Slavery in Asia: New Perspectives', *Journal of Social History* 54:1 (2020) 1-14.
- Childs, Matt D., 'A Case of "Great Unstableness": A British Slaveholder and Brazilian Abolition', *The Historian* 60:4 (1998) 717-740.

- Consten, Paul, I.D. *Fransen van de Putte: Het leven van een self made politicus* (Nijmegen 2019).
- Costa, Emilia Viotti da, *Crowns of glory, tears of blood: the Demerara Slave Rebellion of 1823* (New York / Oxford 1994).
- Douma, M.J., *The Colonization of Freed African Americans in Suriname. Archival Sources relating to the U.S.-Dutch Negotiations, 1860-1866* (Leiden 2019).
- Dumas, Paula E., *Proslavery Britain: fighting for slavery in an era of abolition* (New York 2016).
- Drescher, Seymour, *Econocide: British Slavery in the Era of Abolition* (Chapel Hill 1977).
 ———, *Abolition: A history of slavery and anti-slavery* (Cambridge 2009).
- Eerste rapport der Staatscommissie, benoemd bij Koninklijk Besluit van 29 November 1853, no. 66 tot het voorstellen van maatregelen ten aanzien van de slaven in de Nederlandse koloniën: Suriname* (Den Haag 1855).
- Elias, J.E., *De Vroedschap van Amsterdam 1578-1795* (Amsterdam 1963).
- Emmer, Piet, 'Between slavery and freedom: The period of apprenticeship in Suriname (Dutch Guiana), 1863-1873', *Slavery & Abolition* 14:1 (1993) 87-113.
- Evans, Chris en Olivia Saunders, 'A World of Copper: Globalizing the Industrial Revolution, 1830-70', *Journal of Global History* 10:1 (2015) 3-26.
- Fasseur, Cees, *Kultuurstelsel en koloniale baten: De Nederlandse exploitatie van Java 1840-1860* (Leiden 1978).
- Fatah-Black, Karwan, *White Lies and Black Markets: Evading Metropolitan Control in Colonial Suriname, 1650-1800* (Leiden / Boston 2015).
 ———, 'The usurpation of legal roles by Suriname's Governing Council, 1669-1816', *Comparative Legal History* 5:2 (2017).
 ———, 'A Network to Encourage the Slave Trade', in: *Schiavitù e Servaggio nell'Economia Europea, secc. XI-XVIII* (Firenze 2014) 619-630.
 ———, *Sociëteit van Suriname, 1683-1795: Het bestuur van de kolonie in de achttiende eeuw* (Zutphen 2019).
- Felius, H. van, en H.J. Metselaars, *Noordhollandse Statenleden, 1840-1919*, *Hollands Historische Reeks* 21 (Den Haag 1995).
- Gaay Fortman, Bas de, 'De West-Indische Maatschappij', *De West-Indische gids* 11/12 (1929-1930) 307-315.
- Gentry, Judith F., 'A Confederate Success in Europe: The Erlanger Loan', *The Journal of Southern History* 36:2 (1970) 157-188.
- Goslinga, Cornelis, *The Dutch in the Caribbean* (Assen 1971).
- Graaf, Ton de, *Voor Handel en Maatschappij: Geschiedenis van de Nederlandsche Handel-Maatschappij, 1824-1964* (Amsterdam 2012).
- Groen van Prinsterer, Guillaume, *Schriftelijke nalatenschap: Briefwisseling 1808-1876* (Den Haag 1925-1992).
- Hall, M.C. van, 'Herinneringen betreffende mr. Jan Bondt, en zijne vader mr. Nicolaas Bondt', in: idem, *Gemengde schriften betrekkelijk tot de geschiedenis, de letterkunde en*

- de geschiedenis der vaderlandsche regtsgeleerdheid* (Amsterdam 1848).
- Herring, George, *From Colony to Superpower: U.S. Foreign Relations Since 1776* (Oxford 2008).
- Hoop Scheffer, D. de, 'Het Rijksmuseum en zijn begunstigers', *Bulletin van Het Rijksmuseum* 6:3/4 (1958).
- Inikori, Joseph E., 'The Atlantic Slave Economy and the Development of Financial Institutions', in: *Africans and the Industrial Revolution in England A Study in International Trade and Economic Development* (Cambridge 2002) 314-361.
- Janse, Maartje, 'Holland as Little England? British anti-slavery missionaries and continental abolitionist movements in the mid nineteenth century', *Past & Present* 229/Nov. (2015) 123-160.
- , *De Afschaffers: Publieke opinie, organisatie en politiek in Nederland 1840-1880* (Amsterdam 2007).
- Jager, J.L. de, *De bank van de gulden: Organisatie en personeel van de Nederlandsche Bank 1814-1989* (Amsterdam 1989).
- Jong, A.M. de, *Geschiedenis van de Nederlandsche Bank, 5 delen* (Haarlem 1967-1989).
- Jong, Janny de, *Van batig slot naar ereschuld: Een onderzoek naar de ideeën over de financiële verhouding tussen Nederland en Indië in de negentiende eeuw* (Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen, 1982).
- Jonker, Joost, *Merchants, Bankers, Middlemen: The Amsterdam Money Market During the First Half of the 19th Century* (Amsterdam 1996).
- , 'Roeien tegen de stroom, 1813-1860. De geschiedenis van Insinger & Co, deel 2', *Jaarboek Amstelodamum* 96 (2004) 135-155.
- Kalff, S., 'Mr. Abraham Vereul', *New West Indian Guide / Nieuwe West-Indische Gids* 8:1 (1927) 378-388.
- Kaur, Amarjit en Frits Diehl, 'Tin Miners and Tin Mining in Indonesia, 1850-1950', *Asian Studies Review* 20:2 (1995).
- Kemp, P.H. van der, 'De sluiting van het Londensch tractaat van 13 augustus 1814', *Bijdrage tot taal-, land-, en volkenkunde* 47:1 (1897) 239-280.
- Klinkers, Ellen, *Op hoop van vrijheid: Van slavensamenleving naar Creoolse gemeenschap in Suriname, 1830-1880* (proefschrift Universiteit Utrecht 1997).
- Klein, Herbert S. en Ben Vinson, *African Slavery in Latin America and the Caribbean* (New York 2007).
- Kooijmans, Luuc, *Vriendschap en de kunst van het overleven in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam 2016).
- Kuitenbrouwer, Maarten, 'De Nederlandse afschaffing van de slavernij', *BMGN – Low Countries Historical Review* 93:1 (1978) 69-100.
- Kuitenbrouwer, Maarten, 'N.G. Pierson en de koloniale politiek', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 94:1 (1981) 1-28.
- Laar, H.J.M. van de, *Opperbankier en wetenschapsman Willem Cornelis Mees, 1813-1884* (Den Haag 1978).

- Landheer, Hugo, 'Afrekenen met het verleden. De vereffening van de achterstallige schulden van het Koninkrijk der Nederlanden in het begin van de negentiende eeuw', in: Henk Boels, *Overheidsfinanciën tijdens de Republiek en het Koninkrijk, 1600-1850* (Hilversum 2012) 189-230.
- Lauret, Lauren, *Regentenwerk. Vergaderen in de Staten-Generaal en de Tweede Kamer, 1750-1850* (Amsterdam 2020).
- Lier, Rudolf van, *Samenleving in een grensgebied* (Deventer 1971).
- Linden, Marcel van der, 'Zur Logik einer Nicht-Entscheidung. Der Wiener Kongress und der Sklavenhandel', in: T. Just, W. Maderthaner en H. Maimann (eds.), *Der Wiener Kongress. Die Erfindung Europas* (Wenen 2014) 354-373.
- Maarseveen, J.G.S.J. van, *Briefwisseling van Nicolaas Gerard Pierson 1839-1909. Deel I, 1851-1884* (Amsterdam 1990).
- , *Nicolaas Gerard Pierson, Handelsman Econoom en Bankier, Eerste Periode 1839-1877* (Amsterdam 1981).
- Mathijssen, Marita, *Jacob van Lennep: Een bezielde schavuit* (Amsterdam 2018).
- Matson, Cathy D., *Merchants and empire: Trading in colonial New York* (Baltimore 1998).
- Meulen, Dik van der, *Koning Willem III: 1817-1890* (Amsterdam 2013).
- Moes, Jaap, *Onder aristocraten: Over hegemonie, welstand en aanzien van adel, patriciaat en andere notabelen in Nederland, 1848-1914* (Hilversum 2012).
- Mouami, S., *De Amsterdamse ijver om een "billijke vergoeding"* (Bachelorscriptie Universiteit Leiden, 2021).
- Nijboer, Harm en Benno van Tilburg, 'Tussen compagnie en handelmaatschappij: De Nederlandse koffiëhandel in de achttiende Eeuw', in: Pim Reinders en Thera Wijsenbeek (eds), *Koffie in Nederland*, (Zutphen 1994).
- Noël, Erick, 'La Fortune Antillaise Des Delahaye-Lebous (Fin XVIIIe – Début XIXe Siècles)', *Histoire, Économie et Société* 16:4 (1997) 647-70.
- Oberg, Barbara B., *The Papers of Benjamin Franklin*, vol. 35 (New Haven 1999).
- Oest, Eric Willem van der, 'The forgotten colonies of Essequibo and Demerara, 1700-1814', in: Johannes Postma en Victor Enthoven, *Riches from Atlantic Commerce* (Boston / Leiden 2003) 323-361.
- Oostindie, Gert, *Roosburg en Mon Bijou: Twee Surinaamse plantages, 1720-1870* (Dordrecht 1989).
- Oostindie, Gert en Jessica V. Roitman, 'Introduction', in: Gert Oostindie en Jessica V. Roitman, *Dutch Atlantic Connections, 1680-1800* (Leiden / Boston 2014).
- Oostindie, Gert, 'De koning en de Caraïben', in: Ido de Haan, Paul den Hoed en Henk te Velde (eds.), *Een nieuwe staat. Het begin van het koninkrijk der Nederlanden* (Amsterdam 2013) 173-182.
- Paul, Helen Julia, 'The South Sea Company's Slaving Activities', *Discussion Papers in Economics and Econometrics*, School of Social Sciences Economics Division University of Southampton (Southampton n.d.) https://www.southampton.ac.uk/economics/research/discussion_papers/

- author/helen_paul/0924_the_south_sea_company_s_slaving_activities.page.
- Pierson, N.G., 'Open brief aan zijne excellentie den minister van Koloniën, I.D. Frans van de Putte', *De Gids* 29 (1865).
- Pfeil, Tom, 'Schuldencrisis, kredietfinanciering en belastinghervorming onder Willem I', in: Ido de Haan, Paul den Hoed en Henk te Velde, *Een nieuwe staat. Het begin van het Koninkrijk der Nederlanden* (Amsterdam 2013) 210-219.
- Postma, Jan, *Alexander Gogel (1765-1821): Grondlegger van de Nederlandse staat* (Hilversum 2017).
- Postma, Johannes, *The Dutch in the Atlantic Slave Trade, 1600-1815* (Cambridge 1990).
- Predecessors of ABN AMRO Bank N.V. and Connections to African Slavery in the United States and the Americas* (Rockville, Maryland 2006).
- Priem, Ruud, 'The "Most Excellent Collection" of Lucretia Johanna Van Winter: The Years 1809-22, with a Catalogue of the Works Purchased', *Simiolus: Netherlands Quarterly for the History of Art* 25:2/3 (1997).
- Riel, H. van, 'Hoe koning Willem I de uitgifte van staatsleningen financierde', *Jaarboek Amstelodamum* (1956) 210-235.
- Reinsma, R., 'De autobiografie van Jan Jacob Rochussen (1797-1871)', *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap* 73 (1959) 54-138.
- , *Een merkwaardige episode uit de geschiedenis van de slavenemancipatie* (Den Haag 1963).
- Report on Bank of America Predecessor Institutions Research Regarding Slavery and the Slave Trade* (Missoula, Montana, 2005).
- Roberts, Richard, *Schrodgers: Merchants and bankers* (Londen 2016).
- Roitman, Jessica V., 'Land of Hope and Dreams: Slavery and Abolition in the Dutch Leeward Islands, 1825-1865', *Slavery and Abolition* 37:2 (2016) 377-390.
- Sas, Niek van, 'Een Amsterdamse realist: Willem Frederik Röell 1767-1835', in: *Figuren en figuraties: Acht opstellen voor J.C. Boogman* (Groningen 1979) 61-111.
- Schmidt, C., *Om de eer van de familie: Het geslacht Teding van Berkhout 1500-1950: Een sociologische benadering* (Amsterdam 1986).
- Schrauwers, A. "'Regenten" (Gentlemanly) Capitalism: Saint-Simonian Technocracy and the Emergence of the "Industrialist Great Club" in the Mid-nineteenth Century Netherlands', *Enterprise & Society* 11 (2010).
- Schutte, G.J., *De Nederlandse patriotten en de koloniën: Een onderzoek naar hun denkbeelden en optreden, 1770-1800* (Groningen 1974).
- Sens, Angelie, *De kolonieman: Johannes van den Bosch (1780-1844), volksverheffer in naam van de koning* (Amsterdam 2019).
- Siwipersad, J.P., *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij, 1833-1863* (Groningen 1979).
- Slootweg, Eduard, *Het Staatstoezicht in Suriname, 1863-1873* (Bachelorscriptie Universiteit Leiden 1987) 73.

- Soest, Jaap van, *Trustee of the Netherlands Antilles: A history of money, banking and the economy with special reference to the Central Bank of the Netherlands Antilles* (Willemstad 1978).
- Stipriaan, Alex van, *Surinaams contrast: Roofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie, 1750-1863* (Leiden 1993).
- , *Rotterdam in slavernij* (Amsterdam 2020).
- Spigt, P., 'Een netelige zaak. Moeilijkheden bij de benoeming van de directie van de Nederlandsche Bank in 1838', *Amstelodamum* 58 (1966) 164-182.
- Sypesteijn, Cornelis A. van, *Afschaffing der slavernij in de Nederlandsche West-Indische koloniën: Uit officiële bronnen zamengesteld* (1866).
- Tijn, Theo van, *Twintig jaren Amsterdam. De maatschappelijke ontwikkeling van de hoofdstad, van de jaren '50 der vorige eeuw tot 1876* (dissertatie Universiteit van Amsterdam 1965).
- Tomich, Dale, 'Commodity Frontiers, Spatial Economy, and Technological Innovation in the Caribbean Sugar Industry, 1783-1878', in: A.B. Leonard en David Pretel (eds), *The Caribbean and the Atlantic World Economy: Circuits of trade, money and knowledge, 1650-1914*. Cambridge Imperial and Post-Colonial Studies Series (Londen 2015) 184-216.
- Veen, Sijtze van der, *Groot-Nederland & Groot-Colombia 1815-1830: De droom van Willem I* (Hilversum 2015).
- Vereul, Abraham, *Aanspraak, by de opening der eerste zitting van het comité tot de zaken der koloniën en bezittingen der Bataafsche Republyk, in America en ter kust van Guinea* (Amsterdam 1795).
- Verzameling van stukken aangaande de Surinaamsche aangelegenheden, thans aanhangig bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal, twee delen* (Den Haag 1845/1846).
- Voort, J.P. van der, *De Westindische plantages van 1720 tot 1795. Financiën en handel* (Eindhoven 1973).
- Weidenmier, Marc D., 'The Market for Confederate Cotton Bonds', *Explorations in Economic History* 37:1 (2000) 76-97.
- Westerhuis Gerarda en Jan Luiten van Zanden, 'Four Hundred Years of Central Banking in the Netherlands, 1609-2016', in: Daniel Waldenström, Rodney Edvinsson en Tor Jacobson (eds), *Sveriges Riksbank and the History of Central Banking. Studies in Macroeconomic History* (Cambridge 2018) 242-264.
- Winter, J.M. van, 'De openbare mening in Nederland over de afschaffing der slavernij', *De West-Indische Gids* 34 (1953) 61-90.
- Wolbers, Juliën, *Geschiedenis van Suriname* (Amsterdam 1861).
- Zanten, Jeroen van, *Koning Willem II: 1792-1849* (Amsterdam 2014).
- , *Schielijk, winzucht, zwaarhoofd en bedaard: politieke discussie en oppositievorming 1813-1840* (Amsterdam 2004).
- Zeeffuik, K.A., *Hernhutter zending en Haagsche Maatschappij, 1828-1867: Een hoofdstuk uit de geschiedenis van zending en emancipatie in Suriname* (Utrecht 1973).
- Zeegeelaar, J.F., *Suriname en de opheffing der slavernij in 1863* (Amsterdam 1871).

Index

Deze index bevat de belangrijkste personen en zaken en is geen uitputtend overzicht. In dit persoons- en zakenregister worden alle verschillende plantages onder plantages vermeld. De negotiaties (investeringsfondsen) staan in de index onder hun eigen naam. Alle slaafgemaakten staan onder slaafgemaakten, met onderscheidende kenmerken zoals hun naam na de slavernij of de plantage of eigenaar waar ze wettelijk toe behoorden.

A

aandelen, *zie* effecten
abolitionisme 143-144
 anti- 38-41, 85-103
 British Anti-Slavery Committee
 104
 British & Foreign Anti-Slavery
 Society 105, 109, 163
 Maatschappij ter Bevordering
 van de Afschaffing der Slavernij
 (MBAS) 7, 145
 Rotterdamsch Comité 104
 Rotterdam Ladies Anti-Slavery
 Committee, The 110
 Société d'Afrique 109
accijns 55-57, 67, 126-127,
 143-144
Ackersdijck, Jan 106-111
afschaffing van de slavenhandel
 Nederlands 6, 17, 18, 19, 28,
 38-42, 53-54, 136, 182-183
 in Azië, 190
 Brits 19, 20

afschaffing van slavernij
 compensatie bij,
 zie compensatiegelden
 Nederlandse 15, 52, 156, 164-170
 Britse 151
 Franse 21, 73, 140, 151
Amerikaanse Burgeroorlog 52,
 121-122
Amortisatie Syndicaat 37, 81
Appelius Jean Henry 55, 56

B

Bankwet 21, 89
Bank of England 9
batig slot 61, 80, 90, 128
Baud, Jean Chrétien 87, 89, 91,
 93-96, 98-103, 107, 129, 142,
 143-145, 147-150, 156, 186, 200
Baud, Guillaume Louis 142, 200
Beels, Herman Hendrik 67-68,
 71, 138, 198
belening 66, 80-81, 113-127,
 192-194
effecten 117-118, 121-122

- goederen 81, 114, 122-127,
172-174
specie 116, 122
België 18
Berbice 19-22, 25-26, 41, 47, 74,
136, 151, 187
Beuker & Hulshoff 67, 69
Berewout (negotiatie) 118-119
Biesterbos (negotiatie) 119, 135
Bondt, Jan 33-38, 48, 55, 57-60,
72, 81, 90-92, 96-97, 184, 198,
207, 211
Bonnike, Joannes Emanuel 130-
131, 199
Borski, Johanna 11, 23, 30-31, 45,
59-60, 71, 82, 118, 136, 138-
139, 185, 188-189, 197
Borski, Wed. W. 30, 71, 100,
137-139
Borski, Daniël 59, 61
Borski, Willem (echtgenoot) 30
Borski, Willem (zoon) 60, 136,
158
Bosch, Johannes van den 53, 80,
84, 200, 226
Bosch Reitz, Gijsbert Christiaan
93-94, 96, 145
Bosse, Pieter Philip 168-169, 179,
182
Broen & Co 88, 90, 91, 99-100,
103, 140, 144, 220
Broen, Marcus 33, 35, 60, 86, 88,
91, 96, 199
Broen, Marcellus & Zoon 63, 70
Brits-Guiana 20, 75, 94, 134, 140,
151, 164, 177-178, 191, 208
Brugmans, A. 102, 145, 147-149,
169
Buchanan, Sir Andrew 169
Bunge & Co 88-89, 140, 153
Burgerpligt (kiesvereniging) 131
- C**
cacao 26, 50, 147, 172,
Canning, George 153
Carp, Johannes 33, 58, 60, 63,
65, 70, 198
Castairs, Fergus 180
Changuion, Daniël 23, 66, 211
Chevalier, R. le 102, 145, 226
Chevalier, Ch. le 175
Cooke (negotiatie) 135
compensatiegelden
 Britse 13, 70, 76-79, 139, 150-
 151, 159-160
 Franse 150-151, 159-160
Nederlandse 61, 71, 90, 132-135,
 139, 141-142, 144, 147, 152, 155,
 157-160, 162-169, 177, 185, 188
contractarbeiders 164, 171, 185
Cornets de Groot, Jan Pieter 164,
 200
coupons 36, 63, 119, 137-140
 uitdeling 119
Clifford, George 44
Clifford & Teyssset 44, 69
cultuurstelsel 52-53, 80, 130, 185,
 190
Congres van Wenen 17-20
Couderc D. & M.P. Brants 23-24,
 29, 55, 114-115, 199, 209,
Croockewit, Hendrik 55-56, 60,
 67, 69, 132, 197-198, 211
Croockewit & Co 67
Crommelin, Claude Daniël 59,
 63, 66, 70, 132, 198-199

- Crommelin, Daniel & Soonen 66,
70-71
- D**
- Dam van Isselt, Edmond Willem
van 107, 160
- Dedel (negotiatie) 70, 119, 138,
- Demerary 11, 19, 23-25, 30, 39,
47, 50, 63, 66-67, 73-75, 78,
166, 187, 191, 218
- De Nederlandsche Bank,
bestuursbenoeming 31
octrooi 21-22, 32-33, 35, 57-
58, 89, 113, 121, 184
- Determeyer Weslingh & Zoon 29,
35-38, 48, 55, 60, 88-90, 92-
93, 97, 99, 220
- Deutz, W.G. 36, 45, 63, 68, 70,
82, 132-134
- Dirks, Jacob 167
- disconteren 32, 57, 79, 89-90,
113-116
- Donker Curtius, Dirk 111, 129
- Duker, Anna Catharina 78-79
- E**
- Eeghen, Jan van 33, 63-64, 66,
70, 132, 134, 198
- Eeghen & Co, van 60, 64, 66, 70,
74
- Eerste Kamer 43, 72, 159-162, 169
- effecten 12, 22-24, 30-31, 35, 47,
63, 65-66, 82-83, 93, 113, 116-
122, 134, 139, 178
- Eijben, Catharina Henriëtte
Elisabeth 133
- Elias, Burchard Joan 87, 93, 97-
99, 102, 143, 150, 211
- Elias, J.E. 49
- Elout, C.Th. 57, 200
- Elout van Soeterwoude, P.J.
168-169
- emancipatiewet
Verenigd Koninkrijk 73-75
Frankrijk 21, 130
Koninkrijk der Nederlanden
15, 52, 156, 170
zie compensatiegelden
- entrepotstelsel 54-55, 156
- Esser, R.H. 145
- F**
- Faesch & Co 24, 29, 199 24, 29,
199, 209
- Faesch, Jan Jacob jr 24
- Fizeau, Henry 27, 29, 69
- Fock, Abraham 33, 48-49, 60, 69.
197, 198
- Fock, Jacob I 31, 36, 48, 51, 58,
60, 63, 69, 197
- Fock, Jacob II 38, 49, 71, 198
- Fransen van de Putte, Isaäc Dignus
131, 168, 177-180, 186, 200-201
- Fraissinet, Charles Marc 177-178
- G**
- Geuns, Albert van 89
- Gogel, Alexander 10, 20-22, 31,
73
- Goldberg, Johannes 21, 200
- Goll van Franckenstein, Johan
26-27, 29, 35. 199
- Goll & Co 26-27, 29, 55, 88, 89,
91, 93, 96, 99
- Gon Netscher, Adriaan David van
der 94-95, 164, 177, 178
- goud 116, 127

Groen van Prinsterer, Guillaume
106, 107, 131, 145
Grondwet(sherziening) 33, 39 97,
101-103, 129, 131, 140, 141, 211
Grondwet, De (kiesvereniging)
130-131
Green, Thomas 163
Guyana 20

H

Hall, Floris Adriaan 36-37, 72,
81, 90, 97
Hall, Maurits Cornelis 36-37
Halmael & Co, Van 158
Hartsen, Gebroeders 88, 144
Heemskerk Bzn., J. 145
Heukelom, Jan van 71, 134, 198
Hodshon, Jan 12, 31, 33, 47-48,
55, 62-64, 69, 88-90, 197
Hodson & Zoon 62-63, 69, 88-91,
93, 100, 220
Hoëvell, Wolter Robert van 144-
145, 149, 156
Hogguer, Paul Iwan 31-33, 45-47
Hoop, Joan Cornelis van der 40
Hope & Co 29-30, 47, 49, 69, 72,
114-115, 118-119, 188, 223
Houten, Sam van 178, 180-181
Huidekoper, Pieter 97
Huydecoper van Maarsseveen,
Joan 12-13, 29, 33, 35, 58, 60,
70, 74-78, 135, 197, 199

M

migratie 145-146, 157, 164, 166,
168-169
tussen plantages 75-76
Britse rijk 151, 163, 176
zie Surinaamsche Immigratie
Maatschappij

indigo 24, 26, 30, 52, 80, 114,
123, 127, 130, 173, 209
industrialisatie 52, 132, 139-140
Insinger, Jacobs Hermanus 13,
59, 71, 88, 96, 98-99, 100, 102,
132, 135, 136-138, 140, 141, 144,
146-148, 150, 151, 152, 155, 157,
165-166, 178, 184, 225
Insinger, Albrecht Frederik 97,
98-99, 100, 102, 137, 140, 141,
146-148, 150-151, 155, 157, 159-
162, 175, 198
Insinger & Co 10, 36, 41, 55,
68, 71, 86, 87, 88, 90, 91, 93,
98, 99, 100, 102, 119, 132, 135-
138, 140, 144, 147, 150-153,
158, 161, 162, 166, 199, 220

J

Java 15, 80, 109, 123, 156, 160,
168, 169, 177, 185-186
Java-oorlog (1825-1830) 79, 80
Javasche Bank 12, 68

K

Kamer van Koophandel 56, 109,
156
katoen(-plantages, -productie)
18, 20, 24, 36, 50, 52-53 60,
66, 70, 76, 83, 87, 98, 121, 123,
124, 127, 130, 147, 150-155,
158, 162, 165, 172, 173, 210
Kemper, Joan Melchior 55-56
Kerkhoven, Pieter 133
Kerkhoven & Coutinho 117, 158
Ketwich & Voornberg 25, 30, 88,
91, 93, 220
Kneppelhout, C.J. 27-29
koelie(-handel, -arbeid) 151, 169,
176, 179-180, 182, 191

- koffie(-plantages, -productie) 18,
20, 24, 25, 30, 36, 45, 50, 52,
55-57, 63, 66, 72, 76, 80-83,
87, 113, 114, 123-127, 147,
150-151, 165, 172-173, 193, 209,
215, 224,
- Koloniale Staten van Suriname
180
- L**
- Labouchere, P. 136
- Labouchere, S.P. 152, 158
- Lenep, Cornelus Sylvius van 51,
71, 198
- Lightenvelt, L.A. 129
- Linck (negotiatie) 136
- lotsverbeteringspolitiek 40, 93,
140-141
- Loudon, James 164-165, 169, 200
- Louisiana Purchase 119-120
- Lloyd's of London 9, 207
- Luden, Johannes 13, 33, 62, 70,
74, 77-79, 86, 88, 90-93, 96,
99, 184, 198, 220, 225
- Luden & Speciaal 62
- Luden & Van Geuns 88-89, 91,
93, 99, 144, 219-220
- Lynden van Blitterswijk, W.C.H.
van 38-40
- M**
- Mees, Willem Cornelis 10, 13, 43,
60, 69, 103-112, 123, 130-131,
135, 185-186, 197-198, 207,
223, 225
- Mees, R.A. 60, 108, 223
- Melvil, John 70, 72, 198-199
- mensenhandel *zie* slavenhandel
- Mijer, Pieter 147-150, 152-153,
155-156, 186, 200, 228
- ministerie van
Financiën 36-37, 57, 72, 81,
90, 111, 156
- Koloniën 10, 12, 58, 113, 129, 140,
168, 174, 177, 183-184, 186
- Publiek Onderwijs 124
- Mogge Muilman, Willem
Ferdinand 31-35, 49, 58, 60,
69, 197
- Muilman & Zonen 49, 69
- N**
- Nederland en Oranje (kiesvereni-
ging) 131
- Nederlandsche Handel-
Maatschappij 59, 80, 83, 90,
113-114, 123, 125-127, 174-175,
186
- negotiaties (voor afzonderlijke
fondsen *zie* naam) 45, 48, 62,
69, 118-119, 128, 135-136, 138,
142, 155
- nootmuskat 15, 52, 123-124, 127
- P**
- Pahud, Charles Ferdinand 143-
150, 156, 162, 186, 200
- Pierson, Nicolaas Gerard 10, 70,
88, 131, 168, 174-182, 185-186,
197, 198
- Pijnappel, Menso Johannes 179
- Poncelet & Zoon 97, 152-161, 163
- Poll & Co, Harman van de 50, 70
- Poll, Jan van de 31-35, 49-51, 70,
197
- Poll, Weduwe J.S. van de 88, 133,
144
- Planta, Gebroeders 26, 29

plantage(s)

- aandelen 68, 71, 134, 194
- leningen 24, 45, 48, 63, 68-70, 132, 135-136, 154
- Accaribo 46
- Adrichem 133
- Alyda, D' 133
- Anna Catharina 30, 136
- Badenstein 50
- Beekvliet 133
- Beerenrust 50
- Bethlehem 50
- Blankenburg 11, 30
- Bleijendaal 133
- Bon Esperance 47, 62
- Bonne Intention, La 66, 74, 134
- Boxel 50
- Büse's Lust 25
- Cornelia Ida 78-79
- Covent Garden, The 25
- Dageraad 98
- Drie Gebroeders 159
- Eduard, De 25, 210
- Eendragt maakt Magt 68
- Einde Rust 133
- Esperance, L' 68
- Fraternité, La 25
- Friendship 47, 62
- Geertruidenberg 29, 36
- Goudmijn, De 20
- Glynn 47-48
- Hermitage 75-76
- Herstelling 75-76
- Huys te Coevorden, Het 47
- Hoop, De 82
- Insh Hall 62
- Jagtlust 136
- Jardin de Province 75
- Johanna's Hoop 50
- Johannesburg 133
- Liberté, La 46
- Liverpool 47
- Livonia 63, 65, 82, 139
- Lust tot Rust 133
- Marienburg 66
- Montauban 50
- Montpellier 50
- Morning Star, The 23
- Mount Pleasant 47, 62
- Munnikendam 50
- Nieuw Amsterdam 68, 82
- Nieuw Beehive 25
- Nieuw Berenstein 41
- Nieuw Klarenbeek 27, 29
- Nieuw Roeland 50
- Nieuwe Eendracht, De 25
- Nieuwe Grond, De 135
- Nieuwe Hoop 25
- Nooitgedacht 20
- Nouvelle Vlanders 25
- Paix, La 133
- Penitence, La 25, 210
- Plaisance 23
- Potribo 50, 133
- Providence 82
- Purmerend 133
- Rac à Rac 63-64
- Repentir, La 25, 210
- Resolutie 135
- Retraite, La 23
- Rouxgift 50
- Sage Pond 11, 30
- Schoonoord 62-63
- Vaderland Getrouw 78
- Vrede 20
- Vreeland 133
- Vriendschap 20, 24, 73,
- Wederzorg 152-153

- Welgelegen 25, 62-63
 Windberg 68
 Zeezicht 11, 36, 82, 87, 98-99,
 136-138, 147, 150, 152-155,
 162-163
 Zoelen 136
 Zorg & Vlijt 41
 Zorg & Hoop 133
 Provinciale Staten 34-35, 57, 131,
 134, 162
- R**
- Raders, Reinier Frederik van 59,
 141-143, 145
 Rammelman Elsevier, Isaac
 Johannes 164
 Ramperti, Ch. 26, 29
 Rendorp, Ferdinand 13, 51, 71,
 88, 132-133, 138, 198, 225
 Rijk, Jules Constantijn 85, 99,
 103, 140-142, 145, 186, 200
 Rochussen, Jan Jacob 155-162,
 165, 167, 186, 200
 Röell, Willem 43, 51, 60, 70, 138,
 198
- S**
- Saint Domingue 20, 40, 44, 73,
 119
 schadevergoeding, zie
 compensatiegelden
 Schimpf, Charles Pierre 146, 149,
 152, 156-157, 159, 161, 164
 Schröder & Co 113, 121
 Severijn en Haesebroeck & Co
 28-29, 55, 199
 stoommachines 53-54, 76, 80
 specie 21, 57, 116, 122, 125-127,
 167-168, 170, 175
 slaafgemaakten
 Alexander (plantage Zeezicht)
 138
 Jacob (gemanumitteerd Jacob
 Boode) 78
 Jacques (plantage Zeezicht) 138
 Jansie 2e (plantage Zeezicht)
 138
 Jasper (plantages Mount
 Pleasant & Bon Esperance) 62
 Kaatje (plantage De Nieuwe
 Grond) 135
 Katrijntje (plantage De Nieuwe
 Grond) 135
 Kings Ale (plantages Mount
 Pleasant & Bon Esperance) 62
 Louis (plantage Vriendschap)
 73
 Patrick (plantage Glynn) 48
 Rebecca (plantage Cornelia
 Ida) 78-79
 Samuel (plantage Glynn) 48
 Sibilla (plantage Zeezicht) 138
 Trobellina (plantage Zeezicht)
 138
 Verdriet (plantage Zeezicht)
 138
- S**
- slavenhandel
 Nederlandse 14, 18, 22, 28,
 38-41, 43, 44-45, 62, 66, 69, 78
 Britse 20
 Franse 38, 44
 Verenigde Staten 119
 Nederlandse afschaffing,
 zie afschaffing slavenhandel

- Britse afschaffing,
 zie afschaffing slavenhandel
 slavenreglement 91, 93, 95, 98,
 103, 143-145, 149, 220
 slavernij
 afschaffing,
 zie Afschaffing van slavernij
 in Azië / Nederlands-Indië /
 Java / Banda
 Atlantische
 Smith, Adam 53
 Sobre (fonds) 82
 Sociëteit van Suriname 25, 40,
 44, 49, 189
 St. Croix 47-48, 62-63, 67, 136
 St. John 48, 68, 136
 St. Thomas 26, 48, 82, 136
 St. Vincent 47
 Staatscommissie 85, 145-149, 152
 staatsschuld 29, 37, 90, 119
 Staatstoezicht 155, 164, 168-171,
 175, 180-181, 185-186
 startkapitaal (van DNB) 11, 22-31,
 184-185
 Staten-Generaal (tot 1795) 38-39,
 55
 suiker 18, 20, 24, 26, 30, 39, 45,
 50, 52-57, 60, 63, 67, 69-70,
 75-76, 80-81, 98, 109, 114, 123,
 127, 144, 147, 150-153, 155,
 172-174, 177-178, 186, 210, 216
 bietsuiker 173-174
 Surinaamsche Immigratie
 Maatschappij 178-180, 182
- T**
 tabak 24, 26, 36, 59, 80-82, 114,
 123, 127, 130, 173
- Teding van Berkhout, Pieter Jacob
 131-132, 199
 Teysset, Jacques 31-21, 38, 44,
 49-50, 60, 69, 197
 tegemoetkoming,
 zie compensatiegelden
 tin 123
 Thorbecke, Johan Rudolf 111,
 129, 180, 223
 Tobago 24, 47, 62-63
 Tomasachi, G. 158
 Traktaat van Londen 80
 Trakranen, Nicolaas 179-180, 200
 Tweede Kamer 35, 55-57, 89-90,
 95-96, 99-102, 129, 131, 134,
 138, 140, 142-145, 149, 152,
 155-158, 160, 162-169, 179-180,
 184
 reglement op de West-Indische
 gebieden 80, 84-85, 91, 98,
 144-145, 177, 179, 220
- U**
 Uhlenbeck, Gerhard Hendrik
 165-169, 200
 uitdeling, zie coupons
- V**
 Valckenier van de Poll, Jan Jacobus
 50, 58, 70, 198
 Veer, G.S. de 102, 141-142
 Verenigde Oostindische
 Compagnie 18, 50, -51, 63,
 189
 Verenigde Staten 9, 12, 15, 52,
 59, 66, 70, 75, 110, 119, 121,
 176-177, 181
 Vereul, Abraham 25, 29, 210
 Voomborg, D.J. 25, 29, 88

W

Waszink, J.J. 26, 29, 199

Weddik, A.L. 29

West-Indische Compagnie 18, 45,
49, 62, 69, 141, 189

West-Indische Bank 12, 57-58, 79

West-Indische Maatschappij 57-
61, 70, 83, 135

Willem I, koning 17-19, 21-22,
25, 28, 30-33, 35, 37-38, 41,
43, 52-55, 57-61, 79-81, 84,
86-88

Willem II, koning 35, 60, 87, 90-
91, 95-96, 103, 107, 109, 129

Willem III, koning der

Nederlanden 143, 163, 183

Willem V, stadhouder 18, 38-39

Willink, Ananias 33, 59, 70, 134,
198-199

Willink & Co, Daniel & Johan
Abraham 134

Winter, J.J. van 26, 29

wisselbrieven 44, 89, 113-116, 128
zie ook: disconteren

Wolterbeek, Robert Daniël 66,
71, 198, 225

Z

zilver 90, 116

